

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**M. İZZET DERVEZE’NİN “ET-TEFSİRÜ’L-HADİS” ADLI
ESERİNDE YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Kübra EKŞİOĞLU

**Danışman
Prof. Dr. Süleyman TURAN**

**RİZE
2024**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Süleyman TURAN danışmanlığında, Kübra EKŞİOĞLU tarafından hazırlanan *M. İzzet Derveze'nin et-Tefsirü'l-hadis Adlı Eserinde Yahudilik ve Hristiyanlığa Yaklaşımı* adlı bu tez çalışması, 29/11/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/~~oy çokluğu~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Süleyman TURAN	
Üye	: Prof. Dr. Mustafa HOCAOĞLU	
Üye	: Doç. Dr. Emine BATTAL	

ETİK BEYAN

Felsefe ve Din Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Tezi Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “M. İzzet Derveze’nin et-Tefsirü’l-hadis Adlı Eserinde Yahudilik ve Hristiyanlığa Yaklaşımı” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

29/11/2024

Kübra EKŞİOĞLU

ÖN SÖZ

Yüce Allah, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, insanların doğru yolu bulmalarını sağlamak amacıyla peygamberler aracılığıyla vahiy göndermiştir. Son peygamber Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an-ı Kerim, insanlara tarihî ve ahlakî bir perspektif sunarak iman ve eylemlerinde daha dikkatli olmalarını sağlamak için geçmiş toplulukları örnek göstermiştir. Bu bağlamda Yahudi ve Hristiyanlar da Kur'an'da örnek gösterilen topluluklar arasında yer almıştır.

Kur'an'da anlatılan Yahudi ve Hristiyanların inanç, ibadet ve ahlakî tutumlarıyla ilgili ayetleri doğru anlayabilmek, bunlara dair tarihî arka planı iyi analiz edebilmeyi gerektirir. Bu bağlamda çalışmamızda Yahudi ve Hristiyan inancına sahip bu topluluklar hakkında Kur'an-ı Kerim'de bulunan ayetleri, M. İzzet Derveze'nin *et-Tefsirü'l-hadis* adlı tefsirinde getirmiş olduğu açıklamalar eşliğinde tercümesini esas alarak incelemeye çalıştık. Derveze'nin görüşlerine yönelik değerlendirmelerimizin yanı sıra gerektiğinde erken, orta ve modern dönem müfessirlerinin görüşlerine müracaat ettik. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kitab-ı Mukaddes'ten de eklemeler yaparak çalışmamızı zenginleştirmeye çalıştık.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında Derveze'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerine yer verdik. Ayrıca tezimizin amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi ve kaynaklarına değindik. Birinci bölümde Derveze'nin Yahudilerle ilgili, ikinci bölümde Hristiyanlarla ilgili ayetlere dair görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Sonuç kısmında ise ulaştığımız tespitleri ifade etmeye çalıştık.

Sonuç itibarıyla çalışmamın bu aşamaya gelmesinde gerek teknik ve içerik açıdan uyarı ve yardımlarıyla gerek moral ve motivasyon destekleriyle çalışmama yön veren kıymetli hocam Prof. Dr. Süleyman TURAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez konumun seçilmesinde ve çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mustafa HOCAOĞLU'na, bu tezin değerlendirilmesi için zaman ayıran Doç. Dr. Emine BATTAL'a şükranlarımı arz ederim.

Kübra EKŞİOĞLU

RİZE/2024

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. ET-TEFSİRÜ’L-HADİS’TE DERVEZE’NİN YAHUDİLİĞE YAKLAŞIMI	11
1.1. Yahudiler İçin Kullanılan İsimler	11
1.2. Yahudi Tarihine İlişkin Bilgiler	13
1.3. Yahudilerin Temel İnanç Esasları ve Eleştirilen Yönleri	24
1.3.1. Tanrı İnancı	24
1.3.2. Peygamber İnancı	32
1.3.3. Seçilmişlik ve Vadedilmiş Toprak	38
1.3.4. Kitap İnancı	42
1.3.5. Ahiret İnancı	50
1.3.6. Mesih İnancı	54
1.3.7. Melek İnancı	57
1.4. Yahudilerin Temel İbadet Esasları ve Eleştirilen Yönleri	60
1.5. Yahudilere Verilen Nimetler	64
1.5.1. Yiyeceklere Mazhar Olmaları	65
1.5.2. İlme Nail Olmaları	67
1.5.3. Firavun’un Zulmünden Kurtulmaları	69
1.6. Yahudilerin Menfi Özellikleri	70
1.6.1. Kibirli, Gururlu ve Kıskanç Olmaları	70
1.6.2. İnkârcı Olmaları	73
1.6.3. Ahdi Bozmaları ve Allah’ın Emirlerine İsyan Etmeleri	74
1.6.4. Fesatlıkları	79
1.6.5. Cimrilikleri	82

1.6.6. Yalancılıkları ve İftira Atmaları.....	83
1.6.7. İnatçı Olmaları	87
1.6.8. Dünya Hayatına Düşkün Olmaları	89
1.6.9. Peygamberlerini Öldürmeleri.....	91
1.6.10. Lanetlenmesi ve Allah'ın Azabına Uğramaları.....	92
1.6.11. Mesh Meselesi.....	94
1.6.12. Yahudilerle İlgili Meseller	96
2. ET-TEFSİRÜ'L-HADİS'TE DERVEZE'NİN HRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMI ...	100
2.1. Hristiyanlar İçin Kullanılan İsimler	100
2.2. Hristiyan Tarihine İlişkin Bilgiler	101
2.2.1. Hz.Meryem, Hz. İsa ile Müjdelmesi ve Hz. İsa'nın Doğumu.....	103
2.2.2. Hz. İsa'nın Tebliği ve Öğretisi	113
2.2.3. Hz. İsa'nın Mucizelerle Desteklenmesi	117
2.2.4. Hz. İsa'nın Ölümü ve Ref'i	120
2.2.5. Havariler.....	124
2.3. Hristiyanların Temel İnanç Esasları ve Eleştirilen Yönleri	126
2.3.1. Tanrı İnancı	126
2.3.2. Kitap İnancı.....	137
2.3.3. Peygamber İnancı.....	142
2.3.4. Nüzul-i İsa İnancı.....	146
2.3.5. Ahiret İnancı.....	152
2.3.6. Melek İnancı.....	154
2.4. Hristiyanların Temel İbadet Esasları ve Eleştirilen Yönleri	155
2.5. Hristiyanların Bazı Yönleri.....	157
2.5.1. Ahitlerini Bozmaları ve Anlaşmaya Uymamaları.....	157
2.5.2. Bid'at ve Başkalarını Taklit Etme İsteği	159
2.5.3. Hakkı Batılla Karıştırıp Gizlemeleri	161
2.5.4. Sapkınlıkları	163
2.5.5. Müslümanlara Karşı Tavrıları	164
3. SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA.....	170

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Prof. Dr. Süleyman TURAN

Hazırlayan : Kübra EKŞİOĞLU

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 179

ÖZET

M. İZZET DERVEZE’NİN “ET-TEFSİRÜ’L-HADİS” ADLI ESERİNDE YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMI

Kur’an-ı Kerim’de ehli kitap kavramıyla bahsedilen Yahudiler ve Hristiyanlar ile ilgili ayetler mevcuttur. Onlar tarih boyunca sergiledikleri yanlış inanç ve davranışların yanı sıra, İslam’a ve Müslümanlara karşı takındıkları tutum sebebiyle de eleştirilmişlerdir. Günümüzde dinler arası etkileşimin artması, Yahudi ve Hristiyanları anlamayı ve tanımayı daha da gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çağdaş Filistinli bir müfessir olan M. İzzet Derveze’nin onlarla aynı ortamda bulunmasının getirdiği bir avantajla *et-Tefsirü’l-hadis* adlı tefsirinde bu topluluklarla ilgili ayetlere yaklaşımı insanlığa ışık tutacaktır. Bu tez çalışması Derveze’nin Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili yorumlarıyla sınırlandırılmış, diğer müfessirlerin görüşlerinden de kısmen istifade edilerek, Tevrat ve İncil’e de benzerlik ve farklılıklar açısından yer verilmiştir. Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde müfessirimizin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Derveze’nin tefsirinde yer alan Yahudiliğin tarihi, inançları, ibadetleri ve ahlakî durumları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Derveze’nin tefsirinde Hristiyanlığın tarihi, Hz. Meryem ve Hz. İsa’ya yaklaşımı, inançları, ibadetleri ve ahlakî durumları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise tezimiz hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dinler Tarihi, Derveze, Tefsir, Yahudilik, Hristiyanlık

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Philosophy and Religious Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Süleyman TURAN

Author : Kübra EKŞİOĞLU

Year : 2024

Pages : 179

ABSTRACT

M. IZZET DERVEZE'S APPROACH TO JUDAISM AND CHRISTIANITY IN HIS WORK "ET-TEFSIRU'L-HADIS"

There are verses in the Quran about Jews and Christians, who are mentioned as the people of the book. They have been criticized throughout history for their wrong beliefs and behaviors, as well as their attitudes towards Islam and Muslims. The increase in interfaith interaction today makes it even more necessary to understand and know Jews and Christians. In this context, the approach of M. Izzet Derveze, a contemporary Palestinian commentator, to the verses about these communities in his commentary titled *et-Tefsirü'l-hadis*, with the advantage of being in the same environment with them, will shed light on humanity. This thesis study is limited to Derveze's comments about Jews and Christians, and by partially benefiting from the views of other commentators, the Torah and the Bible are also included in terms of similarities and differences. Our thesis consists of an introduction, two sections and a conclusion. In the introduction, information is given about the life, scientific personality and works of our commentator. In the first section, the history of Judaism, beliefs, worships and moral situations in Derveze's commentary are discussed. In the second section, the history of Christianity in Derveze's commentary, its approach to the Virgin Mary and Jesus, beliefs, worships and moral situations are tried to be explained. In the conclusion section, a general evaluation of our thesis is made.

Keywords: History of Religions, Derveze, Interpretation, Judaism, Christianity

KISALTMALAR

a.s.	:	Aleyhisselam
AŞ	:	Anonim Şirketi
b.	:	Bin, İbn (oğlu)
bk.	:	Bakınız
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
H.z.	:	Hazreti
mlf.	:	Müellif, Yazar
MÖ	:	Milattan Önce
MS	:	Milattan Sonra
ö.	:	Ölüm Tarihi
r.a.	:	Radiyallahu anı
S.a.s.	:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.a.v.	:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
sad.	:	Sadeleştiren
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	:	Tercüme eden
vd.	:	Ve devamı; ve diğerleri
yy.	:	Yüzyıl

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hristiyanları birçok yönüyle ele alan çok fazla ayet vardır. Bu ayetleri anlamak üzere müfessirlerin ilk dönemden itibaren yaşadıkları çevre, aldıkları eğitim, yetişme tarzları, çeşitli iç ve dış uyaranlar, zaman ve şartlar gibi etkenlere bağlı olarak söz konusu ayetleri yorumlamaya çalıştıkları görülmektedir. Muhammed İzzet Derveze'nin kendine özgü yöntemiyle kaleme aldığı ve nüzul sırasına göre yazılmış ilk tefsir olması bakımından dikkat çekici bir çalışma olan *et-Tefsirü'l-hadis*, yazarın ehli kitap bir çevrede doğup büyüdüğü göz önünde bulundurulduğunda incelenmesi gereken önemli bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim Filistinli bir müfessir olan Derveze'nin yaşadığı coğrafyanın etkisiyle ehli kitapla özellikle de Yahudilerle iç içe olması ve onların dinlerini, geleneklerini, kültürlerini, dünya görüşlerini yakinen tanıması, eserinde onlarla ilgili ayetleri tefsir ederken daha sahih ve isabetli yorumlar yapabilme imkânı oluşturmuştur.

Ülkemizdeki literatür incelendiğinde yukarıda işaret etmeye çalıştığımız önemine binaen Derveze ve tefsirini ele alan bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Sadece Tefsir alanında 10'un üzerinde tez çalışması bulunmaktadır. Tefsir alanında Derveze ve tefsirine yönelik ilk çalışma, 1994 yılında Mesut Okumuş tarafından yapılan *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirindeki Metodu* isimli yüksek lisans tezidir. Bu dönemde Derveze'nin tefsiri henüz Türkçe'ye çevrilmemiş olduğundan bu tez Arapça nüsha üzerinden yapılmıştır. 1998 yılında Derveze'nin *et-Tefsirü'l-hadis* adlı tefsiri Türkçe'ye çevrilmiştir. Bunun akabinde 2006 yılında da Ekrem Demir tarafından *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Yöntemi* isimli bir doktora tezinin tamamlandığı görülmektedir. İslam Tarihi alanında da Derveze'ye yönelik bir tezin yapıldığı anlaşılmaktadır. 2013 yılında Ferda Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüdin Halil Örneği* adlı yüksek lisans tezini tamamlamıştır. Derveze ve tefsirine yönelik yukarıda bir kısma işaret ettiğimiz tezlerin dışında ülkemizde çeşitli bazı makalelerde kaleme alınmıştır.

Öte yandan Dinler Tarihi literatürünü incelediğimizde ise Derveze ve tefsirine daha özelde söz konusu ismin Yahudi ve Hristiyanlıkla ilgili ayetleri ele alma ve yorumlama tarzına yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Derveze ve *et-Tefsirü'l-hadis* adlı eserinde Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili ayetlere yaklaşımını ele alacağımız, konuya ilişkin Dinler Tarihi alanındaki ilk araştırma olacak bu çalışmanın temel amacı; Kur'an-ı Kerim'de geçen Yahudilik ve Hristiyanlığa dair ayetlerin Derveze tarafından nasıl ele alındığı, yorumlandığı ve varsa diğer müfessirlerden farklı yönlerini ortaya koymaktır. Derveze, Kur'an-ı Kerim'i yorumlarken ehli kitap ile ilgili ayetleri bu dinlerin geçmişteki mensupları açısından ele almakla yetinmeyip günümüzdeki mensupları hakkındaki kanaatlerini de paylaşmaktadır. Bu bağlamda Derveze'nin, ilgili ayetlerin yorumlanmasında farklı bir bakış açısı sunabileceği kanaatindeyiz.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, Derveze'nin Yahudilik ve Hristiyanlık üzerindeki derinlemesine düşüncelerini tarihsel, teolojik, kültürel ve ahlakî bağlamda belirli bir çerçevede ele alarak kapsamlı bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, amacı, kapsamı, sınırlılıkları, yöntem ve kaynakları gibi metodolojik bilgilerin yanı sıra Derveze'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerine dair de genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Birinci bölümde Yahudilik, ikinci bölümde ise Hristiyanlık ile ilgili ayetleri yorumlama biçimine ve varsa Derveze'nin diğer tefsirlerden farklı yönlerine işaret edilmeye çalışılmıştır. Her bir bölümde öncelikle söz konusu dinin kendi inanç ve uygulamaları hakkında deskriptif bilgi verildikten sonra ilgili konuya dair Kur'an ayetleri aktarılmış ardından da Derveze'nin bu ayetlere yönelik yorumlarına yer verilmiştir.

Ülkemizde Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili çok fazla çalışma olduğundan Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili inanç, ibadet ve ahlakî konularıyla ilgili detaylı bilgi aktarımı ve tartışmalara girilmemiştir. Nitekim amacımız bu konularda ayrıntılı malumat vermek yerine Kur'an'ın eleştirileri ve Derveze'nin yorumları olduğundan böyle bir sınırlama tezin gereksiz bilgilerden arındırılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda hem temel kaynaklara hem de okuyucunun kolaylıkla ulaşabileceği

literatüre atıfta bulunulmuştur. Derveze'nin yorumlarını sunarken, diğer müfessirlerle olan farklılıkları vurgulamak amacıyla bir karşılaştırma yapmanın zorluğu göz önünde bulundurulmuş ve ayrıca bu çalışmanın bir tefsir tezi olmadığına bilinciyle bir tercihte bulunma yoluna gidilmiştir. Derveze'nin tüm müfessirlerle mukayesesi yerine erken dönemden Taberî, orta dönemden Fahreddin er-Râzî, modern dönemden de Elmalılı H. Yazır, Ebu'l Ala Mevdûdî ve Süleyman Ateş gibi müfessirlerin görüşlerine müracaat edilmiştir. Böylece bir yandan Derveze'nin yorumları ortaya konulurken öte yandan kısmen de olsa farklı zaman dilimlerinde yaşayan müfessirlerin Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili ayetlere bakışı okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Son olarak, aynı konuda Kur'an'ın farklı surelerinde farklı ayetlerin bulunması ve tüm bu ayetlere yönelik yorumların ortaya konulması tekrara düşülmesine yol açacağından konu merkezli hareket edilerek daha bütüncül bir bakış açısı sergilemeye gayret edilmiştir.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Tezimizin konusu M. İzzet Derveze'nin Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili ayetleri nasıl yorumlayıp değerlendirdiği olduğu için çalışmamızın temel kaynağını Derveze'nin *et-Tefsirü'l-hadis* adlı eseri oluşturmaktadır. Bu çalışmada Derveze'nin eseri birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

M. İzzet Derveze'nin Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili görüş ve yorumlarının değerlendirilmeye çalışıldığı bu tezde öncelikle *et-Tefsirü'l-hadis* tefsir tercümesi baştan sona taranarak Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili tespit edilen ayetler ve yorumlar temel başlıklar altında toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmada belirlenen bu başlıklar altında inceleme konusuna dair ilgili ayetler sunulduktan sonra, Derveze'nin bu konudaki değerlendirmeleri temel alınarak, metodolojik bir yaklaşım olarak metin analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu sayede ilgili ayetlerin Derveze tarafından nasıl yorumlandığı kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Bu çalışmada, Dinler Tarihi'nin temel araştırma metodlarından biri olan deskriptif yöntem kullanılarak, Yahudilik ve Hristiyanlık üzerine bilgilerin objektif bir şekilde sunulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, her iki dinin kavramsal çerçeveleri, tarihsel bağlamları ve teolojik öğretileri detaylı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca Kur'an ayetlerinin Yahudilik ve Hristiyanlık üzerindeki

eleştirileri ele alınırken, Derveze'nin kendine özgü yorumlarını ortaya çıkarabilmek adına seçilen farklı dönemlerdeki müfessirlerin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, tarihsel ve fenomenolojik bakış açısı ile Kur'an'ın eleştirilerinin tarihsel gelişimi incelenirken, aynı zamanda Yahudilik ve Hristiyanlığın dini fenomenleri de analiz edilmiştir. Deskriptif, karşılaştırmalı ve tarihsel-fenomenolojik yöntemlerin entegre bir biçimde kullanılmasıyla, Kur'an'ın Yahudiliğe ve Hristiyanlığa dair eleştirilerinin çok boyutlu bir analizi gerçekleştirilmiştir. Bu metodolojik çeşitlilik, konunun daha kapsamlı ve çok yönlü bir perspektif ile incelenmesine olanak tanımaktadır.

Bu araştırmayla ilgili Yahudi ve Hristiyan tarihine dair kapsamlı incelemenin yapılması, çok sayıda kaynağın taranması ve sentezlenmesi, Yahudi ve Hristiyanlık ile ilgili tefsir alanlarındaki literatür analizi, araştırmacıya kayda değer zorluklar çıkarmıştır. Bu alandaki araştırmalar, müfessirin görüşünün tam ve doğru bir şekilde yansıtılma gerekliliğini beraberinde getirerek, çalışmanın hacmini önemli ölçüde genişleten bir faktör haline gelmiştir. Müfessirin, her kesime hitap etme amacıyla sade bir dille kaleme aldığı eserin tercümesi, devrik cümleler ve özne-yüklem uyumsuzlukları taşıdığından dolayı karmaşık bir yapı oluşturmuştur. Araştırmacının, potansiyel okuyucuların metni daha iyi anlayabilmesini sağlama hedefi, metinsel alıntılarının ve analizlerin artış göstermesine yol açmıştır. Bu bağlamda, müfessirden yapılan alıntılarının dikkatle seçilmesi ve yorumlanması, hem akademik titizlik gerektiren bir süreç hem de okuyucunun metni anlamasına yardımcı olacak analitik bir yaklaşım geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca Derveze'nin Yahudi ve Hristiyanlıkla ilgili ayetlerin yorumlanmasında farklı müfessirlerin görüşlerine yer vermesi konuya geniş bir perspektiften yaklaşma çabasını yansıtırken konu sonunda kendi görüşlerine yer vermemesi araştırmacının bütüncül bir değerlendirme sunma noktasında zorluklar yaratmıştır. Bu durum, araştırmacının farklı yorumlar arasında bir sentez yapmasını güçleştirmiştir.

Derveze'nin tefsirinde ehli kitaba, özellikle de Yahudilere karşı kullandığı sert üslup, onun bu topluluklarla yaşadığı olumsuz deneyimlerden ve davasına olan sıkı bağlılığından kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda, Derveze'nin görüşlerini aktarırken tarafsız bir dil benimsemeye özen gösterilse de, onun üslubunun etkisi

yazılı ifadelerimizde zaman zaman belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Derveze'nin düşüncelerinin analizi, yazılı anlatımımızda da sertlik ve eleştirel bir tonun varlığını kaçınılmaz kılmaktadır.

Çalışmamızda kaynak olarak Derveze'nin Ekin Yayınlarından çıkan 7 ciltlik tefsirinin tercümesi temel alınmıştır. Kur'an ayetlerini örnek gösterirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerim Meali kullanılmıştır. Kutsal Kitap alıntılarında ise Yeni Yaşam Yayınları'nın 2013 baskılı Kutsal Kitap versiyonu tercih edilmiştir.

Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili geniş kaynak yelpazesi nedeniyle, tezimizde dipnot ve kaynakça bölümünü gereğinden fazla genişletmemek adına birincil ve temel kaynaklarla yetinmeye gayret ettik. Ayrıca Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili gerek batıda gerek ülkemizde çok fazla çalışma bulunması nedeniyle söz konusu iki dine dair genel bilgiler verdiğimiz bölümlerde Türk okuyucusunun kolay bir şekilde erişebileceği, İngilizce ve Türkçe kaynaklar kullanmaya özen gösterdik. Bununla birlikte, mevcut kaynakların fazlalığı dolayısıyla bazı önemli eserlerin gözden kaçırılmış olma ihtimali de söz konusu olabilir.

Muhammed İzzet Derveze'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri

Muhammed İzzet Derveze bir müfessir, tarihçi, gazeteci, edebiyatçı olmasının yanısıra Filistinli bir dava adamı olmasıyla da önemli bir şahsiyettir. Bundan dolayı hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu önemine binaendir ki ülkemizde farklı alanlarda Derveze üzerine yapılmış çeşitli araştırmalar bulunduğu gibi, söz konusu çalışmalarda onun hayatının farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle biz burada Derveze'nin hayatını geniş bir şekilde ele almak yerine ana hatlarıyla bazı temel hususları hatırlatmayı ve öne çıkan yönlerine dikkat çekmeyi amaçlıyoruz.

a) Muhammed İzzet Derveze'nin Hayatı

Muhammed İzzet Derveze 1305/1887 yılı haziran ayında Nablus'ta doğdu. Künyesi, Ebu Zuheyr'dir. Nesebi, Muhammed İzzet b. Abdulhadi b. Derviş b. İbrahim b. Hasan Derveze'dir. Derveze lakabı, “terzi” anlamına gelen derraze kelimesinden gelmektedir. Dedelerinden Hızır Bey Derveze, kumaş ticaretiyle meşgul olduğu için bu lakap ile meşhur olmuştur. Babası Abdulhadi b. Derviş b. İbrahim b. Hasan b. Derveze olup, Ürdün'ün doğusunda bulunan Aclun Sancağı'nın Kefrence Köyü'nde yaşayan el-Farîhât adlı bir aşirete mensuptur.¹

Derveze, ilk ve orta öğrenimini doğduğu yer olan Nablus'ta devlet okullarında tamamlamıştır. Daha sonra liseye giderek 1903 yılında buradan mezun olmuştur. Maddî sıkıntılardan dolayı eğitimine devam edemeyip erken yaşta memuriyet hayatına atılmıştır. 1906-1918 yılları arasında Suriye'de posta ve telgraf idaresinin değişik kademelerinde memur, müdür ve müfettiş olarak çalışmıştır. 1920 yılında İngilizlerin Filistin'i işgal etmesinden sonra 1927 yılına kadar eğitim alanında görevler yapmıştır. 1928-1932 yılları arasında Nablus İslamî Vakıflarında müdürlük, 1933-1936 yıllarında ise Filistin İslamî Vakıflar Genel Müdürlüğü görevini yapmıştır. 1936 yılında İngilizlere karşı başlatılan Filistin ayaklanmasında aktif rol

¹ Mustafa Süleyman, Ferid, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1414/1993), 33; Belek Japarakunov, *Muhammed İzzet Derveze'nin Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 4.

aldığı için görevinden azledilmiştir. Bu olaydan sonra bir daha memuriyet yapmamış ve Filistin’de ikamet etmesi yasaklanmıştır.²

1937-1939 arasında Şam’da Filistin Direniş Hareketi’nin idari ve mali sorumlusu olarak görev yapmıştır. Aynı yıllarda Şam’da Filistin direnişini yönlendirdiği ve propaganda yaptığı iddiasıyla Fransızlarca tutuklanmış ve 5 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Derveze’nin Şam’daki mahkûmiyet yılları, kendisini düşünsel olarak yenilediği ve derinlemesine Kur’an araştırmalarına başladığı yıllar olmuştur. Derveze 52 yaşında iken, 16 ay kaldığı Şam hapishanelerinde Kur’an hafızlığını tamamlamıştır.³

Cezası tamamlanmadan kısa bir müddet önce Suriye’deki Fransız askerî yönetiminin çökmesi üzerine serbest kalmıştır. Ancak Suriye’yi işgal eden İngilizlerin baskılarına dayanamayarak 1940 yılında Türkiye’ye gelmiş ancak ülkeye izinsiz girdiği için tutuklanarak Manisa Hapishanesi’ne gönderilmiştir. Derveze başta on iki ciltlik tefsiri olmak üzere eserlerinin bir kısmını burada yazmıştır. 1945’te Suriye’ye dönmüş, 1948 yılından sonra işitme ve görme kaybı gibi ciddi hastalıklara yakalanması sebebiyle siyasî faaliyetleri bırakarak kendisini ilmî çalışmalara vermiştir. Derveze, 1984 yılında Şam’da vefat etmiştir.⁴

b) Muhammed İzzet Derveze’nin İlmi Kişiliği ve Eserleri

Maddi imkânsızlıklarından ötürü tahsil hayatı yarım kalan Derveze, bireysel çaba ve gayretleriyle dil, edebiyat, şiir, tarih, sosyoloji, felsefe, tefsir, hadîs, fıkıh ve kelam gibi alanlardaki çalışmalarının yanı sıra Türkçe/Osmanlıca ve yabancı

² Muhammed İzzet Derveze, “Siretü’r-Rasul Süverun Müktebisetün mine’l-Kur’ani’l-Kerim”, Giriş, 1; Ferid, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim*, 34; Zekerîya Kuşun, “Muhammed İzzet Derveze”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/187; Japarakunov, *Muhammed İzzet Derveze’nin Asru’n-Nebi ve Siretu’r-Resul Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü*, 4-5.

³ M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, çev. Şaban Karataş vd. (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 1/7; Kuşun, “Derveze”, 9/187.

⁴ Ferid, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim*, 35; Kuşun, “Derveze”, 9/187; Mesut Okumuş, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 10; Muhammed İzzet Derveze’nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Hüseyin Ömer Hammade, *Muhammed İzzet Derveze* (Şam: Daru’l-Kuteybe, 1983); ed-Derveze, *Kur’an Cevap Veriyor*, çev. Abdullah Baykal, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988); M. İzzet Derveze, *Asru’n-Nebi (Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı)*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989); Mesut Okumuş, *Kur’an’ın Kronolojik Okunuşu, M.İzzet Derveze Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009).

dillerden çevrilen kitapları da okuyarak geniş yelpazede kendini geliştirmiştir. Bütün bu birikimlerin sonucunda birçok eser kaleme almıştır.⁵

Şam'da tutukluluk yıllarında ve Türkiye'de bulunduğu sürgün yıllarında (1941-1945) bu zamanı fırsat bilerek kütüphanelerden özellikle Bursa ve İstanbul kütüphanelerinde bulunan çok sayıda yazma tefsir eserinden istifade ettiği belirtilmektedir. *Et-Tefsirü'l-hadis* adlı eserinin müsveddesi olan *Mevduû Dirase*'yi ve tefsirin mukaddimesi olan *el-Kur'an'ul-Mecîd* adlı eserini burada yazmıştır. Türkiye'den dönmesinin akabinde tefsirinin ilk baskısını 1961-1963 yılları arasında Şam'da gerçekleştirmiştir.⁶

Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk defa *el-Hakikâtü'l-Beyrutîyye* adlı gazetede yazmaya başlayan Derveze'nin Arap tarihi, Arap edebiyatı, İslamî ilimler alanlarında elliye yakın eseriyle beraber Arap tarihi ve Filistin'de yaşananlarla alakalı olarak çok sayıda gazete ve dergi yazısı da bulunmaktadır.⁷ Eserleriyle ve makaleleriyle Arap milliyetçiliğinin oluşmasında ve Filistin direniş hareketinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir.

c) *Muhammed İzzet Derveze'nin Eserleri*

Derveze farklı alanlarda eserler veren çok yönlü bir isimdir. Tespit edilebildiği kadarıyla tarih, edebiyat, güncel, eğitim, Kur'an ve tefsir alanlarında yaklaşık 50'dan fazla eseri, muhtelif dergi ve gazetelerde yayınlanan makaleleri bulunmaktadır. Bu eserler içerisinde Tarih alanıyla ilgili öne çıkan eserleri *Muhtasaru't-Tarihi'l-Arab ve'l-İslam ve Havle'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadîse*'dir. Edebiyat alanıyla ilgili öne çıkan *Rivâyetu's-Simsâr ve Sahibu'l-Arz* adlı eseri Yahudilerin Siyonist düşünce çerçevesinde Filistin'deki Arap topraklarını ele geçirme planlarına dair yazılmış bir tiyatro eseridir. Güncel meselelerle ilgili ise başlıca eserleri *el-Vahdetü'l-Arabiyye, Turkiyyetu'l-Hadîse*, Kur'an ve Tefsirle ilgili

⁵ Ferid, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 51-53; Ekrem Demir, *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 21.

⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/5; Ferid, *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, 51-53.

⁷ Muhammed İzzet Derveze, *Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru*, çev. Ali Benli (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 9; Cihad Akkoyun, *et-Tefsiru'l Hadis ve Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserlerdeki Metotların Karşılaştırması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 9.

ise *Asru'n-Nebî (s.a.v.) ve Biatûhu Kable'l-İslâm Muktebes mine'l-Kur'an, Dâru'l-Yakzetu'l-Arabiye, Siretu'r-Resûl Muktebes mine'l-Kur'an, el-Kur'an'ul-Mecid, ed-Dustûru'l-Kur'an fî Şuûni'l-Hayat ve et-Tefsirü'l-hadis*'tir.⁸

Derveze'nin yukarıdaki eserleri arasında yer alan ve bizim çalışmamıza da temel kaynak teşkil eden tefsir alanındaki *et-Tefsirü'l-hadis* adlı eserini burada kısaca açıklamak istiyoruz.

Et-Tefsirü'l-hadis, Kur'an'ın, nüzûl rivâyetlerine göre surelerin tertibi esasına dayalı, rivâyet ve dirâyeti birleştirerek çağdaş bir söylemle yazılmış olan tam on iki ciltlik bir tefsirdir. Derveze, Kur'an'ı daha iyi anlayabilmek için kaleme almış olduğu bu tefsirin müsveddelerini,⁹ 1941-1945 yılları arasında Türkiye'ye geldiği dönemlerde İstanbul ve Bursa'daki kütüphanelerden yararlandığı eserler yardımıyla yazmıştır. *Et-Tefsirü'l-hadis* adlı eser, Şam'da 1961-1963 yıllarında basılmıştır. Söz konusu eser bir kurul tarafından Türkçe'ye çevrilerek 1998 yılında 7 cilt halinde Ekin Yayınları tarafından İstanbul'da basılmıştır. Derveze'nin nüzûl sırasına göre Kur'an tefsirinin Türkçe çevirisinin künyesi şu şekildedir: Ekin Yay., 1-7, Çevirmenler: Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, Ekrem Demir, Ali Arslan, Muharrem Önder, Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, Mehmet Baydaş, Ramazan Yıldırım, İstanbul 1998.¹⁰

Derveze, Kur'an'ı anlama ve yorumlama sürecini kendi perspektifinden Şöyle dile getirmektedir:

Kur'an'ın tefsir edilmesi, amacına uygun yapılmalıdır. Ne aşırı uzatılmalı, ne de tefsirin amacını dışarıda bırakılacak oranda kısa yapılmalıdır. Mulahazaları içinde barındırmalı ve kafalarda oluşabilen problemleri çözmelidir. Kur'an ayetleri tefsir edilirken siyak, mana ve nazım yönüyle Kur'an bölümleri durulduğunda doğru olan tam cümleler halinde bölümlere ayrılmalıdır. Yabancı, yeni ve pek kullanılmayan kelime ve tabirler, kısaca açıklanmalıdır. Lugat, nahiv ve belagat ayrıntılarına fazla yer verilmemelidir.¹¹

Derveze'nin tefsirinde sureleri içerik ve üslubuna göre mantıki açıdan tutarlı bölümlere ayırdığı, ayetleri anlamak üzere genellikle ayeti tek başına açıklamaktan ziyade ayet grupları şeklinde tefsir ederek açıklamalarda bulunduğu, ayetleri tefsir

⁸ Kurşun, "Derveze", 9/187; Demir, *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi*, 24-35.

⁹ *Asru'n-Nebî (s.a.v.) ve Biatûhu Kable'l-İslâm Muktebes mine'l-Kur'an, Siretu'r-Resûl Muktebes mine'l-Kur'an, ed-Dustûru'l-Kur'an fî Şuûni'l-Hayat ve el-Kur'an'ul-Mecid* adlı eserleri.

¹⁰ Demir, *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi*, 24-25; Okumuş, *M. İzzet Derveze ve Tefsirindeki Metodu*, 14-23.

¹¹ Detaylı bilgi için bk. Derveze, *Kur'an'ul-Mecid*, 276-277.

ederken konunun bağlamından uzaklaşmaması için detaya girmeyip ayetin vermek istediği mesajın ve hedefin üzerinde durduğu görülmektedir. Ayrıca Derveze, ayetleri açıklarken Hz. Peygamber döneminden kesitlere de yer vererek Kur'an'ın indiği ortamı açıkça ortaya koymaya özen göstermiştir. Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmeye çalıştığından Hz. Peygamber'e atfedilen bir kısım sahih olmayan rivayetleri eleştirerek Kur'an naslarıyla çelişen rivayetleri kabul etmediği dikkat çekmektedir. Derveze tefsirinde Kur'an'ın mücadele yöntemini ortaya koymaya çalışarak Kur'an'ın tedriciliğinin vurgulanmasına ve bölümlerdeki teşri, ahlakî, sosyal ve ruhî hüküm, prensip, hedef, telkin ve yönlendirme gibi özelliklerine önem vermiştir.¹² Haliyle Derveze'nin bu metodu tezimize konu olan Yahudi ve Hristiyanlara karşı Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin muamelesini anlamak için önemli görülmektedir.

Derveze tefsirinde Muhammed Abduh, Reşit Rıza gibi müfessirlerin tefsirlerinden istifade etmiş, Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak gördüğü Peygamberimiz'e dair bilgileri aktarırken *Kütûb-i Sitte*'den ve diğer hadis kitaplarından da yararlanmışır. Ayrıca tarih kaynaklarından başlıca İbn Cerir et-Taberî'nin *Târîhu'l-Umem ve'l Mülûk*'a fazlaca yer vermiştir. Bunların yanı sıra Kitab-ı Mukaddes'ten aktarımda bulunmuştur.¹³

Derveze, bu yöntemiyle Kur'an ile çağdaş kuşaklar arasında kopmuş olan bağı yeniden tesis etmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili ayetlerin derin anlamlarını ve çağın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak özgün bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece, Kur'an'ın evrensel mesajlarını daha anlaşılır ve ulaşılabilir kılmayı, genç nesillerin Kur'an'la ilişkisini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

¹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/XI.

¹³ Detaylı bilgi için bk. Demir, *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi*, 199.

1. ET-TEFSİRÜ'L-HADİS'TE DERVEZE'NİN YAHUDİLİĞE YAKLAŞIMI

İbrahimî geleneğe bağlı monoteist din ailesi içinde yer alan Yahudilik bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dinin etnik kimliğini ifade etmektedir.¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de bu dinin mensubu olan İsrailoğulları'ndan bahsedildiği kadar hiçbir kavim ve din mensubundan söz edilmemektedir. Kur'an'da İsrailoğulları'nın Yahudileşme sürecini anlatan ayetlerin sayısının 712 olduğu görülmektedir. 30'a yakın surede 700'ü aşkın ayetle anlatılan vahiy gerçeğini, sadece tarihte yaşamış bir kavmin hikayesi olarak görmek Mekke müşriklerinin Kur'an'a yaklaşımı olan “eskilerin masalları” mantığını benimsemek anlamına gelmektedir.¹⁵ Biz de bu bölümde Derveze'nin ve yer yer çeşitli müfessirlerin perspektifinden yola çıkarak Kur'an'da anlatılan Yahudileri anlamaya çalışacağız.

1.1. Yahudiler İçin Kullanılan İsimler

Yahudileri tanımlamak için pek çok terim kullanılmıştır. İbrani, İsrail ve Yahudi terimleri ön plana çıkan başlıca isimler olmuştur. İbrani, Nuh'un soyundan gelen Eber'in, İbrahim'in büyük atası olması nedeniyle İbrahim'e “Eber'in soyundan” anlamında kullanılan bir ifade olmuştur. Dolayısıyla İbrani, Yahudiler tarafından ilk atalar olarak kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakub ile onların çocuklarını tanımlar.¹⁶

Yahudilikle ilgili diğer bir terim ise İsrail'dir. Bu terim, “Tanrı ve insanlar ile güreşip yenen” anlamında Yakub'a Tanrı tarafından verilmiş bir lakaptır.¹⁷ Tevrat'ta anlatıldığına göre kendisini “Tanrı adamı” olarak tanıtan bir adam Yakub'un karşısına çıkmış ve onunla sabaha kadar güreşmiş fakat onu yenememiştir. Sabah olunca adam Yakub'u kutsamış ve ona “Tanrı'yla uğraşan” anlamında “İsrail”

¹⁴ Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/187.

¹⁵ Mustafa İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 21-22.

¹⁶ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 205-206; Ayrıntılı bilgi için bk. Behnan Konutgan vd., *Kutsal Kitap Sözlüğü*, ed. Debora Basmacı (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016), “İbrani”, “İsrail”, “Yahudi”, 295, 322-334, 795.

¹⁷ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Anlaşma* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2013), Yaratılış 32:28; 35:9-15; Hoşea 12:4-5.

(Yisrael) lakabını vermiş, soyuna da “İsrailoğulları” (Bney Yisrael) demiştir.¹⁸ Yahudi kaynaklarındaki bu kelimenin kullanımı İslam’ın ulûhiyet ve peygamberlik inancıyla örtüşmediği için İmam Taberî (ö. 310/923), İsrail kelimesinin “gece vakti Allah’a giden” anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Ebu’l Ala Mevdûdî (1903-1979) ve Süleyman Ateş, İsrail kelimesinin “Allah’ın kulu” anlamına geldiğini belirttiği gibi²⁰ Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942), bu kelimenin İbrani dilinde Safvetullah (Allah’ın seçkini) veya Abdullah (Allah’ın kulu) olduğunu söylemektedir.²¹ Derveze ise tefsirinde İsrail’in Hz. Yakub’un ikinci ismi olduğunu söyleyerek kelime tahlilinde bulunmamıştır²² ancak Bakara suresinde anlatılan Cebrail ve Mikail melekleri bahsinde “il” sözcüğünün eski İbranice’de “Allah” anlamına geldiğini belirtmektedir.²³

Yahudilikle ilgili kullanılan üçüncü terim olan Yahudi, köken olarak Yakub’un dördüncü oğlunun adı olan Yehuda’ya dayanmaktadır. Bu isim Tanah’ta sırasıyla Yehudaoğulları’nı ya da kabilesini, bu kabilenin yerleştiği bölgeyi, Kral Davud’un yönetimi altındaki bölgeyi ve krallık dağıldıktan sonra güneydeki krallığı ve son olarak Babil Sürgünü’nden sonra büyük ölçüde Yehuda ve Bünyamin kabilelerinden oluşan tüm İsrail kavmini tanımlamak için kullanılmaktadır.²⁴ Dinler Tarihçisi Şehristânî (ö. 548/1153), *El Milel ve’n Nihal* adlı eserinde Yahudi kelimesinin Arapça “hade” kökünden “dönmek” ve “tevbe etmek” anlamına geldiğini, bu ismin Yahudilere verilmesinin de Hz. Musa’nın “biz sana varan doğru yola yöneldik”²⁵ sözünden dolayı aldığını belirtmektedir.²⁶ Müfessir Elmalılı, Yahudi kelimesinin Arapçada “tevbe etmek” manasında olduğu gibi “Yahudi olmak”

¹⁸ Adam, “Yahudilik”, 206; Ebu’l Ala Mevdûdî, *Tarih boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2014), 381.

¹⁹ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/112-113.

²⁰ Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 3/30-31; Ebu’l-A’la Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 1/69; Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988) 1/139.

²¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sd. Sıtkı Güllü (İstanbul: Huzur Yayınları, 2003), 1/333.

²² Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/140, 5/446.

²³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/101.

²⁴ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Araştırmaları Merkezi, 2008), 16-17.

²⁵ *Kur’an-ı Kerim Meali*, haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), el-A’râf 7/156.

²⁶ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 286.

manasına da geldiğini söylemektedir. Rivayetlere göre, Araplar arasında bu isimlendirme, ya buzağıya tapmaktan vazgeçip tevbe edenlerin²⁷ hatırıyla ya da Hz. Yakub'un en büyük oğlu "Yahuza" isminin Arapça telaffuzundan kaynaklanmaktadır.²⁸ Derveze "Yahudi" kelimesinin manası üzerine bir mevzuatta bulunmamaktadır. Sonuç itibarıyla bu kavim; Ken'an diyarına (Filistin) yerleşmeden önce İbrani, Filistin'de İsraili, Sürgün'den sonra genelde toplum olarak İsrailoğulları ve fert olarak Yahudi diye adlandırılmıştır. Ancak bu üç terim; aynı din mensuplarını ve aynı topluluğu ifade etmek üzere birbirinin yerine kullanılmaktadır.²⁹

Kur'an-ı Kerim'de ise Yahudilere nispetle ehli kitap, İsrail, İsrailoğulları (Beni İsrail) ve Yahudi (Yehud, Hadu) kelimeleri geçmektedir. Ehli kitap tabiri otuz bir kez geçmektedir. Bu tabirle kastedilen Yahudiler ve Hristiyanlardır. Ancak müfessirimiz Derveze'nin de mutabık olduğu, Maide suresi 59. ayette ifade edildiği gibi bazı ayetlerde de özel olarak ehli kitap ifadesiyle Yahudilere işaret edilmektedir.³⁰ İsrail kelimesi ise, Hz. Yakub'un ikinci ismi olarak Âl-i İmrân suresi 93. ve Meryem suresi 58. ayetlerde geçmektedir. Beni İsrail (İsrailoğulları) ise kırk ayette geçmektedir. Mekke'de Yahudi nüfusu az olduğu için hicretten önce nazil olan surelerin hiçbirinde "Ey İsrailoğulları" diye bir hitap yer almamaktadır. İsrailoğulları'ndan bahseden surelerde onların geçmişte yaşadıkları olaylardan özellikle de Hz. Musa'nın Firavun'la mücadelesi ve İsrailoğulları'nı kurtarmasından, Allah'ın elçisi Hz. Musa'ya inanmayıp karşı çıkanların kötü akıbetinden söz edilmekte, geçmişte İsrailoğulları'na verilen nimetler sayılmakta özellikle alemlere üstün kılınmaları belirtilmektedir.³¹

1.2. Yahudi Tarihine İlişkin Bilgiler

Çalışmamızda Yahudi tarihi, Hz. İbrahim ile başlayarak, Hz. Peygamberin Medine dönemine kadar uzanan bir perspektifle ele alınmıştır. Bu zaman dilimi, Yahudi topluluğunun dini, kültürel ve sosyal yapısının şekillendiği kritik bir süreçtir

²⁷ el-A'râf 7/156.

²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/371.

²⁹ Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2009), 284-285.

³⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/103.

³¹ Ömer Faruk Harman, "İslam Kaynaklarında Yahudilik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013), 44/221; İlgili ayetler için bk. el-Bakara, 2/47-122; el-A'râf 7/140-141; ed-Duhan 44/32; el-Casiye 45/16

ve günümüz Yahudi kimliğinin oluşumunda da önemli bir referans noktasını teşkil etmektedir.

Yahudi tarihiyle ilgili en eski kaynak, Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah'tır. Yahudi kutsal kitabı, dini bilgiler dışında İsrailoğulları'nın tarih sahnesine çıkışlarını, zaferlerini, sürgünlerini ve yıkımları ile yeniden yurt ve din oluşturma çabalarını anlatmaktadır.³²

Eski Ahit'te Yahudiliğin soyu, İbrahim ile başlar. İbrahim de babası Tarah ile Nuh'un oğlu Sam'a bağlanır. Eski Ahit'te Rab, İbrahim ve soyuna ebedi mülk olarak Kenan diyarını vereceğini, onların Rabbi olacağını,³³ İbrahim'i çok milletlerin babası yapacağını³⁴ söylemektedir. Kur'an-ı Kerim de Hz. İbrahim ile ilgili babası³⁵ ve kavminin onunla münakaşası³⁶, Nemrut'la kurduğu diyalog³⁷, putları kırdığı için ateşe atılması³⁸, kendisine oğul müjdelenmesi³⁹, oğlunu Allah'a adaması⁴⁰ gibi konularda bilgiler vermektedir. Hz. İbrahim'in ateşe atılıp yanmama mucizesi sonrasında yolculuğu Filistin'e olmuştur.⁴¹ Derveze'ye göre Allah'ın Hz. İbrahim'i ateşten kurtarması hem onu hem de soyunu iyilik, takva ve hidayet üzerinde olmalarından dolayı koruma altına aldığını ifade etmektedir. Derveze, İbrahim peygamberin kıssası hakkında detaya girmemekte ve detaya girmenin kıssanın amacına uymadığını zikretmektedir.⁴²

Hz. İbrahim'in iki oğlundan iki kavim meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi İsmailoğulları'dır. Bu kavim Arabistan'da bulunan Hz. İsmail'in torunlarıdır. Diğer kol ise Hz. İshak'ın oğlu Yakub'un torunlarından oluşmaktadır. Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yahya, Hz. İsa ve daha pek çok peygamber İsrailoğulları şeklinde anılmaktadır.⁴³ Kur'an-ı Kerim'de geçen "esbat"ın kimler olduğuna dair Derveze, Yahudi kabilelerinin ataları konumundaki Bıkr, Şemin, Lavi,

³² Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi* (İstanbul:Ensar Neşriyat, 2016), 288.

³³ Yaratılış 12:7.

³⁴ Yaratılış 17:4.

³⁵ el-En'âm 6/74; Meryem 19/42.

³⁶ el-En'âm 6/80; el-Enbiyâ 21/58-70.

³⁷ el-Bakara 2/258.

³⁸ el-Enbiyâ 21/68.

³⁹ İbrâhîm 14/39; Hûd 11/71.

⁴⁰ es-Sâffât 37/102.

⁴¹ el-Enbiyâ 21/71.

⁴² Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadis*, 4/140.

⁴³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/110.

Yahuda, Yasakir, Zebulun, Dan, Esber, Naftali, Yusuf ve Bünyamin⁴⁴ isimlerini aktararak Yakub peygamberin oğulları olduğunu söylemektedir.⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, İsrailoğulları'nın dedesi Hz. İshak'ın hayatını aktarmamaktadır. Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'un hayatından ise Yusuf kıssasında oğlu Yusuf'u kaybedişi ve bu konuda başından geçenler şeklinde bahsetmektedir.⁴⁶ Derveze'nin tefsirinde de Hz. Yakub'un ikinci isminin İsrail olduğu⁴⁷ dışında ek bilgi bulunmamaktadır. Hz. Yakub ve İsrailoğulları, Hz. Yusuf'un Mısır'da iktidarlığı süresince Mısır'a yerleştiler. Hz. Yusuf döneminde İsrailoğulları Mısır'da konforlu bir hayat sürdüler.⁴⁸ Hz. Yusuf'un vefatından sonra Mısır hükümeti Firavun ailesine geçti ve İsrailoğulları Mısır'da köleleştirildiler.⁴⁹

Yahudilerin tarihi seyrinde Yusuf'tan sonraki önemli peygamberlerden biri Musa'dır. Tevrat'taki bilgiler doğrultusunda Musa'nın soyu Yakub'un oğlu Levi'ye dayanmaktadır. Babası Amran, annesi ise Yokevet'tir.⁵⁰ Kur'an'da pek çok ayette Hz. Musa ve kavmine dair olaylardan bahsedilmektedir. Hz. Musa'nın doğumu, gençliği, evlenmesi⁵¹ çok fazla tekrarlanmadığı halde Firavun'la karşılaşmaları, konuşmaları⁵², Hz. Musa ve Firavun'un insanlara ve sihirbazlara karşı hitapları⁵³ ve risalet⁵⁴ ile ilgili konular, farklı yönleri ile Kur'an'da bulunmaktadır.⁵⁵ Derveze'ye göre Hz. Musa, Firavun ve Beni İsrail kıssalarının Kur'an-ı Kerim'de diğer kıssalardan daha ayrıntılı yer almasının hikmeti, İsrailoğulları'nın tarihte pek çok kavmin helak olduğu gibi helak olmamış olmalarıdır.⁵⁶

İsrailoğulları Mısır'da köle olarak yaşarken dönemin Mısır Firavunu İsrailoğulları'nı ülke yönetimi için tehdit olarak görür⁵⁷ ve o yıl doğacak olan bütün

⁴⁴ Yaratılış 46:8-25.

⁴⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/136.

⁴⁶ Necati Kara, *Kur'an'a göre Hz.Musa, Firavun ve Yahudiler* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1989), 94.

⁴⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/446.

⁴⁸ M.Fatih Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 20.

⁴⁹ Adam, "Yahudilik", 211-212.

⁵⁰ Çölde Sayım 26:59.

⁵¹ Tâhâ 20/29-30; el-Kasas 28/7, 9, 12-14.

⁵² el-A'râf 7/104-105; Tâhâ 20/49-50.

⁵³ el-A'râf 7/115-122.

⁵⁴ Tâhâ 20/49-50.

⁵⁵ Kara, *Kur'an'a göre Hz.Musa, Firavun ve Yahudiler*, 97-125.

⁵⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/493.

⁵⁷ Mısır'dan Mısır'dan Çıkış 1:6-14; Elçilerin İşleri 7:17-19.

erkek çocuklarının öldürülmesini emreder. O yıl dünyaya gelen Hz. Musa'yı annesi, Allah'ın ilhamı ile bir sepetin içine koyup Nil nehrine bırakır.⁵⁸ Hz. Musa Firavunun saray görevlileri tarafından bulunur ve Firavun, çocuğu evlat edinir.⁵⁹ Hz. Musa, bir gün biri kendi soyundan diğeri olmayan birinin kavga ettiğini görür ve ayırmak isterken kendi soyundan olmayan adamın ölümüne sebep olur. Hakkında öldürme kararı alındığını duyunca Mısır'ı terk edip Medyen'e gider.⁶⁰ Derveze ayetlerin açıklamaya gerek duyulmayacak kadar açık olduğunu belirtirken Tevrat'la Kur'an'ın bu anlatılanlarla örtüştüğünü söylemektedir. Ancak Derveze bu olayda şehrin ücra köşesinden gelerek Hz. Musa'yı ileri gelenlerin öldürmek için birleştiği uyarısında ve bulunduğu yeri terk etme nasihatında bulunan adamın Kur'an'da zikredilmediğini dile getirmektedir.⁶¹ Hz. Musa orada evlenir ve kayınpederi ile kararlaştırdıkları süreyi tamamlayınca ailesini alarak Mısır'a doğru hareket ederler. Sina Dağı'na yöneldiğinde karanlık gecede yolunu şaşırır ve bir ışık görerek o yöne ilerler. O sıra Rabbi onunla konuşur ve kendisine peygamberlik görevi verilir.⁶² Taha suresinde peygamberliğin verildiği mekân olarak belirtilen Tuva,⁶³ Derveze'ye göre Hz. Musa'nın ateş gördüğü ve Ahdi'l Kadim'de varid olduğu üzere Tur-i Sina'da Hureyb Dağı'nın yakınlarında bir vadinin adıdır.⁶⁴

Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun Allah tarafından mucizelerle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına gönderilir.⁶⁵ Mevdûdî, Hz. Musa'nın Firavun'a, İslam'ı kabul edip Allah'a teslim olması ve İsrailoğulları'nın esaretlerini bitirip onları serbest bırakması şeklinde iki şartla gittiğini bildirmektedir.⁶⁶ Hz. Musa, Firavun ve adamlarına karşı Allah'ın göklerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi olduğunu söyleyerek ve Asa ve Yedü'l Beyza (beyaz el) mucizelerini göstererek kendisinin Allah'ın Peygamberi olduğunu bildirir.⁶⁷ Fakat Firavun ve adamları

⁵⁸ el-Kasas 28/3-7; Taha 20/37-38; Mısır'dan Çıkış 1:15-17; Mısır'dan Çıkış 2:1-10.

⁵⁹ Adam, "Yahudilik", 211.

⁶⁰ el-Kasas 28/15-22; Mısır'dan Çıkış 2:11-15.

⁶¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/290.

⁶² Tâhâ 20/10-16; el-Kasas 28/29-30; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 65-73.

⁶³ Tâhâ 20/12.

⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/163.

⁶⁵ Hûd 11/96; eş-Şuarâ 26/15; en-Nâziât 79/16-17.

⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/76.

⁶⁷ eş-Şuarâ 26/23-33; Mısır'dan Çıkış 4:1-7.

mucizelere rağmen inkârda inat ederek ilahi emri reddeder.⁶⁸ Taberî’ye göre Hz. Musa, Firavun ve adamlarına kendisinin alemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir elçi olduğunu söyleyerek İsrailoğulları’nı kölelikten ve baskıdan kurtarmayı amaçlayarak onları kendisiyle göndermesini talep etmiştir.⁶⁹ Firavun ve halkı zaman içerisinde çeşitli musibetlere karşı mucizeler yaşasalar da⁷⁰ yine de inkârda ısrar ederler, İsrailoğulları üzerine baskılarını artırırlar. Sonunda Hz. Musa, Allah’ın emri ile İsrailoğulları’nı alarak Mısır’dan çıkıp⁷¹ Sina Yarımadası’na gitmek üzere Kızıldeniz’e yol alırlar. Firavun da peşlerinden yola çıkar. Bir mucize eseri denizin yarılmasıyla Hz. Musa ve İsrailoğulları karşıya geçerken Firavun ve adamları suda boğulurlar.⁷² Denizin yarılması olayı, Derveze ve Mevdûdî için bir mucize iken⁷³ Süleyman Ateş, mucize olabileceğinin yanında bir doğa olayı olan med cezr ile de açıklanabileceğini belirtmektedir.⁷⁴ Firavun hayattan ümidini kestiği anda iman eder ancak imanı kabul edilmez.⁷⁵ Ayrıca Firavun hakkında Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu ayetlerimizden gerçekten habersizdir.”⁷⁶ Derveze Hz. Musa ve Firavun mücadelesinde detay bilgi vermekten uzak durmaktadır. Çünkü Derveze’ye göre Allah’ın Firavun’un gücüne, zorbalığına ve tehditlerine karşı Hz. Musa’ya yardım ederek O’nu kavmiyle kurtarması, Hz. Muhammed’e ve Müslümanlara bir teselli ve güven mesajı vermektedir.⁷⁷

Eski Ahit’e göre, İsrailoğulları Mısır’dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina çölüne varırlar.⁷⁸ Hz. Musa, Sina Dağı’nda Allah ile buluşur ve kendisine “On Emir” verilir.⁷⁹ Hz. Musa peygamberin yokluğunda Samiri⁸⁰, altın buzağı yapmış, kavmin

⁶⁸ Hûd 11/97.

⁶⁹ İmam Taberî, *Taberî Tefsiri*, sad. Muhammed Ali es-Sabuni-Salih Ahmed Rıza (İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1995), 2/678.

⁷⁰ el-A’râf 7/133.

⁷¹ el-A’râf 7/136.

⁷² eş-Şuarâ 26/64-66.

⁷³ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 4/31; Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/223.

⁷⁴ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 4/1654.

⁷⁵ Yûnus 10/90-91.

⁷⁶ Yûnus 10/92.

⁷⁷ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/223.

⁷⁸ Mısır’dan Çıkış 19/1.

⁷⁹ el-A’râf 7/142-143, 145; Mısır’dan Çıkış 20/2-17. bk. Örs, *Musa ve Yahudilik*, 90-92.

⁸⁰ Tâhâ 20/87.

başında bulunan Hz. Harun bu duruma mani olamaz.⁸¹ Hz. Musa geri döndüğünde sapmış bir toplum görünce hesabını Hz. Harun'dan sorar.⁸² Altın buzağı kıssasına Kur'an ve Tanah mukayesesi ile baktığımızda onların kutsal kitaplarında buzağıyı yapanın Harun⁸³ olduğunu anlatmasına rağmen Kur'an bunu reddetmektedir. Çünkü Kur'an'a göre buzağıyı yapan yukarıda da belirttiğimiz üzere Samiri'dir. Yine Tanah'ta Musa'nın tavrıyla ilgili "Musa'nın öfkesi alevlendi ve elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kırdı"⁸⁴ ifadesi geçmektedir. Oysaki A'râf suresi 154. ayette levhaları yerden aldığını belirtmektedir. Bu karşılaştırmayla Eski Ahit'in Kur'an'a uymayan ifadeleri tespit edilerek tahrifatına dair deliller ortaya çıkmaktadır. Ardından İsrailoğulları buzağıya tapmalarından ötürü Rablerinden af dilerler ve Hz. Musa'ya tabi olurlar.⁸⁵

Hz. Musa'ya gelen Tevrat'ın nasıl geldiğine ve içeriğine dair hususu da değerlendirecek olursak Derveze, Allahu Teâlâ'nın Hz. Musa'ya Tevrat'ı yazılı bir şekilde ve tek bir defada indirdiği konusunda Kur'an'da herhangi açık bir ayetin olmadığını söylemektedir. Hz. Musa'ya, onun dönemine ve hayatına nispet edilen kutsal metinler, Allah'ın ona iki levha getirmesini emrettiğini belirtir. Derveze'ye göre kutsal metinlerin büyük bölümünün içerdiği öğretiler ve şeriatler Hz. Musa'ya ve İsrailoğulları'na yaşadıkları sürece uygun olarak peyderpey indiğini gösterir. Mesela Mezamir kitabı olarak bilinen Zebur, kesintili bir yapı arz eder; kitapta Hz. Davud'un lisanıyla dua, takdis ve tesbihler yer alır. Böylece Derveze Zebur'un Hz. Davud'a bir kerede vahyedilmediğini belirtmektedir.⁸⁶ Mevdûdî ise levhalar halindeki bu yazının Allah tarafından bir melek aracılığıyla mı yoksa Hz. Musa'nın bizzat eliyle mi yazıldığı kesin olarak bilinemediğini söylemektedir.⁸⁷ Taberî ve Süleyman Ateş de Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği levhalarda her türlü öğüdü yazdığını ve açıkladığını, Hz. Musa'dan bu hükümlere sıkı sıkıya uymalarını ve kavmini bu

⁸¹ Tâhâ 20/88-89; el-A'râf 7/148.

⁸² Tâhâ 20/88; el-A'râf 7/150-155.

⁸³ Harun hakkında bk. Mısır'dan Çıkış 32/2; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 100; M. Asım Köksal, "Musa ve Harun Aleyhisselamlar", *Büyük Peygamberler Tarihi* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999), 2/71-76; Mustafa Hocaoglu, *Kur'an'da Peygamber Kıssaları* (Konya: Hüner Yayınları, 2014), 71-98.

⁸⁴ Mısır'dan Çıkış 32;1-35.

⁸⁵ el-A'râf 7/149; el-Bakara 2/52.

⁸⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/67.

⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/92.

konuda uyararak sorumluluklarını yerine getirmelerini gerektiren emirler barındırdığını belirtmektedir.⁸⁸

İsrailoğulları'nın buzağıya tapma günahından tevbe ettikten sonra Arz-ı Mukaddes'e girmeleri istenir, onlar oraya girmeyeceklerini ve savaşmayacaklarını belirtirler.⁸⁹ İsrailoğulları, Hz. Musa'ya "Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın."⁹⁰ diyerek çirkin bir teklifte bulunurlar. Böylece Beytü'l-Makdis, isyankâr İsrailoğulları'na kırk yıl haram kılınır.⁹¹ Mevdûdî, İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrılmalarından iki yıl sonra, Allah onlara Arz-ı Mukaddes yani İbrahim, İshak ve Yakub peygamberlerin vatanı olan Filistin'i fethetmelerini emreder, ancak onlar Hz. Musa'nın emirlerine uymadıkları için kırk yıl çölde evsiz, yurtsuz dolaşmaya mahkûm edildiklerini bildirmektedir.⁹² Derveze, Bakara suresi 58. ayette geçen "Şu memlekete girin." ifadesindeki Hz. Musa'nın kavminin oraya girmesi için davet ettiği kutsal toprakların, eskiden orada yaşayan kavmin adına nispetle "Kenan toprakları" denen Filistin toprakları olduğunu söylemektedir. Tevrat'ın Yaratılış bölümünde, İbrahim ülkesi Keldanilerin topraklarından göç edince Allah'ın buraları ona ve onun nesline vaat ettiği ve İbrahim'i buraya yerleştirdiği yazılıdır. Ancak Derveze'ye göre Tevrat'ta geçen bu bilgiler birbirleriyle çelişmekte, özellikle kutsal toprakların sınırları hakkında değişik ve çelişkili ifadeler kullanılmaktadır.⁹³

Hz. Musa ve Hz. Harun'un vefatından sonra Yuşa b. Nun önderliğinde Beni İsrail Filistin'e yerleşirler. Filistin topraklarını her bir Yahudi kabilesine eşit olacak şekilde 12 bölgeye ayırır. Böylece dört asır sürecektir olan hâkimler devri başlamış olur.⁹⁴ Yuşa ismi Kur'an-ı Kerim'de geçmemekte ancak iki yerde ona gönderme yapılmaktadır. İlki Filistin'e onun zamanında yerleşildiği, ikincisi de Kehf suresi 60. ayette geçen gence nispet edilmektedir.⁹⁵ Bu hâkimler devrinin sonunda İsrailoğulları'na Hz. Harun'un soyundan Samuel hâkim olmuştur. Onun döneminde anarşi ve fesad had safhaya ulaşmış, İsrailoğulları'na karşı ayaklanıp egemenliğine

⁸⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/693; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/1030.

⁸⁹ el-Mâide 5/21-23.

⁹⁰ el-Mâide 5/24.

⁹¹ el-Mâide 5/26; Çölde Sayım 13-14.

⁹² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/472-473.

⁹³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/70.

⁹⁴ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 21.

⁹⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/512.

son verirler. Böylece hâkimler devri biter, krallar devri başlar. Bu krallar devri MÖ 1080-568 yıllarını kapsamaktadır.⁹⁶ Talut hükümdarlığında İsrailoğulları,⁹⁷ Calut komutasında Filistinlilerle savaşırlar ve Hz. Davud'un yardımıyla İsrailoğulları, Filistinlileri yener.⁹⁸

Talut'un vefatıyla başa geçen Hz. Davud (a.s.) zamanında İsrailoğulları bolluk içinde yaşarlar.⁹⁹ Kur'an'da Allah, Hz. Davud'a birçok faydalı şey öğrettiğini, krallık verdiğini ve Zebur'u da vahyederek peygamberlikle şereflendirdiğini anlatmaktadır.¹⁰⁰ Derveze, ayetlerin zahirinin Hz. Davud'a Allah'ın özellikle bahsettiği imtiyazlara işaret ettiğini söylemektedir. Derveze'ye göre Kur'an'da anlatılan dağların ve kuşların Hz. Davud'un emrinde olması ve onu teşbih etmeleri dışında bu nimet ve faziletlerin Ahd-i Kadim kitaplarında yer almadığı ancak peygamber döneminde bilindiği ihtimali yüksektir.¹⁰¹ Elmalılı ise Hz. Davud döneminde Arz-ı Mukaddes'in doğusunda ve batısında büyük bir devlete erişildiğini ifade etmektedir.¹⁰² Yine Sâd suresinde Hz. Davud'a oğul Süleyman'ı da bahşederek lütufta bulunulduğu bildirilmektedir.¹⁰³

Hz. Davud peygamberden sonra Hz. Süleyman mülke varis olur.¹⁰⁴ Kur'an'da Allah, Hz. Süleyman'a da babası gibi birçok faydalı şey öğrettiğini, krallık verdiğini, onu peygamberlikle ve çeşitli nimetlerle onurlandırıdığını anlatmaktadır.¹⁰⁵ Mevdûdî'ye göre Hz. Süleyman MÖ 965-926 yılları arasında bugünkü Filistin, Ürdün ve Suriye'nin bir kısmında hükümdarlık yapar.¹⁰⁶ Bu dönem İsrailoğulları için istikrar ve refahın zirvesidir. Hz. Süleyman komşu ülkeler ile yakın ilişkiler kurarak İsrailoğulları'nın hayat standartlarını geliştirir.¹⁰⁷ Derveze, Yahudi kaynaklarına göre Hz. Süleyman'ın peygamberden ziyade bir kral olarak nitelendirildiğini

⁹⁶ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 21.

⁹⁷ el-Bakara 2/247-249.

⁹⁸ el-Bakara 2/249-151. Bu konuda bk. 1.Samuel 17-18.

⁹⁹ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 22.

¹⁰⁰ el-Bakara 2/251; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84; el-İsrâ 17/55; el-Enbiyâ 21/78-80; en-Neml 27/15; Sebe' 34/10-11; Sâd 38/17-26.

¹⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/386-387.

¹⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/208-215.

¹⁰³ Sâd 38/30.

¹⁰⁴ en-Neml 27/15.

¹⁰⁵ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84; el-Enbiyâ 21/78, 80-82; en-Neml 27/15-17; Sebe' 34/12.

¹⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/97.

¹⁰⁷ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 22.

söylemektedir. Tevrat'ta 1. Krallar ve 1-2. Tarihler bölümlerinde detaylıca anlatım olmasına rağmen bu bilgilerin pek çoğu Kur'an'da yer almamaktadır. Derveze, ayrıca Tevrat'ın Sâd, Sebe', Neml ve Enbiyâ surelerindeki ayetlerde bahsedilen Süleyman peygamber için cinlerin ve rüzgârın emrine amade kılınması konusuna hiç değinmediğine dikkat çekmektedir.¹⁰⁸ Derveze, Davud ve Süleyman peygamberin hayatı ve daha Kur'an'da anlatılan pek çok bilginin Tevrat kitaplarında bulunduğunu ancak Kur'an'da Enbiya suresinde anlatılan ekin ve davar olayı gibi kıssaların Peygamber zamanında Yahudilerin ellerinde bulunmasına rağmen zamanla Tevrat sahifelerinden kaybolduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹

Hız. Süleyman'dan sonraki olaylar İsrâ Suresi 4-7. ayetlerin tefsirinde anlatılmaktadır. Derveze, tarihi verilere göre MÖ 8. yüzyılın sonlarında Asur kralının, Yahudilerle savaşarak Filistin geneline hükmeden İsrail devletine son vererek onları yurtlarından sürdüğünü, yerlerine dışarıdan getirdikleri grupları yerleştirdiğini söylemektedir. Devamında MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde Babil kralı Nabukodanassır'ın, İsrailoğulları'yla savaşarak "Yahudi" devletini ikinci kez yerle bir ettiğini, başkentleri Orřilim'i (Beyt-i Makdis) yakıp yıktığını, tapınaklarını harabeye çevirdiğini ve halkın genelini Babil'e sürdüğünü eklemektedir.¹¹⁰ Elmalılı, tefsirinde İsrailoğulları'nın mukaddes toprakta iki defa fesat çıkardıklarını açıklayarak birinci fesadın zamanı İbn-i İşhak'ın (ö. 151/768) rivayetine göre řa'ya (a.s.)'yı öldürdükleri zaman olarak gösterilmektedir. Bu fesatlıkları neticesinde Allah da Buhtunnassar ile onları cezalandırmıştı. İsrailoğulları'nın ikinci bozgunculukları ise Hız. Yahya (a.s.)'yı öldürme ve Hız. İsa (a.s.)'yı asmaya kalkıştıkları zaman olmuştur. Son cezalandırılmalarının da hükümdarlar grubundan Babil hükümdarı Cuder veya Curdüs'ün ve Totistan Kostantin'e kadar Romalıların Kudüs'e girerek istila etmeleri olduğunu belirtmektedir.¹¹¹

Derveze'ye göre iki sürgünden başka tarihin belgelediğı bir başka olay daha vardır. MÖ 3. asırdan 1. asra kadar İsrailoğulları, şam bölgesinde Yunan egemenliğı altında yaşar, ardından Roma'nın kontrolüne girer. Pers kralı Koriř, Babil'in etkisiyle İsrailoğulları'na yeniden itibar kazandırır, bu da başkent ve mabetlerinin yeniden

¹⁰⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/192.

¹⁰⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/142-143.

¹¹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/332.

¹¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/474-481.

inşasını sağlar. Ancak Yunan yönetimi döneminde İsrailoğulları, taşkınlık ve zulme yönelir, bu durum Yunan devletinin onlara karşı sert tedbirler almasına yol açar. Ardından güçlerini toparlayan İsrailoğulları, Roma döneminde tekrar isyan eder, bu sefer Roma'nın onlara karşı sert bir şekilde saldırmasına maruz kalırlar. MS 1. asırda büyük bir topluluk yok edilirken, Roma İkinci mabedi de yıkarak geriye kalan halkı büyük bir kargaşaya sürükler.¹¹² Elmalılı, İsrailoğulları'nın Romalıların idaresine girdikleri dönemde Zekeriya ve Yahya peygamberleri şehit ettiklerini ifade etmektedir.¹¹³ Mevdûdî tefsirinde ise Yahudilerin geçirdiği dönemlerdeki atmosferi, koşulları ve yaşanan gelişmeleri daha net bir şekilde anlamak için detaylı tarihsel bilgiler ve tablolarla destekleyerek yaşanan dönemin tarihsel arka planının önemini vurguladığı görülmektedir.¹¹⁴ Ateş'e göre bu ayetlerde Hz. Peygamber devrindeki Yahudilere değil, eski Yahudilere ait olaylar anlatılmaktadır ki 4. ayet kendi kitaplarında bu ifadenin varlığına bir delildir. Yani Ateş, Peygamber devrindeki ve sonraki Yahudilerin geleceği hakkında anlamlar çıkarmanın anlamsız olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵

Derveze, Tevrat'ın Levililer bölümünün 26. pasajında İsrailoğulları'nın Tanrı'nın vasiyetlerine karşı geldiğine, hak yoldan saptıklarına, zulmedip taşkınlıkta bulunduklarına bunun üzerine düşmanlarının başlarına musallat olduğuna ve onları işkenceye tabi tuttuklarına dair korkunç uyarıların bulunduğunu ifade etmektedir. Derveze'ye göre durum ne olursa olsun Kur'an ayetlerinin, bizzat tarihi olayları açıklama amacı gütmeyeceği ancak İsrailoğulları'nın başına gelen olayların sebebini ortaya koyduğu farklı zaman ve mekânda yaşayan bütün insanlara örnek ve ibret olması için toplumsal yasaları açıkladığı görülmektedir.¹¹⁶

Genel olarak ifade etmek gerekirse Buhtunnassar başta olmak üzere Romalı Herod, Antiokos ve Titus gibi bazı kimselerin istilaları sonrası Yahudilerin Kudüs'ten çeşitli zamanlarda küçük veya büyük gruplar halinde dünyanın muhtelif bazı yerlerine doğru göç ettikleri ve içlerinden bazı grupların yerleşim yeri olarak

¹¹²Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/332.

¹¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/465.

¹¹⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 3/87-92.

¹¹⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1513-1514.

¹¹⁶Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/332.

Hicaz bölgesini seçtikleri muhtemeldir.¹¹⁷ Derveze'ye göre Hicaz Yahudileri MS 70 senesinde Romalılardan aldıkları ağır darbenin ardından miladi 1. ve 2. yüzyıllarda Filistin'den göç ederek Medine, Şam ve Yesrib yolu üzerindeki Vadi'l-Kur'a, Hayber, Fedek Metina ve Teyma gibi bölgelere yerleşirler. Yerleştikleri bu değişik bölgelerde tarım ve ticaretle uğraşan Yahudiler bu alandaki yetenekleriyle ve hem dini hem de din dışı bilgileriyle Araplar nezdinde saygın bir yer kazanırlar böylece Arap komşularıyla iyi ilişkiler geliştirirler. Bu durumdan hareketle Derveze, bazı Arapların Yahudileştikleri söylene de Kur'an'da Medine Yahudilerine "İsrailoğulları" diye hitap edilmesiyle Medine'de yaşayan Beni Kaynuka, Beni Nadr ve Beni Kureyza kabilelerinin Arap kökenli olmadığını belirtmektedir. Yemen'deki Yahudi nüfuzuyla ilgili olarak Derveze, Yahudiliğin Hicaz İsraililer tarafından Yemen'e götürüldüğü ancak MS 6. yüzyılın başlarında Habeşlilerin Yemen'i istila etmesiyle Yahudiliğin Yemen'den çıkarıldığını ifade etmektedir.¹¹⁸

Derveze'ye göre Hz. Muhammed'in peygamberliği süresince Mekke'deki durumlarına bakıldığında gelen ayetlerden de hareketle herhangi bir hilelerini, aldatmacalarını gösteren bir şey ve siret rivayetlerinde de herhangi bir çatışma ve tartışmaya girildiğine dair bir belge mevcut değildir.¹¹⁹

Hz. Muhammed'in peygamberliği süresince Medine'deki varlıklarına bakılacak olursa; Yahudi azınlığın büyük kısmı Medine civarında yaşamaktaydı. Sayıları on binleri yakalasa da Beni Kaynuka, Beni Nadr ve Beni Kureyza adında başlıca üç kabile vardı.¹²⁰ Bu Yahudiler bölgenin ekonomik hayatını egemenlikleri altına almışlardı. Hz. Peygamber Medine'de bir şehir devleti kurmak ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı insanları bir araya getirmek istiyordu. Medine'ye hicretle Yahudilere İslam'ı tebliğ için gayret gösterir. Bazı Yahudiler İslam'ı kabul ederler diğerleri ise peygambere karşı düşmanca tavırlar takınırlar. Resulullah, Medine'deki Yahudi topluluklarını da kapsayan Medine vesikası hazırlar. Kırk yedi maddeden oluşan bu belgenin "24-47. maddesi" Yahudilerle alakalıydı. Bu vesikayla tarafların

¹¹⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 460.

¹¹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/71.

¹¹⁹ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 96-98.

¹²⁰ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 109.

din ve inanç hürriyeti, can ve mal güvenliği emniyet altına alınır.¹²¹ Müslümanlar bu anlaşmaya uymasına rağmen İslam'ın gelişip güçlendiğini gören Yahudiler Hz. Peygamber'e karşı çeşitli ihanet planları düzenlerler. Anlaşmanın ilk dokuz ayı sorunsuz geçse de Beni Kaynuka Yahudileri ilk olarak bu anlaşmayı ihlal ederek şehir dışına sürülürler. Zamanla Beni Nadir ve Hendek savaşı sonrası da Beni Kureyza ihanetleri sebebiyle Medine'den sürülürler.¹²²

1.3. Yahudilerin Temel İnanç Esasları ve Eleştirilen Yönleri

Yahudilik monoteist bir din olarak Tanrı'nın tekliğine ve İbrahimî ahde dayalı bir inanç sistemi olarak tanımlanmaktadır. Ancak, Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler, Yahudilerin dini inançları hakkında eleştiriler içermektedir. Bu eleştiriler genellikle inançlarının asıl temel ilkelerinden sapmaları, bazı dini ritüelleri çarpıtmaları veya Tanrı'nın emirlerine karşı gelmeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu bölümde Yahudilerin temel inanç esasları hakkında bilgi verildikten sonra Kur'an'ın eleştirdiği bu hususlar belirlenerek Derveze'nin görüşleri aktarılacaktır.

1.3.1. Tanrı İnancı

Kur'an'ın bildirdiğine göre Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberler Allah'ın bir olduğunu ve O'ndan başka ilah olmadığını vahyetmiştir.¹²³ Dolayısıyla Allah tarafından gönderilen bütün dinlerin ortak yönü tevhit akidesi olmuştur. Yahudiler için de Tanrı inancı önemli bir yer tutmaktadır. Yahudilerin Tanrı anlayışı kutsal kitapları Tevrat'a baktığımızda İslam'daki özellikle Tanrı'nın birliği konusunda benzeşmektedir.¹²⁴

Yahudiler arasında genel kabul gören Musa b. Meymun'un amentüsüne göre Tanrı, görülemez, resim ve heykelle tasvir edilemez. Tanrı kendini yarattıklarıyla ve peygamberlerine vahyettiği sözleriyle anlatır. Tanrı ve insanlar arasında peygamber dışında bir aracı da söz konusu değildir.¹²⁵ Tanrı, her şeyi yaratan ve hükmeden yüce

¹²¹Harman, "Yahudilik", 18/224.

¹²²Harman, "Yahudilik", 18/226; Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/145.

¹²³el-Enbiyâ 21/25; ez-Zuhuruf 43/45; en-Nahl 16/36.

¹²⁴Yeşaya 43:10-11; 45:18; Mısır'dan Çıkış 20:3-5; Aydın, *Yahudilik*, 81-82; Mehmet Bayraktar, *Üç Dinin Tarihi/Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 77.

¹²⁵Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2004), 263-265.

bir varlıktır. O ezeli ve ebedidir. O'nun eşi ve ortağı yoktur.¹²⁶ Ayrıca Yahudilerin en sık yaptıkları Şema isimli duanın başlangıcı olan “Dinle Ey İsrail! Tanrımız olan Rab Tektir.”¹²⁷ ifadesi Tanrı'nın mutlak anlamda tek olduğuna ilişkin inançlarını vurgulamaktadır.¹²⁸

Yahudilikte Tanrı, Yahve (Yehova) ve Elohim isimleri ile ifade edilmektedir. Yehova, Tanrı'nın rahmet tarafını, Elohim ise gazap tarafını ifade etmektedir. Yahudiler Tanrı'nın gazabından korktukları için Elohim adını daha çok kullanmaktadır.¹²⁹ Yahudiler için Tanrı; insanlarla iletişim kuran, isteklerde bulunan, emreden, yargılayan, cezalandıran ve ödüllendirendir.¹³⁰ Ayrıca Tora'da Tanrı'yı tanımlayan bir kavram da Aşem (Haşem)'dir.¹³¹ Bu isimlendirmelerin yanında Yahudilikte Tanrı'ya yükledikleri sıfatlar açısından antropomorfik yani insana benzeyen bir Tanrı anlayışı ortaya çıktığı görülmektedir. Şöyle ki, Yahudilerin kutsal kitabı Tanah, Tanrı'yı gözleriyle gören,¹³² elleriyle yaratan,¹³³ kokuları alabilen,¹³⁴ bir insanla (Yakup) güreşen,¹³⁵ kulaklarıyla işiten¹³⁶ bir varlık olarak betimlemektedir. İnsan uzuvlarıyla tasvir edilen bir Tanrı inancından bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Tanrı inancıyla ilgili verilen “Onlar, Allah'ın lanetlediği ve gazabın uğrattığı, (...) şeytana tapan kimselerdir.”¹³⁷ ve “Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar ‘cibt’e ve ‘tağut’a inanıyorlar.”¹³⁸ ayetler onların yanlış inanç ve tutumlarını eleştirmektedir. Derveze, ayette Yahudilerin “tağuta tapanlar” şeklinde tanımlanmasıyla tağutun, putlar ve

¹²⁶ Adam, “Yahudilik”, 236.

¹²⁷ Yasa'nın Tekrarı 6:4.

¹²⁸ Yusuf Altıntaş, *Yahudilikte Kavram ve Değerler: Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik, 2001), 130.

¹²⁹ Adam, “Yahudilik”, 236.

¹³⁰ 2. Krallar 1:14; 17:33; Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, 2000), 33.

¹³¹ *Tora ve Afiara, Bereşit, 1. Kitap*, çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2010) 2:4.

¹³² 2.Krallar 19:16.

¹³³ Yeşaya 11:15; 62:8.

¹³⁴ Yaratılış 8:21.

¹³⁵ Yaratılış 32:22.

¹³⁶ 2.Tarihler 7:15.

¹³⁷ el-Mâide 5/60.

¹³⁸ en-Nisâ 4/51.

heykeller olduğunu açıklamaktadır. Eski Ahit'in bölümlerinde İsrailoğulları'nın tevhidden sapışlarına ve buzağı, baal¹³⁹ ve benzeri putlara taptıklarına,¹⁴⁰ onlara kurbanlar sunuşlarına, bunun üzerine Allah tarafından azarlandıklarına, peygamber aracılığıyla sert uyarılara muhatap olduklarına, Yüce Allah'ın bundan dolayı kendilerini düşmana musallat ettiğine dair ifadelerle rastlanmaktadır.¹⁴¹ Kur'an-ı Kerim de İsrailoğulları'nın zaman zaman şirke düştüklerinden bahsederek, onları bize ibretlik kılmaktadır. Birçok mucizeye rağmen yine kendilerini putperestlikten kurtaramamışlardır. Derveze, onların çirkin bir şirk ortağı olduğunu söyleyerek, Allah'ın bütün günahları affedeceğini ayetlerle bildirdiğini ancak şirk günahını asla bağışlamayacağını belirtmektedir.¹⁴²

Kur'an'ın Yahudilerin Tanrı inancı hususunda eleştirdiği konulardan biri de Allah'ı görmek istemeleri meselesidir. "Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve 'Allah'ı bize açıkça göster' demişlerdi."¹⁴³ ayetiyle geçmiş Yahudilerin, peygamberi inkârcı, tacizci ve tahrif edici tutumları eleştirilmektedir. Derveze, bu ve benzeri ayette¹⁴⁴ Medine Yahudilerinin Hz. Muhammed'in risaletini inkâr edişleri, başarısızlığa uğraması yönünde türlü entrikalar çevirişleri ile geçmişteki ataları olan İsrailoğulları arasında ahlakî ve pratik bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir.¹⁴⁵ Kısacası Yahudilerin geçmişteki inanç ve tutumlarının günümüzdeki yansımaları, Allah ile olan bağları açısından önemli bir bakış sunmaktadır.

Yahudiliğin Tanrı inancıyla ilgili olarak Kur'an'da geçen önemli konulardan bir tanesi Yahudilerin Hz. Üzeyir'i Allah'ın oğlu olarak nitelendirmeleridir. Kur'an-ı Kerim'de Üzeyir ismi sadece Tevbe suresinde "Yahudiler, 'Üzeyir Allah'ın oğludur' dediler. Hristiyanlar ise, 'İsa Mesih Allah'ın oğludur' dediler."¹⁴⁶ şeklinde geçmektedir. Bu ayette Yahudilerin Üzeyir'le ilgili inanışları, Hristiyanların İsa

¹³⁹ bk. Ba'l(Baal), Akdeniz çevresi dinlerinde özellikle Ken'an mitolojisinde ve Ugarit metinlerinde çokça rastlanan bir tanrının adıdır. İsmail Taşpınar, "Ba'l", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991), 553.

¹⁴⁰ Mısır'dan Çıkış 32:4; Yasa'nın Tekrarı 9:12, 16; Hakimler 3:7; 2.Krallar 21:3; 23:13; Sefanya 1:4.

¹⁴¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/127-130.

¹⁴² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/144.

¹⁴³ en-Nisâ 4/153.

¹⁴⁴ el-Bakara 2/55.

¹⁴⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/75.

¹⁴⁶ et-Tevbe 9/30.

hakkındaki inançlarıyla beraber zikredilmektedir. Tarih boyunca Yahudiler ile Hristiyanlar arasında bir üstünlük çekişmesinin varlığı dolayısıyla bu ayette de bunun bir örneği görülmektedir. Haliyle Tevbe suresindeki bu ayette, Yahudilerin Allah'ın oğlu olarak iddia ettikleri Üzeyir ile Hristiyanların Allah'ın oğlu olarak iddia ettikleri İsa'nın benzer özellikler taşıdığını görmemiz istenmektedir.¹⁴⁷

Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ta ve Yahudilerce otorite kabul edilen diğer kaynaklarda Üzeyir'in Tanrı'nın oğlu olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yahudiliğin inanç esasları da böyle bir inanca izin vermemektedir. Çünkü Yahudiliğe göre Tanrı, mutlak birdir. Onun bir şekli yoktur, bir şekle bürünmüş değildir ve bürünecek de değildir. Hiçbir beşer ona benzemez ve tanrısal bir benzerlik taşıyamaz.¹⁴⁸ Ancak Yahudilerin Üzeyir'i Tanrı'nın oğlu olduğu yönündeki iddianın ortaya çıkmasında Yahudilikteki Merkabah¹⁴⁹ mistisizminin en önemli figürü Metatron'un etkili olduğu düşünülmektedir. Metatron, Tanrı'dan sonra gelen ikinci varlıktır. Metatron yerine Enoh kelimesi de kullanılmaktadır. Yahudilikteki Enoh ile Hristiyanlıktaki İsa karşılaştırıldığında pek çok ortak nokta söz konusudur. Tevrat'ta Enoh hakkında O'nun 365 yıl yaşadığı, Tanrı'nın yolundan ayrılmadığı ve Tanrı'nın O'nu yanına aldığı belirtilmektedir.¹⁵⁰ Böylece Yahudi mistik geleneğinde Enoh'a "Tanrı'nın oğlu" unvanı da verilmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta İsa'ya verilen unvanların Metatron'un kilerle karşılaştırarak Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen Üzeyir'in, Enoh olduğu sonucuna varılabilir.¹⁵¹

İslamî kaynaklara göre Yahudilerin Üzeyir'i Tanrı'nın oğlu kabul etmesinin altında yatan bazı sebepler vardır. İnanışa göre Yahudiler Musa'dan sonra gelen peygamberleri öldürünce Allah da onların elinden Tevrat'ı almış ve zihinlerinde de

¹⁴⁷ Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 89.

¹⁴⁸ Ömer Faruk Harman, "Yahudilikte İnanç Esasları", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/201-207; bk. Baki Adam, "Müslümanların Yahudilere Yöneltiltiği Teolojik Eleştiriler", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları/Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 107.

¹⁴⁹ Merkabah, Yahudi Mistisizminin gelişim sürecinin ikinci evresini oluşturmaktadır. MS binlere kadar devam eden bu evre yeni Platonculuğun ve İslam tasavvufunun etkisini yansıtmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Kürşat Demirci, "Yahudi Mistisizminin Temel Özellikleri ve Gelişimi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2012), 7.

¹⁵⁰ Yaratılış 5:23-24.

¹⁵¹ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 80-85.

Tevrat'a dair her şeyi silmiş, bunun sonucunda İsrailoğulları artık sefil bir hayat sürmeye mahkûm edilmiştir. Bir müddet sonra gelen Üzeyir'e Allah tarafından Tevrat tekrar öğretilmiş, o da Tevrat'ı yeniden yazmış ve İsrailoğulları'na tebliğ etmiştir. Ardından daha önce içinde Tevrat bulunduğu halde kayıplara karışmış olan ahit sandığı içindeki Tevrat ile yeniden bulunduğu halde, Üzeyir'in yazdığı Tevrat buradaki nüsha ile karşılaştırılmış ve ikisi arasında fark olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine İsrailoğulları Üzeyir'e kutsiyet atfederek böyle bir bilginin O'na ancak "Tanrı'nın oğlu" olduğu için verilmiş olabileceğine inanmışlar ve O'nun Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁵² Bu düşünceden ayrı olarak Tevbe suresinde geçen "Üzeyir" kelimesinin "Mesih" anlamında kullanılan bir unvan olduğu görüşü de mevcuttur. Bu unvan, Merkabah mistisizminden 3. Enoh'ta yer alan İbranice "Azaryahu" kelimesinin arapçalaşmış şeklidir. Öyle ki Hicaz Yahudileri "Tanrı'nın Yardımcısı" anlamında bu unvanı kullanarak Enoh'u Tanrı'nın oğlu olarak nitelemişlerdir.¹⁵³

Tefsir kitaplarında ve birçok yayında Üzeyir'in Tevrat'ı yeniden yazan şahıs Ezra ile karıştırılmasındaki sebep, Üzeyir ile Ezra kelimeleri arasındaki benzerlik ile Ezra'nın Yahudi tarihinde oynadığı roldür. Ezra, Yahudi tarihinde önemli bir ağırlığı olmasına rağmen Yahudiler tarafından kendisine uluhiyet ve Tanrı'nın oğlu nitelikleri verilmemiştir.¹⁵⁴ Derveze'ye göre de Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta Ezra'nın Musa'nın şeriatında mahir bir yazıcı olduğu ve kendisini tamamen Rabb'in şeriatına adanmış bir kimseydi.¹⁵⁵ Haliyle Yahudi geleneğinde Hristiyanların İsa Mesih'le uluhiyet özellikleri taşıyan Enoh'tan başka bir dini şahsiyet yoktur. Her ne kadar İlyas, Ezekeil ve Ezra gibi ilahi aleme yolculuk yapan başka şahsiyetlerden söz ediliyorsa da bunlara Enoh'a verilen nitelikler verilmemiştir.¹⁵⁶

¹⁵² İbn Cerir et-Taberi, *Camiu'l Beyan* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1988), 10/111; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/506; Baki Adam, "Üzeyir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2012), 42/401; Selim Özarslan, "İslam Kaynaklarına Göre Yahudilerin Allah'ın Oğlu Olarak Niteledikleri Üzeyir İle İlgili Bazı Meseleler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 22.

¹⁵³ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 89.

¹⁵⁴ Adam, "Yahudilik", 216-220; Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 86. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Paçacı, "Kur'an'ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine-Kitab-ı Mukaddes Bağlamında-Bir Bakış", *İslami Araştırmalar* 5/3 (Temmuz 1991), 175-193.

¹⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/323; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1136.

¹⁵⁶ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 85.

Derveze'ye göre Yahudi geleneğinde Hz. Üzeyir'in peygamberliğine inanmaları yaygın olmamakla birlikte Medine Yahudilerinin veya bazılarının Hz. Peygamber döneminde Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğunu söylediklerine Tevbe suresi 30.ayet kesin delil teşkil etmektedir.¹⁵⁷ Taberi bu konuda iki rivayet aktarmaktadır. Birinci rivayete göre, ismi Fenhas olan bir Yahudi, bunu Hz. Peygamber meclisinde söylemiştir. İkinci rivayete göre de Yahudilerden bir grup Hz. Peygamber'e "Nasıl olur da sana tabi olmamızı istersin? Sen ki kiblemizi terk ettin ve Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmıyorsun" dediler.¹⁵⁸ Derveze, Taberi'nin bu rivayetini tefsirinde aktarmasına rağmen Allah'ın oğlu olarak isnat edilen kişiyi Üzeyir değil Ezra olarak ifade etmektedir. Haliyle bu yazımdan hareketle Derveze'nin Üzeyir'in Ezra olduğuna dair görüşü ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹

Üzeyir ile Ezra'nın aynı kişi olduğunu kabul edenlerden biri de Mevdûdî'dir. Mevdûdî "Üzeyir, Allah'ın oğludur." ifadesini şöyle yorumlamaktadır: Ezra, büyük hizmetler sunarak İsrailoğulları'nın takdirini kazanmıştır. Bu takdir onun hakkında abartılı iddialarda bulunulmasına ve zamanla onun "Allah'ın oğlu" olarak konumlandırılıp, Yahudi mezheplerinin sapıtmasına sebep olmuştur. Mevdûdî bu anlayışın Yahudiliğin teolojik anlayışında yer etmiş yaygın bir hurafe olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁶⁰ Bu konuyla ilgili Süleyman Ateş, daha önceki hak yoldan sapan kesimin kutsal tanıdıkları kimseleri peygamberlerini veya liderlerini Allah'ın oğlu sanmaları ve Üzeyir'e de Allah'ın oğlu diyerek bu putperest yanılığa düştüklerini söylemektedir.¹⁶¹

Yahudilerin Allah'a cimrilik¹⁶² ve fakirlik¹⁶³ isnadında bulunması ve O'na insana ait özellikleri atfetmesi Kur'an-ı Kerim'in eleştirdiği bir başka konudur. Derveze'ye göre bu ifadeyle kaba ve alaycı tarzlarıyla yaşadıkları ekonomik darboğaz halini Allah'a iftira atarak şikâyet etmektedirler.¹⁶⁴ Bu konuyla ilgili Taberî, Yahudilerin tarihte yaşadıkları sıkıntıdan kendilerini kurtaramadığı, onları

¹⁵⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/322-323.

¹⁵⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/281-282.

¹⁵⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/323.

¹⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/221.

¹⁶¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1136.

¹⁶² el-Mâide 5/64.

¹⁶³ Âl-i İmrân 3/181.

¹⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/134.

koruyamadığı yönündeki düşünceleri sebebiyle Allah’a karşı alaycı ve inkârcı bir tutum sergilediklerini ifade etmektedir.¹⁶⁵ Ateş ise “Allah’ın eli sıkıdır” ifadesinin cimrilikten kinaye edilen bir söylem olduğunu belirtmektedir. Esasında Yahudilerin kendilerinden Allah için yardım talebine, yardım etmemek için ellerinin darlığından yakınarak “Allah’ın hazinesinden mi eksilir?” diyerek Allah’a karşı saygısız konuştuklarını belirtmektedir. Böylece onların söz oyunlarını kendi tasvirleriyle açığa çıkartmaktadır.¹⁶⁶

Kur’an-ı Kerim’de inanç konusunda Yahudilere yöneltilen bir diğer eleştiri de alim ve din adamlarını Rab kabul etme meselesidir. Derveze, Tevbe 31’de geçen “Hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler.” ifadesini ilah edinmeleri anlamında değil, Allah’ın gönderdiği vahye sahip çıkma ve marufu emretme-münkeri yasaklama görevlerini ihlal ederek insanları söylediklerine inandırmaları ve insanların gözünde otorite oluşturmaları olduğunu söylemektedir. Haham ve rahiplerin otoritesinde öyle kalmışlardır ki sanki onlar, haham ve rahiplerini Allah dışında Rabbler edinmişler, onların haram dediklerini haram, helal dediklerini helal kabul etmişler. Kitaplarında yazılı bulunanlara ve peygamberlerinin tebliğ ettiklerine aykırı bile olsa onların her emrettiklerini yerine getirmişlerdir. Öyle ki Yüce Allah’ın önünde bir otorite görerek, Allah’a şirk koşmaktadırlar.¹⁶⁷ Derveze ve Râzî’ye göre ayette bahsedilen “rab edinme”den, Yahudi ve Hristiyanların, Allah’ın hükmüne ters olan hususlarda, din alimlerine ve ruhbanlarına itaat etmiş olmaları manası kastedilmiş olabileceği gibi, onların küfür (inkâr) sayılabilecek çeşitli şeyleri kabul etmiş olmaları ve bu sebeple Allah’ı inkâr etmiş olmaları manası da kastedilmiş olabilir. Böylece müfessirler, bu durumun onların, Allah’ı bırakarak, din alimlerini ve ruhbanlarını adeta rab edinmeleri gibi olacağını da belirtmektedirler.¹⁶⁸

Derveze uyarma, ikaz etme ve kınama içeren bu Kuranî ilkelerin varlığının toplum nezdinde takva ve salah için önder olan din adamları ve halkın yöneticilerinin Allah katında suç ve günah bakımından daha fazla sorumlu oluşlarından olduğunu

¹⁶⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/267-268.

¹⁶⁶ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/812.

¹⁶⁷ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/323.

¹⁶⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 11/486-487; Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/323.

söylemektedir.¹⁶⁹ Mevdûdî ise, Allah'ın kitabına yetki tanımaksızın helal ve haramın sınırlarını belirleme yetkisini kendisinde görenlerin nefislerini ilah ve rabb ittihaz ettiklerini ve onlara kanun koyma yetkisi tanıyanların da onları rabbler edindiklerini söylemektedir.¹⁷⁰ Din bilginlerinin ve yöneticilerin Yahudiler tarafından sergilenen inatçı, hileci, komplocu ve hakkı önleme tavırlarında belirleyici rol oynadıklarına¹⁷¹ yönelik Kur'an-ı Kerim, “(...)sakındırsalardı ya!”¹⁷² diyerek bu durumu eleştirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin din adamlarını Rab edinme meselesinin yanında melekleri ve peygamberleri de Rab edinme¹⁷³ şeklindeki bu şirk düşünceleri eleştirilmektedir. Derveze bu ayetin iniş sebebiyle ilgili çeşitli rivayetler paylaşarak Hz. Muhammed'e yönelik yalanlamalarının çirkin olduğu vurgusu yapıldığını belirtmektedir. Yine Derveze Yahudilerin peygamberleri ve melekleri Allah'ın ortakları gibi gösterme düşüncesinde bazı peygamberlerin konuşmalarına hamlederek yaptıkları tahriflerin kendi kitaplarında yaptıkları tahriflerden olduğunu ifade etmektedir. Haliyle onlar bu tahriflerle meleklerle ve peygamberlere ilahlık isnat ediyorlardı.¹⁷⁴

Sonuç olarak “Allah'a karşı kim yalan uydurursa,(...)”¹⁷⁵ ayetinden yola çıkarak Allah'a yalan dayandırması yapanlar, O'na yakışmayacak sıfatları Allah'a hasmı gibi gösterenlerin, kutsal kitaplarında yer almadığı halde sanki vahyolunmuş bir emir gibi kendi buyruklarını Allah'a mal edenlerin zalimler topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Önceki ayetlerle irtibat kurulunca bu ayetin muhatabının Yahudiler olduğu görülmektedir. Nitekim Âl-i İmrân 99. ayette de ehli kitap ifadesindeki kastın Yahudiler olduğu¹⁷⁶ ve onların bile bile Allah'tan geleni değiştirip, iman edenleri yollarından çevirdiği anlatılarak Yahudiler eleştirilmektedir.

¹⁶⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/324.

¹⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/222.

¹⁷¹ el-Bakara 2/ 44; Âl-i İmrân 3/187-188.

¹⁷² el-Mâide 5/63.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/80.

¹⁷⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/437.

¹⁷⁵ Âl-i İmrân 3/94.

¹⁷⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/450.

1.3.2. Peygamber İnancı

Yahudiliğe göre Tanrı, insanları aydınlatmak ve ilahi bilgiye ulaştırmak için İsrailoğulları arasından peygamberler seçmiştir.¹⁷⁷ Bu kimseler, tabiatüstü güçler aracılığıyla irtibatı sağlayan, temsilcilik ve aracılık görevi üstlenen Tanrı tarafından seçilmiş kişidir. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın bir bölümü, Nebiim (Nebiler) olarak isimlendirilmektedir. İbranice'de Nebi, peygamber anlamındadır. Eski Ahit'te ismi geçen tüm peygamberlere inanılır; bunlar Nuh ile başlamakta, Malahi ile son bulmaktadır. Bu sebeple Yahudiler Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i peygamber kabul etmemektedirler. Peygamber konusunda Yahudilikte en önemli yer, Tora (Tevrat) O'na verilmiş olmasından dolayı Musa'ya aittir. Kur'an'da hem peygamber hem hükümdar olarak anılan Hz. Davud¹⁷⁸ ve Hz. Süleyman¹⁷⁹ Tevrat'ta yalnız hükümdar olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁰

Yukarıda da ifade edildiği üzere Tanrı tarafından vahiy alan Nebilerin insanları aydınlatma görevinin yanı sıra yoldan ayrılanların yanlış yolda olduklarını bildirmek, ahlakî ve vicdanî kurallara bağlı kalmak da görevleriydi.¹⁸¹ Buna rağmen Yahudilerin kutsal kitaplarında Nuh'un içki içtiği,¹⁸² İbrahim'in hanımını kız kardeşi olarak tanıtmaması,¹⁸³ Musa'nın hırsızlığı teşviki,¹⁸⁴ Davud'un beğendiği kadınla birlikte olması¹⁸⁵ gibi peygamberlere isnat edilen çirkin yakıştırmalar görülmektedir.¹⁸⁶ Haliyle Yahudilikte peygamberlerin Tanrı tarafından günah işlemekten koruma altına alınmadığı görülmektedir. Buna istinaden Yahudi geleneği, İslam'daki peygamberlik niteliklerinden olan sıdk, emanet, fetanet ve tebliğ

¹⁷⁷ Yasa'nın Tekrarı, 18:15,20-22; Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 42.

¹⁷⁸ Derveze'nin Davud peygamberle ilgili açıklamaları için bk. Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/384-387, 3/191-192, 4/142-143.

¹⁷⁹ Derveze'nin Süleyman peygamberle ilgili açıklamaları için bk. Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/391-393, 3/191-192, 4/142-143.

¹⁸⁰ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 299-300; Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi*, 266.

¹⁸¹ Erdoğan Baş - Salih İnci, *Ana Hatlarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2003), 163.

¹⁸² Yaratılış 9:21.

¹⁸³ Yaratılış 12:1-9.

¹⁸⁴ Mısır'dan Çıkış 3:22, 12:35-36.

¹⁸⁵ 2.Samuel 11:4.

¹⁸⁶ Yeremya 23:14; Hezekiel 22:25.

özelliklerini taşıırken, ismet sıfatını kabul etmemektedir.¹⁸⁷ Kur'an-ı Kerim'de ise peygamberlerin seçkin ve örnek kimseler oldukları anlatılmaktadır.¹⁸⁸ Derveze bu konuyla ilgili Tevrat ile Kur'an'ı kıyaslayarak Tevrat'ın geçmiş peygamberlere yönelik suçlama ve fahiş içerikli anlatımları olduğunu, Kur'an'ın ise onları övme, yüceltme ya da kınama yöntemiyle anlattığını söylemektedir. Derveze'ye göre peygamber kıssalarının hedefi hatırlatma, nasihat etme ve desteklemedir. Dolayısıyla Derveze Hz. Davud'un işlediği suçtan af dilemesinin ayette¹⁸⁹ açıklanmasındaki kastın peygambere ve müminlere öğüt ve teselli vermek olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁰

Yahudilerin peygamberlere yaklaşımı Kur'an'da, peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ettikleri,¹⁹¹ peygamberlerine eziyet ettikleri,¹⁹² onlara inanmamak için şımarıkça bir takım isteklerde bulundukları¹⁹³ anlatıldığı gibi Tevrat'ta da peygamberlerine karşı geldikleri,¹⁹⁴ verdikleri sözleri yerine getirmedikleri, peygamberlerini öldürdükleri,¹⁹⁵ putlara taptıkları¹⁹⁶ ve başka ilahlara kulluk ettikleri anlatılmaktadır.¹⁹⁷ Yüce Allah peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak kâfirliktir diyerek¹⁹⁸ onların davranışlarının yanlışlığını gözler önüne sermektedir. Derveze, ayetlerin ilgili olduğu konum ve tutumlar bakımından hususi olmasına rağmen bir iman esası içerdiğini söylemektedir. Buna göre Hz. Musa'ya ve diğer peygamberlere iman edip de Hz. Muhammed'e iman etmeyenlerin imanın karşılığı mükâfatını Allah Teâlâ vermeyecektir. Hz. Musa, Hz. İsa ve diğer peygamberlere iman edip de Hz. Muhammed döneminde yaşayan veya sonra gelip de O'na iman etmeyenlerin imanının mükâfatı verilmeyecektir. Hak din Allah'ın bütün peygamberlerine imandır. Hiçbirini diğerinden ayırmayanlar hakkıyla mü'min

¹⁸⁷ Eldar Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2014), 681.

¹⁸⁸ el-Mâide 5/67; el-Ahzâb 33/21; el-Kalem 68/4.

¹⁸⁹ Sâd 38/24.

¹⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/385.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/150; el-Bakara 2/140.

¹⁹² es-Saf 61/5; el-Bakara 2/67.

¹⁹³ el-Bakara 2/35, 55; el-Mâide 5/22.

¹⁹⁴ Çölde Sayım 16:2-3.

¹⁹⁵ 1. Krallar 19:14.

¹⁹⁶ Mısır'dan Çıkış 32:1-6.

¹⁹⁷ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 371.

¹⁹⁸ en-Nisâ 4/150-151.

olanlardır.¹⁹⁹ Taberî, Mevdûdî, Elmalılı ve Ateş'e göre, bazı peygamberleri yalanlayıp bazılarını kabul eden Allah'ı da inkâr etmiş sayılmaktadır.²⁰⁰ Ayrıca Ateş, elçilerin adlarının değişebileceğini ancak görevlerinin aynı olduğunu belirterek bu ayette aynı dinin ruhunu tebliğ eden bir peygambere karşı çıkan Yahudilerin kınandığını söylemektedir.²⁰¹

Yahudilerin kendilerini ayrıcalıklı görme tutumu Kur'an-ı Kerim'de "İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif bir müslümandı, Allah'a ortak koşanlardan da değildi."²⁰² buyrulurken tekzip edilmektedir. Derveze, Hz. İbrahim'in Yahudilik ve Hristiyanlık adı verilen dinlerin ortaya çıkmasından çok önce yaşadığını ve hidayetini kendilerinde olduğunu söylemelerinin anlamsızlığının ayette vurgulandığını ifade etmektedir.²⁰³ Buna ilaveten Derveze, Bakara suresinde Hz. Yakub'un oğullarını yanına çağırarak kime ibadet edeceklerini sorması ve bir tek Allah'a teslim olacaklarına dair cevap alması²⁰⁴ şeklindeki ayetin Yahudilerin tutarsızlıklarını göstermekte ve Yahudilerin atalarının yolunun İslam olduğunu söylemektedir.²⁰⁵

Derveze, Mekke ve Medine inişli birçok ayetten hareketle Hz. Muhammed'in sunduğu yeni dinle, onların dininin temelde bir oluşu nedeniyle Peygamberin Yahudilerden destek ve yardım görmesinin, herkesten önce onların koşup ona inanmasının beklendiğini söylemektedir. Ayrıca Derveze'ye göre Kur'an-ı Kerim'de değişik münasebetlerle onun kendisinden önce indirilen kitapları tasdik ettiği ehli kitabın yüz yüze kaldığı çeşitli problemleri çözüme kavuşturduğu belirtilmiştir.²⁰⁶ Ancak Yahudiler, kendilerine gönderilen peygamberlere karşı sergiledikleri olumsuz tutumun yanında Hz. Muhammed'e karşı da inkârcı ve düşmanca tavırlar sergilemişlerdir. Halbuki Hz. Muhammed'in sıfatları, peygamberliğini içeren işaretler Tevrat'ta ve İncil'de de yer almaktadır.²⁰⁷ Buna rağmen Yahudiler ve

¹⁹⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/235.

²⁰⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/157; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/228-229; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/424; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/702.

²⁰¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/702.

²⁰² Âl-i İmrân 3/67.

²⁰³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/135-136.

²⁰⁴ el-Bakara 2/133.

²⁰⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/132.

²⁰⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/88.

²⁰⁷ Yuhanna 14:16-17, 15:26.

Hristiyanlar çeşitli yorumlarla ve tahriflerle kitaplarındaki bu apaçık bilgiyi gizlemeye çalışmışlardır. Kur'an-ı Kerim bu tavırlarına istinaden “Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor.”²⁰⁸ şeklinde açıklama yaparak onları eleştirmektedir.

Kur'an'daki “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden bir takımı bile bile gerçeği gizlerler.”²⁰⁹ ayetinden hareketle Derveze, ehli kitabın kendini beğenmişliğine, kibrine dikkat çekerek, onların Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğunu bütün yaptıklarının hakkı temsil ettiğini, davetinin doğruluğunu, Kur'anî vahyin sıhhatini, tıpkı oğullarını tanıyıp bildikleri gibi bildiğini ve içlerinden bir grubun gerçek anlamda bildiği halde hakkı gizlediğini söylemektedir.²¹⁰ Bu ayette yer alan bir grubun Tevbe suresindeki haham ve rahiplerin olduğu²¹¹ görülmektedir. Derveze'ye göre onlar sahip oldukları büyük nüfuz ve itibarlarının yanı sıra gelirlerinin de kaybolmaması için bile bile gerçeği saklıyorlardı.²¹² Ateş de Derveze gibi En'âm suresindeki tanıdıkları belirtilen şeyin Kur'an-ı Kerim olduğunu belirtmektedir. Yani Ateş'e göre Yahudilerin tanınmaları, Kur'an'ın kendi kitaplarındaki gerçeklere uyan bir vahiy eseri olduğunu bilmeleridir. Esasında mesele Hz. Muhammed'in şahsını tanımak değil, ona gelen sözlerin Tanrı vahyi olduğunu tanımak, onları kabul ve tasdik etmektir.²¹³

Râzî, Bakara suresinde ilgili ayetteki oğullarını bilmelerinin Hz. Muhammed'in peygamberliğini bilmelerine bir teşbih oluşturduğunu ifade etmektedir.²¹⁴ Ayrıca Râzî'ye göre Hz. Muhammed'i Yahudilerin inkâr etme gerekçeleri olarak Peygamberin Araplardan, İsmail'in neslinden gelmesi, Hz. Muhammed'in nübüvvetini itiraf etmiş olmalarının başkanlıklarıyla mülk ve servetlerinin elden gitmesi, gönderilen peygamberin sadece Araplara gönderilmiş

²⁰⁸ el-Mâide 5/15.

²⁰⁹ el-Bakara 2/146. bk. el-En'âm 6/20.

²¹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/141.

²¹¹ et-Tevbe 9/34.

²¹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/323.

²¹³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/868-869.

²¹⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/363-364.

olduğu yönündedir.²¹⁵ Taberî'ye göre Yahudi ve Hristiyanların, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu çok iyi bildikleri, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de apaçık yazdığını bildikleri halde Allah'a kasıtlı olarak isyan ederek inkâr ettikleri anlatılmıştır.²¹⁶

Kur'an-ı Kerim'de hakkı gizleyen Yahudi grupları hakkında bilgiler bulunmasına rağmen, Tevrat ve İncil'de yer alan Peygamberin sıfatları, davasının hedeflerini içeren işaretlerini bilen ve Peygamber'e tabi olan ehli kitap övülmektedir.²¹⁷ Yine Kur'an'daki bu ayetlerden²¹⁸ hareketle Derveze, Mekke ve Medine'deki ehli kitabın ya da rahipler, papazlar, ilimde derinleşmiş olanların Kur'an'da geleni tasdik eden ve kendilerinde bulunan kitaplarda zikredilen ile uyumlu olduğunu kararlaştırdıklarını söylemektedir.²¹⁹ Derveze'ye göre bu ayetler ehli kitabın benlik, heva ve heveslerden soyutlanarak başkalarının etkisinden kurtulduklarına ve Muhammedî risaletin gerçekleştiğini kabul ettiklerini göstermektedir. Ayrıca Kur'an'ın doğruluğunu, İslam'ın saf ve berraklığını, temiz gönüllere şifa verdiğini, dünyevi, uhrevi, psikolojik, doktrinel ve dini bütün sorunları çözdüğünü belirtmektedir. Bu ayetler Kur'an'ın bütün zaman ve mekânda bütün insanlara rahmet ve hidayet kaynağı olduğunu ikrar etmekten başka çareleri kalmayan temiz niyetli, geniş ufuklu insanların şahadetini içermektedir.²²⁰

Yahudiler tarafından Hz. Muhammed'e yöneltilen eleştiriler, O'nun gördüğü rüyaların etkisinde kaldığı, yalanlar uydurduğu, şair olduğu²²¹ şeklinde şahsiyetine hakaret şeklinde de olmuştur. Bunun yanında gelen ayetlerdeki kelimelerle oynayarak da Hz. Peygamber ile alay etmişlerdir. Şöyle ki; "Ey iman edenler! 'Râinâ' (bizi gözet) demeyin, 'unzurnâ' (bize bak) deyin ve dinleyin. Kafirler için acıklı bir azap vardır." ²²² ayetinde olduğu gibi Derveze, Yahudilerin "raina" kelimesini kullanırken kendi dillerinden bir sövgü olduğunu bilerek kullandıklarını ve böylece Peygamber'e hitap ettikleri dillerini eğip bükerek küfür ve alayla ilgili

²¹⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/213.

²¹⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/368.

²¹⁷ el-A'râf 7/157; bk. eş-Şuarâ 26/197.

²¹⁸ Bk. Âl-i İmrân 3/113-114, 199; en-Nisâ 4/162; el-En'âm 6/114; er-Ra'd 13/36; el-İsrâ 17/107, 109; el-Kasas 28/52-53; el-Ankebût 29/47.

²¹⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/480-481; 3/331.

²²⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/304.

²²¹ el-Enbiyâ 21/5.

²²² el-Bakara 2/104; en-Nisâ 4/46.

amaçlarına ulaştıklarını belirtmektedir.²²³ Yine Derveze, Yüce Allah'ın "Sana geldiklerinde de Allah'ın seni selamlamadığı bir biçimde selam veriyorlar. Üstelik birbirlerine, "İçlerinden de, 'Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!' diyorlar." (Kur'an-ı Kerim Meali, 2012, el-Mücâdele 58/8) ayetini indirerek Yahudilerin Peygamberle alay etmelerini kınadığını ve münafıkların da Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı takındıkları bu çirkin tavrı Yahudilerden örnek alarak uyguladıklarını söylemektedir.²²⁴

Derveze, "Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada 'Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı' demeyesiniz diye, işte size (hakikatı) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi." ²²⁵ ayetiyle peygamberlerin gelişinin kesildiği bir dönemde Resulullah'ın Allah'ın ahdini yenilemek ve onun sınırlarını onlara açıklamak için kendilerine geldiğini, onların ahirette bugün içinde bulundukları bu sapmalarına ve bölünmelerine bir mazeretleri kalmaması diye Allah'ın bu sınırları çerçevesinde yürümeye davet eden ve içinde bulundukları sapıklık ve hatalarını onlara açıklayan bir müjdeleyicinin bir uyarıcının kendilerine gelmediğini söylememelerini ifade etmektedir.²²⁶ Râzî ve Ateş bu ayetle ilgili Cenabı Hakk'ın bir elçi göndererek "bize bir uyarıcı gelmedi" şeklinde herhangi bir özürleri ve bahanelerinin kalmadığını belirterek elçisi ile gönderdiği çağrıya uymaları gerektiğine dair kitap ehlini uyardığını söylemektedirler.²²⁷ Mevdûdî ise oldukça kapsamlı ve anlamlı olan bu ayetin daha önce müjdeleyiciler ve uyarıcılar gönderen kudret sahibi Allah'ın şimdi de aynı görevle Hz. Muhammed'i gönderdiği ve bunu yapma kudretine sahip olduğunu vurgulamaktadır.²²⁸ Bu ayet ehli kitabın Hz. Peygamber'e inanmak zorunda olduğunu, bahaneler üretmelerinin gerçeği gidermeyeceğini göstermektedir.

Netice itibariyle Yahudilerin Hz. Muhammed'i reddetmelerinin arka planında, tarih boyunca ırkçı, bencil ve kıskanç bir tutum sergilemeleri yer almaktadır. Hz. Muhammed'in Arap kökenli biri olması ve kendilerinden gelmemesi,

²²³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/110.

²²⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/401.

²²⁵ el-Mâide 5/19.

²²⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/66.

²²⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/12; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/764.

²²⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 1/469-470.

Yahudilerin Hz. Muhammed'in liderliğini ve peygamberliğini kabul etmemelerine sebep olmuştur. Haliyle Hz. Muhammed'in çağrısını da dikkate almamışlardır.

1.3.3. Seçilmişlik ve Vadedilmiş Toprak

Yahudilerin seçilmişlik inancı, Tanrı'nın onlarla yaptığı ahit, onlara vaat ettiği kutsal toprak ve mabet anlayışı temeline dayanmaktadır. Böylece Yahudiler, kendilerinin diğer ırklardan ve milletlerden üstün olduğuna inanmaktadırlar. Bu inancın dayanağı kutsal kitapları Tevrat'tır.²²⁹ Tevrat'a göre Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı sözleşmenin kökeni İbrahim ile başlamaktadır.²³⁰ Tanrı, İbrahim'e bir ulusun atası olacağını ve onu büyük bir ulus yapacağını, O'nu kutsayacağını, ona bereket vereceğini ve diğer uluslardan ayrıcalıklı bir konuma getireceğini vaat etmektedir.²³¹

İsrailoğulları'nın seçilmişlik anlayışı tarihsel süreç içerisinde Yahudi kimliğinin oluşumunda ve şekillenmesinde etkili rol oynamıştır. Seçilmişlik anlayışındaki ana düşünce Tanrı'nın Tevrat'ı yeryüzündeki tüm milletlere teklif ettiği ancak yalnızca İsrailoğulları'nın Tevrat'ı kabul ettiğidir. Tanrı bu olay üzerine İsrailoğulları'nı dünyadaki diğer milletlere üstün kılmış ve onları öz halkı olarak nitelendirmiştir.²³² Bir başka düşünce ise Tanrı İsrailoğulları'nı seçmiş ve o zamana kadar gizli olan ismini (Yehova) Musa vasıtasıyla onlara bildirmesi olmuştur.²³³ Bu, İsrailoğulları'nın Tanrı ile özel bir ilişkisi olduğunu ve onların diğer milletlerden ayrıldığını göstermektedir. Ayrıca Tora'da geçen "Çünkü sen Tanrın Aşem'e vakfedilmiş halksın."²³⁴ ifadesine göre Tanrı'nın İsrailoğulları'nı seçmesinin altında yatan diğer bir neden de Tanrı'nın onlara sevgi beslemesidir.

Kur'an-ı Kerim İsrailoğulları'nın, Allah'a itaat ettikleri dönemlerde alemlere üstün kılındıkları,²³⁵ seçkin ve sayılır oldukları,²³⁶ aralarında peygamberlerin ve

²²⁹ Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğullarının Seçilmişliği Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 35-39.

²³⁰ Adam, "Yahudilik", 227-228.

²³¹ Yaratılış 12:2-3; Yasa'nın Tekrarı 26:19, 28:1; Romalılar 11:5-7.

²³² Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 296-297.

²³³ Fuat Aydın, *Genel Hatlarıyla Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 11.

²³⁴ *Tora ve Aftara, Devarim, 5.Kitap*, çev. Moşe Farsi-Diana Yanni-Selin Saylağ (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2012), 7:6-8.

²³⁵ el-Bakara 2/122.

²³⁶ el-Bakara 2/47; el-A'râf 7/140; ed-Duhân 44/32.

hükümdarların çıkmış olması, hiç kimseye verilmeyen nimetlerin onlara verilmiş olması²³⁷ gibi birtakım özelliklerle üstün kılındıklarından bahsetmektedir. Allah'ın Yahudilere nimet vermesi ve yaşadıkları dönemlerdeki insanlardan üstün kılması, Yahudiler tarafından yanlış anlaşılmış ve kendilerini Allah'ın oğulları olarak nitelendirmelerine neden olmuştur. Allah bu düşünceyi Kur'an'da açık bir şekilde yalanlamaktadır.²³⁸ Yahudiler, Allah'ın kusursuz adaletini yok sayarak, kulları arasında ayrım gözettiğini ifade etmişlerdir. Kur'an'ın Allah'ın yarattıkları arasında herhangi bir ayrım yapmadığı beyazın siyaha, siyahın beyaza ve milletlerin de birbirlerine üstünlüklerinin olmadığı, üstünlüğün ancak takva ile olacağı bildirilmiştir.²³⁹

Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 47 ve 122. ayetlerde geçen “Ey İsrailoğullar! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi cümle aleme üstün kıldığımı hatırlayın.” ifadesiyle Allah'ın İsrailoğulları'na verdiği nimetler hatırlatılmakta ve onlardan kendilerine verilen vaatleri yerine getirmeleri istenmektedir.²⁴⁰ Derveze, bu ayetlerle birlikte Maide suresi 20. ayette ve Casiye suresi 16. ayette geçen “alemler” ifadesinde kastın “o zamanki alemler” demek olduğunu, “tüm zamanlardaki alemler” olmadığını yani İsrailoğulları'nın kendi dönemlerinde yaşamış kavimlerden üstün olduklarını belirtmektedir. Taberî, Mevdûdî, Elmalılı ve Ateş de İsrailoğulları'nın üstünlüğünün daimi olmadığını o dönemde Allah'a hizmet amacıyla seçilmiş olduklarını ve onları, zamanlarının insanlarından üstün kıldığını belirtmektedirler.²⁴¹

Derveze, üstünlüğün ve seçilmişliğin o döneme ait olduğunu söyleyerek İsrailoğulları'nın ilim geldikten sonra aşırı giderek ihtilafa düştüklerine, Allah'ın şeriatından, tavsiyelerinden saptıklarına işaret etmektedir.²⁴² Onların dine bağlılıkları nedeniyle Allah katındaki tercihlî makama oturdukları halde, Allah'ın kitaplarını tahrif etmelerinden, azgınlaşmalarından, sapmalarından dolayı kendilerine

²³⁷ el-Mâide 5/20.

²³⁸ el-Bakara 2/87-89, 111, 135; Âl-i İmrân 3/181; el-Mâide 5/18. Ayrıntılı bilgi için bk. Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, 35-39.

²³⁹ Harman, “Yahudilikte İnanç Esasları”, 43/203-207. Mehmet Katar, “İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma”, *İslami Araştırmalar* 2 (Ankara 2007), 20/174-176.

²⁴⁰ Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, 35-39.

²⁴¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/381; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 5/323; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/348-350; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2408.

²⁴² el-Câsiye 45/17.

bahşedilen üstünlüğü kaybettiklerini ifade etmektedir.²⁴³ Bu görüşe ilaveten Derveze Yüce Allah'ın, Hz. Muhammed ümmetine İsrailoğulları'na vermediği nimetleri verdiğini, ona ikramlarda bulunduğunu söylemektedir.²⁴⁴ Yine Kur'an'da Allah'ın Hz. Musa'ya seslenirken kendini "Alemlerin Rabbi"²⁴⁵ olarak nitelemesi, Hz. Musa'nın da Firavun'a seslenirken onun Rabbi'nin²⁴⁶ alemlerin Rabbi olarak nitelenmesi Yahudilerin Allah'ı kendilerine has kılma anlayışı oluşturmuşsa da bu ayetlerde Allah'ın ve Hz. Musa'nın onların bu davalarından uzak olduğu anlatılmaktadır.²⁴⁷

Kur'an'da geçen "Andolsun, onları, bir bilgi üzerine (dönemlerinde) alemlere üstün kıldık."²⁴⁸ ayetiyle Derveze, tarihte İsrailoğulları'nın Hz. Musa'nın davasını kabul etmeleri, sadece Allah'a bağlanmaları ve şariatlarına uymalarıyla örnek rol oynadıkları için Allah'ın lütfuna mazhar olarak o dönemde yaşayan en hayırlı topluluk kıldıklarını ve o zaman için bütün zenginlikleri ve refah yaşamı onlara mirasçı kıldığını söylemektedir. Zira Kur'an, Allah'ın mümin Arapları ve bütün müminleri insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmet kıldığını²⁴⁹ belirtmektedir.²⁵⁰

Derveze, Yahudilerin kendilerinden olmayan toplulukları "el-ümem" olarak nitelendirdiğini, bu adlandırmaya göre de kendilerini, Allah'ın seçkin halkı ve üstün ırk olarak gördüklerini söylemektedir.²⁵¹ Bu inançtan hareketle Yahudiler, Allah'ın dostları oldukları iddiasıyla övünmekte, Allah yolunda oldukları düşüncesiyle ahiretin sadece kendilerine has olduğu zannına kapılmaktadırlar.²⁵² Buna ilaveten İsrailoğulları, peygamberlerin kendi soylarından gelmelerini de seçilmişlik olarak görmektedir. Derveze, bu seçilmişlik inancının yanlışlığına ithafen Hadid suresinde Yüce Allah'ın, asıl seçkinliği Yahudilere değil, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim'e nisbet ettiğini, Allah'ın nübüvveti onların soyuna has kıldığını²⁵³ belirtmektedir.²⁵⁴ Böylece

²⁴³ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 3/425.

²⁴⁴ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 7/70.

²⁴⁵ en-Neml 27/8.

²⁴⁶ el-A'râf 7/105

²⁴⁷ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 2/259.

²⁴⁸ ed-Duhân 44/32.

²⁴⁹ Âl-i İmrân 3/110.

²⁵⁰ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 3/408.

²⁵¹ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 5/86.

²⁵² Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 5/543.

²⁵³ el-Hadîd 57/26.

Allah'ın, İsrailoğulları'nın tüm peygamberlerin kendi soyundan olduğunu iddia etmelerini ve bununla da övünüp böbürlenmelerini reddettiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de seçilmişliğin tek bir millete ait olmadığını belirten başka ayetler de mevcuttur.²⁵⁵ Yahudilerin tarih boyunca kendilerini seçilmiş bir ırk olarak görmeleri ve bu inanca sıkı sıkıya sarılmaları, topluluklarını şekillendiren önemli bir faktör olmuştur.²⁵⁶

Yahudi inancına göre genel olarak Filistin toprakları özel olarak Kudüs, kutsal toprak olarak kabul edilmektedir. Tevrat'a göre Tanrı, İbrahim'le bir ahit yapmış ve Mısır Irmağı'ndan Fırat'a kadar olan topraklarını ona ve soyuna vereceğini vaat etmiştir.²⁵⁷ İbrahim'le yapılan vaat, İshak ve Yakup'la da yapılmıştır. Tanah'a göre İsrailoğulları Yeşu zamanında bu topraklara girmiş ve Davud zamanında bu toprakların tamamına yakını ele geçirmiştir. Süleyman döneminde mabed inşa edilerek Kudüs dini ve sosyal merkez olmuştur. Süreç içerisinde yıkılıp tekrar yapılıp tekrar yıkılan mabedin üçüncü kez yapılması için bir Mesih beklentisi doğmuştur.²⁵⁸

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz."²⁵⁹ ayetiyle Allah'ın İsrailoğulları'na Arz-ı Mukaddes'i vaat ettiği belirtilmektedir. Lakin ayette de görüldüğü üzere vaat edilen bu toprak için mücadeleleri istememişler ve emre karşı gelmişlerdir. İsrailoğulları'nın oradaki kavimle savaşmaması yüzünden ceza olarak onlara kırk yıl çölden çıkamama cezası verilmiştir. Ayetlerde anlatılan bu olay Tevrat'ın Çölde Sayım kitabının 13-14. bablarında detaylıca anlatılmaktadır. Kur'an'da ise bu hadise özetle anlatılmaktadır. Çünkü burada Derveze'ye göre Kur'an'ın kıssalarda takip ettiği üsluba uyularak, İsrailoğulları'nın bildiği bir olayı hatırlatmak, Allah ve Resülü'nün emri karşısında onların korkak, inatçı ve rahatsız

²⁵⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/262.

²⁵⁵ el-Bakara 2/134; Âl-i İmrân 3/33; el-Câsiye 45/16.

²⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003), 1/12; Ömer Faruk Harman, "Tefsir Geleneğinde Yahudilere Bakış", *Dinler Tarihi Araştırmaları* 4 (2004), 121-122.

²⁵⁷ Yaratılış 12:7; 15:18-21; 17:8.

²⁵⁸ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: Milelnihal Yayınları, 2021), 97-99.

²⁵⁹ el-Mâide 5/20-26.

edici tavırlarını ibret levhası olarak açığa çıkartıp ders almalarını sağlamak amaçlanmaktadır.²⁶⁰

Râzî'ye göre Arz-ı Mevud'un onlara haram kılınması, onlar hakkında ölünceye kadar devam etmiş, daha sonra onların zürriyetleri, o beldeye girmişlerdir. Ayrıca onlar gözlerini güneşin hareketlerine dikip ondan saptırmasalardı ve ayrılmasalardı mutlaka o çölden çıkarlardı. Ancak Rabbin toprakları onlara haram kılma durumu, onların bu tür bir eylemi gerçekleştirmelerini engellemiştir.²⁶¹ Ateş, bu konuyla ilgili İsrailoğulları'nın korkaklıkları ve söz dinlememeleri yüzünden kırk yıl çöle mahkûm olduklarını ve güzel kentlerde yaşamaktan yoksun kaldıklarını ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerin özetle anlattığı bu olayın Tevrat'ta ayrıntılı anlatıldığını belirterek Kur'an'ın amacının hikâye anlatmak olmadığını Yahudilere ders vermek, nimete nankörlük etmenin, peygambere karşı gelmenin, toplumun başına felaketler getireceğini bildirerek onları uyarmak olduğunu söylemektedir.²⁶²

Kur'an'da İsrailoğulları'nın Filistin'in doğu ve batı taraflarına mirasçı kılındıkları söylenerek²⁶³ onların Arz-ı Mevud hayaline değinilmektedir. Ancak Derveze bu ayete dayanarak Filistin'in Yahudilere miras bırakıldığını Kur'an'ın tescil ettiği iddialarına karşı Müslümanları uyanık olmaya çağırmaktadır. Derveze'ye göre bu ayet onların Allah'ın kelamına icabet etmelerinden ve sabretmelerinden dolayı bu sonuca ulaştıkları bilgisini vermektedir. Zira A'râf suresi 167. ayette Allah onları layık oldukları azapla, zilletle, devletlerini yıkmakla muamele edeceğini ve buna da kıyamet gününe kadar devam edeceğine dair kendine yemin etmektedir.²⁶⁴ Haliyle Derveze, ayetteki bu hükmün geçmiş ve bitmiş zaman için olduğunu vurgulamaktadır.²⁶⁵

1.3.4. Kitap İnancı

Dinler Tarihi araştırmaları, insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan dinlerin her birinin bir peygamber ve kutsal bir kitaba sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Âdem'den itibaren çok sayıda peygamberin vahiy getirdiği dinlerden biri olan

²⁶⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/69.

²⁶¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Me'fatihu'l-Gayb*, 9/23-25.

²⁶² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/767.

²⁶³ el-A'râf 7/137.

²⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/469-470.

²⁶⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/72.

Yahudilikte Musa, Tevrat'ın özünü ve omurgasını oluşturmaktadır.²⁶⁶ Yahudilik inancında birçok kutsal kitap bulunmasına rağmen Tevrat, bir milletin karakterini yansıtmaya özelliği ile diğer kutsal kitaplardan farklıdır.²⁶⁷

Yahudilerin kutsal kitapları yazılı (Tanah) ve sözlü (Talmud) olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Takriben bin yıllık bir zamanda derlemesi yapılan Tanah üç bölümden oluşmaktadır. Tevrat (Tora), Peygamberler (Nevim) ve Yazılar (Ketuvim) Tanah'ın bölümleridir. İbranice "rehberlik" anlamına gelen Tora, Sina dağında Hz. Musa'ya verildiğine inanılan, beş bölümden oluşan Tanah'ın en kutsal bölümüdür. Talmud ise Tanah'ın sözlü yorumu olan sözlü kutsal metinlerdir. Talmud, vahiy ve ilham ürünü olarak nitelendirildiğinden dolayı Yahudiler açısından Tevrat kadar önemli görülmekte ve gerçek Yahudi olabilmenin şartının Talmud'u kabul etmek olduğuna inanılmaktadır. Kudüs'te ve Babil'de bulunan Yahudi din adamları Tanah'a yönelik yapılan sözlü yorumları birleştirerek Mişna'yı oluşturmuşlardır. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan Gemara ise Mişna'nın anlaşılabilmesi için yazılmıştır.²⁶⁸ Talmud ise Mişna ve Gemara'nın birleşmesinden oluşan külliyat olmayıp, Aramice bir kelime olan Gemara'nın, İbrani dilindeki karşılığıdır. Bir diğer ifadeyle Gemara ve Talmud aynı metin için kullanılan isimlendirmedir. Yahudi geleneğinde bu iki isimlendirme birbirleri yerine sıklıkla kullanılmasına rağmen bugün, Amerika'nın önde gelen Yahudi akademisyenleri başta olmak üzere pek çok araştırmacı "Mişna+Gemara=Talmud" formülasyonunu kullanmaktadır.²⁶⁹ Yahudi geleneğine göre Zebur, Davud'a atfedilen Yahudi kutsal kitaplarından. Tanah'ın içinde Ketuvim adlı bölümde yer almakta ve Mezmurlar olarak adlandırılmaktadır. Yahudilerin günlük hayatlarında Mezmurlar önemli bir yere sahiptir.²⁷⁰ Derveze'ye göre Zebur, Tevrat'taki Mezamir bölümü olup Hz. Davud'a dayandırılan ilahiler

²⁶⁶ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 305.

²⁶⁷ Baki Adam, "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (Haziran 1997), 374.

²⁶⁸ Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 318-325. bk. Baki Adam, "Yahudi Kutsal Metinleri", *Kur'an'da Yahudiler*, ed. Ömer Faruk Harman (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 361-364; Süleyman Turan – Emine Battal, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler* (Rize: STS Yayınları, 2015), 162-166.

²⁶⁹ Yasin Meral, "Talmud, Mişna ve Gemara'dan mı Oluşmaktadır?", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Haziran 2017), 169.

²⁷⁰ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 314.

bütününden ibarettir. Derveze, Zebur'un Hz. Davud tarafından inşa edildiğini yani lafız olarak Hz. Davud'a ait Allah'ın bir vahyi ve ilhamı olduğunu belirtmektedir.²⁷¹

Tevrat terimi, Kur'an-ı Kerim'de 16 ayette 18 defa geçmektedir.²⁷² Bunun yanında bazı ayetlerde Tevrat ismi yerine el-Kitab,²⁷³ Furkan,²⁷⁴ Suhuf²⁷⁵ isimleri geçmektedir. Kur'an'da bahsedilen Tevrat'ın hangi peygambere indirildiği kesin olarak belirtilmemekte olup İsrailoğulları'na gönderilmiş olduğu açıktır. Zebur'un Hz. Davud'a²⁷⁶, İncil'in Hz. İsa'ya²⁷⁷ verildiği belirtilirken Tevrat'ın Hz. Musa'ya verildiğiyle ilgili açık bir ayet yoktur.²⁷⁸ Derveze, Tevrat kelimesinin İbranice olup şariat ya da Musa'nın şeriatı anlamına geldiğini söylemektedir. Çoğu ayetlerin içeriğinde Tevrat kelimesinin kullanılması Peygamber döneminde Yahudilerin elinde bulunan kitabın Tevrat olduğunu göstermektedir.²⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Şüphesiz bu hükümler ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır."²⁸⁰ ayetiyle Allah'ın önceki kitapları hakkında ilk işareti İbrahim ve Musa'nın sahifeleri şeklinde vermiş olduğunu görmekteyiz. Derveze, Kur'an'ın diğer ayetlerde geçen Musa'nın sahifelerini, Tevrat ismiyle de ifade ettiğini söylemektedir. Tevrat ismi zaman zaman Ortodoks ve Protestanlara göre sayıları 39'a, Katoliklere göre ise 46'ya ulaşan Ahd-i Kadim'in bölümleri için özel ad olmuştur. Bunlardan bazılarının vahiy işareti taşımayan tarihi rivayetler olup bazılarında ise bu vahiy alameti olduğunu, diğerlerinin ise vahiy alameti taşımayan, tarihi kıssalara vahiy işaretinin karıştığı bölüm olduğunu belirtmektedir.²⁸¹ Ayrıca Derveze bugünkü Tevrat'ın daha az bölümden oluştuğuna dair Kur'an'da karineler olduğunu söylemektedir.²⁸²

²⁷¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/356.

²⁷² İlgili ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/48, 50, 65, 93; el-Mâide 5/43, 44, 46, 66, 68, 110; el-A'râf 7/157; et-Tevbe 9/111; el-Fetih 48/29; es-Saf 61/6; el-Cuma 62/5.

²⁷³ Hidayet Aydar, "Kur'an'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Lev-i Mahfuz", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (2000), 67-71. İlgili ayetler için bk. el-Bakara 2/53; es-Secde 32/23.

²⁷⁴ el-Bakara 2/53; Âl-i İmrân 3/4.

²⁷⁵ en-Necm 53/36; el-A'lâ 87/18.

²⁷⁶ en-Nisâ 4/163.

²⁷⁷ el-Mâide 5/46, el-Hadid 57/27.

²⁷⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 368.

²⁷⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/482.

²⁸⁰ el-A'lâ 87/19.

²⁸¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/137.

²⁸² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/484.

Kur'an-ı Kerim'de "Hani, doğru yolu tutasınız diye Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) ve Furkan'ı vermiştik."²⁸³ ayetinde Yüce Allah, İsrailoğulları'nın doğru yolu bulabilmesi için Tevrat'ı indirdiğini ifade etmektedir. Derveze'ye göre Tevrat, hak ile batılı ayıran, hidayet ve sapıklığı ayıran bir ilahi kitaptır.²⁸⁴ Yine başka bir ayette Tevrat'ın insanları doğru yola sevk etme, yol gösterme özelliği ile karanlıklarda ışığı ile yol bulunan, Allah'ın vadolunan azabından ve kıyamet gününün dehşetinden korkanlar için öğüt ve hatırlatma bulunan,²⁸⁵ insanları aydınlatan hidayet rehberi olarak verilen²⁸⁶ ve onlara miras olarak bırakılan²⁸⁷ bir kitap olduğu fark edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, insanlığa gönderilen bütün peygamberlerin ilettikleri mesajların, nihayetinde aynı ilahi kaynaktan geldiğini ve farklı zaman ve mekânlarda gelen peygamberlerin öğretilerinin özünde benzer değerler ve prensipler yattığını vurgulamaktadır. Hz. Muhammed ve inananların, kutsal kitaplar arasında ayırım yapmadan hepsinin Allah katından gönderilmiş ilahi vahiyler olduğuna iman ettiklerini anlatmaktadır.²⁸⁸ Dolayısıyla Hz. Musa'ya verilen Tevrat'ın özü itibariyle Kur'an ve Tevrat'ın aynı kaynaktan geldiklerini, bunlardan birine inanan kişinin diğerine de inanması gerektiği belirtilmektedir. Hûd suresinde Yüce Allah, Hz. Musa'ya verilen kitaba inanan Yahudilerin Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e de inanmaları gerektiğine dikkat çekmektedir.²⁸⁹ Buna rağmen Yahudiler kendi kitaplarına da Kur'an'a da gereği gibi inanmamaktadırlar. Yine Kur'an'da geçen "De ki: 'Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğulları'ndan bir şâhit de bunun benzerini şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?)"²⁹⁰ ayetiyle Derveze, şahitin Hz. Musa olduğunu söyleyerek onun Kur'an'ın Tevrat gibi olduğunu söylediğini belirtmektedir. Çünkü Derveze'ye göre Tevrat, Kur'an'ın indiği şartlarda

²⁸³ el-Bakara 2/53.

²⁸⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/74-75.

²⁸⁵ el-Enbiyâ 21/48.

²⁸⁶ el-Mâide 5/44.

²⁸⁷ el-Mü'min 40/53.

²⁸⁸ el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84.

²⁸⁹ Hûd 11/17.

²⁹⁰ el-Ahkâf 46/10.

İsrailoğulları tarafından inanılan ve şahit olunan bir kitaptır. Haliyle Tevrat'a inanan Kur'an'a da iman etmelidir.²⁹¹

Kur'an-ı Kerim, Tevrat'ın özündeki hakikatin kendisiyle örtüştüğünü vurgulasa da zamanla Tevrat'ın çeşitli değişimlere uğradığını da ifade etmektedir. İslam literatüründe bu değişiklikler tahrif kavramıyla tanımlanır ki tahrif; sonraki dönemlerde Yahudi ve Hristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade etmek için kullanılmasına denmektedir. Kur'an'da bu bağlamda kullanılan tebdil, leyy (dili eğip bükmek), kitman (gizlemek) ve nisyan (unutmak) terimlerinin yanı sıra Allah'ın ayetlerini satmak, elleriyle kitap yazmak gibi bazı ifade kalıpları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.²⁹²

Kur'an, Yahudilerin, Tevrat'ta yazılanları ya da anlamlarını değiştirdiklerini (tahrif),²⁹³ metin içerisindeki kelimeleri farklı kelimelerle değiştirdiklerini (tebdil),²⁹⁴ bazı bölümleri kasıtlı olarak gizlediklerini (kitman),²⁹⁵ ağız yapılarını farklılaştırarak sesleri farklı çıkarttıklarını ve yanlış anlaşılacak hale getirdiklerini (leyy),²⁹⁶ kitabın bazı bölümlerini unuttuklarını (nisyan)²⁹⁷ ve gerçeği kasıtlı olarak gizleyerek hak ve batılı birbirlerine karıştırdıklarını (lebs)²⁹⁸ bildiren ayetler, kendilerine indirilen kitabı tahrif ettiklerini göstermektedir.²⁹⁹ Ayrıca Kur'an'da lafzın halinin veya şeklinin bir başka şekle dönüştürülmesi anlamında “tağyir” kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir.³⁰⁰ Ancak Derveze bu ayetlerdeki kullanımın ortaya konan gerçeğin, bütün insanları, bütün ortamları, bütün sınıfları, bütün ulusları, bütün dinleri ve bütün sosyal, ekonomik ve politik durumlardaki değişikliği kapsadığını söyleyerek bu kavram için Tevrat tahrifine yönelik bir yorumda bulunmamaktadır.³⁰¹

²⁹¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/438.

²⁹² Muhammet Tarakçı, “Tahrif”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/422.

²⁹³ el-Bakara 2/75; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/13,41.

²⁹⁴ el-Bakara 2/59; el-A'râf 7/162.

²⁹⁵ el-Bakara 2/42, 140, 146, 159, 174; Âl-i İmrân 3/71, 187.

²⁹⁶ Âl-i İmrân 3/78; en-Nisâ 4/46.

²⁹⁷ el-Mâide 5/13; el-A'râf 7/53.

²⁹⁸ el-Bakara 2/42; Âl-i İmrân 3/71.

²⁹⁹ Mustafa Göregen, *Müslüman-Yahudi Polemikleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 55.

³⁰⁰ el-Enfal 8/53; er-Ra'd 13/11; Sedat Şensoy, “Tağyir”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/376.

³⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/374.

Derveze, tefsirinde üzerinde durduğu önemli meselelerden biri de Yahudilerin ilahi kitapları tahrifidir. Yahudiler, ellerindeki Tevrat'ın Tanrı tarafından Musa'ya verilen orijinal metinle aynı olduğunu iddia etseler de, yukarıda belirttiğimiz üzere Kur'an-ı Kerim'de Tevrat'ın tahrif edildiğine özellikle vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Derveze, Yahudilerin son ilahi kitap olan Kur'an için de benzer bir tahrifat çabası içerisinde oldukları ifade etmektedir. Yüce Allah, “Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden bir takımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi.”³⁰² buyurarak İsrailoğulları'nın ve soylarının Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e inanmayacaklarını, kendilerine indirilen kitap olan Kur'an'ı değiştirmeye çalıştıklarını bildirmektedir. Derveze, İsrailoğulları'nın içinde Kur'an ayetlerini dinleyenlerin olduğunu, bunların ayetleri iyice algıladıktan sonra zihinleri bulandırmak, ayetlerin muhtemel etkisini yok etmek ve Kur'an'ın vahiy menşeliliği hakkında birtakım kuşklar uyandırmak için ayetleri tahrif ettiklerini söylemektedir.³⁰³

Taberî, tahrif konusuyla ilgili Yahudilerin Tevrat'taki kelimelerin aslını değiştirip tahrif ettiklerini, Allah'ın kastettiği manayı bozup kelimelere başka anlamlar yüklediklerini belirtmektedir. Onlar, Allah'ın dinini yermek için dillerini eğip bükerek, Hz. Peygamber'e küfredip onu incitmişlerdir.³⁰⁴ Mevdûdî bu konuda Yahudilerin üç yönden suçlu olduğunu söylemektedir. Bunları, Tevrat'ın kelimelerinde değişiklik yapmaları, yanlış yorumlarla Tevrat'ın anlamını değiştirmeleri, Hz. Peygamber ve ashabının yanına gidip daha sonra karışıklık çıkarmak için onlar hakkında yanlış haberler yaymaları şeklinde ifade etmektedir. Bu şekilde Yahudiler, İslam hakkında yanlış bir imaj oluşturup insanların Müslüman olmalarını engellemeye çalışmışlar.³⁰⁵ Râzî'ye göre bir lafzı diğer bir lafızla değiştirmek suretiyle “Tevrat'taki kelimeleri konuldukları yerden değiştirmeleri”, “dinledik ve isyan ettik” ve kınama manasındaki “işit, işitmez olasıca” sözleri Yahudilerin dalalette olduklarını gösteren hususlardır. Bu tahriften maksat tıpkı zamanımızda ehl-i bidatin, kendi mezheplerine uymayan ayetler hakkında yaptıkları gibi ortaya birtakım şüpheler atmak, yanlış ve sapık yorumlar yapmak ve kelime

³⁰² el-Bakara 2/75.

³⁰³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/86.

³⁰⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/366.

³⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/365.

oyunlarıyla, lafzı hak ve gerçek olan manasından batıl manaya çevirmektir.³⁰⁶ Ateş ise bu ayetin amacının ehli kitabın bizzat kitaplarının sözlerini değil, onu yanlış yorumlayarak anlamını tahrif ettiklerini anlatmaktır. Yani Allah'ın kelamını işitiyorlar, amacını da anlıyorlar ama onu çıkar için yorumladıklarını ifade etmektedir.³⁰⁷ Görüldüğü gibi Bakara suresindeki bu ayeti Derveze Kur'an'ın tahrifi olarak yorumlarken diğer müfessirler Tevrat'ın tahrifi olarak yorumlamaktadırlar.

Derveze'ye göre Hz. Musa'ya gönderilen sahifelerin Allah'ın ona vahyetmiş olduğu prensip ve yasalardan oluştuğu ancak değişik asırlarda, muhtelif yazarlar tarafından onun ölümünden sonra yazılmasından kaynaklı Tevrat bölümünde birçok mübalağa ve aykırılık şeklinde Allah'a nispet edilen rububiyetinin kapsamlılığına ve rahmetinin büyüklüğüne ters düşen sözler³⁰⁸ bulunmaktadır.³⁰⁹ Ayrıca Derveze, Peygamberimiz zamanındaki Yahudilerin ellerindeki Tevrat sahifelerinde bize kadar ulaşmayan başka Tevrat bölümlerinin olduğunu gösteren pek çok delil olduğunu bildirmektedir. Mesela Tevrat'ın içerisinde İbrahim hakkında bazı bilgilerin mevcut olduğu Yaratılış bölümleri olduğu ve İbrahim sahifeleri diye isimlendirdikleri bu bölümler bize kadar ulaşmadığını söylemektedir. Meryem, En'âm, Enbiyâ gibi birçok surede Hz. İbrahim'in babası ve kavmi arasındaki münakaşalar, onların putlara tapmaları, ateş yakıp Hz. İbrahim'i oraya atmaları zikredilmiştir ki, bu kıssalar Yaratılış'ta bulunmamaktadır. Öyle ki bunların söz konusu ayette de geçen İbrahim'in sahifeleri³¹⁰ olduğunu da belirtmektedir.³¹¹

Derveze'ye göre 2. Tarihler kitabının 12. babında yer alan “ve reha boanın yaptığı işler, ilk işleri de son işleri de, peygamber Şemaya'nın ve Gören İdo'nun sözlerinde nesep sırasına göre yazılı değil midir?” ifadesinde yer alan Şemaya Nebi'nin ve Gören İdo'nun sözleri diye bir kitabın(bölüm) olmadığı günümüz Tevrat'ında görülmektedir. Benzer şekilde Yeşu kitabının 10. babında: “Ve millet düşmanından öç alıncaya kadar güneş durdu ve ay yerinde kaldı. Yaşar kitabında bu yazılı değil midir?” cümlesiyle Tevrat kitapları arasında “Yaşar kitabı” diye

³⁰⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 8/63-68.

³⁰⁷ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/168.

³⁰⁸ Yaratılış 17, 26, 27, 28; Mısır'dan Çıkış 34; Yasa'nın Tekrarı 23, 28, 29, 30.

³⁰⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/483.

³¹⁰ el-A'lâ 87/19.

³¹¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/139.

isimlendirilmiş bir kitap olmadığı ortaya çıkmaktadır.³¹² Bu durum Allah'ın kelamının değiştirildiğini, tahrif edildiğini ve başka şeylerle karıştırıldığı görüşüne bizleri götürmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler (var ya); işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar."³¹³ ifade edilen ayet, hakikati saklayan, satan herkesi kapsamaktadır. Derveze, ayetlerin Yahudi din adamları hakkında indirildiğini söyleyerek haramların hak olduğuna şahitlik etmeye çağırılmışlar ama onların kanıttan daha sağlam ve inandırıcı olmaya yönelik bu çağrıya uyup şahitlikte bulunmadıklarını söylemektedir. Dolayısıyla kitaplarındaki hakkı gizleyerek müşrik kâfirlerden yana tavır koymaktadırlar. Oysa kendi kitapları, Kur'an'ı onaylamaktadır. Onlar bu gerçeği gizlemek suretiyle, Kur'an mesajını etkisiz hale getirmeyi, zihinleri bulandırmayı amaçlamaktadır. Bu yüzden de eleştiri ve uyarılara maruz kalmaktadırlar.³¹⁴ Râzî, Taberî ve Mevdûdî din bilginlerinin menfaatlerinin sona ereceğinden endişelenerek, Hz. Muhammed ve Onun şeriatı hakkında Tevrat'ta bulunan haberleri gizlediklerini söylemektedirler.³¹⁵ Süleyman Ateş ise ayetteki tahrifin Peygamber ve Müslümanların kullandıkları sözleri hakaret anlamında yuvarlayarak ve kaydırarak kullanmaları şeklinde olduğunu belirtmektedir. Ateş, Tevrat'ın değiştirilerek tahrif yapılmadığını bilakis tahrifin Tevrat ayetlerine yaptıkları tefsir, yorum ve şerhlerde olduğunu söylemektedir.³¹⁶

Kur'an'da Tevrat'taki hükümlerin uygulanışıyla ilgili Yahudilerin kendi kitaplarını bırakıp Hz. Muhammed'e danışmaları ancak ondan da yüzçevirmeleriyle kınandıkları anlatılmaktadır.³¹⁷ Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetin recm olayıyla ilgili olduğunu söylese de Derveze, ayetlerin siyak sibak bütünlüğü bakımından indirilme sebebinin farklı olduğunu söylemektedir. Bu ayetin nüzulüyle ilgili Taberî, İbn Abbas'tan (ö. 68/688) "Eğer sana gelirlerse aralarında adaletle hükmet" ayetinin

³¹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/62-63.

³¹³ el-Bakara 2/174.

³¹⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/163.

³¹⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/400-404; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 4/243-244; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/136.

³¹⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/627-628.

³¹⁷ el-Mâide 5/43.

Nadiroğulları ve Kureyzaoğulları'nın kan bedelleri hakkında indiğini aktarmıştır.³¹⁸ Derveze, bu rivayete göre Beni Nadir'in ölüleri daha şerefli kabul edildiğinden, onların diyetleri tam diyet ödenirken Kureyza kabilesinden biri öldürülürse onun diyeti yarım diyet olarak Nadir kabilesi tarafından ödendiğini söylemektedir. Bu adaletsizlikten ötürü Resulullah'ın hakemliğine başvuran Yahudilerin bu tutumuyla ilgili Allah bu ayeti indirerek onları hakka çekip diyeti onlar arasında eşit yaptığını eklemektedir.³¹⁹ Taberî, Râzî, Mevdûdî ve Ateş Yahudilerin Allah'ın kitabı olarak inandıkları Kitab'ı arkalarına atıp, davalarını Peygamber olduğuna inanmadıkları Hz. Peygamber'e getirmekle, Kitab'a olan imanlarının boş ve samimiysiz olduğunu söylemektedirler.³²⁰ Bu durum, Tevrat'ın Yahudiler tarafından hem metin hem de anlam bakımından tahrif edildiğini, ayrıca muamelat alanında da benzer tahrifatların gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Yahudiler, dünyevi çıkarları ve dünyalık işlere olan düşkünlükleri yüzünden Allah tarafından gönderilen ilahi kitapları değiştirerek tahrif etmişlerdir. Halbuki Kur'an'da peygamberin onlara getirdiği gerçeği tasdik edip hayatlarında uygulamadıkça, Tevrat ve İncil'deki hükümleri gereği gibi yerine getirmedikçe ve Hz. Muhammed'e indirilenlere iman etmedikçe hidayet ve kurtuluşa eremeyecekleri konusunda Yahudiler uyarılmaktadır.³²¹

1.3.5. Ahiret İnancı

Dünya hayatının sona ermesinden sonra başlayıp devam edecek olan ikinci hayata ahiret denir. Ahiret, birçok inanç sisteminde önem arz eder. Ahiret insanın dünyada yaptığı şeylerin karşılığını göreceği ve koşulsuz adaletin gerçekleşeceği yerdir. Ayrıca birçok inanç sistemine göre ahiret inancının sonsuz olacağı da vurgulanmaktadır.³²²

Yahudilerin kutsal kitabı Tanah içerisinde yer alan Mezmurlar, Eyüb Kitabı, Vaiz Kitabı, Yeşaya, Daniel, Yunus adlı kitaplarda ve apokrif metinlerde ahiret

³¹⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/300-302.

³¹⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/99.

³²⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/303-304; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/79-80; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/484; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/788.

³²¹ el-Mâide 5/68.

³²² Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 20-21.

konusuna fazla yer verilmektedir.³²³ Özellikle bu kaynaklarda Babil esaretinden sonra hem eski İbrani geleneğine ait Şeol'den izlere hem Babil kültürü ile ortak özellik arz eden “bedenin dirilişine” hem de Yunan kültüründe var olan “ruhun ölümsüzlüğü” temalarına rastlanmaktadır.³²⁴ İslam'dan sonra Müslümanlarla temasa geçen Yahudiler kendilerini savunmak için geliştirdikleri amentülerine ahiret inancını da dahil etmişlerdir.³²⁵ Tevrat'ta olmamasına rağmen Yahudi din bilginleri, bazı cümleleri yorumlayarak ahirete iman, Yahudiliğin esaslarından olduğuna karar vermişlerdir.³²⁶ Derveze'ye göre Yahudilerin kutsal kitaplarının bazısının içeriğinde müşriklerin inkâr ve inatlarından kaynaklı ahiret konusunun geniş bir biçimde ve serahatle hiç yer almadığı görülürken bazılarında az ve ayrıntısız yer almaktadır.³²⁷

Yahudilik inancında ölüm sonrası hayatı ifade etmek için “olam haba” kavramı kullanılmaktadır.³²⁸ Açık bir ahiret anlayışının yer almadığı Yahudilik inancında ahirete ilişkin bilgiler Yeşaya kitabında “Senin ölülerin yaşayacak, bedenleri dirilecek. Ey sizler, toprak altında yatanlar, uyanın, (...) toprak ölülerini yaşama kavuşturacak.”³²⁹ ve Daniel kitabında “Ve yerin toprağında uyuyanlardan birçoğu, kimisi ebedi hayata ve kimisi utanca ve sonsuz iğrençliğe uyanacaklar.”³³⁰ şeklinde ölümden sonra yeniden diriliş inancına delil oluşturabilecek ifadeler bulunmaktadır.

Ahiret inancı, Tevrat'ın ilk dönemlerinde İslam inancındaki haline benzerken Yahudilerin Tevrat'ı tahrif etmelerinden sonra ortaya çıkan ahiret inancı farklı mezheplere göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, Ferisilerin bir ahiret inancına sahip olduğu bilinirken Sadukilerin ahiret inancına sahip olmadıkları bilinmektedir.³³¹ Reformcu Yahudiler ise fiziki olarak ölümden sonra dirilmeyi kabul etmemekte ve

³²³ Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 372; Salime Leyla Gürkan vd., “Yahudi Kutsal Metinlerinde Gayb İnancı”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 6 (Ekim 2003), 31; İsmail Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı* (İstanbul: İfav Yayınları, 2014), 102-152.

³²⁴ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 231; Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı*, 101. Detaylı bilgi için bk. Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek/Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003).

³²⁵ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (İstanbul: Anka Yayınları, 2001), 206.

³²⁶ Adam, “Yahudilik”, 237.

³²⁷ Derveze, *et-Tefsiri'l-hadis*, 1/32.

³²⁸ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 23.

³²⁹ Yeşaya 26:19.

³³⁰ Daniel 12:2.

³³¹ Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, 206.

buna bağılı olarak Tanrı'nın merhametiyle bağdaşmayacağı için cehennemin varlığını reddetmektedirler.³³²

Yahudilikte iyi olsun kötü olsun bütün insanlar öldükten sonra “Şeol” adı verilen yere gidecekleri ve ruhların özgür bir şekilde mezarda kalacağı inancı kabul edilmektedir. Ayrıca ölümden sonra muhakemenin olmadığına da inanılmakta olup, ölümden sonra hayat kısmen mezarda kısmen ölüler alemi denilen Şeol'de geçecektir.³³³

Yahudi düşüncesinde farklı görüş ve açıklamalar olmasına rağmen, salih kimselerin gireceği Cennet'in yeniden tesisi anlamında ahiret hayatı ve çok az sayıdaki kişi hariç diğerleri için cennete gitmeden önce on iki aydan fazla sürmeyecek kısa bir cezalandırma dönemi yaşanacağına dair iki inanç geleneksel Yahudi düşüncesinin merkezinde yer almaktadır.³³⁴ Bu düşüncelere istinaden Kur'an onlara “De ki: Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!”³³⁵ şeklinde cevap vererek onların bu iddialarının yüzeysel olduğunu ve gerçek bir teslimiyetleri bulunmadığını göstermektedir. Derveze, Yahudilerin ahiret yurdunun ve nimetlerinin sadece kendilerine ödül olduğu düşüncesi varsa ölümü arzulamaları gerektiğini söyleyerek onların kendi elleriyle ne tür suçlar işlediklerini bildiklerinden bu sözlerinin uydurma olduğunu ifade etmektedir. Çünkü onlar bulundukları durumun azgınlık ve haksızlık diye tanımlanabileceğinin bilincindedirler. Bu yüzden Allah katında kendilerini zalimlerin akıbetinin beklediğini çok iyi biliyorlardı. Bundan dolayı hayata çok düşkün ve ölümden kaçan bir topluluk olduklarını eklemektedir.³³⁶

Taberî, Râzî ve Ateş'e göre Allah Teâlâ, Bakara suresi 94. ayeti Resulullah'ın hicret ettiği bölgede yaşayan Yahudilere karşı Resulullah'a bir delil olarak göndermiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu ayette, Resulullah'la tartışmaya giren Yahudilerin isyan davranışları içinde olduklarından cehenneme gireceklerini anlamış

³³² Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 373.

³³³ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 249-250. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Güç, “Yahudilikte Defin ve Sonrasına Ait Gelenekler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ocak 2001).

³³⁴ Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 300. Ayrıntılı bilgi için bk. İrem Ceyhan, “Yahudi Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation on the Jewish Conception of Heaven”, *Mesned: İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2019).

³³⁵ el-Bakara 2/94.

³³⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/96-97.

durumda olduklarından onların ölümü temenni etmediklerini; hatta ömür boyu temenni etmeyeceklerini haber verdiğini belirterek yaşamaya çok düşkün olduklarını, asla ölmek istemediklerini ifade etmektedirler.³³⁷

Kur'an-ı Kerim'de Neml suresinde geçen “Şüphesiz bu Kur'an İsrailoğulları'na üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor.”³³⁸ ayetinin nüzul sebebi olarak Derveze, Araplardan bir kısım kafirlerin, Mekke'de Yahudinin birine ahiret işini sorması, onun da üstü kapalı yahut şüpheyi götüren cevap vermesi şeklinde gerçekleştiğini söylemektedir. Çünkü Arap kâfire göre; Kitab-ı Mukaddes'te, Kur'an'da olduğu gibi ahiret, onun hesabı, cezası ile ilgili metinler yoktur. Bunun üzerine o kâfirler bu olayı ahiret hususunda tartışma ve inkâr konusu yaparlar. Bu ayet gelerek kâfirlere cevap vermekte ve İsrailoğulları'nın birçok gerçekleri gizlediklerine ve ihtilaf ettiklerine işaret etmektedir. Haliyle İsrailoğulları'nın ihtilafa düştüğü meselelerden biri de ahiret meselesi olmuştur. Kur'an ise İsrailoğulları'nın ihtilafa düştükleri her meselede sahih çözümler sunarak cevap vermektedir.³³⁹

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin dünya hayatını ahirete tercih ettiklerini,³⁴⁰ cennete sadece Yahudilerin girebileceğine inandıkları³⁴¹ ve yalnızca birkaç günlük cehennem hayatı yaşayacakları,³⁴² ölümden kaçındıklarını³⁴³ ve yaptıkları kötülükten dolayı cehenneme gideceklerini³⁴⁴ bildiren ayetlerin yer aldığı görülmektedir. Bu ayetlerde, genel olarak Yahudilerin İslam'la çelişen ahiret inançları ele alınmakta ve özellikle Hz. Peygamber dönemi itibarıyla Yahudilere hitap edilmektedir. Derveze ise bu ayetlerin Yahudilerin yapmadıkları şeyleri ve söylemedikleri sözleri kendilerine nispet ederek övülmeyi ve Allah'ın azabından kurtulmayı arzuladıklarını ancak Allah'ın azabıyla karşılaşacaklarını vurguladığını ifade etmektedir.³⁴⁵ Cennete

³³⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/273-274; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/229; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/179.

³³⁸ en-Neml 27/76.

³³⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/275.

³⁴⁰ el-Bakara 2/86.

³⁴¹ el-Bakara 2/111.

³⁴² el-Bakara 2/80-82.

³⁴³ el-Bakara 2/94.

³⁴⁴ Âl-i İmrân 3/188; en-Nisâ 4/55-56; el-Mâide 5/18.

³⁴⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/508.

sadece Yahudilerin girebileceğine inandıklarını anlatan ayeti³⁴⁶ inceleyen Derveze, Yahudi ve Hristiyan her iki grubun da kendilerinin dışındakilerin doğru yolda olmadığını söyleyerek birbirleri hakkında böyle düşünen her iki gruba da sert bir eleştiri yöneltildiğini belirtmektedir. Buna ilaveten Derveze, ellerinde Allah'ın kitabı olmasına rağmen onu okumayan ehli kitabı herhangi bir bilgiye sahip olmaksızın karanlıklarda bocalayan cahillere benzetmektedir.³⁴⁷ Râzî, Mevdûdî ve Ateş de esas kurtuluşun bir gruba dahil olmakla değil iman ve amele bağlı olduğunu söylemektedir.³⁴⁸

Derveze'ye göre “Bir de dediler ki: ‘Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.’”³⁴⁹ ayeti onların Allah'tan söz almışcasına emin oluşlarını göstermektedir. Allah katında seçkin bir konumda olduklarını düşündüklerinden günahları fazla önemsemezlerdi. Haliyle bu durum onların Allah'a iftira attıklarını göstermektedir. Onun koyduğu evrensel yasa ve adalet doğrultusunda, günah işleyen ve günahları nedeniyle kendisini kuşatan kimselerin ateş ehli olmaları ve sonsuza dek orada kalmalarını öngörmüştür.³⁵⁰ Taberî, Râzî ve Ateş bu konuyla ilgili Yahudilerin “sayılı günler” ifadesinde farklı iddialarının olduğunu belirterek Allah'ın böyle bir vaatte bulunmadığını belirtmektedirler.³⁵¹

Sonuç itibariyle Yahudilerin ahirette affedilecekleri ve cennetin kendilerine ait olduğu düşüncesi onları rahatlatarak dünyaya meyletmelerine sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Yahudiler Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette kınanmakta ve ahiret hayatı hakkındaki inançlarının yanlış olduğu belirtilmektedir.

1.3.6. Mesih İnancı

Yeryüzündeki birçok din, dünyanın sonuna yaklaşırken bir kurtarıcı figürünün geleceğine dair inanç taşır. Bu kurtarıcı, farklı dinlerde değişik adlarla anılsa da özellikle Yahudi ve Hristiyanlıkta “Mesih” terimiyle tanımlanır.

³⁴⁶ el-Bakara 2/111.

³⁴⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/115.

³⁴⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/342-343; Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 1/83; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/197.

³⁴⁹ el-Bakara 2/80.

³⁵⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/87.

³⁵¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/254; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/126-127; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/170.

Yahudilikte önemli inanışlardan bir tanesi İbn Meymun tarafından hazırlanan iman esaslarından 12. maddesi olan Mesih inancıdır.³⁵² Mesih kelimesi İbranice “yağ sürülmüş, mesh edilmiş, temizlenmiş” anlamına gelen *mašiah* kelimesinden gelmektedir. Başlangıçta krallar tahta çıkmadan önce yağ ile mesh edilirken zamanla bu uygulama başrahipler ve rahipler için de uygulanmaya başlanmıştır. Hatta daha sonraları peygamberler de kutsal yağ ile meshedilmişlerdir.³⁵³

Derveze, “Mesih” kelimesinin İbranicede zikredilen “mešya” kelimesinin aynısı ve anlamının ise başını yağla mesheden, Yahudilere malik olan adam olduğunu söylemektedir. Tevrat’a göre, bu uygulama ilk olarak Peygamber Samuel’in Allah’ın emriyle İsrail’in ilk meliki Talut’a yağ takdim etmesiyle başlamış ve Talut bu yüzden “Mesihu’r-Rab” olarak anılmıştır. Bu geleneğin daha sonra Davud’a da uygulandığı belirtilmektedir.³⁵⁴ Derveze’ye göre bu davranış İsrailoğulları meliklerinin geleneği haline gelmişti.³⁵⁵

MÖ dört asır boyunca zulme maruz kalan Yahudiliğin Mesih anlayışındaki asıl düşünce, geçmişteki altın çağ fikrinden ziyade muzaffer bir kralın çıkıp kendilerini İsrail topraklarına götüreceği ve gelecekte yeni ve mükemmel bir düzen kurulacağına odaklanmaktadır.³⁵⁶ Yahudi kaynaklarına göre Mesih önce dünya üzerindeki Yahudileri Filistin topraklarına getirecek, sonrasında da III. Mabel’in inşa edilmesine öncülük edecektir. Yahudilikte Mesih daha çok Kral Mesih olarak anıldığından Mesih’in dini yönünden ziyade siyasi yönü ağır basmaktadır. Mesih döneminde Yahudiler sıkıntılı durumlarından kurtulup bolluk içinde dünya üzerinde mutlak manada egemenlik kuracaklardır.³⁵⁷

Geleneksel Yahudilik anlayışında Mesih, peygamber olarak kabul edilmekte ve İbrahim, İshak, Yakup gibi Yahudi atalarından daha büyük görülmektedir.³⁵⁸ Öyle ki İlyas, Yahudilikte İlya veya Elia olarak bilinen ve hakkında Mesih iddialarının

³⁵² Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: Milelnihal Yayınları, 2021), 122.

³⁵³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları* (Samsun: Sidre Yayınları, 1997), 15.

³⁵⁴ 1.Samuel 9, 10, 14, 16, 24.

³⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/424.

³⁵⁶ Sami Baybal, “Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu* (Şubat 2012), 342.

³⁵⁷ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 122.

³⁵⁸ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 122.

bulunduğu önemli bir kişiliktir.³⁵⁹ Çok tanrılı bir dönemde Kral Ahab ve Ba'al putuna karşı durarak inancını savunmuş, halkına mucizeler göstermiştir.³⁶⁰ Eski Ahit'e göre İlyas gökten gelen alevli bir arabaya binerek göğe yükselmiştir.³⁶¹ Bu durum da Yahudi inancına göre onun ilahi bir misyon taşıdığını göstererek İlyas'ın Mesih olarak gelebileceği inancına işaret etmektedir. Derveze, Kur'an'da Hz. İlyas'ın kavmini uyarması, onları yanlışlarından dönmeye çağırması ve kavminin onu yalanlamasının ardından Allah'ın onlara azap etmesi gibi olayların anlatıldığını³⁶² ifade etmektedir. Ayrıca, Hz. İlyas'ın samimiyeti ve imanı dolayısıyla övülmesinin, insanlığa öğüt vermek ve hatırlatmalar yapmak amacı taşıdığını belirtmektedir.³⁶³ Haliyle Derveze Hz. İlyas'ın Mesihliğine dair herhangi bir emareden bahsetmemektedir.

Derveze'ye göre Yahudiler Mesih'in çıkacağına, kendilerine kral olacağına, hallerini düzelterek, eğri yolsa yürüyenleri doğru yola ileteceğine, şereflerini geri alacaklarına inanmaktaydılar.³⁶⁴ Ancak İsa ibn Meryem ortaya çıkıp kendisinin Mesih olduğunu söyleyince onu yalanladılar ve onu "Yahudi Kralı" diyerek alaya aldılar. Böylece başka bir Mesih'i beklemeye başladılar. Halbuki hahamlar çarmıha gerildikten sonra dirilmesiyle "Sen Allah'ın oğlu Mesih misin?"³⁶⁵ sorgulama yapmışlardı.³⁶⁶ Hristiyan inancında İsa'nın ahir zamanda Mesih sıfatıyla geleceği inancıyla zıt olarak Yahudiler İsa'yı Mesih ve peygamber olarak kabul etmemektedirler. Çünkü Yahudiliğe göre Mesih, tarihte yaşamış bir figür olmayacak ve ayrıca Mesih'in bir kadın ve bir erkekten doğacağına dair inanışlar İsa'nın Mesih olduğu iddiasını çürüten unsurlar olarak değerlendirilmektedir.³⁶⁷ Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın Mesih olarak zikredilmesi üzerine Derveze, Hz. İsa'nın "Rabbin seçilmiş", Allah'ın mesihi ve seçkin kulu olması hasebiyle bu ünvanla anıldığını söylemektedir.³⁶⁸ Elmalılı'ya göre Hz. İsa'nın Mesih oluşu, onun mübarekliğinden

³⁵⁹ Malaki 4:5-6.

³⁶⁰ 1.Krallar 17-19.

³⁶¹ 2.Krallar 2:11.

³⁶² es-Sâffât 37/123-131.

³⁶³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/145.

³⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/279.

³⁶⁵ Markos 15.

³⁶⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/424.

³⁶⁷ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 128.

³⁶⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/424.

ve Kutsal Ruh'la desteklenmiş olduğundan ötürüdür.³⁶⁹ Mevdûdî, İsrailoğulları'nın Yuhanna İncili'nde belirtildiği üzere Hz. Mesih'in gelişi sırasında Hz. İlyas'ın dışında bir peygamber daha beklediklerini³⁷⁰ ancak bu peygamberin Hz. Yahya olmadığını aktarmaktadır.³⁷¹ Râzî ise çeşitli alimlerin Mesih'le ilgili tanımlamalarını aktarmaktadır ancak kendi görüşünü vermemektedir.³⁷² Ateş ise Mesih kelimesinin Allah tarafından seçilmiş tertemiz insan manasında kullanıldığını söylemektedir.³⁷³ Taberî tefsirinde de Yahudilerin Mesih inancına dair herhangi bir yoruma rastlanmamıştır.

Sonuç itibarıyla Mesih inancı hem Yahudilikte hem de Hristiyanlıkta önemli bir role sahiptir. Yahudilikte mesih gelecekte gelecek olan muzaffer bir kral olarak tanımlanırken, bu inanç tarih boyunca zarara uğramış bir halkın umutlarının sembolü haline gelmiştir. Yahudilerin İsa'yı mesih olarak reddetmesi, Yahudi inancındaki Mesih tasavvurunu karşılamadığından, her iki dinin inanç sistemleri arasında belirgin bir ayrım oluşturmaktadır. Kur'an'da mesih kavramı özellikle Hz. İsa bağlamında ele alındığından mesih anlayışı, geleneksel Yahudi mesih anlayışından farklılık göstermektedir.

1.3.7. Melek İnancı

Babil esareti öncesi hiçbir melek ismi bilmeyen Yahudiler esaretten sonra Zerdüştlükteki “iyi ruh” ve “kötü ruh” fikrini “iyi melek” ve “kötü melek” şeklinde yorumlamışlardır. Yahudiliğe göre sürgünden önce Tanrı göğe çekilmiş, tahtında kral gibi oturan ve oradan yardımcılar aracılığıyla insanların işlerine müdahale eden bir şekilde tasvir edilmekteyken sürgün sonrası buradaki yardımcıların “melekler” olarak yorumlandığı görülmektedir.³⁷⁴

Yahudilikte melekler, Tanrı'nın yardımcılar olarak önemli bir rol oynar. Onlar, O'na ibadet etmek, vahyi ve şeriatı insanlara ulaştırmak, insanları korumak ve onlara yardım etmek gibi görevleri üstlenirler. Ayrıca Melekler, Tanrı ile insanlar

³⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/471.

³⁷⁰ Yuhanna 1:19-25.

³⁷¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/271.

³⁷² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/315-316.

³⁷³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/445.

³⁷⁴ Ali Erbaş, “Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1996), 115.

arasında aracılık yaparak, bu ikisi arasında bir bağ kuran manevi varlıklardır.³⁷⁵ Yahudi kutsal kitabında “melek” terimine ilk olarak Tevrat’ın Yaratılış bölümünde rastlanmaktadır.³⁷⁶ Ancak Yahudi iman esasları arasında meleklerle iman yer almamaktadır.³⁷⁷ Yahudi inancında meleklerin sayısı milletlerin çoğalıp azalmasına göre değişkenlik göstermektedir. Bu yüzden Babil döneminden sonra birçok toplumun yok olması ve yenilerinin ortaya çıkması sebebiyle meleklerin sayısı netlik oluşturmamaktadır.³⁷⁸ Yahudiliğe göre melekler, Tanrı tarafından kendilerine verilen belli görevleri olan varlıklardır. Önemli görevleri olan melekler şunlardır; Uriel, Rafael, Raguel, Mihael (Mikail), Sariel, Gabriel (Cebrail), Remiel. Uriel yeraltı aleminden sorumludur ve diriliş ve dirilenlerden sorumlu melek Remiel’dir.³⁷⁹ Cebrail, Allah’ın mesajını taşıyan bir “Başmelek”tir. Mikaîl, Allah’a en yakın ve İsrailoğulları’nın koruyucusu olarak kabul edilen bir melektir.³⁸⁰ Rafael de “Tanrı’nın ilacı, çaresi” anlamına gelen Eski Ahit’te adı geçen melektir.³⁸¹

Yahudiler, Hz. Muhammed’in getirdiği Kur’an-ı Kerim’e inanmamak için çeşitli bahaneler buluyorlardı. Bunlardan birisi de Kur’an’ı getiren Cebrail’in kendilerinin düşmanı olduğunu söylemeleri idi. Şöyle ki “Yahudiler, Peygamber’e bazı sorular sordular ve ‘Eğer doğru cevaplar verirsen sana tabi olacağız’ diye de söz verdiler. Peygamberimiz doğruluğunu itiraf ettikleri cevaplar verdi. Sonra kendisine vahiy indiren meleğin adını sordular. Peygamberimiz ‘Cibril’ cevabı verince: ‘O bizim düşmanımızdır. Çünkü o şiddet ve zillet indirir. Ayrıca O, Buhtunnassar’ın öldürülmesini engelledi. Buhtunnassar’ın yaşamasının ve heykelimizi yıkmasının sebebi O’dur. Eğer O’nun dışında başka bir melek sana gelseydi, biz sana tabi olurduk.’ dediler.” Onların bu sözleri üzerine Yüce Allah “De ki: Her kim Cebrail’e düşman ise(...)”³⁸² ayetini indirerek Cebrail’in Kur’an’ı ve hidayeti indiren melek

³⁷⁵ Ali Erbaş, “Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2004), 29/37-38.

³⁷⁶ Yaratılış 22:10-18.

³⁷⁷ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 299.

³⁷⁸ Ali Erbaş, *Melekler Alemi* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998), 87.

³⁷⁹ Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı*, 130-131.

³⁸⁰ Erbaş, *Melekler Alemi*, 89-91; Murat Serdar, “Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2008), 229-233.

³⁸¹ Erbaş, *Melekler Alemi*, 91.

³⁸² el-Bakara 2/97-98.

olduğunu ifade etmektedir. Kim Allah'ın meleklerine ve peygamberlerine düşmanlık beslerse bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanı olduğunu haber vermektedir.³⁸³

Derveze'ye göre "Cebrail" ismi Cebrullah yani Allah'ın kuvveti manasına gelmektedir. Bakara suresinde ilk ve son kez geçen "Mikal" ismi de Mikail'in arapçalaşmış halidir. Derveze, Cebrail ve Mikail isimlerinin Yahudi ve Hristiyanlar arasında iki büyük melek olarak bilindiğini ve ne zaman Hz. Muhammed'e vahiy getiren meleğin Cebrail olduğu ayeti nazil oldu, Peygamber'e inanmamak için Cebrail'i düşman, Mikail'i ise esenlik getiren melek olarak kabul ettiklerini belirtmektedir.³⁸⁴ Müfessirimiz ayetin devamında Yahudilerin çoğunun ahitlerini bozan kimseler olduğunu dile getirmektedir. Bu durumun onların çoğunun karakteristik bir özelliği olduğunu belirterek bunun sebebinin Allah'a yönelik inançlarının zayıf, inanca bağlılıklarının gevşek olması şeklinde yorumlamaktadır. Haliyle Allah adına yaptıkları ahitlere aldırış etmediklerini belirtmektedir.³⁸⁵

Râzî, Cebrail'in Kur'an'ı indirmesi konusunda şunları aktarmaktadır: Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirilmesi, Yahudilere zor geldiği gibi Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirilmesi de diğer kavimlere zor gelir. Buna göre Kur'an'ın indirilmesinden dolayı bazı insanların nefreti, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirilmesinin çirkin olmasını gerektirirse, o zaman öncekilerin nefreti de Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirilişinin çirkin olmasını gerektirir. Bütün bunların batıl ve geçersiz olduğu herkesçe malumdur. Böylece bu izahlarla onların iddialarının yanlışlığı ortaya çıkmış olur.³⁸⁶ Taberî'ye göre ayette Cebrail ve Mikail isimlerinin net zikredilmesi Yahudilerin bilgisi olmayan kişileri aldatmasına izin verilmediğine bir cevap niteliğindedir.³⁸⁷ Ateş'e göre Yahudilerin Cebrail'e düşmanlıkları, onun Hz. Muhammed'e vahiy getirmesinden ileri gelmektedir.³⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin melek inancıyla ilgili eleştirilen bir diğer husus da Harut ve Marut adlı meleklerle kurdukları bağıdır.³⁸⁹ Derveze, Yahudilerin

³⁸³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/99-100; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/277-278; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/181.

³⁸⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/101-102.

³⁸⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/103.

³⁸⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, 3/239-242.

³⁸⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/279-280.

³⁸⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/181.

³⁸⁹ el-Bakara 2/102.

Allah’a verdikleri her sözü çiğnedikleri, Allah’ın elçisini inkâr ettikleri gibi Hz. Süleyman’ın döneminden beri şeytanların söz ve davranışlarına tabi olduklarını, bunlarla sihir yaparak bunu Hz. Süleyman’dan öğrendiklerini ileri sürerek ona iftira attıklarını söylemektedir. Bunun yanı sıra Yahudilerin Babil’deki iki melek olan Harut ve Marut’un sözlerine uyarak insanların arasını açan sihir oyunları da öğrendiklerini eklemektedir.³⁹⁰

Derveze’ye göre Medine Yahudileri de sihir işleriyle uğraşmaktaydı ve bunu Hz. Süleyman ile Harut-Marut’a nispet etmekteydiler. Felak suresinin tefsirinde zikredilen A’sam isimli bir Yahudi’den bahsedilmesi bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Yine Derveze bugün mevcut olan “eski ahit” bölümlerinde sihir ve sihirbazlıkla ilgili bir açıklamaya rastlanmadığını söylemektedir. Halbuki Derveze, Babil’de geçen Harut ve Marut kıssasının ve bunların insanlara sihir öğretmelerinin ayetlerin inişine tanık olan Araplar ve Yahudiler için bilinen konular olduğunu ve bu isimlerin Arapça kalıplara uygunluğunun da kanıtlayıcı nitelik oluşturduğunu belirtmektedir. Derveze’ye göre ayetteki esas amacın eleştiri, uyarı, anlatım ve öğüt olduğundan ayrıntılı açıklamalardan kaçınılması gerekmektedir.³⁹¹

Kur’an’da Yahudilerin melek bağlantısıyla ilgili bakılması gerek bir ayet te Bakara suresinde geçen “Onun hükümdarlığının alameti size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Musa ailesinin, Harun ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır.”³⁹² ifadesini bulan ayettir. Bu ayette her ne kadar İsrailoğulları’nın Hz. Musa ve Hz. Harun zamanından itibaren dini kutsal emanetleri sakladıkları sandığın melekler tarafından taşınmasından bahsedilse de Derveze bu konuda açıklama yapmamaktadır.³⁹³

1.4. Yahudilerin Temel İbadet Esasları ve Eleştirilen Yönleri

Tarihsel süreçte ortaya çıkan ilahi dinlerden ilkel inanç sistemlerine kadar tüm dinlerde ibadet önemli bir yer tutmaktadır. İnsanoğlu kendini ve alemi yaratan bir gücün varlığını kabul ederek bu güce minnettarlığını ibadetler vasıtasıyla

³⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/106.

³⁹¹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/106-108.

³⁹² el-Bakara 2/248.

³⁹³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/279-281.

belirtmişlerdir. İbadet, inançların somutlaşması açısından önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Birçok dinde olduğu gibi Yahudilik de kendine has ibadet kuralları olan bir dindir. Musa döneminde başlayan toplu ibadetler ve kurban, Süleyman ile beraber 1. Mabed inşa edilince Kutsal Mabette yapılmaya devam etmiştir. Bu uygulama 2. Mabedin yıkılışına kadar devam etmiştir. Mabet merkezli bir din olan Yahudilikteki ibadetlerin bazıları Süleyman Mabedi yıkıldığı için yapılamamaktadır.³⁹⁴ Mesela Pesah, Şavvot ve Sukot adlı Hac bayramları Mabet'in yıkılmasıyla sona ermiştir. Bugün Kudüs'te yaşayan dindar Yahudilerden bazıları bu hac bayramlarını yaşatmak için yürüyerek Ağlama Duvarı'na gidip orada dua ederler.³⁹⁵ Yahudilerin MS 70 yılında dünyanın birçok yerine sürgün edilmesiyle toplu ibadet için sinagoglar yapılmıştır.³⁹⁶ Yahudi geleneğine göre kadınların dini sorumlulukları evde yoğunlaşırken erkeklerin sorumlulukları daha çok sinagoglarda gerçekleşmektedir.³⁹⁷

Yahudilikte yerine getirilen ibadetlerden birisi de oruçtur. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta oruç ibadetine rastlanmamakta, oruç kelimesi yerine “nefsin alçaltılması” ifadesi geçmektedir. Tanah'ta sadece Yom Kipur'da (Kefaret Günü) oruç ibadeti emredilmekte³⁹⁸ ve şöyle ifade edilmektedir: “(Her yıl) Yedinci ayda, ayın 10'unda oruç tutmalı, hiçbir melaha yapmamalısınız.”³⁹⁹

Derveze'nin tefsirinde Yahudilikteki ibadetler hususunda çok kapsamlı bir bilgi söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin ibadetlerinden biri olan oruç ibadetine “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”⁴⁰⁰ ayetinde yer verilmektedir. Derveze'ye göre oruç, nefsin arınması uğruna bedenın çeşitli ihtiyaçlarından yoksun bırakılması esasına dayalı ruhsal egzersizlerden oluşan bir ibadet şeklidir. Ayette bu ibadetin eski çağlardan beri çeşitli şekillerde

³⁹⁴ Adam, “Yahudilik”, 237.

³⁹⁵ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 212.

³⁹⁶ Adam, “Yahudilik”, 237.

³⁹⁷ Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, 333.

³⁹⁸ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet* (İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001), 174.

³⁹⁹ *Tora ve Aftara, Vayikra 3.Kitap*, çev. Moşe Farsı-Diana Yanni-Selin Saylağ vd. (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2010), 16:29.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/183.

uygulanageldiği, Yahudi ve Hristiyanlara da farz kılındığı anlatılmaktadır.⁴⁰¹ Derveze, bu ayette Yahudi ve Hristiyanlara farz kılınan belli oruç zamanlarının olduğu ve bunun Müslümanlara farz kılınan oruçla benzer olduğunu söylemektedir. Ayrıca “oruç sayılı günlerdir” ifadesi ile kastedilenin belli ve belirli günler olan Ramazan ayı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰²

Râzî, Taberî ve Ateş de Derveze gibi bizim orucumuzla ehli kitabın oruçlarının aynı olduğuna ve bu orucun Ramazan ayında olduğuna vurgu yapıldığını söylemektedirler.⁴⁰³ Elmalılı tefsirinde geçen bir rivayete göre Ramazan orucu ve aynı miktar oruç, Yahudi ve Hristiyanlara da farz kılınmıştı. Yahudiler bu uygulamayı terk etmişler ve senede bir gün oruç tutmaya başlamışlar.⁴⁰⁴ Mevdûdî bu ayette Yahudilerin oruç ibadetiyle ilgili bir bilgi aktarmamaktadır.⁴⁰⁵

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilere farz kılındığı belirtilen bir diğer ibadet namazdır.⁴⁰⁶ Ancak onların bu ibadette gösterdikleri tahrifat nedeniyle Kur'an'ın nazil olduğu dönemde yaşayan Yahudiler kıyam, kıraat, rükû ve secde içeren bir namaz ibadetiyle alay ettikleri “Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”⁴⁰⁷ ayette bildirilmektedir. Derveze, ayette geçen namaz ibadetiyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Yahudilerin hak yolda durmalarına, farz görevlerini yerine getirmelerine, Allah'tan söz aldıklarını belirterek geçmişteki sapmaları nedeniyle lanetle, öfke ve düşmanlıkla ve kalplerinin katılaştırılması ile Allah'ın onları cezalandırmasından dolayı Müslümanlara bir hatırlatma ve uyarı yapıldığını ifade etmektedir.⁴⁰⁸ Haliyle Derveze müminlere dinlerini alay ve oyun konusu yapan ehli kitabı dost edinmemeleri gerektiğinin mesajı verildiğini belirtmektedir.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/177.

⁴⁰² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/178.

⁴⁰³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/424-425; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihu'l-Gayb*, 4/383; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/261.

⁴⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/7-8.

⁴⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/143.

⁴⁰⁶ el-Mâide 5/12.

⁴⁰⁷ el-Mâide 5/58.

⁴⁰⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/56.

⁴⁰⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/124.

Yahudilerin günlük ibadetlerine bakıldığında günde üç vakit olmak üzere (sabah, ikindi ve akşam) yerine getirildiği görülmektedir. İbadet esnasında Tevrat ve Siddur denilen dua kitaplarından bazı bölümler okunmaktadır. İbadet esnasında ileri geri hareketler yapılmakta ancak ibadetin büyük kısmı ayakta yerine getirilmektedir. Sadece yılbaşı gününde (Roş Haşana) ve kefaret gününde (Yom Kipur) secde eylemi gerçekleştirilmektedir. Okunan en önemli dua Şema İsrail duasıdır.⁴¹⁰ İbadetlerin yapılışı, ritüel hareketler ve dua metinleri, benzer şekilde İslam'daki namaz ibadetine bir parça benzerlik göstermektedir. Ancak, kendi inanç sistemleri ve ibadet gelenekleri çerçevesinde tahrifattan kaynaklı farklılıklar barındırmaktadır.

Yahudi inancında önemli bir yer tutan haftalık ibadet, cumartesi gününe saygı anlamına gelen Şabat'tır.⁴¹¹ Cuma günü akşam başlayan ibadet cumartesi gün batımına kadar devam eder. Cumartesi ibadetine sinagogda belirli bir melodi ile bir kısmı İbranice bir kısmı Aramice dualar okunur. Cumartesi günü Yahudiler hiçbir işle meşgul olmazlar, dualar ve Tevrat okurlar. Cumartesi günü resmi tatil günüdür.⁴¹² Şabat gününün dinlenmeye ve Tanrı'ya ayrılması On Emir'den biridir. Bu emir Tevrat'ta "Şabat gününü kutsal sayarak anımsa."⁴¹³ ifadeleriyle bildirilmiştir.⁴¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de "Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı."⁴¹⁵ ayetiyle Yahudilerin ibadetlerinden biri olan Şabat'a vurgu yapılmaktadır. Derveze bu ayette ve sonraki ayetlerde yer alan Yahudilerin tutumlarına göndermede bulunulduğunu söyleyerek İsrailoğulları'nın cumartesi yasağını delmek için geliştirdikleri karşı hilelerini ve içlerinden bazı salihler tarafından uyarılmalarını, bundan vazgeçmemelerini, bu nedenle Allah'ın onları cezalandırmasını, onları aşağılık maymunlar yaptığını anlatan ifadelerin varlığına dikkat çekmektedir.⁴¹⁶

⁴¹⁰ Adam, "Yahudilik", 239.

⁴¹¹ Mısır'dan Çıkış 20:8-11.

⁴¹² Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Literatürk, 2012), 201-202.

⁴¹³ Mısır'dan Çıkış 20:8-11.

⁴¹⁴ Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 228.

⁴¹⁵ el-A'râf 7/163.

⁴¹⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/489-490.

Mevdûdî, Tevrat'ta yer alan “Nesillerince sebti ebedi bir ahit olarak İsrailoğulları tutacaklar.”⁴¹⁷ ifadesiyle Sebt'in haftanın kutsal günü olduğunu söylemesine rağmen bu ayetteki gibi bu güne karşı hürmetsizliğin Peygamber Yeremya (Kutsal Kitap, 2013, Yer.17:21-27) ve Hezekiel (Hez.20:12-24) dönemlerinde de olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁸ Elmalılı ise cumartesi dinlenme gününde balıkların çoğalıp avlayamamaları, kasabanın gelişmişlik, umranlık sebebi olan ticaret hayatını söndüreceği endişesiyle hırslarına hâkim olamayarak dinlerinin emrini çiğnediklerini ve böylece sebt gününün saygınlığını yitirdiklerini ifade etmektedir.⁴¹⁹ Râzî de tefsirinde yer verdiği bir rivayete göre Yahudilerin de Cuma günü ile emrolunduğu ancak bu günü bırakıp cumartesiye benimsemeleri üzerine Allah'ın onları imtihan ettiği ve bu imtihanı kaybettiklerinden bahsetmektedir.⁴²⁰ Taberî de cumartesi yasağını imtihan olarak yorumlamaktadır.⁴²¹

Kur'an-ı Kerim'de cumartesi yasağının sadece Yahudilere has olduğu belirtilmektedir.⁴²² Derveze bu ayetle ilgili Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) Yahudilerin cumartesi günü balık tutma konusunda kurdukları hileye ve Allah'ın bu suçları karşılığında onları cezalandırıp suretlerini değiştirmesine işaret edildiği yönündeki görüşünü tahrir ve tahlil konusuyla sıkı irtibatından dolayı tercih etmektedir. Derveze'ye göre ayette Allah'ın Yahudileri cezalandırdığı gibi Müslümanları da cezalandırmaması için onlara Yahudilerin yolundan yürümemeleri konusunda uyarı ve tenbih vardır.⁴²³

1.5. Yahudilere Verilen Nimetler

Nimet, maddi ve manevi imkânlar anlamına gelmekte olup Kur'an-ı Kerim'de on yedi ayette geçmektedir.⁴²⁴ Kur'an'da, Allah'ın İsrailoğulları'nı “alemlere üstün” kılışı,⁴²⁵ Firavun'un erkek çocukları öldürdüğü bir zamanda

⁴¹⁷ Mısır'dan Çıkış 31:12-16.

⁴¹⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/106.

⁴¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/327.

⁴²⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 11/119-120.

⁴²¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/137.

⁴²² en-Nahl 16/124.

⁴²³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/67.

⁴²⁴ Fatma Candan Günaydın, “Nimet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007), 33/129.

⁴²⁵ el-Bakara 2/40,42,47,122; el-A'râf 7/140.

peygamberleri Musa'yı kurtarması,⁴²⁶ onları yakalamaya çalışan Firavun'u denizde boğması,⁴²⁷ Musa'nın Allah ile konuşmaya gitmesi üzerine geçen kırk günlük süre içinde kavminin altın buzağı yapıp ona tapmalarını affetmesi,⁴²⁸ öyle ki Allah'ı görme isteklerinin bile geri çevrilmemesi,⁴²⁹ çok güçlü bir orduyu yenme⁴³⁰ gibi İsrailoğulları'na verilen çeşitli nimetler anlatılmaktadır. Bütün olanlara rağmen bu topluma verilen sayısız nimet, Yüce Allah'ın merhametinin yansımasıdır. Biz de bu bölümde Yahudilere verilen nimetleri belirli başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

1.5.1. Yiyeceklere Mazhar Olmaları

Kur'an'da çölde kalan İsrailoğulları'nın bulutla serinleme nimetinin yanında “menn” ve “selva” yiyeceklerinin verildiği anlatılmaktadır.⁴³¹ Derveze, kudret helvası diye tanımlanan “menn” ifadesini tadı lezzetli olan bitkisel bir reçine olarak açıklamaktadır.⁴³² Ateş de “menn”i zahmet çekmeden verilen yiyecek ve içecek olarak belirtmekte ve tek bir çeşit gıda olmadığını da bildirmektedir.⁴³³ Râzî ise Allah Teâlâ'nın onların yürümesi ile yürüyecek ve onları güneşten koruyacak bir şekilde bulutu onlara amade kıldığını, Onların üzerine güneşin doğuşundan batışına kadar kudret helvası yağdırdığını ve bildircin yolladığını ifade etmektedir. Ancak Râzî, bunların içeriği hakkında bilgi vermemektedir.⁴³⁴ Mevdûdî, menn ve selva adlı yiyeceklerin çok bol olduğunu öyle ki İsrailoğulları'nın tümü kırk yıl boyunca açlık ve kıtlık çekmeksizin bu nimetlerle beslendiklerini belirtmektedir.⁴³⁵ Bu hadise Kitab-ı Mukaddes'te de şöyle yer almaktadır. İsrailoğulları sabah kalktıklarında çölün yüzeyinde bir şey görüp “bu nedir?” diye sormuşlar, Musa da onlara: “bu

⁴²⁶ el-Bakara 2/49; İbrâhîm 14/6; el-Kasas 28/4.

⁴²⁷ el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/138.

⁴²⁸ el-Bakara 2/51-52; en-Nisâ 4/153.

⁴²⁹ el-Bakara 2/55-56; en-Nisâ 4/153.

⁴³⁰ el-Bakara 2/246-251.

⁴³¹ el-Bakara 2/57; Tâhâ 20/80.

⁴³² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/478.

⁴³³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/153.

⁴³⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/21.

⁴³⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/77.

Rabbin yemek için size verdiği ekmektir.” demiştir.⁴³⁶ Böylece İsrailoğulları onun adını menn koydular, o kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli ballı yufka gibiydi.⁴³⁷

Kur'an'da geçen İsrailoğulları'na verilen bir başka yiyecek ikramı da toprak mahsullerinden kabak, sarımsak, mercimek türü ürünler olmuştur.⁴³⁸ Ayette tek ve emsalsiz çeşit yemeğe tahammül edemeyerek basit yiyecek isteğinde bulunan İsrailoğulları'nın kendilerine verilen nimetleri hiçe saymaları yüzünden cezalandırılmaları anlatılmaktadır. Derveze'nin bu konuyla ilgili görüşlerine bakacak olursak; Hz. Musa zamanında ve O'ndan sonra İsrailoğulları'nın başından geçen bazı olaylar anlatılarak, ayetlere muhatap olan Medine Yahudilerine, Yüce Allah'ın atalarına bahsettiği bazı üstünlükler, buna karşın atalarının inatçılıkları, ilahi mesajı ellerinin tersiyle itmeleri, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri sonra da buzağıyı tanrı edinmeleri, yola gelmemek için ayak direktmeleri, inatçılıklarını ısrarla sürdürmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri hatırlatılmaktadır. Bunlara karşı Yüce Allah'ın zillet ve alçaklık damgasını üzerlerine vurması, Allah'ın gazabına ve azabına maruz kalmaları dile getirilmektedir.⁴³⁹ Ateş ise, tek tip yemeğe dayanamayan İsrailoğulları'nın her yerde bulabilecekleri basit şeylerle kendilerine indirilen nimetleri bir tutmaları yüzünden kınandıklarını belirtmektedir.⁴⁴⁰ Taberî'ye göre, Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya, kavmini alıp istedikleri bu mahsullerin yetiştği bir beldeye götürmesini emretmiştir. Bu belde Mısır ya da Şam olabilir. Ayette bahsedilen zilletten maksat ise Katâde (ö. 117/735) ve Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) göre zelil bir şekilde cizye vermeleridir.⁴⁴¹

Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları'na sadece yiyecek değil su nimeti verildiğini de görmekteyiz. “Biz onları on iki kabile halinde topluluklara ayırdık. Kavmi Musa'dan su istediğinde biz ona, ‘Asanı taşa vur’ diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fışkırdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi.”⁴⁴² ayetiyle Derveze, İsrailoğulları'nın Mısır'dan Hz. Musa'yla birlikte çıkışından beri tevhitte saparak putlara ve buzağıya tapmaları, Hz. Musa'yı zor durumda bırakmaları, Allah'a

⁴³⁶ Mısır'dan Çıkış 16:14-16.

⁴³⁷ Mısır'dan Çıkış 16:31.

⁴³⁸ el-Bakara 2/61.

⁴³⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/75.

⁴⁴⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/157.

⁴⁴¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/225-227.

⁴⁴² el-A'râf 7/160.

verdikleri sözleri bozmaları, O'nun tavsiyelerine karşı gelmeleri sebebiyle azaba maruz kaldıklarını söylemektedir. Yine bu ayet ve önceki ayetlerle de bağlantı kurularak bu kıssada, Allah Teâlâ'nın sabrettikleri zaman onları üstün kıldığını, kendilerine itibar edilmeye başlandığı, sapıttığı zaman ise onlara gazabını indirdiği anlatılmaktadır.⁴⁴³

A'râf suresi 160. ayetle ilgili müfessirlerden Taberî, ayette İsrailoğulları'nın dinleri hususunda ihtilafa düştükleri için onları on iki gruba bölüp on iki ümmet yaptığının anlatıldığını söylemektedir. Onların, Tih çölünde iken Musa'dan su istedikleri zaman asasını taşa vurarak on iki pınar fışkırması ve kabilelerden her birinin su içeceği pınarı öğrenmesi onlara verilen nimetlerdendir.⁴⁴⁴ Mevdûdî bu konuda şunları söylemektedir: İsrailoğulları'nın 12 topluluğa ayrılması, bir teşkilatlandırma işidir. Bu da Allah'ın İsrailoğulları'na vermiş olduğu en büyük lütuflardan biriydi. Bu ayette bundan başka üç nimetten daha bahsedilmektedir. Bunlar, Sina yarımadasında kaldıkları sürece su ihtiyaçlarının karşılanması, çölün kavurucu sıcaklığında bulutun gölgelik oluşturması ve çölün ortasında beslenmeleri için kudret helvası ve bıldırcın eti gibi yiyecekler göndermesidir. Mevdûdî'ye göre eğer hayatları için zaruri olan bu düzenlemeler yapılmamış olsaydı yaklaşık iki milyon insandan oluşan bu büyük topluluk sıcak, açlık ve susuzluktan helak olacaktı.⁴⁴⁵ Allah uçsuz bucaksız, sıcak çöllerde bile İsrailoğulları'na yiyecek, içecek ve olanaklar bahsetmiş ancak onlar bunlara karşı küfran-ı nimette bulunmuşlardır.

1.5.2. İlme Nail Olmaları

Bakara suresinin “Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının.”⁴⁴⁶ ayetlerinde Yahudilere hitap edilmesinin ve onlara verilen nimetlerden bahsedilmesinin sebebi onların ilahi vahye muhatap olması bakımından en eski millet ve yine en çok kendilerine peygamber gönderilen topluluk olmaları görülmektedir. Derveze'ye göre Yüce Allah, İsrailoğulları'nı doğru yola iletmek ve eğitmek için Hz. Musa'ya Tevrat'ı verdi.

⁴⁴³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/479.

⁴⁴⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/134-135.

⁴⁴⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/104.

⁴⁴⁶ el-Bakara 2/40-48.

Ondan sonra peş peşe peygamberler gönderdi. Daha önce bilgi sahibi olmakla Araplara karşı üstünlük taşıyor ve övünüyorlardı.⁴⁴⁷ Ama hak olduğunu ve Tevrat'la uyuştuğunu kesin olarak bildikleri Kur'an gelince kıskançlık ve kin nedeniyle onu inkâr ettiler.⁴⁴⁸ Bu durumu "Onlara din işi konusunda açık deliller verdik. Ama onlar ancak kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler."⁴⁴⁹ ayeti desteklemektedir. Bu ayet hakkında Râzî, öncelikle verilen nimetlerde kitap, hikmet ve peygamberlikten bahsedilmesiyle dini nimetlerin dünyevi nimetlerden üstün olduğunu dile getirmektedir. Râzî, Elmalılı ve Ateş'e göre onlara davaları nasıl halledebileceğini bilme, fıkıh ilmini bilme kapasitesi, peygamberlik ve Tevrat bahşedilerek İsrailoğulları din hususunda açık deliller ve mucizelerle desteklenmiştir.⁴⁵⁰

Yahudilere ilim ve bazı bilgiler verilmesi onlara Allah'ın bir lütfu ve nimetidir. Allah Yahudileri kendisine muhatap etmiş, ilahi vahyi Hz. Musa vasıtasıyla göndermiş ve Yahudilere din ve dünya hakkında bilgiler vermiştir. Hz. Peygamberin doğumundan önce cahiliye döneminde yaşayan Yahudiler, atalarından kendilerine ulaşan ilim ve bilgileri iftihar vesilesi yapmışlardır. Yahudiler, Arapları ümmi olarak vasıflandırmış ve kendilerinde mevcut olan bilgilerle onlara üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Yahudilerin nail oldukları bilgiler, Hz. Musa'nın şeraiti, kendilerine bildirilen emir, yasak ve tavsiyeler, nübüvvet konusunda öğrendikleri şeyler ve nihayet son bir hak peygamber gönderileceği konularındandır.⁴⁵¹

Ayetlerden hareketle İsrailoğulları'na verilen ilim ve bilgi nimetine rağmen bundan Allah'ın rızası doğrultusunda istifade edemedikleri görülmektedir. Menfaatlerini ön plana almaları nedeniyle hakikatten sapmış ve yaşadıkları dönemdeki ayrıcalığı yitirmişlerdir.

⁴⁴⁷ el-Bakara 2/89.

⁴⁴⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/96.

⁴⁴⁹ el-Câsiye 45/17.

⁴⁵⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihu'l-Gayb*, 19/607-610; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/323; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2408.

⁴⁵¹ İsmail Hakkı Atçeken, *Hz. Peygamberin Yahudilerle Münasebetleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 18-19.

1.5.3. Firavun'un Zulmünden Kurtulmaları

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah, İsrailoğulları'na verilen bir nimetin de Firavun'un zulmünden kurtulmaları olduğunu hatırlatmaktadır.⁴⁵² Firavun, İsrailoğulları'nı sürgün ederken peşlerini bırakmayıp takip etmiş. Hz. Musa ile birlikte İsrailoğulları denizden geçtikten sonra onlar da denizi geçmeye çalışırken boğulmuşlardır. Böylece İsrailoğulları Allah'ın nusreti sayesinde zulüm ve işkenceden kurtulmuşlardır. Derveze, Bakara ve İbrahim surelerindeki ilgili ayetlerde Hz. Musa zamanında ve ondan sonra İsrailoğulları'nın başından geçen bazı olayların anlatılmasıyla dinleyiciler arasında bulunan Medine Yahudilerine seslenildiğini söylemektedir. Onlara Allah'ın atalarına bahsettiği bazı üstünlükler, buna karşın atalarının inatçılıkları ve inkâr edişlerinin hatırlatıldığını belirtmektedir.⁴⁵³ Böylece Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudilere tıpkı daha önceki atalarına hitap ettiği gibi hitap ederek Araplara yönelik bir hatırlatma ve ibretlik oluşturmaktadır.⁴⁵⁴ Derveze'ye göre bu ayetlerin amacı kıssa anlatmak değil tersine muhataplarına serzenişte bulunarak onlara eleştiriler yöneltmektir.⁴⁵⁵ Dolayısıyla Derveze Hz. Musa'nın Allah'ın yardımıyla İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarması, denizi yararak Mısır'dan ayrılmaları ve Firavun ve ordusunun denizde boğulmalarıyla ilgili detay vermemektedir.

Râzî, İbn Abbas'ın rivayetiyle; Geceleyin aydınlatmak için demet halinde ışıık saçan taşın verilmesi, saçlarının dağılmaması ve elbiselerinin eskimemesi gibi İsrailoğulları'na sunulan ekstra ikramların olduğunu belirtmektedir.⁴⁵⁶ Tüm bu ayetlerden anlaşılacağı gibi İsrailoğulları'nın verdikleri sözü tutmamaları, kendilerine verilen nimetlere şükretmemeleri, başlarına gelenlerden ders almamaları, ahirete karşılık dünyayı satın alma yolunda oldukları için Kur'an'ı Kerim'de eleştirilmektedirler.

⁴⁵² İbrâhîm 14/6; bk. el-Bakara 2/50.

⁴⁵³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/75.

⁴⁵⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/89.

⁴⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/76.

⁴⁵⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 2/452-453.

1.6. Yahudilerin Menfi Özellikleri

Kur'an'da Yahudilere verilen çeşitli nimetlerden bahsedilmesinin yanında, Yahudilerin kendilerine verilen bu nimetlere ve üstünlüklerine karşı nankör davranış sergiledikleri vurgulanarak olumsuz yönlerinden de bahsedilmektedir. Çalışmamızın bu başlığı altında Derveze'nin Yahudilerin menfi özellikleri ile ilgili ayetleri nasıl yorumladığını incelemeye çalışacağız.

1.6.1. Kibirli, Gururlu ve Kıskanç Olmaları

Sözlükte “büyüklenmek ve büyüklenme” anlamlarına gelen kibir, bir ahlakî kavram olarak kendini büyük görme, büyüklenme, başkalarını küçük görme demektir. Kur'an'da tekebbür ve istikbar kelimeleri de kibir anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁵⁷ Kibir ve gurur, Yahudilerin karakteristik özelliklerinden biridir. Yahudiler kibre kapılarak inkâra kalkışmış ve küfre düşmüşlerdir. Hz. Muhammed'i de inkâr etmeleri bu gerekçeyledir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin kendilerinden olmayan birine peygamberlik verilmesini ve ona kitabın indirilmesini kıskandıklarından dolayı da eleştirildikleri anlatılmaktadır.⁴⁵⁸ Onlar kendilerinden birçok peygamber gönderildiği için, bu son peygamberin de İsrailoğulları'ndan gelmesini bekliyorlardı. Halbuki peygamberin çok olması ırkların kötülüğüne işaret ettiğini bilmiyorlardı.⁴⁵⁹ Ancak Yüce Allah, Araplardan ve Hz. İsmail'in soyundan olan Hz. Muhammed'i gönderince, Tevrat'ta haber verilmesine rağmen bunu hazmedemediler ve kibirleri, kıskançlıkları nedeniyle onu yalanlayıp inkâr ettiler.⁴⁶⁰

Derveze, hak olduğunu ve Tevrat'la uyduğunu kesin olarak bildikleri Kur'an'ın gelmesiyle onu inkâr ettiklerini, kabule yanaşmadıklarını söyleyerek bu tavırlarının temelinde kıskançlık ve kin yattığı söylemektedir. Yüce Allah'ın lütfunu kendi soydaşlarından olmayan bir kuluna bahşetmiş olmasını çekememekteydiler. Böylece imana karşı küfrü satın aldıklarını, sonunda alçaltıcı azaba uğrayacaklarını belirtmektedir.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), “Kibir”, 379.

⁴⁵⁸ el-Bakara 2/90.

⁴⁵⁹ Afif Abdu'l Fettah Tabbara, *Kur'an'da Yahudi Menşei ve Karakterleri*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Rabıta Yayınevi, 1978), 33.

⁴⁶⁰ Süleyman Sayar, “Yahudi Karakteri (Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1(Ocak 2000), 307-324.

⁴⁶¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/96.

Yahudiler kendilerini cennet ehli olarak nitelendirmelerini, ateşin kendilerini yakmayacağını ve Allah'ın yalnızca Yahudilerin dostu olduğuna inandıklarını bildiren ayetler Kur'an'da fazlaca yer tutmaktadır. Yahudiler kibirlerinde haddi aşarak cennete Yahudilerden başka hiçbir milletin giremeyeceğini iddia etmişlerdir.⁴⁶² Kur'an ise Yahudilerin bu iddialarının asılsız olduğunu onlara, "De ki: Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!"⁴⁶³ ayetiyle yalanlamaktadır. Bu ayetlerin tefsirine Ahiret İnancı başlığı altında değindiğimiz için tekrar değinmeye hacet duymamaktayız.

"İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir."⁴⁶⁴ ayetiyle Derveze, Bakara, Âl-i İmrân ve Cuma surelerindeki pek çok ayetlerde geçen ehli kitabın kendilerinin öncül ve diğer insanlara göre daha evla olduğu, cennete sadece kendilerinin gireceği, ateşin sayılı dünler dışında onlara dokunmayacağı, Allah'ın sevgilileri oldukları⁴⁶⁵ yönündeki düşünce ve övünçlerinin mesnetsiz olduğunu söylemektedir. Yüce Allah her iddialarına Kur'an'da cevap vererek, Allah'ın rızasına ve rahmetine ancak iman ve güzel amelle kavuşulacağına, övünme, kuruntu ve cedelle olmadığına işaret etmektedir.⁴⁶⁶

Elmalılı "Allah'ın sevgilileriyiz" ifadesiyle Yahudilerin kendilerinin başka insanlara benzemediklerini, Allah katında seçkin olduklarını iddia edip bu durumlarından dolayı kibre kapıldıklarını söylemektedir. Allah'ın kendilerine bir baba gibi şefkatli olduğunu iddia ederek ona nazlanabilecek derecede yakın ve kıymetli olduklarını mecazen iddia etmişlerdir.⁴⁶⁷ Râzî ise Yahudilerin peygamberleri olan faziletli selefleri nedeniyle kendilerini diğer insanlardan üstün görerek kibirlendiklerini dile getirmektedir.⁴⁶⁸ Ateş, bu ayette Yahudilerin kendilerinin seçkin kul kılındığını, Allah'ın diğer milletleri İsrailoğulları'nın

⁴⁶² el-Bakara 2/111.

⁴⁶³ el-Bakara 2/94.

⁴⁶⁴ en-Nisâ 4/123.

⁴⁶⁵ el-Mâide 5/18.

⁴⁶⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/217.

⁴⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/342.

⁴⁶⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/7-9.

hizmetine sunduğunu ve kendilerinin dünyanın efendisi olduğuna inanıp büyüklenmelerine dikkat çektiğini söylemektedir.⁴⁶⁹

Yahudilerle ilgili kaynaklar incelendiğinde Yahudilerin kendilerinin Allah tarafından üstün kılındığını, Allah'ın oğulları ve dostları olduklarını ve seçkin millet olduklarını düşündüğü görülmektedir. Onların bu iddiası, bir inanç haline dönüştüğü için kendilerini dünyanın efendileri olarak görmekte; Allah'ın diğer milletleri Yahudilerin emrine verdiğiğine inanmaktadırlar. Bu düşünce gurur ve kibirli olmalarından kaynaklanmıştır ve bu kibir ve gurur onların sonunun ve gazaba uğramalarının sebebi olmuştur.⁴⁷⁰ Nitekim Derveze, Âl-i İmrân suresinde geçen “Şüphesiz, inkâr edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah’a karşı hiçbir fayda sağlamaz. Onlar ateşin yakıtıdır.”⁴⁷¹ ayetinin Medine’de inen ve Yahudilerin akıbeti hakkında bilgi veren ayetlerden olduğunu söylemektedir. Derveze’ye göre Yahudiler mallarının ve sayılarının çokluğu nedeniyle Müslümanlara karşı savaşabilecek güçte olduklarını söylemekte ve bununla övünmekteydiler. Ayette de bu övücün bir değer taşımadığını, inkâr etmelerinden dolayı azaba uğrayacaklarını ifade etmektedir.⁴⁷²

Yahudiler hak ve hakikatten yana olma yerine İslamiyet’in Medine’de güçlenmesiyle kibir ve haset duyguları nedeniyle Müslümanları dinlerinden döndürme çabasına girmişler ve nifak hareketlerinde bulunmuşlardır.⁴⁷³ Derveze, Yahudilerin birçoğunun iman ettikten sonra Müslümanları tekrar küfre döndürmelerinin⁴⁷⁴ gerekçesi olarak Müslümanlara ve onlara verilen nimetlere⁴⁷⁵ duydukları kıskançlık ve kinin, onulmaz öfkenin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Çünkü Yahudilerin karakteristik yapılarının hile ve desise üzerine kurulu olduğunu ve Müslümanların zihinlerini bulandırma, Peygamberi taciz etme gibi can sıkıcı eylemlerde aktif olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁶ Buna ilaveten Derveze, onların İslamî yapıyı bulandırmakla kalmadığını Resulullah’a olduğu gibi

⁴⁶⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/764.

⁴⁷⁰ Atçeken, *Hiz. Peygamberin Yahudilerle Münasebetleri*, 22-23.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân 3/10; Âl-i İmrân 3/116.

⁴⁷² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/463.

⁴⁷³ Sezikli, *Hiz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, 50.

⁴⁷⁴ el-Bakara 2/109.

⁴⁷⁵ en-Nisâ 4/54.

⁴⁷⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/113.

Müslümanlara da eza vermekte olduklarını söylemektedir. Öyle ki hasetlerinden ötürü Kureyş'in Müslümanlardan daha doğru yolda ve hidayette olduklarını söyleyerek Müslümanları yerdiklerini de ifade etmektedir.⁴⁷⁷

Taberî, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğu ortaya çıktıktan sonra sırf Müslümanları kıskanmalarından dolayı Yahudilerin mümin olmalarından sonra tekrar kâfirler olmalarını istediklerini dile getirmektedir.⁴⁷⁸ Râzî, ehli kitabın iman nimetinin yok olmasını istemesinin bir haset olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁹ Mevdûdî ise onların bu kıskançlığının Müslümanların dengesini bozmaması gerektiği hatırlatılarak insanın kurtuluşunun salih ameller olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁰ Ateş'e göre Yahudiler Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu bilmelerine rağmen kıskançlıklarından dolayı Müslümanları eski cahil ve müşrik durumlarına döndürmek, onların arasındaki birliği bozmak, güçlerini kırmak ve onlara hâkim olmak istiyorlardı. Ateş, Yahudilerin bu hasedinin dinlerinden, kitaplarından değil dünya tutkularından kaynaklandığını belirtmektedir.⁴⁸¹

1.6.2. İnkârcı Olmaları

Yahudilerin inkârcı olmaları⁴⁸² onların ırkçı ve inatçı bir zihniyette olmaları sebebiyledir. Allah'ın Tevrat'tan sonra herhangi bir kitap göndermediğini söyleyen Yahudilerin söylemlerini reddeden Kur'an, Hz. Musa'ya indirilen Tevrat ile diğer peygamberlere indirilen kitapların hepsinin hak olduğunu söylemektedir.⁴⁸³

Yahudiler, Hz. Muhammed'e sordukları sorulara aldıkları cevapları tatmin edici bulmayarak ona inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Derveze, Peygamberimizin çağdaşı Yahudilerin, Kur'an ayetleri okundukça, bunlar üzerinde düşünmeye çağrıldıkça bunları bilmezlikten geldiklerini, duymamış gibi yaptıklarını ve sözleriyle küfür ve inkârı sürdürdüklerini⁴⁸⁴ söylemektedir. Bu halin onların inançlarının zayıflığını gösterdiğini belirten Derveze yanlarındaki Tevrat'a yönelik

⁴⁷⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/145.

⁴⁷⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/304-306.

⁴⁷⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/324-326.

⁴⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/105.

⁴⁸¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/195.

⁴⁸² el-Bakara 2/88-91; Âl-i İmrân 3/98,112; en-Nisâ 4/46,155.

⁴⁸³ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 206-207. bk. en-Nisâ 4/163-165.

⁴⁸⁴ el-Bakara 2/88.

inançları sağlam olsaydı Kur'an'a ve Peygamber'e böyle tavır sergilemeyeceklerini dile getirmektedir.⁴⁸⁵

Kur'an'da Yahudilerin Tevrat'ta yer alan ve bilip öğrendikleri birçok gerçeği sırf inatları yüzünden inkâr ettikleri anlatılmaktadır.⁴⁸⁶ İlgili ayetin tefsirlerinde Taberî, Mevdûdî ve Ateş'e göre Yahudiler gönderilen peygamberin kendi ırklarından olmadığını gördüklerinde Araplara olan hasetlerinden ötürü Peygamber'i inkâr etmişlerdir.⁴⁸⁷ Râzî, ayetteki "bizim kalplerimiz örtülüdür" sözünden maksadın, Yahudilerin bunu istifham-ı inkârî tarzında zikrettiklerini ifade etmektedir. Yani "Bizim kalplerimiz herhangi bir perde veya örtü içinde değil, aksine son derece güçlü, zihinlerimiz de son derece berraktır. Sonra biz bu zekâ ve anlayışımızla Ey Muhammed senin delillerin üzerinde düşündük de içlerinde kuvvetli bir şey bulamadık" demek istediklerini anlatmaktadır. Böylece inkârları küfrü inadi olmuştur.⁴⁸⁸ Derveze, Medine döneminde Hz. Muhammed'i inkârları nedeniyle nasıl tahrik ve taciz ettiklerini şu rivayetle anlatmaktadır: Ka'b bin Eşref, bir toplulukla gelip dediler ki: "Eğer sen bir nebi isen Musa'ya Tevrat geldiği gibi sen de bize gökten bir kitap getir." Derveze'ye göre Yahudilerin Peygamber'i taciz çabalarıyla inkâr etmeleri, ataları Musa'dan Allah'ı açıkça görmeyi istemeleri gibi⁴⁸⁹ inkârcı, tacizci ve tahrif edici tutumları hiç değişmemektedir.⁴⁹⁰

1.6.3. Ahdi Bozmaları ve Allah'ın Emirlerine İsyen Etmeleri

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın İsrailoğulları ile olan anlaşma ve tavsiyelerini ifade için kullanılan iki kavramdan biri olan "ahit" kelimesi, mastar olarak bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat vermek, birine söz vermek manalarına gelir. Emir, antlaşma, güven veren söz, talimat gibi anlamlara gelen "ahit" kelimesi ahlakî açıdan "birbirine söz verme, vaat etme, anlaşma yapma" anlamlarında kullanılır.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/96.

⁴⁸⁶ el-Bakara 2/89.

⁴⁸⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/74; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/95; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/179.

⁴⁸⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/207-209.

⁴⁸⁹ en-Nisâ 4/153-155.

⁴⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/237.

⁴⁹¹ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), "Ahid", 11.

Allah'ın İsrailoğulları ile yaptığı anlaşmaları ifade eden bir diğer kelime “misak” olup ahd, sözleşme ve bir şeyi bağlayacak ip manalarına gelir. Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla Allah'ın insanlardan özellikle İsrailoğulları'ndan, ehli kitaptan⁴⁹² iman, ibadet, itaat ve insanlara iyilik etmeleri, şirk, küfür, nifak, isyan, zulüm, azgınlık vb. davranışlardan sakınmaları ve peygamberlere görevlerini yapmaları⁴⁹³ konusunda kesin söz aldığını belirtmek için kullanılmıştır.⁴⁹⁴

Yahudilerin Allah'a ve insanlara karşı tutum ve davranışlarına bakıldığında onların karakteristik özelliklerinden birinin de sözlerinde durmamak olduğu görülmektedir.⁴⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, Yahudilerin Allah'a ne konularda söz verdiklerini, verdikleri sözleri ne şekilde yerine getirmeyip bozduklarını bunun sonucunda hak ettikleri cezaları çeşitli ayetlerde açıklamaktadır.⁴⁹⁶ Yahudiler Allah'ın kendilerine emrettiği şeyleri yapamayarak O'na isyan etmişlerdir. Onlar, Allah tarafından peygamber gönderilecek Hz. Muhammed'e iman edeceklerine dair söz verdikleri halde sonradan bu sözlerini de tutmamışlardır. Onların Allah'a ve insanlara verdikleri sözlerden dönmelerinin ve ahdi bozmalarının sebepleri dünya hayatını sevmeleri, dünyayı ahirete tercih etmeleri, cesaretsizlikleri, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayı istemeleri ve vermiş oldukları ahde sadık kalacak güçten yoksun oluşlarıdır. Böylece onlar anlaşmalara bağlı kalmamışlardır.⁴⁹⁷

Kur'an, İsrailoğulları ile yapılan ahdin hatırlanması ve uygulanması hususunda Allah'ın, İsrailoğulları'ndan verilen nimetleri düşünmeleri, sözlerinde durmaları, ilahi kitaplarında gerçeği gizlememeleri üzerine misak aldığını anlatmaktadır.⁴⁹⁸ Ancak Allah, verilen bu sözü yerine getirmemeleri nedeniyle dağı üzerlerine kaldırdığı “Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tur dağına da tepenize dikmiş ve ‘Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab’ı sıkı tutun, onun içindekileri düşünün (gafil olmayın)’ demiştik.”⁴⁹⁹ ayetinde zikredilmektedir. Derveze, Yüce Allah'ın İsrailoğulları'ndan aldığı misakla ilgili

⁴⁹² Âl-i İmrân 3/187; el-Mâide 5/14.

⁴⁹³ el-Ahzâb 33/7.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), “Misak”, 446.

⁴⁹⁵ el-Bakara 2/64, 83, 246; Âl-i İmrân 3/23; el-Mâide 5/43.

⁴⁹⁶ el-Bakara 2/63,83-84.

⁴⁹⁷ Sayar, “Yahudi Karakteri (Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, 323.

⁴⁹⁸ el-Bakara 2/40-42.

⁴⁹⁹ el-Bakara 2/63.

ayetle, onlardan bu tavsiye ve talimatları korumalarını, sürekli hatırlamalarını istediğini söylemektedir. Bu sayede Allah'ın gazabından ve sapıklıklardan korunmuş olacaklardı.⁵⁰⁰ Ayrıca Derveze, Hz. Musa'ya verilen On Emir'i⁵⁰¹ de misak içinde değerlendirmektedir. İlgili ayette İsrailoğulları'nın Allah'a verdikleri sözler hatırlatılarak, sırf çekemezlikleri, birbirlerine düşmanlıkları yüzünden, dünya çıkarlarını her şeyin üstünde tuttukları için sözlerini tutmadıkları görülmektedir ve bu tutumları kınanmaktadır.⁵⁰²

“Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir takımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.”⁵⁰³ ayetine göre Derveze, bu ayetin Yahudileri kastettiğini söyleyerek onların Allah adına yaptıkları ahitlere aldırış etmeme sebebi olarak Allah'a yönelik inançlarının zayıf, inanca bağlılıklarının gevşek olmasını görmektedir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber onlara A'râf 157. ayeti okuyarak bu ahdi hatırlattığında şu cevabı vermişlerdir: “Allah seninle ilgili olarak bize bir şey söylememiştir, senin hakkında bizden bir söz almamıştır.”⁵⁰⁴ Bu söz ile küfür ve inkârda bulundukları görülmektedir. Taberî, Râzî ve Ateş'e göre bu ayette ahitlerinde durmayan Yahudiler kınanmakta ve onların soyundan gelen, Hz. Muhammed zamanında mevcut olan Yahudiler de yerilmekte ve Peygamber teselli edilmektedir. Çünkü onlar da, Tevrat'ta sıfatları zikredilen Hz. Muhammed'in Peygamberliğini reddederek Allah'a vermiş oldukları sözlerini bozuyor ve atalarından, ahitlerini bozanların durumuna düşüyorlardı.⁵⁰⁵

Allah'ın İsrailoğulları ile yapmış oldukları anlaşma ve bu anlaşmayı bozmaları Eski Ahit'te de yer almaktadır.⁵⁰⁶ Bu bölümlerde Allah'ın sınırlarını korumaları, Allah'a karşı görevlerini yerine getirmeleri ve bunlardan sapanları uyarmalarına dair Allah'ın ahid aldığı, bu sınırları çiğneyip saptıkları takdirde Allah onları yerle bir etmekle, kendilerine verilen her şeyi onlardan çekip almakla

⁵⁰⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/79.

⁵⁰¹ el-Bakara 2/83-85.

⁵⁰² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/91.

⁵⁰³ el-Bakara 2/100.

⁵⁰⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/103-104.

⁵⁰⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/281; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/252; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/182.

⁵⁰⁶ Mısır'dan Çıkış 19:5-10; Yasa'nın Tekrarı 29:25-28; 1.Krallar 19:10; 2.Tarihler 12:1.

korkutmuştur. Bu durum Tevrat'ta Levililer bölümünde yer almaktadır.⁵⁰⁷ Derveze Müslümanları saptırmak için kutsal toprakların ebedi olarak kendilerine verildiğini iddia eden Yahudilerin hayalleri gibi bu konudaki fikirlerinin de vehm ve kuruntu içerdiğini söyleyerek bu vaadin sadece o zaman için olduğunu söylemektedir.⁵⁰⁸

Yahudiler sadece Allah'a verdikleri sözleri bozmamış, insanlara verdikleri anlaşmaları da yerine getirmemişlerdir. Kur'an'da Yahudilerin Hz. Musa'ya verdikleri sözleri tutmayışlarından⁵⁰⁹ bahsedildiği gibi Hz. Muhammed zamanında da bu durum görülmektedir.⁵¹⁰ Derveze, Allah'a göre canlıların en kötüsünün hak karşısında inatla komplo peşinde koşanlar ve anlaşmayı bozmaktan çekinmeyen kâfirler olduğunu söylemektedir. Derveze'ye göre bu kâfirler de Yahudilerdir. Medine'ye hicret edildiğinde peygamberle Yahudiler arasında anlaşma gereğince savaş durumunda ittifak halinde olmaları gerekiyordu. Fakat anlaşmaya rağmen onlar küfürde ve anlaşmayı bozmayı ısrar etmekteydiler. Derveze bu ayetlerin de Medine'deki Kaynuka Yahudilerinden sadır olan komplo ve hainlik sebepleri üzerine indiğini söylese de genel ve kesin prensiplere dayalı telkinleri içerdiğini söylemektedir.⁵¹¹

Enfâl suresi 56-57. ayetle ilgili müfessirlerden Süleyman Ateş'e göre yaptıkları antlaşmayı her fırsatta bozmaktan çekinmeyen kâfirlerin, Allah'a göre yeryüzünde hareket eden canlıların en kötüsü oldukları yani "dabbe" şeklinde bir teşbihte bulunmaktadır. Ateş, bu ayetin Medine'de anlaşmaya uymayan Yahudiler hakkında indiğini söyleyerek ayette Müslümanların gafil avlanmaması için önlemlerini almaları gerektiği haber verilmektedir.⁵¹² Mevdûdî'ye göre ayette, hicretten sonra Yahudilerle anlaşmaya gidilmesine rağmen onların düşmanca davranışlarının olduğu vurgulanmaktadır.⁵¹³ Râzî ve Taberî, İbn Abbas'tan yaptığı rivayetle bunların Kureyzaogulları olduğunu söylemektedir. Zira onlar, Allah'ın Resulü'yle olan ahidlerini bozdular ve Bedir gününde müşriklerle silah vermek suretiyle Resulullah aleyhinde yardımlaştılar. Sonra da "Biz yanıldık" dediler.

⁵⁰⁷ Levililer 26:14-40.

⁵⁰⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/71.

⁵⁰⁹ el-Bakara 2/51,93.

⁵¹⁰ el-Enfal 8/56-57.

⁵¹¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/368-369.

⁵¹² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1093-1094.

⁵¹³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/172.

Böylece Hz. Peygamber onlarla yeniden anlaşma yaptı ama Hendek günü bu anlaşmayı da bozdular. Râzî, Cenabı Hakk ile devamlı küfrü ile bu şekilde anlaşmaları bozan kimselerin hayvanların en şerlisi olduğunu beyan etmektedir.⁵¹⁴

Derveze'ye göre, Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra ilk anlaşmayı Yahudilerle yapmıştır. Ancak Yahudiler zamanla bu anlaşmaya uymayarak anlaşmayı bozmuşlardır ve sürgün edilmişlerdir. Haşr suresinde anlatıldığı üzere Medine'de yaşayan Yahudi Nadiroğulları'nın ittifaka riayet etmemeleri ve Peygamber'e suikast planları nedeniyle şehirden sürgün edildikleri⁵¹⁵ anlaşılmaktadır.⁵¹⁶

Yahudilerden söz alınan bir diğer konu da birbirlerine dayanışma sağlayarak birbirlerini öldürmemeleri, birbirleri aleyhine yabancılara yardım etmemeleridir. Yahudiler söz vermiş olmalarına rağmen bu sözlerini de tutmamışlardır.⁵¹⁷ Derveze'ye göre Yüce Allah dayanışma ve yardımlaşma içinde olmaları hususunda da onlardan söz almıştı. Ancak sözlerinde durmadılar. Sırf çekemezlilikleri ve düşmanlıkları yüzünden kendi soydaşlarına karşı yabancılarla (Medine Yahudilerinden Kureyzaoğulları'nın Evslilerle, Nadir ve Kaynukaoğulları'nın da Hazreçlilerle müttefik oluşu) iş birliğine girdiler. Bu davranışları kişinin Allah'ı gözetmeksizin, ahireti ve dehşet verici manzaraları hatırına getirmeksizin dünya çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğunu göstermektedir. Bu kimseler Allah'ın azabına ve gazabına uğratılacaktır.⁵¹⁸

Yahudilerin, birbirlerine dayanışma göstererek destek olmaları ve aralarındaki düşmanlıkları bir kenara bırakarak yabancılara karşı durmamaları gerektiği konusunda sözlerini tutmamaları üzerine Mevdûdî, Hz. Peygamber'in hicretinden önce Yahudiler, Arap kabileleri olan Evs ve Hazreç ile anlaşma yaptıklarını söylemektedir. Bir Arap kabilesi diğeri ile savaşa girdiğinde, iki kabilenin Yahudi müttefikleri de birbirleriyle savaşıyordu. Bu şekilde kutsal kitapta yazılı olan emre bile bile karşı çıkılmış ve Yahudiler birbirleriyle savaşmış oluyorlardı. Haliyle ayet, bir taraftan esirleri fidye ile kurtarmaya izin veren kitabın

⁵¹⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/760; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 11/345.

⁵¹⁵ el-Haşr 59/2.

⁵¹⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/522.

⁵¹⁷ el-Bakara 2/84.

⁵¹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/91-92.

bir bölümünü kabul edip diğer taraftan iman bakımından kardeş olanlara karşı savaş açmayı yasaklayan bölümünü reddeden Yahudileri kınamaktadır.⁵¹⁹ Taberî ve Ateş ise ayetlerin hitap ettiği kişilerden maksadın, Resulullah'ın hicreti esnasında Medine ve çevresinde yaşayan Yahudiler olduğunu ve Allah'ın Yahudilerden birbirlerine destek olmaları, birbirlerini öldürmemeleri, birbirlerinin aleyhine yabancılara yardım etmemeleri hususunda söz aldığını ancak Tevrat'ta kendilerinden aldığı sözü bozduklarını zikretmektedirler.⁵²⁰ Râzî'ye göre bu ayet, Allah'ın onlara olan nimetlerinden başka bir çeşidine delâlet etmektedir. Bu da Allahu Telâî'nin onları bu teklifle mükellef kılması, onların da bu teklifin doğruluğunu kabul edip sonra bu husustaki ahidlerine muhalefet etmeleridir.⁵²¹

1.6.4. Fesatlıkları

Fesat kavramı, Kur'an-ı Kerim'de genel olarak, fert ve toplumun yeryüzü ve çevrenin, barış ve huzur ortamının, mal, can ve namus güvenliğinin bozulması ve yok olmasını, iman, ibadet, ahlak, hak ve istikametten sapılmasını, şirk, küfür, nifak ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade eder. Fesat kavramı, Kur'an'da hem kâinattaki ilahi iradeye uygun olan düzen, denge ve kuralların bozulmasını hem de fert ve toplumda Allah'ın istediği nizamın, düzenin, ahlakın ve ilkelerin ihlalini ifade eden birçok anlamda yer almaktadır.⁵²²

Yahudiler, yeryüzünde düzeni bozdukları ve bozgunculuk yaptıkları için Kur'an'da eleştirilmektedir.⁵²³ Derveze'ye göre, Yahudiler Peygamberimize, güçlü konumuna, davetine ve etkinliğinin artmasına karşı göğüslerinde kabaran kini ve nefreti sergilemektedirler ve ayette çevirdikleri dolaplara, hileli düzenlere, Peygamberimize, davetine ve güç merkezine karşı düzenledikleri komplolara işaret edilmektedir.⁵²⁴

Mâide suresi 64. ayetten hareketle Taberî, Allah'ın Hz. Peygamber'i teselli etmek için Yahudilerin inatçı ve yapmaları gereken şeyleri yapma hususunda direnç gösteren bir toplum olduğunu bildirdiğini ve bu fesat tutumları nedeniyle Allah'ın

⁵¹⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/92.

⁵²⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/260-261; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/174-175.

⁵²¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/191-192.

⁵²² İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), "Fesad", 177-178.

⁵²³ el-Mâide 5/64.

⁵²⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/134.

Yahudi ve Hristiyanlar arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin tohumları ektiğini belirtmektedir. Onlar ne zaman düşmanlarını tuzağa düşürmek isteseler planları boşa çıkmıştır.⁵²⁵ Râzî ise, Yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini sırf hasetleri, makam, mevki sevgileri, mal ve liderlik düşkünlükleri sebebi ile inkâr ettiklerini ifade etmektedir. Onlar dünyayı ahirete tercih edince Allah dünya saadetlerini onlara haram kılmıştır. Çünkü onların her bir fırkası, kendi görüş ve inancında ısrar etmiş, diğer mezhep ve görüşleri tenkit etmiştir. Böylece aralarında şiddetli bir düşmanlık oluşarak birbirlerini tekfir etmiş ve birbirleriyle savaşmışlardır.⁵²⁶

Kur'an'da bu durum "Biz, Kitap'ta (Tevrat'ta) İsrailoğulları'na, 'Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız (...). Nihayet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik.'⁵²⁷ ayetleriyle tarihte İsrailoğulları'nın fesatlıklarını anlatmaktadır. Derveze, bu ayetle İsrailoğulları'nın Allah'ın kendilerine sunduğu vasiyetine karşı geldiklerini, bozgunculuk ederek kibirlendiklerini anlatmaktadır. Bunun üzerine Allah onlara iki kez ceza yazmış, birincisinde güçlü insanları onların başına musallat etmiş, o güçlü insanlar İsrailoğulları'nın yurtlarına girmiş, onlara her türlü işkenceyi reva görmüşlerdir. Ardından İsrailoğulları tevbe etmiş ve eski güçlerine dönmüşler, ülkelerini yeniden inşa etmişlerdir Allah, peygamberleri aracılığıyla onlara durumlarını düzeltmeleri ve samimi olmaları hâlinde bunun kendilerine fayda sağlayacağını, aksi takdirde zararın kendilerine dokunacağını bildirmiştir. Eğer düzeltmezlerse, ikinci bir cezanın geleceği uyarısında bulunmuş; savaşçıların yurtlarına gireceğini, mescidlerin tahrip edileceğini ve onurlarıyla şanlarının ellerinden alınacağını belirtmiştir. Böylece Derveze, İsrailoğulları'nın güçlerinin zayıfladıklarını, yan çizip ardından durumu düzelttiklerini, taşkınlık edip ardından tevbe ettiklerini ve defalarca azabı hak ettiklerini tarihin belgelediğini söylemektedir.⁵²⁸

İsrailoğulları'nın fesatlıklarıyla ilgili müfessirlerden Mevdûdî, Yahudilerin ilk fitneleri ve bunun kötü sonuçları ile ilgili olarak İsrailoğulları, Mezmurlar, Yeşaya, Yeremya ve Hezekiel'de uyarıldığını ve onların ikinci sapıklıkları sonucu

⁵²⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/501.

⁵²⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/149-150.

⁵²⁷ el-İsrâ 17/4-7.

⁵²⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/331.

aldıkları uyarılar ve çektikleri ceza ise Matta ve Luka İncillerinde yer aldığını belirtmektedir.⁵²⁹ Taberî'ye göre Allah Teâlâ, Tevrat'ta, İsrailoğulları'nın, yeryüzünde iki kere fesat çıkaracaklarını ve aşırı derecede azgınlaşacaklarını, her ikisinin sonunda da mağlup olacaklarını beyan etmektedir. Yahudilerin bugünkü durumları göz önünde bulundurulacak olursa, ikinci bozgunculuklarının cezasını henüz görmedikleri söylenebilir. Ancak Allah Teâlâ'nın bunlara kimi musallat edeceğini şu anda söylemek mümkün değildir. Bununla beraber hadis-i şeriflerde, Yahudilerin Müslümanlar tarafından cezalandırılacakları ifade edilmektedir. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor: "Müslümanlar Yahudilerle savaşıp onları öldürmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Öyle ki, Yahudiler, taşların ve ağaçların arkalarına saklanacaklar, taş veya ağaçlar 'Ey Müslüman, Ey Allan'ın kulu, işte Yahudi benim arkamdadır. Gel onu öldür.' diyecektir. Ancak 'Ğarkat' ağacı hariç. Zira o, Yahudi ağaçlarındandır."⁵³⁰

Yahudiler yeryüzünde kurulan düzeni bozarak, fitne çıkararak, hürmete layık her şeyi bozarak, yıkarak dünya milletlerinden intikam almak peşindedirler. Bunu yaparken de sadece kendi menfaatlerini göz önünde bulundurmaktadırlar. Yahudilerin kendi din adamları da onların işledikleri bu kötülüğe mani olmamışlardır aksine onların kötülük işlemelerinde birçok destekleri olmuştur.⁵³¹ Çünkü onlar için dünya hayatı daha önemlidir.

Yahudiler, içinde yaşadıkları toplumun birlik beraberlik içinde yaşamasını istemezler. Çünkü onlar toplumdaki birlik beraberlikten dolayı emellerini eyleme geçiremezler. Fitne ve fesat ortamı meydana getirerek kendi hedeflerine ulaşmayı sağlarlar. Bu nedenle bozgunculuğu önemli bir misyon olarak görürler.⁵³² Bu konuya en güzel örnek önceden sürekli savaş halinde olan Medine'deki Evs ve Hazreç kabileleriydi. Şöyle ki; Medine'deki Yahudiler arasında derin bir husumet ve amansız bir düşmanlık vardı. Bunun kanıtı da bazı Yahudiler Evslilerle, bazı Yahudiler de Hazreçlilerle ittifak kurmuşlardı. Haliyle Yahudiler, bozgunculuk yapmak suretiyle Evs ve Hazreç kabilesinin bu tutumundan nemalanmaktaydılar. İslam'ın şehre girmesiyle kardeşçe geçinmeye başlamışlardır ancak Yahudiler bunu

⁵²⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 3/79-81.

⁵³⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/259-260.

⁵³¹ Atçeken, *Hz. Peygamberin Yahudilerle Münasebetleri*, 29.

⁵³² Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 52.

çekememiş ve fitne tohumları ekmeye başlamışlardı. Resulullah ile anlaşmayı ilk bozan Yahudi topluluğu Kaynukaoğulları idi.

Derveze'ye göre Yahudiler, Resulullah'tan sonra da dini, siyasi ve ırksal açıdan birbirlerine düşman gruplara bölünerek bugüne kadar geldiler. Yüce Allah'ın sözü uyarınca bu girişimleri geçmişte sonuçsuz kaldı bundan sonra da sonuçsuz kalacaktır. A'râf suresinde kıyamet gününe kadar onlara en kötü azabı tattıracak kimselerin gönderileceği, Âl-i İmrân suresinde de nerede olurlarsa üzerlerine zillet damgasının vurulduğu, Allah'ın gazabına uğratıldıkları vurgulanmıştır. Derveze, bugün için Filistin topraklarında Yahudilerin bir ölçüde sağladıkları üstünlüğün kalıcılığının ve sürekliliğinin söz konusu olmadığını belirtmektedir. Zira bir Müslüman için, Filistin davası sadece siyasi bir mesele değil, aynı zamanda bir inanç meselesi olduğundan ilahi vaade ve müjdeye inanmak, yaşamlarının vazgeçilmez bir parçasıdır.⁵³³

1.6.5. Cimrilikleri

Yahudilerin eleştirilen özelliklerinden birisi de onların mal konusundaki tutumlarıdır. İnsanlık tarihinde Yahudiler, mala düşkün ve malı elde etmek için gayret sarf eden bir millet olarak ile bilinmektedir. Hatta Yahudilerin mal hırsında “seçilmişlik” inancının etkili olduğu da söylenebilir. Mal, Yahudilerin hedeflerine ulaşmalarında önemli bir araç olmuştur. Günümüzde Yahudilerin, büyük devletlerin yanında dünya ekonomisi ve siyaseti üzerinde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple İsrailoğulları'na gönderilen Hz. İsa “iki Allah'a ibadet edin: Allah'a ve mala” şeklindeki mesajıyla Yahudileri mala olan düşkünlükleri sebebiyle uyarmıştır.⁵³⁴

Yahudilerin mal konusundaki tutumları cimrilik şeklinde iken ve mülkten bir payları olsa insanlara bir çekirdek zerresini bile vermeyecekleri gerçeği Kur'an'da ifade edilmişken⁵³⁵ onlar, “Allah'ın eli sıkıdır” diyerek Allah'a cimrilik isnat etmişlerdir.⁵³⁶ Derveze bu ayetle ilgili olarak, Peygamberimizin Medine'ye hicreti sonrasında Yahudilerin ona karşı saldırıya geçmelerinin nedeninin, onun davetinin

⁵³³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/135.

⁵³⁴ Tabbara, *Kur'an'da Yahudi Menşei ve Karakterleri*, 52.

⁵³⁵ en-Nisâ 4/53.

⁵³⁶ el-Mâide 5/64.

hızla etkinlik kazanma ve gücünün artma beklentisi olduğunu belirtmektedir. Bu durum, Yahudilerin Araplar arasındaki ayrıcalıklı konumlarının sona ereceği anlamına geliyordu. Özellikle Medine’de Yahudiler ekonomik, sosyal ve dini açıdan seçkin bir yer edindikleri için insanların Peygamber etrafında toplanmaya ve Yahudilerden uzaklaşmaya başlamaları Yahudilerin ekonomik faaliyetleri bağlamında olumsuz etkiler bırakmış, ekonomik dar boğaza düşmüşlerdi.⁵³⁷

Yahudilerin cimrilikleriyle ilgili Mevdûdî, bu tutumlarını eleştirerek Yahudilerin, kendilerine Allah’tan bir pay verilmiş gibi kim doğru yolda kim yanlış yolda diye karar vermeye kalkıştıklarını ifade etmektedir. Onlara bir bilgi ve yetki dahi verilmiş olsa başkalarına vermeye cimrilik edecekleri gibi hakkı kabul etmede bile bu tutumu sergilerler.⁵³⁸ Râzî ise kötü ahlakın en şiddetlisinin cimrilik ve haset olduğunu söylemektedir. Çünkü bunlar Allah’ın kullarına birçok zararın dönüp gelmesinin kaynağıdır. Râzî, Yahudilerin bu özelliklerinin sebebinin cehalet olduğunu söylemektedir.⁵³⁹ Ateş’in bu ayetle ilgili görüşlerini Tanrı İnancı başlığı altında değerlendirdiğimiz için tekrar vermeye gerek duymuyoruz.

Görüldüğü gibi Yahudiler bolluk içerisinde olduğu dönemlerde inkârcılıkları, kibirleri, cimriliklerinden ötürü cezaya uğramalarını Allah’a iftira atarak kapamaya çalışmışlardır. Bu tavırlarından dolayı Allah tarafından şiddetli bir azapla uyarılmışlardır.

1.6.6. Yalancılıkları ve İftira Atmaları

İsrailoğulları’nın sahip oldukları olumsuz özelliklerden biri de yalan söylemeleri ve iftira atmalarıdır. Yahudi düşünce yapısına göre, Yahudi olamayan bireylere yalan söylenmesi ve onlara iftira atılması gayet doğal karşılanmaktadır. Yani Tevrat’ta bulunan emir ve yasakların yalnızca kendi aralarında geçerli olduğunu, bu nedenle ahlak ilkelerinin de kendi aralarında geçerli olduğunu düşünmektedirler.⁵⁴⁰

Derveze, Kur’an ayetlerinde Yahudilerin “ümmilere karşı bize bir sorumluluk” yoktur, yani şeriatımızda; ister emanetlerine hıyanet edelim, isterse

⁵³⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/134.

⁵³⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/367.

⁵³⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 8/83-84.

⁵⁴⁰ Sayar, “Yahudi Karakteri (Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, 11.

mallarını haksız yere yiyelim diğer milletlere karşı ne yaparsak yapalım, bize bir günah yoktur demelerinin⁵⁴¹ bir “yalan” olarak nitelendirildiğini söylemektedir. Zira ayetler, onların bu sözleri söylerken yalan konuştuklarını kendilerinin de bildiklerini ifade etmektedir. Nitekim kendi kitapları olan Tevrat, aralarındaki garip ve miskinlere zulmetmemelerini, mal ve haklarını gasp etmemelerini tembih etmekte hatta düşmanlarına dahi ihtiyaçları olduğu zaman yardım etmelerini emretmektedir.⁵⁴² Derveze, bu şekilde Kur'an'ın onların yalanlarını belgelediğini ifade etmektedir.⁵⁴³

Mevdûdî, Yahudilerin yalancı oluşlarıyla ilgili olarak inanç sistemlerine göre sadece kendi aralarında adaletle olmaları gerektiğini ve Yahudi olmayan birinin mülkünü gasp etmekte bir sakınca görmediklerini söylemektedir. Bu inanç sadece cahil Yahudi yığınları arasında değil, Bilâkis İsraililer ve İsraili olmayanlarla kurulan ilişkilerde tamamen farklı davranmaya müsaade edecek bir şekilde yoğrulmuştu. Onların ahlâkî değerleri belli bir tür davranışı İsrailoğulları'ndan birine karşı yapmayı yasaklıyor, fakat Yahudi olmayan birine karşı o şekilde davranmaya izin veriyordu. Mevdûdî Kitab-ı Mukaddes'ten “Her yedi yılın sonunda(...) komşusuna bir şey ödünç veren kişi onu bağışlasın.”, fakat “eğer bir yabancı (ya borç vermiş) iseniz onu geri isteyebilirsiniz.”⁵⁴⁴, “Bir yabancıya faizle borç verebilirsiniz, fakat kardeşinize faizle borç vermemelisiniz.”⁵⁴⁵ pasajlarıyla örnek vererek onların anlayışını ortaya koymaktadır. Taberî bu ayette Allah'ın ehli kitap olan Yahudilerden bir kısmının, verilen emanete ihanet etmeyen güvenilir kimseler olduklarını, diğer bir kısmının ise verdikleri sözleri bozan ve emanete ihanet eden kimseler olduklarını bildirdiğini ifade etmektedir. Bu bilgi, müminlerin mallarını onlara emanet etmemeleri gerektiğini vurgular; zira bu kişiler, müminlerin sahip olduğu malları helal olarak görmektedirler. Taberî, bu âyetin izahında İbn-i Cüreyc'in (ö. 150/767) şu rivayetini aktarmaktadır: “Müslümanlardan bir kısım adamlar, cahiliye döneminde Yahudilerle alış-veriş yapmışlardı. Müslüman olduktan sonra Yahudilere satıp da parasını almadıkları eşyanın parasını istediler. Bunun üzerine Yahudiler: Sizin bizde

⁵⁴¹ Âl-i İmrân 3/75.

⁵⁴² Mısır'dan Çıkış 22-23; Yasa'nın Tekrarı 10-24.

⁵⁴³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/435.

⁵⁴⁴ Yasa'nın Tekrarı 15:1-3.

⁵⁴⁵ Yasa'nın Tekrarı 23:20; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/271.

ne bir emanetiniz vardır ne de bizim aleyhimize dâvada bulunabilirsiniz. Çünkü siz, üzerinde bulunduğunuz dini terk ettiniz. Biz, kitabımız olan Tevrat'ta bunun böyle olduğunu görüyoruz.”⁵⁴⁶

Râzî, Cenab-ı Allah'ın emanete hıyanet etmenin bütün dinlerce çirkin olduğu halde, onların emanete hıyanette ısrarlı olduklarını açıklayarak, bu durumun onların yalancı olduklarını gösterdiğini ifade etmektedir.⁵⁴⁷ Ateş ise Yahudilerin kutsal kitaplarının onlara adaleti ve doğruluğu emretmesine rağmen, din adamlarının Yahudi olmayanların mallarının yenebileceği düşüncesini yaydığını belirtmektedir. Ateş, Hz. Peygamber'in bu düşünce üzerine Yahudilerin yalan söylediğini söyleyen rivayetini aktarmaktadır.⁵⁴⁸

Yahudiler son peygambere iman etmemek için onun zamanla önceki peygamberlere verilen kurban mucizesinin olmadığını, onun peygamberliğinin ispatı bulunmadığını öne sürmüşlerdir. “De ki: ‘Benden önce size nice peygamberler açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?’”⁵⁴⁹ ayetinde Peygamber'i inkâr için uydurulmuş bir yalan ve iftira olduğunu görmekteyiz. Derveze, ayette mucize delili getiren peygamberleri görmelerine rağmen onları da inkâr ettikleri hatta birçoğunu öldürdükleri bilgisinin kendi kitapları Tevrat'ın 1. Krallar bölümünde⁵⁵⁰ yer aldığını söylemektedir. Kur'an'ın Yahudilerin iddialarını yalanlarken sağlam temellere dayandığı, böylece ortaya çıkmış olmaktadır.⁵⁵¹

Mevdûdî'ye göre, Âl-i İmrân suresi 183. ayetteki kurban sözü Yahudiler tarafından Allah'a yöneltilen bir iftira ve yalandır; çünkü Allah böyle bir şeyden beridir. Kitab-ı Mukaddes'te yakılmış kurbanlardan bahsedilmesine rağmen, bunlar, peygamberliğin asıl işaretlerinden kabul edilmezler. Bunlar sadece Allah'ın kurbanları kabul ettiğini gösteren sembollerdir.⁵⁵²

Taberî, tefsirinde aktardığı bir rivayete göre Resulullah'tan mucize istemeleri üzerine Allah'ın Yahudilere, bu gibi mucizelerle gelen Peygamberleri de

⁵⁴⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/294-295.

⁵⁴⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/404.

⁵⁴⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/457.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân 3/183.

⁵⁵⁰ 1.Krallar 19:14.

⁵⁵¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/505.

⁵⁵² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/313.

öldürdüklerini hatırlatarak istediklerinde samimi olmadıklarını, sadece Hz. Muhammed'i yalanlamak için bu gibi sözleri ileri sürdüklerini beyan etmektedir.⁵⁵³ Râzî ve Ateş, Allah Teâlâ'nın bu delillerle onların bu mucizeyi, hakka ulaşmak maksadıyla değil, aksine işi yokuşa sürmek ve haksız yere idretmek için istediklerini belirtmektedir. Çünkü o Yahudilerin ataları, Hz. Zekeriyya, Hz. İsa ve Hz. Yahya gibi önceki peygamberlerden de bu mucizeyi istemişlerdi, onlar da bunu göstermişlerdi. Fakat sonra onlar, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya'yı öldürmek için ellerinden gelen gayreti sarf etmişler; Hz. İsa'yı da öldürdüklerini iddia etmişlerdir. Bu da, o Yahudilerin, işi sarpa sardırarak ve haksızlıkta idretmek için, o peygamberlerden bu mucizeyi istediklerine delâlet etmektedir.⁵⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları'nın yalancılık ve iftiracılık karakterlerine sahip olduğunu bildiren bir başka ayette şu şekildedir: “Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir.”⁵⁵⁵ Derveze, ayetin nüzul sebebi olarak pek çok rivayet sunulsa da Taberî'nin İbn Abbas'tan nakledilen Nadiroğulları ve Kureyzaoğulları'nın kan bedeli hakkındaki rivayeti uygun görmektedir. Şöyle ki; Beni Nadir'in ölülere daha şerefli kabul edildiğinden onların diyetleri tam diyet ödenirdi. Ancak Kureyzaoğulları kabilesinden biri öldürülürse onun diyeti yarım diyet olarak Nadir kabilesi tarafından ödenirdi. Bu durumdan dolayı Resulullah'ın hakemliğine başvurdular. Böylece diyet eşitlendi. Ancak ayetten de anlaşılacağı üzere Yahudiler bir problem olduğunda Peygamber'in hakemliğini istedikleri, onların istedikleri gibi hüküm verirse kabul edeceklerini, istedikleri gibi hüküm vermezse ondan yüz çevireceklerine dair anlaşıp entrika çevirdikleri ve yalana başvuracakları anlatılmaktadır.⁵⁵⁶

Sonuç olarak Yahudilerin yalancılık ve iftira eğilimleri Kur'an'ın birçok ayetinde görülmektedir. Onlar, hem Hz. Peygamber'e hem de kendi peygamberlerine ve kitaplarına saygısızlık göstererek iftirada bulunmuşlardır. “Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, ‘Haydi canlarınızı kurtarın! Allah’a karşı doğru olmayanı söyledığınız (...) için bugün aşağılayıcı azap

⁵⁵³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/415.

⁵⁵⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 7/248-249; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/530.

⁵⁵⁵ el-Mâide 5/42.

⁵⁵⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/99-100.

ile cezalandırılacaksınız’ diyecekleri zaman hallerini bir görsen!⁵⁵⁷ ayetiyle Allah adına söylenen asılsız sözlerin, Allah’a karşı yalan söyleyenlerin varacakları ağır sonuçlar vurgulanmaktadır.

1.6.7. İnatçı Olmaları

Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah, İsrailoğulları’nın geçmişteki hatalarına ve inkârlarına işaret ederek, bu tutumları nedeniyle kalplerinin katılaşmış olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁸ Derveze, bu ayette Yahudilerin Allah’ın Hz. Musa aracılığıyla kendilerinden istediği şeyi yapmamak için nasıl ayak direttiklerinin, inatçı karakteristik özellikleri yüzünden işleri nasıl yokuşa sürdüklerinin anlatılarak Peygamber dönemindeki Yahudilerin bundan ders almadığını ve kalplerinin gittikçe katılaştığı mesajının verildiğini ifade etmektedir.⁵⁵⁹

Râzî, Allah’ın buyruğunun sözlü bir hitap olduğunu belirterek, iman bakımından kalpleri kaskatı kesilenlerin durumunu, Hz. Muhammed dönemindeki insanlara yönlendirilmiş olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda, bu mesajın özel olarak Hz. Musa dönemindeki Yahudilere yönelik olduğunu da öne sürdüğü gibi Asr-ı Saadet’teki Yahudilerden önceki geçmiş nesilleri de kastedebileceğini söylemektedir.⁵⁶⁰ Taberî, Allah’ın ayette verdiği misalle Yahudilerin kalplerinin katılığını vurgulamakta; taşların bile delilleri gördüğü halde iman etmeyenlerden daha yumuşak kalplere sahip olduğunu belirtmektedir. Halbuki Allah Teâlâ onlara, akıllara durgunluk verecek deliller göstermiş ve onlara, taşlara vermediği selim bir kalp ve akıl vermiştir. Buna rağmen, insanlığın efendisi olan Hz. Muhammed’i yalanladılar.⁵⁶¹

Yahudilerin en çok inat ettikleri konulardan biri de Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilmesini kabul etmemeleri, ona ve Müslümanlara karşı düşmanca tutum göstermeleridir. Onlar Hz. Muhammed’in geleceğini bildikleri halde inatlarından ötürü inkâr etmişlerdir. Yahudilerin bu tavrı Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır: “İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve

⁵⁵⁷ el-En’âm 6/93.

⁵⁵⁸ el-Bakara 2/74. Benzer bir diğer ayet için bk. el-Hadîd 57/16.

⁵⁵⁹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/82-83.

⁵⁶⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 3/99.

⁵⁶¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/248.

kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.”⁵⁶² Derveze’ye göre iman edip sonra inkâr etmeleriyle, Âl-i İmrân suresinin 72. ayetinde Müslümanları şüpheye düşürmek için birbirlerine: “Muhammed’e indirilenlere gündüz iman edin, akşam inkâr edin” demeleri kastedilmektedir. İşte ayette de Yahudiler bu tavırlarından dolayı kınanmaktadır.⁵⁶³ Mevdûdî, bu ayette Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudi alimlerin, gerçeği bilmelerine rağmen inatçılıkları ve Hakk’a düşmanlıkları nedeniyle onu inkâr ettiklerini, hatta inananları da yoldan çıkarmaya çalıştıklarını vurguladığını söylemektedir.⁵⁶⁴ Râzî ise İbn Abbas’tan řu rivayeti aktarır: “Bu ayet Kurayza, Nadir ve onların dininde olan Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilmeden önce ona inanmış ve nübüvvetine şehadet etmişlerdir. Ancak O, peygamberlik görevini üstlendiğinde, sunduğu açık delillere ve mucizelere rağmen, kıskançlıkları sebebiyle inatla O’nu inkâr ettiler.”⁵⁶⁵

Kur’an-ı Kerim, Hz. Muhammed’in nübüvvetini reddeden Yahudilerin, inatçılıklarını kendi peygamberlerine de inanmayarak gösterdiklerini daha da ileriye giderek onları öldürdüklerini vurgulamaktadır.⁵⁶⁶ Özellikle Bakara suresi 61. ayetin tefsiri için Derveze, Hz. Musa zamanında ve ondan sonra İsrailoğulları’nın başından geçen bazı olaylar anlatılarak, Medine Yahudilerine Yüce Allah’ın atalarına bahsettiiği bazı üstünlüklerin hatırlatıldığını belirtmektedir. Buna karşın atalarının inatçılıkları, ilahi mesajı ellerinin tersiyle itmeleri, Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri sonra buzağıyı tanrı edinmeleri, yola gelmemek için ayak direktmeleri, inatçılıklarını ısrarla sürdürmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri de hatırlatılarak Yahudilerin uyarıldığını ifade etmektedir.⁵⁶⁷

Ayet ve yorumlardan yola çıkarak diyebiliriz ki Yahudilerin “seçilmiş ırk” algısı, tarihsel süreç içerisinde peygamberlerin öğretilerine ve kendilerine iletilen mesajlara rağmen inatçılıkla inkâr etme tutumlarını sürdürmelerine neden olmuştur.

⁵⁶² Âl-i İmrân 3/86.

⁵⁶³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/443.

⁵⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/277.

⁵⁶⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/451-452.

⁵⁶⁶ Âl-i İmrân 3/183; el-Bakara 2/61.

⁵⁶⁷ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/75.

1.6.8. Dünya Hayatına Düşkün Olmaları

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin tenkit edilen karakteristik özelliklerinden biri de dünya hayatına düşkün olmalarıdır. Yahudilerin kendilerine has gördükleri ahiret hayatı için onlara eğer iddialarında doğru iseler ölümü temenni etmeleri⁵⁶⁸ söylendiğinde onlar buna yanaşmadılar çünkü "Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak ister."⁵⁶⁹ ayetiyle dünyaya meyilli oldukları anlatılmaktadır. Derveze'ye göre bu ayetlerde, Yahudilerin kendi elleriyle işledikleri suçlar yüzünden ölümü istemediklerini çünkü Allah katında kendilerini zalimlerin akıbetinin beklediğini çok iyi bildiklerini ifade etmektedir. Bundan dolayı dünya hayatına düşkünlükleri artmış, ölüm sonrasını akıllarına getirmeyerek müşrikleri de geride bırakmışlardır.⁵⁷⁰ Taberî de bu ayetlerde dünyada insanlar içinde hayata en düşkün olanların ve ölümden en çok korkanların Yahudiler olduğunu söylemektedir.⁵⁷¹ Mevdûdî, ise Yahudilerin yaşadıkları hayatın iyi ya da kötü olmasının bir öneminin olmadığını, önemli olanın dünyada hayat sürmek olduğunu belirtmektedir.⁵⁷²

Râzî'ye göre kendilerine kitap verilen ve ceza gününü inkâr eden kimseler müşriklerden daha fazla dünya hayatına düşkün olmaları en büyük kınamayı gerektirmektedir. Yahudilerin dünyaya müşriklerden daha fazla bağlanma sebepleri ise öldüklerinde kesinkes cehenneme gideceklerini bildikleri içindir.⁵⁷³ Ateş bu ayette iki mananın muhtemel olduğunu söylemektedir: İlk olarak, insanların hayata en düşkün olanlarının, ortak koşanlardan daha fazla tutkuya sahip olduğunu ifade eder; her biri bin yıl yaşamak ister. İkinci anlamda ise, insanların hayata düşkünlükleri arasında, müşriklerden de bazıları için benzer bir durum söz konusudur. Bu anlamlara göre, yaşamaya büyük bir düşkünlük gösteren Yahudilerin, bin yıl bile yaşasalar, yaptıkları çirkin işlerin ve ahiretleriyle ilgili endişelerinin getirdiği kaygı nedeniyle ölmek istememeleri anlaşılmaktadır.⁵⁷⁴

⁵⁶⁸ el-Bakara 2/94.

⁵⁶⁹ el-Bakara 2/96.

⁵⁷⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/97.

⁵⁷¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/79.

⁵⁷² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/98.

⁵⁷³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/236-237.

⁵⁷⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/179.

Kur'an'da Allah, İsrailoğulları'nın dünya hayatını, ahirete tercih ettiklerini "Onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez."⁵⁷⁵ ayetiyle göstermektedir. Derveze'ye göre İsrailoğulları Allah'ı gözetmeksizin, ahireti ve dehşet verici manzaralarını hatırına getirmeyerek dünya çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaktadır. Bu tutumun ahirete karşılık dünyayı satın alma hali olduğunu belirtmektedir.⁵⁷⁶ Halbuki Yüce Allah, onların dünyaya meyletmemesi durumunda nimetler vereceğini söylemektedir.⁵⁷⁷ Bu konuda Derveze, ehli kitabın Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanması, Allah'tan korkmaları, ilahi kitaplarına uyup hükümlerini hayatlarına egemen kılmaları ve Rableri tarafından kendilerine indirilene tabi olmaları durumunda rızık kaynaklarının bollayacağını ifade etmektedir.⁵⁷⁸

Yahudiler dünya hayatına olan düşkünlükleri sebebiyle toplumun mal ve mülklerine de haksız yere el koymuş ve haram yollardan kazanç elde etmişlerdir.⁵⁷⁹ Derveze, Kur'an'da anlatılan bu durumla ilgili olarak ayetin Yahudilerin insanların mallarını batıl yollarla yemesinden, Medine'deki Yahudilerin Allah yolundan saptırmasından bahsettiğini söylemektedir. Âl-i İmrân suresi 75. ayet onların "ümî" dedikleri kimselerin mallarını almanın vebal olmayışı fikrine kapılarak insanların mallarını helal görmeleri, onlara ihanet etmeleri, onların mallarını batıl yollarla yemeleri şeklinde hareket ettiklerini göstermektedir. Oysaki onların kitapları, garibin malını yememeyi, ona zulmetmemeyi ve zor durumda bırakmamayı⁵⁸⁰ tembihlemektedir.⁵⁸¹

Sonuç itibarıyla Yahudiler çıkarlarını her şeyin önünde tutarak, dünyayı önceleyerek ahiretlerini zelil ve ziyan etmektedir. Yaptıkları ihanet, işledikleri kötülük yüzünden cezaya maruz kalacaklarını bilmekteler, ancak bu azaptan kurtulmak için dünyaya daha çok yönelmeyi tercih etmektedirler.

⁵⁷⁵ el-Bakara 2/86.

⁵⁷⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/91.

⁵⁷⁷ el-Mâide 5/65-66.

⁵⁷⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/136.

⁵⁷⁹ en-Nisâ 4/160-161.

⁵⁸⁰ Mısır'dan Çıkış 22-23.

⁵⁸¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/241.

1.6.9. Peygamberlerini Öldürmeleri

Yahudiler kendilerinin hidayet ve faydaları için rehber olarak gönderilen bazı peygamberleri ilahlaştırırken,⁵⁸² bazı peygamberleri de alaya almış, onlar aralarında ayırım yapmış olmalarının yanında onları katletmekten de çekinmemişlerdir.⁵⁸³ Tevrat'ta da Yahudilerin peygamberlerine tavırlarıyla ilgili peygamberlerine karşı gelme,⁵⁸⁴ peygamberlerini öldürmeleri⁵⁸⁵ şeklinde pasajlar görülmektedir. Derveze, peygamberlerini katletmeleriyle ilgili Taberî'nin Ebu Ubeyde'den (ö. 18/639) rivayet ettiği, "Ey Allah'ın Resulu! Kıyamet gününde insanların en şiddetli azap görecek olanları kimlerdir? dedi ve 'Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar ve haksız yere peygamberleri öldürenler' ayetini 'onlar için hiçbir yardımcısı yoktur' ifadesine kadar okudu. Sonra dönüp bana: 'Ey Ebu Ubeyde! İsrailoğulları daha günün başında bir saat içinde kırk üç peygamberi öldürdüler. Bunun üzerine günün sonunda, aralarında iyiliği emredip kötülükleri alıkoyan kulları öldürdüler, işte ayetlerin tefsiri budur.' dedi."⁵⁸⁶ hadisiyle Yahudilerin azgın bir topluluk olduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁷ Kur'an bu durumu "Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?"⁵⁸⁸ ayetiyle haber vermektedir.

Derveze'ye göre peygamber döneminde yaşayan Yahudilerin Allah'ın birliğine ve hak din olan İslam'a çağırıldıklarından teslim olmaları gerekirken gerek konumları gerekse Kur'an'ın hikmeti dolayısıyla benzer konumlarda bulunan atalarının uyarılıp korkutulmalarının gerektiği gibi kendilerinin de bu ayetlerle korkutulmalarına ihtiyaç duyulmuştur.⁵⁸⁹

Yahudilerin peygamber katili olmalarıyla ilgili İncil'in Protestan baskısında şunlar geçmektedir: "İhab'ın (Asab) karısı İzabel Rabbin nebilerini öldürdü."⁵⁹⁰ Miladi 1. asır alimlerinden eski Yahudi tarih bilgini Yusufos ise şunları aktarmaktadır: "Yahudi krallarından II. Herodos Yahudi alimlerden pek çoğunu ve

⁵⁸² et-Tevbe 9/30.

⁵⁸³ el-Bakara 2/84-85, 91; Âl-i İmrân 3/21, 112, 181; en-Nisâ 4/155; el-Mâide 5/70.

⁵⁸⁴ Çölde Sayım 16:2-3.

⁵⁸⁵ 1. Krallar 18:4; 19:14.

⁵⁸⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/236.

⁵⁸⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/404.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/87.

⁵⁸⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/404-405.

⁵⁹⁰ 1.Krallar 18:4-14.

en büyük alimlerden olan Yohanna (Yahya) bin Zekeriyya'yı öldürdü.”⁵⁹¹ Yahudilerin peygamberleri öldürmeleriyle ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler, Yahudilere kendi tarihleriyle mukaddes kitaplarında geçen büyük dini cinayetlerinin suçlarını yüzlerine vurmaktadır.⁵⁹² Yahudi metinlerinde, Hz. Zekeriyya'nın öldürülmesi ile ilgili doğrudan bir anlatım bulunmamakla birlikte, İslamî kaynaklarda Hz. Zekeriyya'nın ve Hz. Yahya'nın öldürülmesiyle ilgili bilgiler mevcuttur.⁵⁹³ Derveze ise Hz. Yahya'nın öldürülmesiyle ilgili Yahudi kaynaklarından alıntılar yapmasına rağmen bu konuda kendi görüş veya yorumlarını sunmamaktadır. Ayrıca Yahudilerin iffetli Meryem'e iftira attıklarını ve Allah'ın elçisi İsa'yı öldürdüklerini⁵⁹⁴ iddia etmelerinden dolayı da Allah'ın lanetine uğradıklarını görmekteyiz. Şöyle ki; Yahudiler, heva ve hevesleri doğrultusunda kendilerine gönderilen peygamberlere inanmamak için onlara iftira atarak, onların sözlerini tutmayarak, onlardan zora sokacak aşırı isteklerde bulunarak hatta öldürme cüretinde bulunarak ve kimini öldürerek imansızlıklarını ortaya koymuşlardır.

1.6.10. Lanetlenmesi ve Allah'ın Azabına Uğramaları

Yahudilerin kendi kutsal kitaplarında Rab'be verdikleri söze⁵⁹⁵ gösterdikleri itaatsizlik sebebiyle tarih boyunca yaptıkları hatalar anlatılmaktadır.⁵⁹⁶ Kur'an-ı Kerim'de de Yahudiler, kendilerine verilen kitaba ve gönderilen pek çok peygamberlere rağmen Allah'ın rızasını kazanmayı beceremedikleri, tarih boyunca inkâr, isyan, hain ve sapık gibi tavırlarından ötürü birçok ayette Allah'ın lanetine uğradıkları görülmektedir.⁵⁹⁷

Derveze, Kur'an'da geçen “İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar.”⁵⁹⁸ ayetiyle Yahudilerin hak yolda durmalarına, farz görevlerini yerine getirmelerine ve onlara Allah tarafından hidayet getiren resulleri

⁵⁹¹ Matta 14:1-12.

⁵⁹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/405.

⁵⁹³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/222; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/416.

⁵⁹⁴ en-Nisâ 4/156-157.

⁵⁹⁵ Mısır'dan Çıkış 31:12-16.

⁵⁹⁶ Hezekiel 20:12-24.

⁵⁹⁷ el-Bakara 2/88; en-Nisâ 4/46; Âl-i İmrân 3/112.

⁵⁹⁸ el-Mâide 5/13.

tasdik edip, onları desteklemelerine dair Allah'ın onlardan aldığı sözün hatırlatıldığını söylemektedir. İlâveten onların bu sözlerini bozduklarını, hakikat ve kulluk yolundan sapmış olduklarını, Allah'ın kitabında yaptıkları tahrifat neticesinde Allah'ın lanetini hak ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Derveze Yahudilerin geçmişinde olan sapmalarından, Allah'a verilen sözlerin yerine getirilmemesinden kaynaklı lanetle, öfkeyle, düşmanlıkla ve kalplerinin katılaştırılması ile Allah'ın onları cezalandırmasının Müslümanlara bir hatırlatma ve bir uyarı olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁹ Taberî'nin görüşü de bu yöndedir.⁶⁰⁰

Elmalılı, anlaşmayı bozmaları sebebiyle onlara felaketler verildiğini, kalplerinin katılık içinde bırakıldığını ve onların hak-adalet tanımaz, zulümden kaçınmaz ve Allah'tan korkmaz bir hal aldıklarını açıklamaktadır.⁶⁰¹ Râzî, üç izaha yer vererek lanete uğratılma şekilleri hakkında Atâ b. Ebû Rebâh'dan (ö.114/732) rivayetle “Biz onları rahmetimizden çıkardık, kovduk.”, Hasan-ı Basri'den rivayetle “Biz onları çevirdik böylece onlar maymun ve domuz haline geldiler.”, İbn Abbas'tan rivayetle “Biz onlara cizye vermelerini farz kıldık.” bilgilerini aktarmaktadır.⁶⁰² Ateş'e göre dünyalık ihtirasları yüzünden verdikleri sözü bozunca Allah'ın rahmeti olan hak yoldan çıkmış oldular. Allah'ın rahmetinden çıkan da gazaba ve lanete uğrar. Böylece kalpleri katılaştıran Yahudiler dünya tutkuları nedeniyle Allah'ın kelimelerini değiştirmeye ya da Allah'ın sözlerini işlerine geldiği biçimde yorumlamaya başladılar. Ateş, onların kelimelerle kendilerine hatırlatılan hazzı, kelimelerle buyrulan eylemleri unutarak ve dini görevlerden yüz çevirerek lanete uğradıklarını söylemektedir.⁶⁰³

Derveze'ye göre Mâide suresi 78. ayette, İsrailoğulları'ndan bazı nesillerin küfre saptığını bu yüzden Hz. Davud ve Hz. İsa'nın diliyle küfürleri, isyanları, azgınlıkları, Allah'ın koyduğu sınırları aşmaları nedeniyle lanetlenmeyi hak ettiklerini söylemektedir. Laneti hak edişlerinin bir sebebi de bazılarının işlediği günahlar sebebiyle ve münkerler karşısında diğer bazısının ses çıkarmaması,

⁵⁹⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/56.

⁶⁰⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/247-249.

⁶⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/316.

⁶⁰² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 8/542-543.

⁶⁰³ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/758-759.

birbirlerini engellememeleri olmuştur.⁶⁰⁴ Taberî, İbn Abbas ve İbn Cüreyc'e dayanarak şöyle rivayet etmektedir: "Davud, İsrailoğulları'ndan bir grup hakkında beddua etti, onları lanetledi, bunun üzerine onlar domuzlara dönüştüler. İsa bunlardan bir grup hakkında beddua etti ve onlara lanet okudu, bunun üzerine onlar maymunlara dönüştüler." Katâde kanalıyla aktardığı rivayette ise Davud'un bedduası ve laneti üzerine maymunlara, İsa'nın lisanıyla lanetlenerek de domuzlara dönüştükleri belirtilir.⁶⁰⁵

Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin, dinî ve ahlakî değerlerini çiğneyerek, dünyevi menfaatler uğruna inançlarını sattıkları, günahlar işledikleri ve Müslümanları yolundan saptırdıkları için Allah'ın gazabına maruz kalacakları belirtilmektedir.⁶⁰⁶ Derveze Yahudilerin İslam'ın yükselişiyle Kureyş'in Müslümanlardan daha doğru yolda olduklarını söylemeleri, Müslümanlara eza vermeleri ve İslamî yapılanmayı bulandırmaya çalışmaları ile onlara kıyamete kadar sürecek bir azabın ulaşacağını belirtmektedir.⁶⁰⁷ Ayrıca müfessirimiz Derveze, Filistin hususunda günümüzde gelişen olaylar ve emperyalist tağutların yardımıyla Yahudilerin kazandıkları başarılar ne olursa olsun, babalarından çocuklarına geçen en belirgin mirasları kötü ahlakları nedeniyle insanlara saldırmalarının, onlardan uzaklaşmalarının ve onlara öfke ve gazap etmelerinin her yerde genel kaide olduğunu söylemektedir. Yahudilerin yeryüzünde kıyamete dek dağınık kalmaları, Allah'ın ahdini ve misakını doğrulayan bir özellik taşıdığını göstermektedir. Yahudilerin Filistin'de kazandıkları başarılarla gelince gelecekte ziyana uğramış olarak geri döneceklerini ifade etmektedir.⁶⁰⁸

1.6.11. Mesh Meselesi

Mesh kavramı bir mahlukun daha çirkin bir şekle, hayvana veya taşla dönüştürülmesi, yaratılışın bozulması, tatsız, zayıf, ahmak gibi manalara gelmektedir. İstilahta ise sözlük manasına benzer şekilde; Allah'ın bir azap olarak bazı insanların suretlerini emirleri çiğneyip yasaklara uymamaları, haddi aşmaları

⁶⁰⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/153.

⁶⁰⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/355-357.

⁶⁰⁶ en-Nisâ 4/51-52.

⁶⁰⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/145.

⁶⁰⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/491.

veya başka günahları işlemeleri sebebiyle bir başka hayvan şekline ya da taşla dönüştürmesi demektir.⁶⁰⁹

Yahudilerin lanetlenmesi dışında Kur'an-ı Kerim Yahudilerin farklı biçimde cezalandırılmalarına da değinerek İsrailoğulları'na cumartesi günü balık tutma yasağı getirildiği ve bu yasağa uymayanların maymuna dönüştürüldüğünden bahsetmektedir.⁶¹⁰ "Sebt" yani cumartesi Yahudilerin kutsal günüdür. Öyle ki bundan Tevrat'ta da bahsedilmektedir.⁶¹¹ Ancak Derveze'ye göre günümüzdeki kutsal kitaplarında cumartesi yasağının olmayışı o dönemde ellerindeki kitaplarında olmadığı anlamına gelemez. Çünkü Bakara suresi 65. ve Nisâ suresi 47. ayetlerde de bu durumdan bahsedilmesi Hz. Peygamber'le aynı dönemi yaşamış Yahudilerin cumartesi yasağını bildiğini göstermektedir.⁶¹² Mevdûdî de bu konuyla ilgili Medine Yahudilerinin Peygamber'e her konuda karşı gelme fırsatını hiçbir zaman kaçırmadıkları halde bu haberin doğruluğu konusunda itiraz etmediklerini söylemektedir.⁶¹³

Derveze, "Mesh (şekil değiştirme)" olayının mahiyeti konusunda müfessirlerin değişik görüşleri olduğunu ifade etmektedir. Onlardan bazıları, bunun fiili olarak gerçekleştiğini söylerken bazıları ise bu ibarenin mecazi olduğunu, onların vicdan ve ahlak noktasında vardıkları çöküş nedeniyle Allah'ın onlara olan öfkesini tanımlamayı amaçladığı görüşündedirler. Tabi'in müfessiri Mücahid'den (ö. 103/721) bazıları naklederek şöyle demiştir: "onların şekilleri değişmedi oysa kalpleri değişti ve maymunları temsil ettiler." Derveze, ayette kullanılan üslubun da bu te'vile yardımcı olduğunu söylemektedir. Onları kötü sıfatlarla tanımlamak, kötü adet ve ahlaka nispet etmek istedikleri zaman kullanılan bir metod olduğunu söylemektedir. A'râf ve Bakara surelerinde "maymunlar" kelimesinin ve Maide suresindeki ayette⁶¹⁴ "domuzlar" kelimesinin zikredilmesi, Nisa suresindeki ayette cumartesi ashabına lanet edilmekle yetinilmesi, Mücahid'den rivayet edilen görüşte te'vilin doğruluğuna delil olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında Derveze mesh

⁶⁰⁹ Kemal Taşkın, "Suretleri Değiştirilerek (Mesh) Azap Olunan Kavimler ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Mütefekkir* 7/14 (2020), 539.

⁶¹⁰ el-A'râf 7/163-166; el-Bakara 2/65; en-Nisâ 4/47.

⁶¹¹ Mısır'dan Çıkış 31:12-16.

⁶¹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/490.

⁶¹³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/106.

⁶¹⁴ el-Mâide 5/60.

olayının Allah'ın kudreti çerçevesinde de değerlendirerek mucize cinsinden olduğunu da belirtmektedir.⁶¹⁵

Elmalılı ve Ateş bu konuda Yahudilerin siret bakımından maymun ahlakına büründüklerini, yani manevi-ahlakî bir düşüklüğe uğradıklarına dair bir tasvir olduğunu belirtmektedirler.⁶¹⁶ Bu görüşün tam zıddı olarak Taberî ve Mevdûdî, onların zahiri mana üzere şekil olarak değiştiklerini söylemektedirler.⁶¹⁷ Râzî ise İbn Abbas'tan cumartesi yasağına uymayan İsrailoğulları'nın dünyada üç gün yaşayıp sonra yok olduklarını aktarmaktadır.⁶¹⁸

Derveze, Peygamber döneminde mesh meselesiyle ilgili nazil olan ilk ayetin⁶¹⁹ tefsirinde detay verirken daha sonraları nazil olup bu konuya değinen Bakara, Nisâ ve Mâide surelerinde ayrıntılı bilgi vermeden bu değişim ifadesinin tüm zamanlar içindeki doğru yoldan sapmışlara bir ibret ve müminler için de bir öğüt olduğunu belirtmektedir.⁶²⁰ Ayrıca Derveze bu ayetlerde Allah'ın bir görevi emrettiği ve sakıncalı şeyi yasakladığı zaman emrettiği ve yasakladığı şeyden hilelerle kurtulma çabalarına razı olmayacağını anlatan mesajlar içerdiğine dikkat çekmektedir.⁶²¹

1.6.12. Yahudilerle İlgili Meseller

Kur'an-ı Kerim'de "benzer, örnek",⁶²² "durum",⁶²³ "ibret"⁶²⁴ gibi farklı manalarda kullanılan mesel kavramı sözlükte bir umumi kaideye delalet eden meşhur söz, ibretli ve küçük hikayelere verilen isimdir.⁶²⁵

Meseller, kıssalarla benzer bir işlevselliğe sahiptir; her ikisi de eğitici ve öğretici bir amaç taşımaktadır. Ancak meseller, kıssalardan farklı olarak anlatılan olayın gerçek bir vuku bulmuş olma zorunluluğuna sahip değildir. Haliyle

⁶¹⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/490.

⁶¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/379; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/162.

⁶¹⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/233; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/84.

⁶¹⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/68-69.

⁶¹⁹ el-A'râf 7/163-166.

⁶²⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/80.

⁶²¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/491.

⁶²² er-Ra'd 13/17; Yâsîn 36/13; eş-Şûrâ 42/11.

⁶²³ el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/59.

⁶²⁴ ez-Zuhruf 43/56-59.

⁶²⁵ *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, haz. Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı vd. (İstanbul: Türdav, 1985), "Mesel", 625.

Kur'an'daki mesellerin kullanımı, esasen gerçek hayatta yaşanmamış olayları temel olarak ibret verici veya öğretici bir anlatım gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.⁶²⁶

Derveze, mesel tarzı anlatımların ilgili konuların pekiştirilmesi, desteklenmesi, gerçekleşmesinde etkili araçlar olduğunu ifade etmektedir. Bu anlatımların Kur'an'ın öngördüğü şekilde üzerinde durulması gereken hususlar arasında ele aldığını ve sahih hadislerde belirtilen müteşabih türlerden olduğunu vurgulamaktadır. Haliyle Derveze, mesellerin derin anlamlar taşıyan sembolik ifadeler olduğunu ve inanılması gereken unsurlar barındırdığını belirtmektedir.⁶²⁷ Mevdûdî ve Ateş de Kur'an'da mesellerin zikrediliş amacına⁶²⁸ binaen açıklama yaparak birçok emsali, anlatılmak isteneni açıkça ortaya koyan ibretlik örnekler olarak değerlendirmektedirler.⁶²⁹

Kur'an'da Yahudilere atfen iman karşısında taş kalpli oldukları,⁶³⁰ ahiret karşılığında dünya hayatını satın almaları,⁶³¹ kitabın bölümlerini gizleyenlerin ya da satanların karınlarına ateş doldurdukları⁶³² konularında verilen mesellerle ilgili ayetleri çalışmamızın üst başlıklarında açıkladığımızdan tekrara düşmemek için bu ayetlere yer verilmeyecektir. Bu ayetler dışında Yahudilerle ilgili mesellerin Bakara, Cuma ve A'râf surelerinde olduğu görülmektedir. Bu surelerde, Yahudilerin inançları, ahlakî yönelim ve davranışlarına dair belirgin mesellerle çeşitli eleştiriler yapılmaktadır.

Kur'an'da geçen “Sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabı'nı (Tevrat'ı) arkalarına attılar.”⁶³³ ifadesinin “Kur'an'dan yüz çevirmek” anlamında temsil yollu bir ifade olduğu görülmektedir. Derveze'ye göre bu ayette hikaye üslubuyla Yahudilerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a yönelik sergiledikleri olumsuz tavırlar ele alınmakta ve Tevrat'ı tasdik edici bir nitelik taşıyan Kur'an'daki ilahi hükümlere karşı gösterdikleri kayıtsızlık vurgulanmaktadır.⁶³⁴

⁶²⁶ İdris Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, *IV. Kur'an Haftası Sempozyumu* (Ocak 1998), 178.

⁶²⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/157.

⁶²⁸ el-Haşr 59/21.

⁶²⁹ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 2/118; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/461-462.

⁶³⁰ el-Bakara 2/74.

⁶³¹ el-Bakara 2/86.

⁶³² el-Bakara 2/174.

⁶³³ el-Bakara 2/101.

⁶³⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/103.

Bakara suresi 93. ayetindeki “İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti.” ifadesi, Yahudilerin sembolik olarak benimsedikleri buzağıya karşı duydukları derin sevgiyi temsil etmektedir. Bu temsilde, inancın bireylerin manevi dünyalarını nasıl şekillendirdiği ve onlara yön verdiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, inanç ve düşüncelerin insan ruhundaki etkisi, bireyin manevi evrenini zenginleştirme potansiyeli taşıırken, yanlış yönlendirildiğinde de onu dar bir kalıba hapsedebileceği gerçeğiyle yüzleştirmektedir. Derveze, bu ayette kullanılan üslubun Yahudilere yönelik etkili bir meydan okuma içerdiğini söylemektedir.⁶³⁵

Kur'an'da temsil yoluyla “ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.”⁶³⁶ diye bahsedilen kimselerin Yahudiler olduğu görülmektedir. Derveze'ye göre ayetteki misal, Yahudilerin kendilerine verilen Tevrat'ın hakkını vermeyerek, onu anlamadan ve düşünmeden okuyarak gerçek bir anlam kazanamamalarını vurgulamaktadır. İlgili ayette Yahudilerin yalnızca yük taşımakta olan bir eşeğe benzetilmeleri, bilginin eyleme dönüşmemesi durumunun ciddiyetine dikkat çekmektedir.⁶³⁷ Elmalılı, Tevrat'tan gereğince istifade etmemiş Yahudilerin “kendimizi Allah'a adamışız” diye yüklerle kitap sırtlanmış olduğu halde amel etme cihetinde bulunmadıkları için eşeğe benzetilerek mesel halinde bu durumun anlatıldığını ifade etmektedir.⁶³⁸ Râzî ise Tevrat'ta yer alan Hz. Muhammed (s.a.s)'in, sıfatları, onun peygamber olarak gönderileceği müjdesi ve onun getirdiği dine girmek gerektiği hükümlerine uygun davranmadıkları için bir darb-ı meselle eşeğe benzetildiklerini söylemektedir.⁶³⁹

Derveze, A'râf suresinde geçen “Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır.”⁶⁴⁰ ifadesinin de bir mesel anlatımı olup ibret verme ve nasihat etme maksadı taşıdığını söyleyerek ayrıntılı açıklamalarda bulunmamaktadır.⁶⁴¹ Râzî'ye göre ise bu tabirden maksat, Hz. Musa (a.s.)'nin şeriatının çok zor ve ağır olduğunu

⁶³⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/96.

⁶³⁶ el-Cuma 62/5.

⁶³⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/542.

⁶³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/297.

⁶³⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 21/480.

⁶⁴⁰ el-A'râf 7/157.

⁶⁴¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/478.

ifade etmektedir.⁶⁴² Taberî de burada zikredilen “Ağır Yükler”den maksadın İsrailoğulları’nın Tevrat’la amel edeceklerine dair Allah’a verdikleri söz olduğunu söylemekte, Resulullah geldikten sonra Kur’an-ı Kerim’in, Tevrat’ı neshetmesi üzerine artık Yahudilerin, bu sözlerine bağlı kalma yükümlülükleri kalktığını belirtmektedir.⁶⁴³ Mevdûdî, bu ifadeden kastın ufak tefek meseleleri bile kılı kırk yararak çok büyük ve mühim meseleler haline getiren fakihlerin, dini liderlerin kendi halklarına yüklediği bunaltıcı külfetlerden onları kurtaracak olanın Hz. Peygamber olduğunu söylemektedir.⁶⁴⁴

⁶⁴² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 11/101.

⁶⁴³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/133.

⁶⁴⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/101.

2. ET-TEFSİRÜ'L-HADİS'TE DERVEZE'NİN HRİSTİYANLIĞA YAKLAŞIMI

Hristiyanlık, MÖ 4 yılında dünyaya gelen, MS 28 yılında tebliğ hayatına başlayan, MS 30 yılında da çarmıha gerilerek idam edilen Hz. İsa'nın şahsı etrafında gelişip şekillenen Mesih merkezli bir dinsel gelenektir.⁶⁴⁵ Dünyanın en büyük dini olan Hristiyanlık, 2 milyara yaklaşan nüfusuyla bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple ve daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelmektedir.⁶⁴⁶

Bu bölümde Hristiyanlar için kullanılan isimler, Hristiyanlık tarihi, Hz. Meryem'in hayatı, Hz. İsa ile müjdelenmesi, Hz. İsa'nın doğumu, öğretisi ve tebliği, mucizeleri, ölümü ve ref'i ve Havariler konularını Derveze'nin görüşleriyle anlamaya çalışacağız.

2.1. Hristiyanlar İçin Kullanılan İsimler

"Christos" kelimesi İbranice "Maşiah" (Mesih) kelimesinin Yunanca çevirisidir. Hz. İsa'nın Yahudi soyuna mensup bir peygamber ve Mesih olduğunu açıklamasıyla "Mesih" kelimesi İsa'nın sıfatı olmuş⁶⁴⁷ ve Yunancada İsa'nın adı "Christos" olarak anılır olmuştur.⁶⁴⁸ Hristiyan kelimesi ilk kez "Mesihçi" adıyla İsa'dan 20-30 sene sonra Antakya'da müşrikler tarafından kullanıldığı, Antakya'ya giden Pavlus ve Barnaba'ya, müşriklerin bu şekilde hitap ettiği⁶⁴⁹ görülmektedir.⁶⁵⁰

Hristiyan kelimesi, İslam kaynaklarında "Nasrani" çoğul "Nasara", "Mesihî" çoğulu "Mesihîyyun" ve "İsevi" şeklinde ifade edilmiştir. Hristiyanlık için de "Nasraniyye" ve "Mesihîyye" kelimeleri kullanılmaktadır.⁶⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de ise Hristiyanları tanımlamak için tekil olarak "Nasrani" tek yerde,⁶⁵² çoğul olarak ise

⁶⁴⁵ Mahmut Aydın, "Hristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri* (İstanbul: DİB Yayıncılık, 2007), 77-78.

⁶⁴⁶ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/328.

⁶⁴⁷ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 372.

⁶⁴⁸ Demirci, "Hristiyanlık", 17/328.

⁶⁴⁹ Elçilerin İşleri 11:26, 26:28.

⁶⁵⁰ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 169.

⁶⁵¹ Demirci, "Hristiyanlık", 328.

⁶⁵² Âl-i İmrân 3/52.

“Nasara” kelimesi on dört yerde⁶⁵³ geçmektedir. Ayrıca Kur’an “İncil ehli” manasına gelen “Ehli İncil” tabirini sadece Hristiyanları belirtmek için kullanmaktadır.⁶⁵⁴

Derveze tefsirinde Hristiyan kelimesinin menşesine dair herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Sadece Âl-i İmrân ve Saf surelerinde geçen havariler ifadesine dair açıklamada bulunurken havarilerin gerçek has bir Hristiyan olduğunu söylemektedir.⁶⁵⁵ Diğer müfessirlerin Hristiyan kelimesiyle ilgili görüşleri şöyledir: Râzî, Hz. İsa’nın yaşadığı yer Nasıra’ya ve Hz. İsa’nın yardım isteğine karşı havarilerin yardımına nispetle bu din mensuplarına Nasrani denildiği görüşlerini aktarmaktadır.⁶⁵⁶ Ateş de bu iki görüşün anlamlı olabileceğini söylemektedir.⁶⁵⁷ Mevdûdî ise Nasara kelimesinin Hz. İsa’nın doğum yeri olan Nasıra ile ilişkili olduğunu savunanlara karşı bu kelimenin yardım anlamına geldiğini söyleyerek Saff suresi 14. ayette geçen “Biz Allah’ın yardımcılarınız” ifadesiyle Hristiyanlara Nasara (yardımcılar) denildiğini vurgulamaktadır.⁶⁵⁸ Elmalılı da Hristiyanlara “Nasara” denilmesinin sebeplerinden birisinin İsa ile havariler arasındaki yardım biatı olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁹ Taberî de bu görüşü desteklemektedir.⁶⁶⁰

2.2. Hristiyan Tarihine İlişkin Bilgiler

Hristiyanlık Filistin’de ortaya çıkmış, Yahudi-Mesihi bir harekettir. Nasıralı İsa’yı merkeze almaktadır. Bu inanca göre İsa, İsrail’i gelecek Tanrı Krallığına hazırlamak istemiştir.⁶⁶¹ Şöyle ki MÖ 4. yüzyıl sonlarında Büyük İskender’in Filistin bölgesini egemenliği altına alması ile Filistin halkı kendilerine hiç değer vermeyen ve çok tanrılı dine sahip olan bir toplulukla karşılaşmışlardır. Ardından Romalıların bölgeyi ele geçirmesi, tek tanrı inancına karşı duyarsızlık ve halk üzerinde baskı uygulamalarını getirmiştir.⁶⁶² Derveze, bu baskı döneminin putperest Roma

⁶⁵³ el-Bakara 2/62, 111, 113, 120, 135, 140; el-Mâide 5/14, 18, 51, 69, 82; et-Tevbe 9/30; el-Hac 22/17.

⁶⁵⁴ el-Mâide 5/47.

⁶⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/420.

⁶⁵⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 3/55.

⁶⁵⁷ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/158.

⁶⁵⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/466.

⁶⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/477.

⁶⁶⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/227-228.

⁶⁶¹ Osman Cilacı, *Dinler ve İnsanlar* (Konya: Damla Matbaacılık, 1990), 76.

⁶⁶² “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi* (İstanbul: Medya Ofset, 1991), 2/3-4.

imparatorlarından Dikliyanus'un 284-305 yıllarını kapsadığını söylemektedir.⁶⁶³ Haliyle bu zulüm ve baskı dolu günler geçiren Yahudiler kendilerini kurtaracak yeni bir peygamber, Mesih arayışına girmişti ve Filistin bölgesinde babasız olarak dünyaya gelen İsa onlara umut olmuştu.⁶⁶⁴ Hz. Meryem'in hayatından başlayarak Hz. İsa'nın hayatı bu konunun akabinde verileceğinden Hz. İsa'nın hayatına burada denilmeyecektir.

Bir peygamber olarak tebliğini titizlikle yapan Hz. İsa'nın üzerinde durduğu tevhid inancı bir süre sonra Pavlus'un İsa taraftarlarının arasına girmesiyle olumsuz yönde değişime uğramıştır. Pavlus, İsa'yı görmemesine rağmen kendisinin İsa tarafından milletlerin havarisi olarak tayin edildiğini söyleyerek Hristiyanlığa birtakım akideler sokmuştur.⁶⁶⁵ Böylece Pavlus Yahudiliğin bir mezhebi olarak kabul edilen Hristiyanlığı bir dünya dini haline getirmiştir.⁶⁶⁶ Öyle ki dördüncü yüzyılın başlarında İznik'te kurulan Kilise Meclisi'nde Pavlus'un öğretileri kabul edilmiştir. Ardından Roma İmparatoru da bu inancı benimsemiş hatta İmparator Theodosius Hristiyanlığı İmparatorluğun resmi dini ilan etmiştir.⁶⁶⁷

Hristiyanlığın Arap Yarımadasındaki durumuna bakacak olursak, Arap halkının putperestliği milli bir din olarak benimsemesi sonucu Hristiyanlık pek ilgi görmemiş, İslam öncesi en güçlü Hristiyan merkezi olan Necran Hristiyanları zor şartlar altında kalmış olmalarına rağmen varlıklarını İslam'ın ilk yıllarına kadar sürdürmüşlerdir.⁶⁶⁸

Mekke'deki Hristiyanlar ise Habeşistan, Yemen, Suriye ve yarımada'nın diğer bölgelerinden gelen ve Mekke halkı tarafından hoş karşılanmayan kölelerden oluşmaktadır. Peygamberimiz döneminde Hz. Muhammed'i teselli eden ve Hz. Hatice'nin akrabası olarak bilinen Varaka b. Nevfel de Mekke'de bulunan

⁶⁶³ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 3/486.

⁶⁶⁴ "Hristiyanlık", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 2/4-6.

⁶⁶⁵ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 39-41.

⁶⁶⁶ Süleyman Turan, *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 123.

⁶⁶⁷ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 404; Aydın, "Hristiyanlık", 89-91.

⁶⁶⁸ Mehmet Aydın, "Hz. Muhammed devrinde Müslüman Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış", *Asrımızda Hristiyan-Müslüman Münasebetleri* (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993), 81-82.

Hristiyanlardandır.⁶⁶⁹ Medine’de ise Evs kabilesine mensup Hristiyanların sayısı yaklaşık elliydi.⁶⁷⁰

Peygamberimiz döneminde Mekke ve Medine’de bulunan Hristiyanlarla kurulan ilişkilerin durumuna bakacak olursak Kur’an-ı Kerim’deki Rûm suresi 1-4. ayetler Hristiyanlarla kurulan ilişkilerin dinî ve sosyal boyutlarını anlama açısından önem taşımaktadır. Zira bu ayette Rumların yenilgiye uğrayıp sonra zafer kazanmaları Müslümanların sevinmelerine sebep olduğu ifade edilmektedir. Derveze’ye göre Müslümanların Rumların mağlup olmalarından üzülmeleri, galip gelmelerinden de sevinmeleri kaynak ve özde birleşmelerinden dolayıdır. Sonraki yıllarda Hristiyan Arap kabilelerinin Müslüman kabilelere saldırması sebebiyle karşı tarafta düşmanlık oluşmuş Müslümanlar da bu düşmanlığı bertaraf etmek için savaşmayı kendilerine görev edinmişlerdir.⁶⁷¹ Örnek verecek olursak Tevbe suresi 29. ayet Peygamberin Şam bölgesinde taşkınlık ve düşmanlık yapmaya başlayan Hristiyanlara karşı düzenlediği Tebük savaşına ilişkin olarak inmiştir. Derveze, bu ayetin dışında Hristiyanların Medine’de kitleleştiğini gösteren bir ayet olmadığını söylemektedir.⁶⁷²

2.2.1. Hz. Meryem, Hz. İsa ile Müjdelmesi ve Hz. İsa’nın Doğumu

Hz. Meryem’in hayatıyla ilgili bilgilere Kur’an-ı Kerim’den, hadis, tefsir, tarih kitaplarından ve tahrif görmüş ilahi kitaplardan ulaşmaktayız. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Meryem, ailesinden itibaren anlatılmaya başlanır. Onun ailesi, doğumu, büyümesi ve dönemin şartları Âl-i İmrân suresinde anlatılırken; Hz. Meryem’in Hz. İsa’ya hamile kalması ve sonrasında yaşananlar ise daha çok Meryem suresinde anlatılmaktadır. Hz. İsa’nın annesi Meryem’in adı, Kur’an-ı Kerim’in 12 suresinde (birinde sure adı olarak) 34 defa ad olarak geçerken, bir defa da zamir olarak geçmektedir.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Osman Güner, *Resulullah’ın Ehli Kitabla Münasebetleri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 74. bk. Derveze, *Asru’n-Nebi (Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı)*, 96.

⁶⁷⁰ Aydın, “Hz. Muhammed devrinde Müslüman Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış”, 159-160.

⁶⁷¹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 4/288-289.

⁶⁷² Derveze, *Asru’n-Nebi (Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı)*, 118.

⁶⁷³ Günay Tümer, *Hristiyanlık ve İslam’da Hz. Meryem* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 153.

Hız. Meryem'in hayatına dair bilgiler ve Hız. İsa ile müjdelenmesiyle ilgili detaylar genellikle dört İncil'de de yer almaktadır. Bunların yanında Meryem, Yeni Ahid'in geriye kalan bölümünde Mektuplar'da birkaç işaret dışında, Resullerin İşleri'nde bir defa ve Vahiy'de ona atfedilen sembolik bir anlatımda da bir defa geçmektedir. Kanonik mektuplarda Meryem'e direkt olarak atıf bulunmasa da havarilerin ağızdan öğretilerinde ve vaazlarında onunla ilgili bilgiler yer almaktadır. İnciller içerisinde Meryem'den en çok bahseden Luka ve Luka'ya nispet edilen Resullerin İşleri bölümleridir. Bu iki bölüm Meryem'le ilgili İsa'nın çocukluğunu anlatmaktadır. Markos'un üslubu basit olduğu için Meryem'den az söz etmektedir. Matta ise Meryem'den hayli söz etse de onda Yahudi geleneği hâkim olduğu için İncillerdeki Meryem anlatımından farklılık arz etmektedir.⁶⁷⁴

Kur'an'a göre Hız. Meryem, "Şüphesiz, Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁶⁷⁵ ifadesinde yer aldığı üzere övülmüş dört aileden biri olan İmran ailesine mensuptur. Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Hız. Meryem'in babasının adı İmran'dır.⁶⁷⁶

Hız. Meryem'in seçkinliği hususu Kur'an'da "Hani melekler, 'Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.'" ⁶⁷⁷ ayetiyle belirtildiği gibi başka surelerinde de geçmektedir.⁶⁷⁸ Derveze'ye göre, Hız. Meryem'in Allah'a olan itaati ve namusunu koruması sebebiyle Allah, ona ruhundan üfleyerek ikramda bulunmuş ve oğlunu alemlere bir mucize kılmıştır.⁶⁷⁹ Taberî'ye göre ayette zikredilen "Allah seni tertemiz kıldı." ifadesinden maksat "Senin dinini şüphelerden ve manevi kirlerden temiz kıldı." demektir. "Seni, âlemlerin kadınlarına üstün kıldı." ifadesinden maksat ise "Allah, kendisine itaat etmen sayesinde zamanındaki bütün kadınlardan üstün kıldı." demektir.⁶⁸⁰ Râzî ise bu ayette üç farklı lafza dikkat çekmektedir. Birincisi Hız. Meryem'in seçkinliği, ikincisi temiz oluşu,

⁶⁷⁴ Tümer, *Hristiyanlık ve İslam'da Hız. Meryem*, 101-103.

⁶⁷⁵ Al-i İmran 3/33.

⁶⁷⁶ Ahmet Güç, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hız. Meryem ve İsa", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak 1991), 216.

⁶⁷⁷ Al-i İmran 3/42.

⁶⁷⁸ Meryem 19/21; el-Enbiyâ 21/ 91; el-Mü'minûn 23/50; et-Tahrîm 66/12.

⁶⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadis*, 6/453.

⁶⁸⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/258-260.

üçüncüsü de âlemlerin kadınları üzerine mümtaz kılınışıdır. Böylece Allah Teâlâ, Hz. İsa'yı ona babasız olarak vermiş, Hz. İsa'yı, annesinden doğarken konuşturmuş ve böylece o da, annesinin ileri sürülen töhmetlerden temiz olduğunu gösterecek şeylerle şehâdetle bulunmuş ve Cenâb-ı Hak hem onu hem de oğlunu bütün insanlar için bir mucize kılmıştır.⁶⁸¹ Ateş bu konuda Hz. Meryem'in o zamanki dünya kadınları arasından seçilip onlardan üstün kılındığını ve kendisine Rabbinin huzurunda rukû ve secde etmesini emrettiğini söylemektedir.⁶⁸² Hristiyan kaynaklarında da Meryem, anaların en ideali ve eşsizi, kadınların en incesi, beşer cinsinin en büyük hanımı, Tanrı'ya insan olarak en yakın olan kişi olarak ifade edilmektedir.⁶⁸³

Hz. Meryem'in annesi Hanne, yaşının ilerlemesi sebebiyle çocuk sahibi olamamaktadır. Bir gün ağaç üzerinde yavrusunu doğurmaya çalışan bir kuş izlerken hayranlık duymuş ve Allah'tan bir çocuk istemeye karar vermiştir. Eğer çocuk sahibi olursa onu kutsal mabede adayacağına dair bir söz vermiştir. Hanne'nin bu isteği, Kutsal mabede adananların erkek çocuk olduğu göz önüne alınırsa, onun da bir erkek çocuk beklediğini ortaya koymaktadır.⁶⁸⁴

O dönemde mabede adanılan erkek çocuk, ergenlik çağına gelinceye kadar mabedin hizmetlerini görür, ergenlik çağına girdikten sonra ise orada kalma ya da oradan ayrılma konusunda serbest bırakılırdı. Kız çocukları ise özel hallerinden ve rahatsız edilme risklerinden dolayı bu hizmetler için uygun görülmez ve bununla sorumlu tutulmazlardı.⁶⁸⁵

İmran'ın karısının doğumu gerçekleşince büyük bir üzüntüyle erkeğin kız gibi olmadığını belirtmesine rağmen teslimiyet göstererek⁶⁸⁶ onu mabede teslim etmiştir.⁶⁸⁷ Kur'an onun mabedde bakımını üstlenen kişinin, "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyâ'yı

⁶⁸¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/304-305.

⁶⁸² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/442.

⁶⁸³ Tümer, *Hristiyanlık ve İslam'da Hz. Meryem*, 95.

⁶⁸⁴ İmam Beyzavi, *Envaru't Tenzil ve Esraru't-Tevil* (Beyrut: Daru'l İhya, 1985), 2/14.

⁶⁸⁵ Köksal, *Büyük Peygamberler Tarihi*, 2/310.

⁶⁸⁶ Âl-i İmrân 3/36.

⁶⁸⁷ Ekrem Sarıkcıoğlu, *Kanonik-Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 28-29.

da onun bakımıyla görevlendirdi.”⁶⁸⁸ ayetiyle Hz. Zekerîyya olduğunu söyleyerek Hz. Meryem’i özenle yetiştirdiğini belirtmektedir. Kur’an’da Zekerîyya peygamberle ilgili ayetler⁶⁸⁹ Hz. Meryem’in bakımını üstlenmesinde, Hz. Yahya’nın⁶⁹⁰ doğum mucizesinde ve Allah katındaki kıymetleri ve eriştikleri makamlara yönelik ifadelerde geçmektedir.⁶⁹¹ Yukarıdaki ayete tekrar dönecek olursak Derveze, onu himaye eden Zekerîyya’nın seçimiyle ilgili şunları söylemektedir: “Ahbarî alimlerine nisbet edilerek yapılan rivayetlere göre, Meryem’in annesi onu hahamlara getirmiş, Zekerîya ise ona ‘ben onu himaye almaya daha layığım, çünkü onun halası benim yanımdadır’ demiştir. Bunun üzerine hahamlar: ‘Onu, almaya en layık kimseye bırakacaksan annesine bırak’ dediler. Daha sonra Hz. Meryem’i himaye almak üzerine, nehre oklar attılar. Yirmi dokuz kişiydiler. Kimin oku suya batmayıp su yüzünde kalırsa Hz. Meryem’i himayesine alacaktı. Atılan oklar Hz. Zekerîyya’nın oku dışında battı ve Hz. Zekerîyya Hz. Meryem’i himayesine aldı.” Derveze’ye göre, bu anlatılanlar ayetlere muhatap olan ehli kitap tarafından kıssanın bilindiğine delalet etmektedir.⁶⁹²

Mevdûdî’ye göre Hz. Meryem’in koruyuculuğunu üstlenen Hz. Zekerîyya, Hz. Meryem’in teyzesinin kocasıdır ve mabedin koruyucularındandır. Ona göre Hz. Zekerîyya, Eski Ahid’e göre öldürülen Zekerîyya peygamber ile aynı kişi değildir.⁶⁹³ Taberî’ye göre ayetin manası “Allah, Hz. Zekerîyya’yı Hz. Meryem’i bakmaya vazifelendirdi.” şeklindedir. Taberî, atılan oklarda suyun üstünde Hz. Zekerîyya’nın okunun kalışı da Hz. Zekerîyya’nın Hz. Meryem’e bakmaya daha layık olduğunu göstermeye kanıt olduğunu söylemektedir.⁶⁹⁴ Râzî bu konuyla ilgili şunları aktarmaktadır. Hanne, Allah Teâlâ’ya şöyle diyerek dua etmiştir: “Ey (bu çocuğun) Rabb’i, onu kabul et”; “Ey bu çocuğun Rabb’i, onu büyütüp yetiştir ve Zekerîyya’yı onun vekili kıl.” Bu dua üzerine Allah Hz. Zekerîyya’nın onu kendi yanına,

⁶⁸⁸ Âl-i İmrân 3/37.

⁶⁸⁹ Âl-i İmrân 3/37-39; en-Nisâ 4/85; Meryem 19/2,7-11; el-Enbiyâ 21/89.

⁶⁹⁰ Kur’an-ı Kerim’de Yahya isminin geçtiği ayetler şunlardır: Âl-i İmrân 3/39; en-Nisâ 4/85; Meryem 19/7,12-15; el-Enbiyâ 21/90. Derveze’ye göre Yahya Eski Ahit’te Zekerîyya’nın oğlu olarak geçen “Yuhanna” isminin arapçalaştırılmış halidir. bk. Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/126.

⁶⁹¹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/127.

⁶⁹² Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/422.

⁶⁹³ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/253.

⁶⁹⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/249-252.

himayesine almasını nasip etmiştir.⁶⁹⁵ Ateş ise, bir rivayete göre Hz. Meryem'in eniştesi, başka bir rivayete göre de teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriyâ'nın, onun bakımını üstlenerek annesinin va'di yerine gelsin diye Hz. Meryem'i Beytu'l-Makdis'teki özel bir odaya koyduğunu söylemektedir.⁶⁹⁶ Ayrıca Derveze, Kur'an'ın kıssa mantığını şu şekilde açıklamaktadır:

Muhataplar ancak kendilerine sunulan olayın veya kıssanın içerdiği öğüt, örnek, hatırlatma, dikkat çekme, eleştiri, ibret alma, ders çıkarma ve akıbetlerini düşünüp tedbir almaya yönelik çağrılardan etkilenirler. Özellikle bu olay ve kıssaların; bildikleri, en azından bir kısmını bildikleri, bütüncül veya ayrıntılı olarak haberdar oldukları şeylerden söz etmesi bu etkilenmeyi daha da artırır. Bu anlatılanların bilmedikleri şeylerden ibaret olması durumunda ise, anlatma, etkileme ve ibret alma hususu tam gereği gibi gerçekleşmiş olmaz.⁶⁹⁷

Hz. Meryem'den mucizevi şekilde dünyaya gelen Hz. İsa, Âl-i İmrân 42. ve 43. ayetlere göre “melekler” tarafından, Enbiyâ 91. ve Meryem 17. ve 19. ayetlere göre de “ruh” tarafından müjdelenmiştir.⁶⁹⁸ Hz. Meryem bu müjdeyi kendisine iletmek için erkek şeklinde gelen ruhtan kendine zarar vereceği düşüncesiyle endişe duymuş ve korkuya kapılmıştır. Hz. Meryem, Cebrail meleğinin müjdesiyle birlikte bunun kendisi için münasip olmadığını söylediğinde Cebrail kendisine “Orası öyle; ancak rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir.”⁶⁹⁹ cümlesiyle Meryem'e cevap vererek Kur'an'da bu durum anlatılmaktadır.

İncillerde Cebrail'in Meryem'e görünmesi olayı Luka bölümünde anlatılmaktadır.⁷⁰⁰ Luka İncilindeki bilgiler kısmen Kur'an-ı Kerim ile uyuşmaktadır. Bu konuda her ne kadar bir uyum görünse de iki kaynak arasında farklılıklar vardır. Sinoptik İnciller, Meryem'in Kutsal Ruh vasıtasıyla hamile kaldığını belirtirken⁷⁰¹ Kur'an bu hususu Allah'ın kudretiyle gerçekleşmiş bir mucize olarak açıklamaktadır. Luka İncili, Meryem'in Kutsal Ruh'tan hamile kalması ile İsa'ya “Tanrı'nın oğlu”

⁶⁹⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/280-281.

⁶⁹⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/439.

⁶⁹⁷ M. İzzet Derveze, *Kur'an'ül Mecid*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Ekin Yayınları, 2008), 163.

⁶⁹⁸ Zekiye Sönmez, “İnciller ve Kur'an Işığında Hz. İsa”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III* (Haziran 2002), 140.

⁶⁹⁹ Meryem 19/18-21.

⁷⁰⁰ Luka 1:26-38.

⁷⁰¹ Matta 1:20; Luka 1:34-35.

denmesi arasında bir bağ kurarken, Kur'an, Hz. İsa'nın doğumunun insanlar için bir imtihan vesilesi olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁰²

Derveze, Kur'an'da Hz. İsa'ya atfedilen “kelime” ve “ruh” kelimeleri üzerinde durarak “Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsa Mesih'dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.”⁷⁰³ ayetinde geçen Hz. İsa'nın “kelime” sözcüğüyle ifade edilmesinin, onun doğumunun sadece ona has bir şekilde Rabbani mucize olarak gerçekleştiğini söylemektedir. O'na has olan bu Rabbani mucizeyle “Allah'ın kelimesi” olarak vasıflandırılmıştır.

Bazı müfessirler Hz. İsa için kullanılan “kelimesi” sözcüğünün “müjde” anlamına geldiğini söyleyerek Nisa 171. ayette geçen “Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi” cümlesindeki manayla aynı olduğunu ifade etmektedir. Derveze, her iki tevilin de tutarlı olduğunu belirtmektedir.⁷⁰⁴ Yine Derveze, Nisa 171. ayette geçen “kendisinden bir ruhtur” ve Tahrim suresi 12. ayette geçen “bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz” ifadelerinin, O'nun ayeti anlamında ve O'na benzer hiçbir şey yoktur anlamı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. O'na hiçbir şeyin benzememesi olgusu, O'ndan başkasına bir şeyin geçmesini, intikal etmesini mümkün kılmamaktadır.⁷⁰⁵

Taberî, ayetlerdeki “kelime”den maksadın, haber ve mesaj demek olduğunu, ayetin manasını ise “Ey Meryem, Allah seni bir haberle müjdeliyor.” şeklinde nakletmektedir. Bu haber ise adı “Meryem oğlu İsa” olacak olan bir çocuğun meydana gelmesidir.⁷⁰⁶ Râzî, bu konuyla ilgili iki izahta bulunmaktadır. Birincisi Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesinin nispeti sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın (ol) “kelimesi” vasıtası ile yaratıldı ifadesinin mükemmel ve tam olduğudur. Böylece Hz. İsa (a.s.) sanki “kelime”nin kendisi gibi kabul edilmiştir. Nasıl ki çok cömert ve ikbâl sahibi olanlara, mübalağa yoluyla, mert, kerem ve ikbali açık olan anlamında

⁷⁰² Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 156. Ayrıca bk. Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 164-166.

⁷⁰³ Âl-i İmrân 3/45.

⁷⁰⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/424

⁷⁰⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/147-148. Ayrıca bk. Mustafa Alıcı, “Kur'an-ı Kerim ve Katolik Meryem Teolojisi (Mariology ve Kur'an-ı Kerim)”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 9 (2016), 104-105.

⁷⁰⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/260-262.

kullanılır. İkincisi ise adil hükümdar Bazan, adaletin gölgesinin ve ihsanın nurunun meydana çıkmasına sebep olduğu için, “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi (Zillullah) ve O’nun nuru (Nurullah)” diye vasıflandırılır.⁷⁰⁷

Râzî’ye göre Hz. İsa (a.s.)’nın da, Allah’ın kelamı hususundaki şüphe ve tahrifatı gidermesi sebebi ile Allah’ın kelâmının ortaya çıkmasına vesile olduğu için “Kelimetullah” diye isimlendirilmesi yadırganacak bir şey değildir.⁷⁰⁸ Ateş’e göre ise Hz. İsa’nın babasız yaratılış mucizesi Allah’ın “ol” sözüyle gerçekleştiği için O’na Allah’ın kelimesi denilmiştir. O’na göre “kelam” sadece kulağa hitap eden, “Kelime” ise gerek kulağa gerek göze gerek başka duyular aracılığıyla içte duygular manalar uyandıran bir anlam barındırmaktadır. Haliyle Hz. İsa’nın doğumunun uyandırdığı ibretten dolayı Hz. İsa, Allah’ın kelimesi olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰⁹

Kur’an, Hz. İsa’nın doğum vakti geldiğinde Hz. Meryem’in bir hurma ağacına varışını anlatmaktadır. “Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. ‘Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!’ dedi.”⁷¹⁰ Bu ayetle Hz. Meryem’in hamileliğinin süresine ve bu sürecin nasıl ilerlediğine dair herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır. Derveze, bu ayetlerde Hz. Peygamber’e Hz. Meryem kıssası ve Hz. İsa’nın doğumu anlatılmakta ve ayetlerin açıklamaya gerek bırakmayacak şekilde açık olduğunu belirterek detay bilgi vermemektedir.⁷¹¹

Mevdûdî’ye göre Meryem’in hamilelik döneminde mabedden ayrılıp ve uzak bir bölgeye gitmeyi tercih etmesi normaldir. Çünkü Meryem kutsal sayılan mabette kaldığı sürede aniden hamile kalmıştı. Meryem’in mabette bulunmaya devam etmesi ve hamileliğinin de giderek belirmesi göz önüne alındığında, onun hayatının çekilmez bir hal alacağı açıktı. İnsanların onu lanetlemesinden ve aşağılamasından kurtulmak için bunu yapmıştı.⁷¹² Ayrıca Mevdûdî’ye göre Hz. Meryem’in doğum için uzak bir yere gitmesi Hz. İsa’nın babasız doğduğunun bir delilidir. Çünkü Hz. Meryem evli olsaydı ailesinden ayrılıp uzaklara gitmezdi. “Keşke” demesi doğum sancısı nedeniyle değil, çocuğu insanlardan nasıl saklayacağı içindir. Mevdûdî, ayetlerdeki açıklamaların halkın yaptığı eleştirilere cevap oluşturduğunu

⁷⁰⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/312.

⁷⁰⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/312-313.

⁷⁰⁹ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 1/444.

⁷¹⁰ Meryem 19/23.

⁷¹¹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 2/131.

⁷¹² Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 304.

söylemektedir.⁷¹³ Taberî, ise Hz. Meryem'in doğumdan sonra çok sıkıntılara düşeceğini düşünerek şöyle dediğini belirtmektedir: "Keşke bu sıkıntıları görmeden önce ölseydim de unutulup gitseydim ve kimseler beni aramasaydı."⁷¹⁴

"Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: Üzülme (...) İnsanlardan birini görecektir olursan, 'Şüphesiz ben Rahman'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım' de."⁷¹⁵ Allah Teâlâ bu ayetlerle, Hz. Meryem'e üzülmemesini, verdiği nimetlerle beslenmesini, çocuğuna iyi bakmasını ve kendisini ayıplayacak olanlara susma orucu tuttuğunu söylemesini emretmiştir. Ardından Hz. Meryem ilahi emre uyarak Hz. İsa ile beraber kavmine gitmiştir. Hz. Meryem'i kucağında bebeği ile gören kavmi, evlenmemiş bir kızın karşısına bu şekilde çıkmasını garip karşılamış ve Hz. Meryem'e temiz bir aileden olmasına rağmen nasıl böyle bir çirkinlik yaptığına dair sorular sormuşlardır.⁷¹⁶

Derveze, doğum sonrası Hz. Meryem'in kavmiyle karşılaşma anı hakkında izahta bulunmamıştır. Ancak Derveze'ye göre Meryem suresi 28. ayette geçen "Ey Harun'un kız kardeşi" ifadesiyle Hz. Meryem'in herkes tarafından bilinen takvasına dikkat çekildiği ve Allah'a ibadet edenlerin başı olarak bilinen Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'a benzetildiği anlatılmaktadır.⁷¹⁷ Nasıl ki ayette "Arap kardeş, cömert dost, Salih kardeş" ifadelerine benzer Arapça üslubuna uygun olarak, Hz. Meryem ile Hz. Harun arasındaki benzerlik kastedilmektedir.⁷¹⁸

Taberî, Harun'un kız kardeşi söyleminin nedeni olarak Hz. Meryem'in o toplumda yaşayan salih bir kişiye nispet edildiğini ifade etmektedir.⁷¹⁹ Mevdûdî ise Hz. Meryem'in Harun adında bir erkek kardeşi olduğunu ya da onun Harun ailesine ait olduğunu söyleyerek ikinci görüşün daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁷²⁰ Râzî ve Ateş'e göre "Ey Harun'un kız kardeşi" ifadesi, şerefli ve salih bir soydan

⁷¹³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 3/215-216.

⁷¹⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/404.

⁷¹⁵ Meryem 19/24-26.

⁷¹⁶ Meryem 19/28.

⁷¹⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/131.

⁷¹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/137.

⁷¹⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/1308. Bu konuyla ilgili bk. Mehmet Aydın, "Taberî Tefsiri'ndeki Hristiyanlığa Bir Bakış", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 197.

⁷²⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 3/217.

gelen Hz. Meryem'i soyuna asla yakışmayacak bir işle suçlayıp iyice mahcup etmek istedikleri için kullanılmıştır.⁷²¹

Kavminin sualleri üzerine Meryem, susma orucu tuttuğunu, bu sebeple konuşamayacağını söylemiştir. Fakat kavmi konuşması için ısrar edince “Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etmiştir. ‘Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?’ dediler.”⁷²² ayetiyle kavminin Hz. Meryem'in kendilerini alaya aldığı söylemlerini görmekteyiz. Ardından mucizevi hal gerçekleşerek Hz. İsa kundakta konuşmuştur.⁷²³ Derveze, Hz. İsa'nın konuşmasıyla ilgili detaylı bir açıklamada bulunmamıştır. Sadece Hz. İsa'nın çocukluğunun ilk dönemlerinde konuşabildiği kullandıkları dört İncil'de de reddedilmişse de Hristiyanlar tarafından kabul edildiğini ve sözlü olarak nakledildiğini söylemektedir. Ayrıca dört İncil'in tüm İnciller demek anlamına gelmediğini vurgulayan Derveze, ayetteki bu bilginin mevcut İncillerde ifade edilenlerle uyumsuzluk bulunduğunu ileri sürmektedir.⁷²⁴

Râzî'ye göre Yahudi ve Hristiyanlar, Hz. İsa'nın bebek iken konuşmuş olduğunu kabul etmezler. Eğer bu olsaydı, bunu Hz. İsa'nın durumunu en çok araştıran ve onun hakkında ilah olduğunu iddia edecek kadar ileri giden Hristiyanlar bilirdi. Eğer Hz. İsa bebek iken konuşup, peygamberlik iddiasında bulunmuş olsaydı, Yahudiler de o zaman aşırı düşmanlık duyar ve onu mutlaka öldürmek isterlerdi. Müslümanlar ise Hz. İsa'nın anasının zinadan temiz olduğunu onlara isbât eden o konuşması olmamış olsaydı, o insanlar mutlaka Hz. Meryem'e zina cezası uygularlardı ve onların bu cezayı uygulamamış olmalarında, Hz. İsa'nın beşikte iken; konuştuğuna bir delil vardır, demişlerdir.⁷²⁵ Mevdûdî ve Ateş ise bu olayın Hz. İsa bebekken meydana geldiğini söylemektedir.⁷²⁶ Mevdûdî'ye göre Hz. İsa'nın gençken bu konuşmayı yaptığını söylemek mucizeyi inkâr etmektir.⁷²⁷

“Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik.”⁷²⁸ Hz. Meryem ve oğlunun

⁷²¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 15/327-328; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1613.

⁷²² Meryem 19/29.

⁷²³ Meryem 19/30-33.

⁷²⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/135.

⁷²⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 15/342.

⁷²⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1613.

⁷²⁷ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 3/217.

⁷²⁸ el-Mü'minûn 23/50.

kavmine karşı gerçekleşen ilahi mucize olayından sonra nerde yaşadıklarına dair Derveze, güvenli, bol suyun kaynadığı bir tepe olarak vafedilen yerin, Ka'bu'l-Ahbar, Ramela (Filistin'de bir kasaba), Beytü'l Makdis (Kudüs), Mısır, Şam veya oraya yakın ve yeşil bir alan olduğu şeklinde çeşitli görüşleri aktarmaktadır. Ancak Matta İncili'nde bahsedilen bilgilerden⁷²⁹ hareketle Derveze'ye göre yeşil su bulunan tepenin de Mısır olduğu zira oradan bir nehir akmakta ve orası yeşil, verimli ziraat topraklarının bulunduğu yerdir.⁷³⁰ Râzî bu bölgeyle ilgili alimlerin görüşlerine yer vermektedir. Katâde ve Ebu'l-Âliye (ö. 90/709), bu yerin, Beyt-i Makdis arazisi olan, "İliyâ" olduğunu; Ebu Hureyre (r.a.) (ö.58/678) burasının "Remle" olduğunu, Kelbî (ö. 146/763) ve İbn Zeyd, bu yerin Mısır olduğunu ileri sürerlerken, ekseri âlimler, bunun Dimeşk (Şam) beldesi olduğunu söylemişlerdir.⁷³¹ Taberî, Ebu Hureyre (r.a.)'den bu tepenin, Filistin'deki "Remle" şehri olduğu, Said b. Müseyyeb'den (ö. 94/713) ise bu tepenin Kudüs olduğunu rivayet etmektedir.⁷³² Mevdûdî ise burada Kur'an'ın bu göçlerden hangisine değindiğini kestirmek zor olduğunu ifade ederek barınılan yerin kendilerine her türlü hayat gerekliliklerini sağlayan bir yayla olduğunu söylemektedir.⁷³³ Ateş ise bu bölgenin İncil'de Mısır olduğu bilgisini aktararak kendi herhangi bir görüş ortaya koymamaktadır.⁷³⁴

Dinler Tarihi açısından Hz. Meryem kıssasını analiz etmek gerekirse Müslümanlar Hz. Meryem'in iffeti konusunda herhangi bir endişe duymaz ve ayetlerden Hz. İsa'nın babasız dünyaya geldiğine inanırlar.⁷³⁵ Hristiyan mezheplerinde Protestanlar Meryem'in evliliğini gerçek sayıp, İsa'nın babasını da Yusuf olarak kabul ederler.⁷³⁶ Ortodokslar ise Kutsal Ruh'un oğul yoluyla babadan çıktığını savunurlar.⁷³⁷ Katolikler ise onların bu evliliğini formalite sayarlar. Hristiyanların kutsal kitaplarında Meryem'in bir mucizesinin olduğundan bahsedilmemesine rağmen Katolikler, resim ve heykellerin bulunduğu yerlerde

⁷²⁹ Matta 2:13-20.

⁷³⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/175.

⁷³¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 16/431.

⁷³² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/76.

⁷³³ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 3/413.

⁷³⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 4/1765.

⁷³⁵ Âl-i İmrân 3/56.

⁷³⁶ Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 298; Ömer Faruk Harman, "Meryem", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2004), 29/237.

⁷³⁷ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 301.

mucizevi iyileşmeler olduğuna inanırlar.⁷³⁸ Derveze, bu konu içerisinde yer alan Allah'ın Hz. Meryem'e hitabının, meleklerin Hz. İsa'yı ona müjdelemelerinin çeşitli üsluplarla mevcut İncillerde detaylı ya da özet olarak anlatıldığını söylemesinin yanında Hz. Meryem'in annesinin duasının, İmran'ın eşinin adağının, Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'i bakmayı üstlenmesinin günümüz İncillerde yer almadığını belirtmektedir. Ancak Peygamber döneminde yaşayan Hristiyanların kutsal kitaplarında bu bilgilerin bulunmasından konuya vakıf olduklarını vurgulamaktadır.⁷³⁹

2.2.2. Hz. İsa'nın Tebliği ve Öğretisi

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın İsrailoğulları'na ardı ardına gönderilen peygamberlerden sonra Tevrat'ı teyit edici ve doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdiği,⁷⁴⁰ nübüvvetini doğrulayıp tasdik ettiği ve ona da İncil'i verdiği; İncil'in bir hidayet, nur ve öğüt olduğu anlatılmaktadır.⁷⁴¹ Derveze, Maide suresindeki bu ayetle gelen İncil'in Tevrat'ı doğruladığı gibi onun süresini de sınırladığını söylemektedir.⁷⁴²

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa ile ilgili çeşitli bilgiler aktarılmasına rağmen, ona tebliğin ne zaman ve nerede verildiği belirtilmemektedir. Fakat bazı İslamî eserler ve mevcut İncillere göre Hz. İsa'nın 30 yaşında⁷⁴³ insanlara Allah'ı bildirmeye başladığı söylenebilir.⁷⁴⁴ İncillerde İsa'nın tebliğ görevi Yahya'nın tutuklanmasından sonra, “Zaman doldu.”⁷⁴⁵ ve “Tevbe edin! Çünkü göklerin egemenliği yaklaştı.”⁷⁴⁶ şeklinde inanç çağrılarıyla başlamıştır.⁷⁴⁷

Kur'an'da geçen “Ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten

⁷³⁸ Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 142-143.

⁷³⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/421-422.

⁷⁴⁰ Al-i İmran 3/48-49.

⁷⁴¹ el-Mâide 5/46-47.

⁷⁴² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/111.

⁷⁴³ Luka 3:23.

⁷⁴⁴ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 16.

⁷⁴⁵ Markos 1:15.

⁷⁴⁶ Matta 1:17.

⁷⁴⁷ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (İstanbul: İslami Araştırmalar Merkezi, 2006), 22-23.

sakinin ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir.”⁷⁴⁸ ayetlerinin Derveze, Hz. İsa’nın risaletini ispatladığını söylemektedir. Müşriklerin hüccetleri ve itirazlarına karşın Hz. İsa sadece Allah’ın kulu ve peygamberlerinden bir peygamberdir. O sadece Allah’a ibadet etmeye devam ederken, Allah’ın kendisinin ve tüm insanların Rabbi olduğunu da belirtmektedir.⁷⁴⁹

Derveze’ye göre Hristiyanlar arasında elde dolaşan ve itiraf edilen dört İncil’de, Hz. İsa için Allah tarafından gönderilen beşer çocuğu olduğu, ibadetin sadece Allah’a yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ifadeler kapsamlı olarak Allah’ın rububiyetini ikrar etmektedir. İncillerde ahlakî, içtimaî, imanî yüce prensipleri açık ibarelerle, hikmetli güzel misallerle müjdeleme vardır. Bu durum da Kur’an’ın ve özellikle bu ayetlerin içeriği ile uyumludur. İsa’nın şahsiyeti ve risaleti İncillerde şöyle geçmektedir: “İblis, ona bütün dünya krallarını ve şerefini gösterdi. Ona şöyle dedi: Eğer bana secdeye kapanırsan sana bunların hepsini vereceğim. İşte o zaman Yesu ona şöyle dedi: Git, Ey Şeytan; Çünkü o yazdı ki; İlahın Rabbine secde et, sadece ona ibadet et.” (Mat.4:10) “Onlara dedi ki: Allah’ın melekutunda başka kentlerdeki halkları müjdelemem gerekir. Çünkü bunun için gönderildim.” (Luk.4:43) “Yesu haykırarak dedi: Kim bana iman ederse bana iman etmiş değildir. Bilakis beni gönderene iman etmiştir.” (Yu.12:44) gibi ifadelerle İncillerde İsa ile ilgili misaller ve prensipler bulunmaktadır. Derveze bu ifadelerin onun şahsiyeti ve risaleti hakkında Kur’an’da geçen ve yetinmemiz gereken sözleri destekleyen unsurlar olduğunu söylemektedir.⁷⁵⁰

Râzî, Hz. İsa’nın tebliği bağlamında “hakkında ihtilaf edegeldiğiniz şeylerden bazısını size açıklayayım diye geldim.” ifadesinin “Musa’nın kavmi, mükellefiyete dair hükümlerin bazısı hakkında ihtilaf, bazısı hakkında ittifak halinde idiler. Derken, Hz. İsa (a.s.) onlara, o ihtilaf ettikleri meseleler hakkında doğruyu açıklamak için geldi.” manasına geldiğini söylemektedir. Ayrıca ayetteki “hikmet” ifadesinin, itikad esaslarını; “ihtilaf edegeldiğiniz şeylerden bazısı” sözünün de ameli hükümleri ifade ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁵¹ Ateş, bu ayette Hz. İsa’nın İsrailoğulları’na peygamberliğini ispatlayan açık kanıtlar getirdiği, dinde ayrılığa düştükleri konuların

⁷⁴⁸ ez-Zuhruf 43/63-64.

⁷⁴⁹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 3/385.

⁷⁵⁰ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 3/385-386.

⁷⁵¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 19/541-542.

doğrusunu kendilerine açıklamak üzere geldiği, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınıp kendilerine itaat etmeleri, Allah'ın hem kendisinin hem de insanların Rabbi olduğu mesajını verdiğini söylemektedir.⁷⁵²

Hiz. İsa'nın İsrailoğulları'na ulaştırması emredilen risalet içeriği "Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur."⁷⁵³ ayetlerinde anlatılmaktadır. Onun risaleti bir tek Allah inancını, O'na ortak koşmamayı ve O'nu bütün noksanlıklardan tenzih etmeyi gerektirmektedir. Derveze, bu ayetlerden hareketle, bütün gerekleriyle Hiz. İsa'ya iman etmenin, Hiz. Muhammed'in risaletini de kabullenmeyi gerektirdiğini söylemektedir.⁷⁵⁴

Mevdûdî, ayetlerin Hiz. İsa'nın Allah tarafından gönderildiğine bir delil olduğunu söylemektedir. Peygamber olarak gönderilmeseydi, kendi dinini icad eder ve bu mucizelerle onları önceki imanlarından döndürürdü. Ancak asıl dinin aynı ve doğru olduğunu söyleyerek önceki peygamberlerin getirdiklerini tasdik etmektedir.⁷⁵⁵ Elmalılı ise Hiz. İsa'nın bu ayetteki ifadesiyle bütün hayat ve davetinin bu bir tek ayetin manasından ibaret olduğunu söylemektedir. "Rabbiniz olan Allah'a kul olunuz, yalnız O'nu tapınılan sayınız, doğru yol budur" diyerek Hiz. İsa'nın hak din İslam'dan başkasına davet etmediğini söylemektedir.⁷⁵⁶ Râzî bu ayette Hiz. İsa'nın, apaçık mucizeler ile kendisinin Allah katından gönderilmiş bir peygamber olduğunu açıklayınca, bunun ardından hangi sebeplerle gönderildiğini beyân etmektedir. Birincisi "Önümdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak" lafzıyla belirtilirken ikincisi "Ve size haram kılınmış olan bazı şeyleri size helâl kılmak için" lafzıyla belirtilmektedir.⁷⁵⁷

Râzî'ye göre Hiz. İsa'nın "Şüphesiz yok ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte sırat-ı müstakim budur." sözünden maksadı, kendisi hakkında bâtil şeyler uydurup, onun ilâh veya ilahın oğlu olduğunu söylemesinler diye, Allah'a boyun eğdiğini izhar etmek ve O'nun kulu olduğunu itiraf etmektir. Çünkü onun, Allah'a kul olduğunu kabul edip ikrar etmesi, cahil

⁷⁵² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2382.

⁷⁵³ Âl-i İmrân 3/50-52.

⁷⁵⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/422-423.

⁷⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/259.

⁷⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/473.

⁷⁵⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/332.

Hristiyanların onun hakkında iddia ettiği şeylere mani olur. Sonra o, “Öyle ise Allah’a kulluk edin” demiştir ki bu, “Allah Teâlâ bütün mahlukatın Rabb’i olduğuna göre, herkesin O’na ibadet etmesi gerekir” manasındadır. Sonra da o bu hükmünü, “İşte sırat-ı müstakim (en doğru yol) budur” diyerek te’kid etmiştir.⁷⁵⁸

Kur’an’ı Kerim’de Hz. İsa’nın yaptığı tebliğ faaliyetlerinden bahsedilen bir başka ayette şöyledir: “Andolsun, ‘Allah, Meryem oğlu Mesih’tir’ diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: ‘Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin.’”⁷⁵⁹ Yine Hz. İsa tebliğinde kendisi de dahil herkesin rabbinin Allah olduğunu ve ona ibadet edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁷⁶⁰

Hz. İsa yaşadığı dönemde, onun yaptığı çağrılar çok sayıda Yahudiler (İsrailoğulları) tarafından dikkate alınmamıştır. Yahudiler, yöneticileri Hz. İsa’ya karşı kışkırtmışlar, Hz. İsa’yı Roma imparatorluğu ile karşı karşıya getirme çabasına girmişler ve casuslar yerleştirip komplolar hazırlamışlardır. Yahudiler bu çabalar neticesinde başarısız olunca Hz. İsa aleyhinde yalanlar uydurup ona iftira atmışlardır. En sonunda amaçlarına ulaşmışlar ve Hz. İsa masum olduğu halde idama mahkum edilmiştir.⁷⁶¹

Özetleyecek olursak; Yüce Allah, bu zor görev karşısında peygamberlerden risaleti yüklenmeleri ve onu insanlara tebliğ etmeleri hususunda aldığı sözü Hz. İsa’dan da almıştır.⁷⁶² Hz. İsa kendisine peygamberlik ve kitap verildiğini söylemiştir.⁷⁶³ İsrailoğulları’na gönderilen İsa onları Allah’a çağırıştır.⁷⁶⁴ İsrailoğulları’na namazı ve zekatı emretmiştir.⁷⁶⁵ Fakat onlar, hahamlarını, papazlarını ve Hz. İsa’yı rab edinmişlerdir.⁷⁶⁶

⁷⁵⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/333-334.

⁷⁵⁹ el-Mâide 5/72.

⁷⁶⁰ Meryem 19/36.

⁷⁶¹ Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, 18-20.

⁷⁶² el-Ahzâb 33/7.

⁷⁶³ Meryem 19/30.

⁷⁶⁴ el-Bakara 2/87; el-Mâide 5/110-117.

⁷⁶⁵ Meryem 19/31.

⁷⁶⁶ et-Tevbe 9/31.

2.2.3. Hz. İsa'nın Mucizelerle Desteklenmesi

Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan harikulade olaylara mucize denir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan olağanüstü olaylar çok defa ayet (ayat) kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. İsa'nın gösterdiği olağanüstü hadiseler ve inkârcıların peygamberlerden mucize talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır.⁷⁶⁷

Kur'an'da Hz. İsa'nın mucizeleri, Hz. Meryem'e üflenen ruh ile dünyaya gelmesi⁷⁶⁸ ve Allah'ın Hz. Meryem'e ilka ettiği bir kelime (kun) olarak meydana gelmesi⁷⁶⁹ şeklinde başlamaktadır. Ayrıca “Andolsun, Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruh'u'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik.”⁷⁷⁰ ayetiyle İsa'nın Ruh'u'l-Kudüs ile desteklendiği de bildirilmektedir. Derveze'ye göre Hz. İsa'nın Ruh'u'l-Kudüs ile desteklenmesi sırf ona özgü bir durumdur. Yani bu kavramın burada kullanılması Kur'an'ın öngördüğü İslam inancı açısından İsa'nın olması gereken yere konulması amacı ile kullanıldığı açıktır. Şöyle ki; Hz. İsa, Allah tarafından gönderilmiş bir elçidir. İncil'de geçen ve Hristiyanların da dillerinden düşürmedikleri “Ruh'u'l-Kudüs” Allah'ın onu Cebrail'le ya da katından bir kuvvetle teyit etmesi anlamına gelir. Nitekim Allah başka peygamberleri de bu şekilde teyit etmiştir.⁷⁷¹

Taberî ve Ateş bu ayette Hz. İsa'nın çeşitli mucizelerle desteklendiğini belirttikten sonra onun, diğer bir adı Ruh'u'l-Kudüs olan Cebrail ile desteklendiğini de söylemektedirler.⁷⁷² Râzî, alimlerin görüşleri doğrultusunda “Ruh'u'l-Kudüs” ifadesine Cebrail, İncil ve İsm-i Azam'a ad olarak ıtlâk edilmesinin mecazi olduğunu söylemektedir. Çünkü ruh, insanların hayat muntikalarında, damarlarında ve menfezlerinde dönüp dolaşan hava demektir. Haliyle ruh, nasıl ki insanın canlılığının sebebi ise, Cebrail (a.s.) de ilimleri vasıtasıyla kalplerin hayat bulmasına sebeptir.

⁷⁶⁷ Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2005), 30/350.

⁷⁶⁸ en-Nisâ 4/171; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12.

⁷⁶⁹ Âl-i İmrân 3/39,45; en-Nisâ 4/171.

⁷⁷⁰ el-Bakara 2/87. bk: el-Bakara 2/253; el-Mâide 5/110.

⁷⁷¹ Derveze, *et-Tefsiri'l-hadis*, 5/98-99.

⁷⁷² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/264-265; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/176.

Dolayısıyla Râzî, rûh ismiyle Cebrail arasındaki benzerliği uygun bulmaktadır.⁷⁷³ Mevdûdî ise “Ruhu’l-Kudûs”ün vahye, onu peygamberlere ileten Cebrail’e veya Allah’ın saf olarak yarattığı İsa Mesih’in kutsal ruhuna delalet edebileceğini dile getirmektedir.⁷⁷⁴

Kur’an-ı Kerim, Hz. İsa’nın mucizelerine beşikteyken konuşması ile devam etmektedir. “O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.”⁷⁷⁵ ayetiyle Cebrail, Hz. Meryem’e gelip İsa’yı müjdelediğinde, onun beşikte iken de yetişkin iken de insanlarla konuşacağını bildirmektedir. Hz. Meryem, Hz. İsa doğduğunda kavmine gidince kavmi ona bebek hakkında çeşitli sorular sorar; bunun üzerine Hz. Meryem susma orucu tuttuğunu ve bebekle iletişimde bulunmalarını belirtir. Böylece Hz. İsa onlara Allah’ın kulu olduğunu kendisine kitap verilip nebi yapıldığını söyler.⁷⁷⁶ Derveze Hz. İsa’nın beşikte konuşması mucizesinin İncillerde yer almadığına dikkat çekerek Nebi döneminde yaşayan Hristiyanların ellerinde bulunan sahifelerde geçtiği için bu mucizeyi bildiklerini ifade etmektedir.⁷⁷⁷

Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa’nın çamurdan kuş şekli yapıp sonra ona üflediği ve Allah’ın izniyle o şeklin kuşa dönüştüğünden, toplumda kör ve alaca hastalığı olan kişileri iyileştirdiğinden bahsedilmektedir.⁷⁷⁸ Hz. İsa’nın İncillerde bahsedilen körleri ve cüzzamlıları iyileştirmesi ile Kur’an-ı Kerim’de doğuştan körleri ve alacalıları iyileştirmesi mucizeleri arasında benzerlik görülmektedir.⁷⁷⁹ Kur’an-ı Kerim, Hz. İsa’nın mucizeleri arasında ölüleri diriltmesinden de bahsetmektedir.⁷⁸⁰ Hz. İsa’nın ölüleri diriltmesi ile ilgili mucizeleri, İncillerin tamamında farklı anlatımlarda bulunmaktadır.⁷⁸¹

Yüce Allah, Hz. İsa’ya iki tür gaybdan haber verme özelliği vermiştir. Bu gayblardan birincisi; Hz. İsa’nın görmediği halde insanların evlerinde neler yediklerini haber vermesi, ikincisi ise insanların evlerinde sakladıkları şeyleri

⁷⁷³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 3/205-207.

⁷⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/93.

⁷⁷⁵ Âl-i İmrân 3/46.

⁷⁷⁶ Meryem 19/29-23.

⁷⁷⁷ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/421-422.

⁷⁷⁸ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

⁷⁷⁹ Matta 9:27-34; 20:29-35; Markos 10:46-52; Luka 18:35-43.

⁷⁸⁰ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110. Mucizelerle ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Bakkal, “Hz. İsa’ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Aralık 2020), 66-85.

⁷⁸¹ Matta 9:18-26; Markos 5:21-43; Luka 8:40-56; Yuhanna 11:1-47.

bilmesidir.⁷⁸² Derveze, Hz. İsa'nın beşikteyken konuşması, çamurdan kuş şekli yapıp o şeklin kuşa dönüşmesi, körü ve alacalıyı iyileştirmesi ve gaybden haber vermesi mucizelerinin ayetlerde gayet açık anlatıldığını ve ek açıklamaya gerek olmadığını söylemektedir.⁷⁸³

Kur'an'da havarilerin kendilerine gökten bir sofrayı indirmesini Hz. İsa'dan istemeleri olayı bir mucize olarak anlatılmaktadır. “Hani havariler de, ‘Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?’ demişlerdi.”⁷⁸⁴ Bu ayetlerde Allah'ın sofrayı indirip indirmediği açıklanmamaktadır. Derveze, sofrayı mucizesiyle ilgili çeşitli müfessir görüşlerini aktarmaktadır. Bir rivayete göre “sofra” inmemiştir. Çünkü havariler, yüce Allah'ın “sofra” indirdikten sonra, kendilerini ilahi azaptan korkutması üzerine isteklerini geri almışlardır. Bir başka rivayete göre ise; Hz. İsa onlara üç gün Allah için oruç tutarsanız, Allah her istediğinizi size verir. Bunun üzerine havariler oruç tutarlar ve Allah'tan üzerlerine bir sofrayı indirmesini isterler. Yüce Allah melekler aracılığıyla üzerinde bir kuş bulunan sofrayı indirir. Tefsir bilginlerinin büyük çoğunluğu sofranın inmiş olduğunu söylemektedirler. Ancak Derveze, farklı ravi kanallarından gelen rivayetlerde sofranın mahiyeti ve içerdiği yiyeceklerle ilgili birtakım uyumsuzluk ve gariplikler olduğundan sofrayı mucizesinin gerçekleşmediği üzerinde durmaktadır.

Derveze, İncillerdeki sofrayı mucizesinin de Kur'an'daki anlatımdan farklı olduğunu belirtmektedir. Buna göre Hz. İsa sayıları beş bini bulan bir topluluğa beş tane çörek ve iki tane balığı parçalar halinde sunar. Bu beş bin kişi ondan yer ve hepsi de doyar. Geride on iki küfeyi veya seleyi dolduracak kadar kırıntı kalır.⁷⁸⁵ Ancak Derveze, bu kıssaların Kur'an'da sözü edilen sofrayı ile ilgisi olmadığını söyleyerek Kudüs'te hem Müslümanların hem de Hristiyanların saygı gösterdikleri kutsal bir yer olan Hz. Davud peygamber adıyla bilinen imaretin içinde “sofrayı evi”(Beytül Maide) bulunduğunu eklemektedir. Bu da gösteriyor ki Hristiyanlar veya içlerinde bir grup, Hz. İsa'nın ve havarilerin üzerine inen sofradan söz ediyorlardı. Dolayısıyla Derveze'ye göre Resulullah dönemindeki halk, bu kıssayı Hristiyanlardan öğrenmişlerdi. Ancak günümüzdeki İncillerde kıssayla ilgili bu

⁷⁸² Âl-i İmrân 3/49.

⁷⁸³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/420-421.

⁷⁸⁴ el-Mâide 5/112-115.

⁷⁸⁵ Matta 14:13-21; Markos 6:30-44; Luka 9:10-17; Yuhanna 6:1-14.

bölümler yer almamaktadır. Derveze, sofra mucizesiyle ilgili kıssanın Kur'an-ı Kerim'de hızlı ve ayrıntılara inmeyen bir üslupla sunulduğunu söylemektedir. Derveze'ye göre bu tarz sunumun amacı hatırlatma ve dikkat çekme olduğundan ayetler indiğinde o ortamdakilerin bu kıssayı bilmelerinden hareketle Kur'an'ın hatırlatma hedefi böylece gerçekleşmiş olacaktır.⁷⁸⁶ Haliyle Derveze, konuyla ilgili çok uzun izahlara girişmemiştir.

Mevdûdî de Kur'an'ın sofranın gönderilip gönderilmediğiyle ilgili bilgi aktarmamaktadır. Gönderilmiş olmasının mümkün olacağı üzerinde dursa da 115. ayetteki uyarı üzerine havarilerin bu istekten vazgeçtiklerinin de mümkün olacağını söylemektedir.⁷⁸⁷ Taberî ise farklı rivayetlerdeki çelişkili anlatımlara rağmen sofranın indiğini söylemektedir.⁷⁸⁸ Râzî de çeşitli müfessirlerin görüşlerini aktardıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın, "Ben onu sizin üzerinize elbette indireceğim" buyruğu, herhangi bir şarta bağlı olmaksızın o sofranın mutlaka indirileceği hususunda ilahî bir vaat olduğunu dile getirmektedir. Binâenaleyh bu sofranın indirilmiş olması gerektiğini söyleyerek Havarilerin ardından isyan ettiklerini ve maymunlara ve domuzlara dönüştürüldüklerini belirtmektedir.⁷⁸⁹ Ateş bu konuda müfessirlerin görüşlerini ortaya koymuştur ancak kendi görüşünü netleştirmemiştir.⁷⁹⁰

Hiz. İsa'nın Kur'an'da geçmeyip İncillerde bulunan birçok mucizesi vardır. Doğumu, vaftizi sırasındaki hadiseler, su üstünde yürümesi, suyu şaraba dönüştürmesi, incir ağacını kurutması, rüzgâra emir verip fırtınayı durdurması, gelecekte olacakları bildirmesi, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurması, günahları affetmesi bunlardandır.⁷⁹¹

2.2.4. Hiz. İsa'nın Ölümü ve Ref'i

Hristiyan inançlarına göre 4. yüzyıla ait üç bölümlü, on iki maddeli havariler Kredosuna göre her Hristiyan;

⁷⁸⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/204-206.

⁷⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/524.

⁷⁸⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/451-453.

⁷⁸⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/290-291.

⁷⁹⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/853.

⁷⁹¹ Ömer Faruk Harman, "İsa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/469.

1-İsa'nın Pilatus zamanında çarmıha gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne⁷⁹²

2-Üçüncü gün ölümler arasında dirildiğine⁷⁹³

3-Göklere yükseltildiğine⁷⁹⁴

4-Babanın sağına oturduğuna⁷⁹⁵

5-Oradan ölümleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine⁷⁹⁶ inanmak zorundadır.⁷⁹⁷

Hız. İsa üç yıl süresince öğretisini yaymaya çalışmış ancak ona çok az kişi iman etmiştir. Hız. İsa'nın cumartesi yasağına rağmen hastaları tedavi etmesi, şeriatın zorunlu durumlarda esnetilebileceğini savunması, şekilsel dindarlığı eleştirerek, çevresine toplananlara güncel yorumlarla vaazlar vermesi, onu Yahudi din adamlarını karşısına almasına neden olmuş ve idareci çevrelerde çatışmaya yol açmıştır.⁷⁹⁸ Yakalanma kararı çıkan İsa, havarilerden İskaryot'un yardımı ile yakalanarak Yahudi Yüksek Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkum edilmiştir.⁷⁹⁹

Hristiyan inancında İsa'nın çarmıhta ölmüş olduğuna inananlar olduğu gibi çarmıh hadisesini kabul etmeyenler de vardır. Mesela Markionistler, Pavlikanlar haça gerilmeyi kabul etmemektedir. Bogoniller ona büyük bir nefretle bakmakta ve “nasıl ki Mesih binmiştir diye bir merkebe saygı göstermiyorsak, üzerine çivilendiği haçı da kutsamamalıyız” fikrini savunmaktadır.⁸⁰⁰

⁷⁹² Matta 27:32, 34, 45, 56; Markos 15:21, 32, 33, 41; Luka 23:26, 43, 44, 49; Yuhanna 19:17, 27, 28, 30.

⁷⁹³ Matta 28:1, 10; Markos 16:1, 10; Luka 24:1, 12; Yuhanna 20:1, 10.

⁷⁹⁴ Markos 16:19-20; Luka 24:50, 53; Elçilerin İşleri 1:9, 11.

⁷⁹⁵ Markos 16:19.

⁷⁹⁶ Markos 16:20.

⁷⁹⁷ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 280-281; Sarıkçıoğlu, *Kanonik –Apokrif İncillere Göre Hız. İsa Hayatı ve Mesajı*, 118-129; Mahmut Aydın, *Hız. İsa'ya Ne Oldu?* (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 88-89. Ayrıca bk. Zafer Duygu, *Meryem Oğlu İsa Nasıl Tanrılaştırıldı?* (İstanbul: Kutadgu Yayınları, 2023).

⁷⁹⁸ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 306; Mehmet Katar, “Tevhit'ten Teslise Geçiş Sürecinde Hristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)”, *Journal of Islamic Research* 20/3 (Ankara, 2007), 331-332.

⁷⁹⁹ Matta 26-27; Markos 15-16; Luka 23; Yuhanna 19.

⁸⁰⁰ Kadir Albayrak, “Dinsel Bir Sembol Olarak Haç'ın Tarihi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/19 (Haziran 2004), 123-124; Salih Akdemir, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hız. İsa* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 185.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın akıbetiyle ilgili üç surede geçen ayetler bizlere bilgiler sunmaktadır.⁸⁰¹ Bu ayetlerde Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından öldürüldüğü ve asıldığı ile ilgili bir bilgi zikredilmediği gibi onun ölüp ölmediği, ref'inin nasıl olduğu hususunda da açık bir bilgi verilmemiştir.

Kur'an, Hz. İsa'nın vefatıyla ilgili olarak "teveffî" kelimesini kullanmaktadır. "Hani Allah şöyle buyurmuştu: 'Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim'"⁸⁰² İsa'nın "ölümü" ve "yükseltilmesi" kavramlarına binaen onun öldükten sonra yükseltildiği veya sadece göğe yükseltildiği ancak ölmediği ya da ruhuyla mı yükseltildiği, yoksa hem ruhu hem de bedeni ile mi yükseltildiğine yönelik çok çeşitli rivayetlerle yorumlar ortaya konulmaktadır. Derveze'ye göre İbn Abbas'a dayandırılan birçok rivayette Hz. İsa'nın ölüp sonra göğe yükseldiği görüşü Kur'an ayetlerine ve nebevi hadislerle ters düşmektedir. Nitekim Nisâ suresindeki "Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleri yüzünden(...) Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Bilakis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir."⁸⁰³ bu ifade buna kanıttır.

Derveze, Hz. İsa'nın ref'i hususunu Reşit Rıza'nın görüşü çerçevesinde şekillendirerek "teveffî"nin ölümü, "yükseltme"nin de şerefendirme manasında olduğunu söylemiştir. Ona göre asılmasının ve öldürülmesinin onlara benzer gösterilmesi Hz. İsa'nın normal ölmediğine delalet etmez. Ona göre, ayetlerin amacının, hadiseyi ortaya koymak değil, Hz. İsa'nın faziletine, Allah'ın katındaki makamına ve şerefine işaret etmek olduğu yönündedir. Ayette de ölümünden ve yükseltilmesinden önce ona hitap edici bir üslup kullanılmıştır. Derveze'ye göre en uygunu bir şey eklemeden ve tahminde bulunmadan konuyu burada neticelendirmektir.⁸⁰⁴

Mevdûdî, "müteveffî" kelimesinin "teslim olmak" ve "can almak" anlamlarına gelen "teveffa" kelimesinden geldiğini fakat burada mecazi bir anlam kullanıldığını ifade etmektedir. Burada "kastedilenin görevden alma" manasında olduğunu söyleyerek Allah'ın, İsrailoğulları'nın onu reddetmesi sebebiyle Hz. İsa'yı

⁸⁰¹ Âl-i İmrân 3/52-55; en-Nisâ 4/157-158; el-Mâide 5/116-117.

⁸⁰² Âl-i İmrân 3/55.

⁸⁰³ en-Nisâ 4/157-158.

⁸⁰⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/425.

geri çağırdığını belirtmektedir.⁸⁰⁵ Ateş de teveffî kelimesine ölüm, uyku ve kabz şeklinde üç anlam vermektedir. Ona göre göğe yükseltilen Hz. İsa'nın cismi değil ruhudur. Çünkü ruh insanın hakikatidir ve değişmez. Kur'an-ı Kerim'de İsa'nın öleceği açıkça ifade edildiğine göre onun öldüğüne inanmak gerektiğini söyleyerek Allah'ın yardımıyla Hz. İsa Yahudilerin elinden kurtulmuş ona benzetilen biri, Hz. İsa diye asılmıştır. Hz. İsa da emin bir bölgede hayat sürmüş ve orada normal şekilde vefat etmiş ve ruhu göğe yükselmiştir.⁸⁰⁶

Râzî, müfessirlerin “Şüphesiz seni öldürecek olan benim” ayetiyle ilgili çeşitli görüşlerini paylaşarak bu ayete verilen “ömrünü alacak kişinin Allah olduğu”, “onu öldürerek göğe yükseltme şerefi kazandığı”, “bizzat canlı olarak yükseltildiği”, “şehvî isteklerini ve nefsinin nazlarını öldüreceği”, “ruhu ve bedenîyle bir bütün olarak göğe yükselttiği”, “yeryüzündeki haberi ve izinin kaybolup silineceği”, “amellerini kabul edeceği” yönündeki görüşlerini aktarmaktadır.⁸⁰⁷ Yine Râzî, Hz. İsa'ya pek çok belâ ve sıkıntıların ulaştığını, O'nun da Hz. İsa'yı kendisine yükselttiğini zikredince, Hz. İsa'nın kendisine yükseltilmesinin mükâfaat bakımından cennetten ve o cennetteki maddi lezzetlerden daha büyük olduğuna delalet ettiğini dile getirmektedir.⁸⁰⁸ Taberî de İsa'nın diri olarak yeryüzünden alındığı manasının kastedildiği görüşünü benimser. Ona göre ahir zamanda yeryüzüne ineceğini bildiren mütevatir hadisler de Hz. İsa'nın ölmediği fikrini desteklemektedir.⁸⁰⁹

Hiz. İsa'nın ref'i konusunda Hristiyan ve İslam alimleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş, Hristiyanların büyük bölümü İsa'nın öldürüldüğünü ve insanların günahına kefarete olduğunu söylemişlerdir. Barnaba İncili ve bazı Hristiyan görüşü ise İsa'nın çarmıhta öldürülmediği şeklindedir.⁸¹⁰ İsa'nın göğe yükseltilmesinden sadece Markos ve Luka İncillerinde “Rab İsa, onlara bu sözleri

⁸⁰⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/262.

⁸⁰⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/447-448.

⁸⁰⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/347-351.

⁸⁰⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 8/408.

⁸⁰⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/ 253,

⁸¹⁰ Hüseyin Aydın, “Kur'an Bütünlüğü Açısından Hiz. İsa'nın Akıbeti Meselesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ocak 2008), 17-18.

söyledikten sonra göğsü alındı ve Tanrı'nın sağında oturdu.”⁸¹¹, “Ve onları kutsarken yanlarından ayrıldı, göğsü alındı.”⁸¹² şeklinde bahsedilmektedir.

Sonuç olarak Hz. İsa'nın kendisini yakalamaya gelenlerin elinden kurtulduğu ve ref edildiği Yüce Allah tarafından açıkça bildirilmektedir. Ancak ref'in mahiyeti konusunda tam bir görüş birliği oluşmamaktadır. Ref'in ruh ve bedenle yükseltilmesi olarak anlayan gruba göre Hz. İsa canlı olarak yükseltilmiştir ve kıyamet gününden önce yeryüzüne gelerek haçı kıracağı, domuzu haram kılacağı, cizyeyi kaldıracağı, adaletle hükmedeceği yönündeki hadisi ⁸¹³ delil tutmaktadırlar. Ref'i manevi yükseklik olarak anlayan gruba göre ise Hz. İsa diğer peygamberler gibi ölmüştür ve ruhu yüksek derecelere ulaştırılmıştır. Hz. İsa diğer peygamberler gibi görevini tamamlamıştır.⁸¹⁴ Zira Ahzâb suresinde geçen “Fakat o, Allah'ın Resülü ve nebilerin sonuncusudur”⁸¹⁵ ayeti Nebi'den sonra başka bir peygambere ihtiyaç kalmadığını göstermektedir. Müfessirimiz Derveze de Hz. İsa'nın ölümü ve ref'i ile ilgili en doğru görüşün susmak olduğunu belirtmektedir.⁸¹⁶

2.2.5. Havariler

Terimsel olarak havari, Hz. İsa (a.s.)'nin dini faaliyetlerde kendisine yardım etmek üzere seçmiş olduğu on iki kişiden her birine verilen addır.⁸¹⁷ Matta İncili'ne göre havarilerin isimleri şöyledir: “Petrus adıyla bilinen Simun, kardeşi Andreas, Zebedi'nin oğulları Yakup ve Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Tomas ve vergi görevlisi Matta, Alfay oğlu Yakup ve Taday, yurtsever simun ve İsa'ya ihanet eden Yahuda İskariot.”⁸¹⁸ Havariler, Hristiyan kutsal kitabında bazen “İsa'nın öğrencileri”⁸¹⁹ bazen

⁸¹¹ Markos 16:19.

⁸¹² Luka 24:51.

⁸¹³ Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974), 2/55-56.

⁸¹⁴ Mustafa Ünal, “Kur'an'da Hristiyanlara Yönelik Teolojik Eleştirilerin Fenomenolojisi”, *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar 4* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 226; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 287.

⁸¹⁵ el-Ahzâb 33/40.

⁸¹⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/425.

⁸¹⁷ Osman Cilacı, “Havari”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997), 16/513.

⁸¹⁸ Matta 10:2-4; Elçilerin İşleri 1:13.

⁸¹⁹ Matta 10:1, 11:1; Markos 3:14, 14:17; Luka 8:1; Yuhanna 18:1.

de “elçileri”⁸²⁰ olarak isimlendirilirler. Yeni Ahit’te geçen havarilerden sonuncusu Yahudilerden rüşvet almış ve Yahudi liderlerinin isteği üzerine İsa’yı aramaya çıkan Roma askerlerine onun kaldığı yeri göstermiştir. Bu eylemi Hristiyanlık tarihinde büyük ihanet olarak kabul edilmektedir.⁸²¹

Havari kelimesi Kur’an-ı Kerim’in üç suresinde toplam dört defa geçmektedir. Her dört yerde de kelime çoğul olarak havariler şeklinde bulunmaktadır.⁸²² Derveze, “Havari” kelimesinin aslının ve anlamının Arapça olduğunu söyleyerek şöyle açıklamaktadır: Bu kelime beyaz anlamına gelen “Havar”dan gelmiştir ki onların beyaz elbiseler giymeleri bu isimlendirmede esas alınmıştır. Ya da mecazen bir insanın en yakın arkadaşı anlamında kullanılan un özü anlamına gelen “havari” kökünden gelmektedir. Derveze, bazı alimlerin Hendek savaşı sırasında peygamberimizin “Her peygamberin bir havarisi vardır, ümmetim içinde benim havarim de Zübeyr’dir.” hadisine istinaden kelimenin “yardımcı” anlamına geldiğini aktarmaktadır.⁸²³ Böylece Derveze’ye göre havari kelimesi has Hristiyan demektir.⁸²⁴

Râzî, bembeyaz anlamından yola çıkarak kalpleri nifak ve şüphelerden uzak ve tertemiz olduğu için de onları methetmek ve kalplerinin saflığına işaret etmek maksadıyla havari isminin verildiğini söylemektedir.⁸²⁵ Ayrıca Râzî’ye göre havari, Hz. İsa’nın seçkin adamları, sadık dostları ve onu ilk tasdik edenlerdir ki bunlar on iki kişidirler.⁸²⁶ Taberî, Elmalılı ve Mevdûdî de havarilerin Hz. İsa’nın samimi ve içten dostları olduğu görüşü tercih etmektedir.⁸²⁷ Bu görüşe ek olarak Mevdûdî, havari kelimesinin hemen hemen “ensar” kelimesi ile eş anlamda olduğunu söylemektedir.

Mevdûdî’ye göre Allah’ın onları kendi elçileri olarak seçtiği için değil, Hz. İsa diğer insanlara mesaj ulaştırmak gayesiyle onları görevlendirdiğinden bu isimle

⁸²⁰ Matta 10:2; Luka 6:13.

⁸²¹ Matta 26; Markos 14; Luka 22; Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 6/478.

⁸²² Âl-i İmrân 3/52; el-Mâide 5/111-112; es-Saf 61/14.

⁸²³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 6/477-478.

⁸²⁴ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/420.

⁸²⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/340.

⁸²⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 21/470.

⁸²⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/269; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/285; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 6/291.

anılmışlardır.⁸²⁸ Ateş'e göre "havari" kelimesinin beyaz anlamına gelen haver kökünden türediğinden beyaz giydikleri için bu ismi almışlardır. Temiz ve seçkin kimselere de mecazen havari denildiğini de belirtmektedir.⁸²⁹

2.3. Hristiyanların Temel İnanç Esasları ve Eleştirilen Yönleri

Hristiyanlık, kökleri İsa Mesih'in yaşamı ve öğretilerine dayanan, Yahudi toplumu içinde doğmuş bir inanç sistemidir. Dünya genelinde milyarlarca insan tarafından benimsenen bu din, Tanrı'nın üçlü bir varlık olarak, yani Baba, Oğul (İsa Mesih) ve Kutsal Ruh şeklinde var olduğuna inanır. Hz. İsa'nın hayatı, ölümü ve dirilişi, Hristiyan inancının temel unsurlarını oluşturur. İncil, bu inançların kaydedildiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı kutsal bir metin olarak kabul edilir. Bu bölümde, Hristiyanlığın temel inanç esasları ile bu inançların Kur'an'daki eleştirileri incelenerek Derveze'nin görüşleri aktarılacaktır.

2.3.1. Tanrı İnancı

Hristiyanlık inancında Tanrı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak üç kişilikte tek varlık olarak kabul edilir. Bu inanca göre Baba kâinatı yaratmıştır. Tanrı'nın inkarnasyonu olan Oğul ise günahın gücünden/esaretinden insanlığı kurtarmak üzere bedenleşmiş, çarmıhta kendini feda etmiştir.⁸³⁰ Bu bölümdeki Hristiyanların Tanrı inancı meselesi, Teslis, Ruhbanlık ve Kefaret şeklinde üç başlıkta incelenecektir.

Teslis

Teslis, sözlükte "üçleme" anlamını; İslam geleneğinde Hristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-kutsal ruh) Tanrı anlayışını ifade eden bir terimdir. Bu kavram Kitab-ı Mukaddes'te kelime ve doktrin olarak yer almaz. Teslis kelimesi ilk olarak Antakya Patriği Teofilos tarafından yaklaşık 180 yılında kullanılmaya başlandı. Bu bağlamda bugünkü anlamda teslis doktrinini kastetmeden Tanrı, Tanrı'nın kelimesi ve Tanrı'nın hikmeti(ruhu) olarak tanımlandı. Teslisin unsurları 325 İznik Konsili'nde Baba Tanrı'nın yanında, oğul İsa'nın da Tanrılığı kabul edilmiş, 381 yılı

⁸²⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/261.

⁸²⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2700.

⁸³⁰ Aydın, "Hristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 95; Ayrıca bk. Mehmet Bayraktar, "Bir Hristiyan Dogması: Teslis", *Milel ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008), 196-203.

İstanbul Konsili'nde Kutsal Ruh'un tanrılığı da eklenerek teslis anlamı tamamlanmış. Bu ilk iki konsilin kararları neticesinde teslisi meydana getiren baba, oğul ve kutsal ruhun aynı özde bir araya geldiği ve her birinin birer ilah olduğu görüşü benimsenmiştir. Kadıköy Konsili'nde ise İsa'nın ilahi ve insani iki ayrı tabiata sahip bulunduğu, yani aynı anda hem tanrı hem insan hem tam bir ilah ve Meryem'in de Tanrı'nın annesi görüşü kabul edilmiştir.⁸³¹

Yeni Ahit metinlerinden Sinoptik İncillerde teslise dair en belirgin ifade Matta İncili'ndeki: “Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin.” (Mat.28:19) şeklinde bulunan cümlesidir. Markos'ta ise cümle şeklinde değil, fakat “Tanrı'nın oğlu İsa Mesih” biçiminde Teslis'e dolaylı bir atıf vardır. (Mar.1:1) Yuhanna İncili'nde ise tanrının bedenleşmiş şekli ve tanrının oğlu ifadeleri bulunmaktadır.⁸³² Ancak bu ifadelerin Hz. İsa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan teslis anlayışıyla bağlantılı olabileceği ve İncil'in genel yapısıyla çok uyumlu olmadığına dair eleştiriler mevcuttur.⁸³³ Öyle ki Derveze, İncillerde geçen “Tanrın Rabbe tapacak yalnız O'na kulluk edeceksin.”⁸³⁴ ve “Tanrımız tek Rab'dir.”⁸³⁵ cümlelerinin Hz. İsa'nın Allah tarafından gönderilmiş bir elçi oluşu ve Allah'ın tek ve ortaksız olduğu, çocuk edinmediği ve birden çok olmadığı anlayışını ortaya çıkardığını dile getirmektedir.⁸³⁶ Haliyle kendi içinde çelişkiler barındıran İncillerdeki ifadelere Kur'an son noktayı koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda, Hristiyanların ileri sürdükleri bu görüşün tam tersi, Hz. İsa'nın üçün üçüncüsü ya da Tanrı'nın oğlu olmadığı belirtilmiştir.⁸³⁷ Kur'an Hz. İsa'yı “Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur.”⁸³⁸ diyerek

⁸³¹ Jacques Waardenburg, “Teslis”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2011), 40/548-549. Detaylı bilgi için bk. Katar, “Tevhit'ten Teslise Geçiş Sürecinde Hristiyanlık”, 330-339.

⁸³² Yuhanna 1:1-3; 14:17, 21. Ayrıca bk. Zafer Duygu, “İsa'nın Yeni Ahit'te “Tanrı Oğlu” Olarak Tanımlanması Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (Nisan 2018), 155-181.

⁸³³ Gündüz, *Hristiyanlık*, 62.

⁸³⁴ Matta 4:10.

⁸³⁵ Markos 12/29.

⁸³⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/149.

⁸³⁷ en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/17, 72-75; Meryem 19/35-36.

⁸³⁸ en-Nisâ 4/171

tanımlar. Derveze'ye göre Kur'an, Hz. İsa'nın Allah'ın ruhu veya kelimesi olduğunu açıklıyorsa bundan onun Allah'ın oğlu veya O'nun bir parçası yahut O'nun sureti olduğu anlamı ve hükmü çıkarılamaz. Allah'ın tek olduğu, ortağı ve çocuğu olmadığını, O'nun üçün üçüncüsü olmadığını, Mesih'in ilah veya Allah'ın oğlu yahut O'nun bir sureti veya parçası olmadığını kesin ve açık ifadelerle açıklayan Kur'an'ın muhkem ayetleriyle de bağdaşmamaktadır.⁸³⁹ Ancak Kur'an, Hristiyanların "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler."⁸⁴⁰ ayetinde belirtildiği şekilde yanlışa devam ettiklerini bildirmektedir. Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili Taberî şunları rivayet etmektedir: "Necran heyeti Peygambere gelerek şöyle dedi: 'İsa'nın Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğu fikrinde değil misin?' Peygamber: 'Elbette ki öyledir.' diye cevapladı. Bunun üzerine heyet: 'Bu açıklama bize yeter' dedi."⁸⁴¹

Derveze'ye göre Kur'an'ın Hz. İsa'nın Allah'ın ruhundan bir nefha ve Allah'ın bir kelimesi olduğunu söylemişse de bu, onun Allah'ın oğlu yahut O'ndan bir parça olduğu ya da Allah'ın şeklinde yaratıldığı hükmünün çıkarılacağı anlamına gelmemektedir. Böyle bir şeye kalkışmak, kendi arzu, istek ve batıl şeyleri temize çıkarmak için birbirine benzeyen ve tahmini anlamı ifade eden müteşabih ayetleri saptırmaktır. Oysa bu ifadelerin tümü ayetin kendi üslubuyla, Hz. İsa'nın yaratılışı konusunda Allah'ın mucizelerinin bir ifadesidir. Bu hususta yapılan yorumlar; Allah'ın bir olduğu, eşi, ortağı ve çocuğunun olmadığını açıkça vurgulayan; Hz. İsa'yı, Allah'ın oğlu yahut ilah ya da üç ilahtan biri olarak niteleyenlerin kâfir olduğunu ilan eden muhkem ayetlere de aykırıdır.⁸⁴²

Taberî, Hristiyanların Allah ve Hz. İsa hakkında uygunsuz sözler söyleyerek onlara iftira attıklarını dile getirmektedir. Taberî'ye göre Hristiyanların, Hz. İsa'nın yeme, içme, uyuma, bir annenin rahminden dünyaya gelme gibi insani özellikleri taşımasına rağmen Hz. İsa'yı ilah olarak kabul ettiklerini belirterek bunların tanrı

⁸³⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 4/149.

⁸⁴⁰ Âl-i İmrân 3/7.

⁸⁴¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/206-208.

⁸⁴² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/393.

özelliği olmayacağını ve mantıksız olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁴³ Mevdûdî ise bu ayet ve Bakara 253. ayetteki “Kutsal Ruh” ifadesiyle Allah’ın, Hz. İsa’yı yüksek ahlakî faziletlerle, mükemmel bir hak sezgisine sahip ve tüm kötülüklerden uzak bir ruha erıştirdiği anlamına geldiğini söylemektedir. Ancak Hristiyanlar “Allah’tan bir ruh” ifadesini “Allah’ın kendi ruhu” şeklinde yorumlayarak saptılar ve üçlü doktrin inancını oluşturdular.⁸⁴⁴ Elmalılı’ya göre ise Hz. İsa Allah’tan bir ruhtur. Bu sayede Allah, birçok ölü kalplere hayat vermeye elverişli kılmıştır.⁸⁴⁵ Ateş bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Hz. İsa’dan “Kelime” diye söz edilmesi, O’nun “Kun (Ol)” emrinin veya Meryem’e babasız çocuk doğuracağı hakkında verilen müjdenin eseri olduğunu belirtmek içindir. Ancak Hristiyanlar, dinde aşırıya giderek Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu, Allah’ın bir parçası olarak gördüklerinden şirke düşmüşlerdir. Bu yanlışlığa dair Allah, Meryem oğlu İsa diyerek onun Allah’ın oğlu değil, Meryem’in oğlu olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁴⁶

Râzî bu ayette Allah’ın, insanın bedenine veya ruhuna girip, onlarla birleşmekle vâsfedilmemesi ve böyle durumlardan tenzih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Allah Teâlâ Hristiyanları aşırı gitmekten menedince, onları hak yola iletmek istemiştir ki, bu da, Meryem’in oğlu İsa Mesih’in, Allah’ın resulü ve O’nun kulu olduğu hakikatidir. “O, Allah tarafından (gelen) bir ruhtur” ifadesinde geçen “ruh” kelimesi için Râzî, müfessirlerden “bir şeref ve üstünlük”, “insanların hayat bulmalarının sebebi”, “bir rahmet”, “üfleme” ve “yüce ve şerefli ruhlardan bir ruh” şeklinde çeşitli yorumları aktararak bunları eleştiren bir yaklaşım sunmamaktadır.⁸⁴⁷

Ayrıca Hristiyanlar, “Andolsun ki “Allah üç unsurdan biridir” diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Tanrı’nın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır.”⁸⁴⁸ ayetiyle uyarılarak şirk içinde oldukları söylenmektedir.

Müfessirimize göre Hristiyanlardan bazıları Mesih’in ilahi ve insani olarak iki irade ya da yapısı bulunduğu ve ilahi yapısının Baba ile aynı yapıda olduğuna inanıyorlardı. Bu haliyle, o tam bir tanrıdır. Bazıları ise ilahi ve insani olan yapıların

⁸⁴³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/435.

⁸⁴⁴ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/438.

⁸⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/254.

⁸⁴⁶ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/722.

⁸⁴⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 8/426-427.

⁸⁴⁸ el-Mâide 5/73.

onda birbirine geçip tek bir yapıyı oluşturduğu fakat Allah ile aynı olmadığına inanıyorlardı. Bir kısmı ise onun Allah'ın oğlu olduğuna inanmıyor fakat kendisinde Allah'ın ruhu ya da Ruhu'l-Kudüs'ün bulunduğunu ve bunun da Allah'ın asli yapısına dönüştüğüne inanıyorlardı. Halbuki Meryem beşer olarak hamile kalmıştır, dolayısıyla Tanrı annesi olarak isimlendirilmesi doğru olamaz. Hz. İsa, Hz. Muhammed'i de müjdelemiş ne çarmıha gerilmiş ne de öldürülmüştür. Sadece zannedilmek suretiyle yanılmıştır. Nitekim bu husus "Hani, Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim' demişti."⁸⁴⁹ ayetinde anlatılmaktadır.⁸⁵⁰ Yine özellikle Hristiyanlar arasında kimileri vardır ki Mesih'in hiçbir şekilde uluhiyette Allah'a denk olmadığına, O'nun yapısında ilah olmak ve insan olmak vasıflarının birleştiğine inanırlar. Bunların inancına göre Mesih'in tam anlamıyla bir ilah olmadığını, iki özelliğin birleşimi olarak var olduğunu düşünmektedirler. Bunlar Şam, Mısır ve Irak'taki Hristiyanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Yakubiler, Nasturiler ve bunlara ilaveten diğer Hristiyan mezheplerinden de benzer düşünenler vardır.⁸⁵¹

"Allah kıyamet günü şöyle diyecek: 'Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin dedin?' İsa da şöyle diyecek: 'Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem benim için söz konusu olamaz.'⁸⁵² ayetinde Hristiyanların Hz. İsa'yı ilah edinenlerin olduğu gibi, annesi Hz. Meryem'i de ilah kabul edenlerin var olduğu söylenir. Ancak tesliste Meryem'in yer almadığı görülür. Derveze, bu ayetten hareketle bu diyalogun ne zaman gerçekleştiğine yönelik açıklamada bulunarak, Yüce Allah'ın Hz. İsa'yı katına yükselttiği gün gerçekleşeceğini belirtmektedir. Söz konusu cümleyi de söz konusu günün önemini vurgulayan bir işaret olarak yorumlamaktadır.

Derveze'ye göre ayetteki amaç; Hristiyanların üzerinde bulundukları aşırılıktan ve sapmadan vazgeçmeye çağırmaktır. Tek ve ortaksız Allah'a kulluk sunmaya, O'nu her türlü şirk şaibesinden arındırmaya davet etmektir. Hz. İsa'nın

⁸⁴⁹ es-Saf 61/6.

⁸⁵⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/133-134.

⁸⁵¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/63.

⁸⁵² el-Mâide 5/116.

sadece O'nun elçilerinden bir elçi olduğunu kabul etmelerini sağlamaktır.⁸⁵³ Ayrıca Derveze, bu ayette Hristiyanların Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'i tanrılaştırmalarına ve Nisâ suresi 159. ayette Hz. Meryem'e yaptıkları iftira nedeniyle Hz. Meryem'in hak ettiği yere konularak, onun mümin, Allah'a ihlasla kulluk eden ve pislikten arı bir kimse olduğunu belirtmektedir.⁸⁵⁴

Râzî bu ayetle ilgili olarak Hristiyanların, Hz. İsa ve Meryem'in elinde zuhur eden mucizelerin yaratıcısının Hz. İsa ve Meryem olduğuna; Allah Teâlâ'nın ise, kesinlikle bunları yaratmadığına itikâd ettiklerini ve ayette bu düşüncelerinin yanlışlığının vurgulandığını söylemektedir. Ayrıca Râzî bu sözün söylenme vaktine dair Hz. İsa'nın kıyamet gününde söyleyeceğini manaya uygun bulmaktadır.⁸⁵⁵ Ateş'e göre de bu sözün İsa'nın ruhunun, Allah'ın huzuruna çıkarıldığı zaman olacağı yönündedir. Ateş bu konuda ayetlerin yanında sağlam hadislerle de dayanarak dünyadan ayrılan her peygamberin ruhu, Allah'ın huzuruna çıktığı zaman Allah ona, ümmetinin davranışını sorar. İşte Hz. İsa da dünyadan ayrılıp Allah'ın huzuruna çıktığında Yüce Allah ona, ümmetinin kendisi hakkındaki inançlarını, tevhide aykırı akidelerini kendisinin mi telkin ettiğini sormuştur. Ayetteki konuşmanın asıl amacının Hristiyanların, İsa'yı ve annesini tanrılaştırmalarının, Hz. İsa'nın telkini olmayıp sonradan uydurulduğunu vurgulamaktır.⁸⁵⁶ Taberî ise Süddî'nin (ö. 127/745) görüşünü benimseyerek Allah Teâlâ'nın, Hz. İsa'ya bu soruyu onu göğe kaldırdığı zaman sorduğunu söylemektedir. Zira İsa göğe çekildikten sonra Hristiyanlar, onun ve annesinin hakkında bir kısım batıl iddialarda bulunmuşlar ve bu iddiaları kendilerine İsa'nın telkin ettiğini söylemişlerdir. Allah Teâlâ da İsa'yı göğe kaldırdığında bunları İsa'ya sormuştur.⁸⁵⁷

Kur'an-ı Kerim, "Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi. O da hemen oluverdi."⁸⁵⁸ ayetiyle Hz. İsa'nın yaratılışını Hz. Âdem'in yaratılışına benzeterek açıklamaktadır. Bu benzerlik örnek verilerek Hristiyanların yanındaki Hz.

⁸⁵³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/206.

⁸⁵⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/150.

⁸⁵⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/292-293

⁸⁵⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/854.

⁸⁵⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/455-456.

⁸⁵⁸ Âl-i İmrân 3/59.

İsa'nın ilahlığı reddedilmektedir. Derveze'ye göre Hz. Yahya'nın doğuş mucizesi⁸⁵⁹ ve Âdem'in topraktan yaratılış mucizesi ehli kitabın kabul ettiklerine uygun düşmektedir. Bununla birlikte onla bir farkla Allah'ın birliği iddiasında bulunurlar. Bu fark ise onlara göre Allah'ın vahdaniyetinin her alanda kapsayıcı ve tartışmasız olmamasıdır.⁸⁶⁰ Taberî bu konuyla ilgili Süddî'nin nüzul sebebi üzerine aktardığı rivayetten hareketle yaratılış bakımından Hz. İsa'nın Hz. Âdem'e benzediği nasıl ki Hz. Âdem hem annesiz hem de babasız olarak yaratıldı Hz. İsa'nın da babasız olarak yaratılmasının garip olamayacağını söylemektedir.⁸⁶¹

Bu konuda Mevdûdî şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Eğer bir mucize sonucu dünyaya gelmek insana Allah veya Allah'ın oğlu olma hakkını veriyorsa, Âdem buna daha lâyıktır. Çünkü Âdem anasız-babasız yaratılmıştır; oysa İsa'nın sadece babası yoktu.”⁸⁶² Râzî ise ayetteki ifadedden hareketle Allahu Teâlâ'nın Hz. Âdem'i topraktan yaratması caiz olunca, Hz. İsa'yı da Meryem (a.s.)'in kanından yaratmış olması niçin caiz olmasın? şeklinde soru sorarak ana rahminde birikmiş kan damlasından bir canlının doğmasının, onun kuru topraktan meydana gelmesinden akla daha yakın görüldüğü cevabı vermektedir.⁸⁶³

Kur'an-ı Kerim'e göre Hristiyanlık, bir beşerin Allah olduğunu ileri sürerek ve teslis inancını kabul ederek açıkça tevhid inancına ters düşmektedir. Kur'an bize yerin ve göğün tek sahibinin Allah olduğunu bildirmekte⁸⁶⁴ ve sadece O'na kulluk edilmesini istemektedir.⁸⁶⁵ Derveze, Kur'an'ın Hz. İsa'nın yaratılmasının Rabbani bir inayet, Rabbani bir mucize altında gerçekleştiğini anlatarak Allah'tan herhangi bir uluhiyet parçasının ayrılmasını kesin ifadeyle reddettiğini ve Hz. İsa'nın, Allah'ın kullarından bir kul ve sadece kendisine çağırması, yüksek ahlaka teşvik edip kötü ahlaktan sakındırması için gönderdiği peygamberlerden bir peygamber olduğunu vurguladığını söylemektedir.⁸⁶⁶

⁸⁵⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/127.

⁸⁶⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/423.

⁸⁶¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/275-276.

⁸⁶² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/265.

⁸⁶³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/359-360.

⁸⁶⁴ el-İhlâs 112/1-4.

⁸⁶⁵ el-Enbiyâ 21/25.

⁸⁶⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/134; 4/148.

Ruhbanlık

Kur'an-ı Kerim'de Hristiyanlara özgü bir adayış biçimi olarak ifade edilen Ruhbanlık, kelime anlamı itibariyle “korku” anlamına gelen R-H-B kökünden türemektedir. Arapçada nefis tezkiyesi için münzevi hayat yaşayan Hristiyanlar, zahitleri tanımlamak için Rahip yani korkan, çekinen kelimelerini kullanmıştır. İstilahî anlamda ise korku sebebiyle dünyaya sırt çevirmek, nefsin zaaflarından dolayı ormanlara ve dağlara çekilmek, kadınlardan kaçınmak, aile birliği kurmamak veya eş vazifesinden uzak durmak ve dünyadan bütün ilgisini kesmek anlamına gelmektedir.⁸⁶⁷

Derveze'ye göre ruhban, rahip kelimesinin çoğulu olup manastırlara çekilip her şeyden el etek çeken Hristiyanlara denmektedir. Bunlar evlilik, evlat, yiyecek ve giyecek gibi lezzetlerden yararlanmayı kendilerine haram ederler. Bu kelimenin zayıflık ve zebun olma anlamları da olduğunu söylemektedir. Haliyle rahiplerin kendilerini hayatın doğal lezzetlerinden yoksun bırakmaları zayıflığa ve zebunluğa yol açmaktadır.⁸⁶⁸

Kur'an, Hristiyanların Allah onlara emretmediği halde, Allah rızasını kazanmak için ruhbanlığı ortaya çıkardıklarını ancak buna da tam anlamıyla riayet etmediklerini şöyle ifade etmektedir: “(Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar.”⁸⁶⁹ Derveze, bu ayetin nazil olduğu dönemdeki ehli kitabın içinde bulunduğu duruma dikkat çekmek için indiğini ifade etmektedir. Ayrıca Derveze bu ayetle birlikte Resulullah'ın arkadaşlarından bir grup, Hristiyan papaz ve rahiplerini taklit ederek Allah'ın rızasını kazanmak için İslam'da ruhbanlık türetmeye çalıştıklarını ve Mâide suresi 87-89. ayetlerde Müslümanların, Hristiyanların kendilerinden önce düşmüş oldukları duruma düşmemeleri için uyarıldığını belirtmektedir.⁸⁷⁰

⁸⁶⁷ Mehmet Bozkurt, *İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte İnanç ve İbadetlerin Felsefî ve Sosyolojik Boyutları* (Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2013), 477-478; Mustafa Sinanoğlu, “İslam Kaynaklarına Göre Hristiyanlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/365.

⁸⁶⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/157.

⁸⁶⁹ el-Hadîd 57/27; Sinanoğlu, “İslam Kaynaklarına Göre Hristiyanlık”, 17/365.

⁸⁷⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/261.

Taberî ve Ateş'e göre Allah Teâlâ, Hz. İsa'ya İncil'i verdiğini, ona iman eden müminlerin kalplerine şefkat ve merhameti koyduğunu ve bu müminlerin, sırf Allah'ın rızasını kazanmak için insanlardan uzaklaşmayı gerektiren ve dünyadan el etek çekme zühdü olan ruhbanlığı icat ettiklerini fakat sonunda icat ettikleri bu ruhbanlığın icabını gereği gibi yapmadıklarını beyan etmektedir.⁸⁷¹ Mevdûdî bu ayetin iki anlama gelebileceğini söylemektedir. Birincisi "Biz onlara ruhbanlığı farz kılmamıştık, fakat Allah'ın rızasını aramak onlara farzdı.", ikincisi ise "Biz onlara ruhbanlığı farz kılmamıştık fakat onlar Allah'ın rızasını kazanmak için bunu kendilerine farz kıldılar." şeklindedir. Mevdûdî her iki anlamda ruhbanlığın gayri İslamî bir davranış olduğunu ve hak dinlere nispet edilmeyeceğine delalet ettiğini vurgulamaktadır.⁸⁷²

Râzî, Hz. İsa'nın kavminden sâlih kişilerin ruhbanlığı ihdas ettiklerini ve ömürlerini o ruhbanlık üzere sürdürdüklerini belirtmektedir. Ancak zamanla onların peşinden, sözde onlara uyan, ama amelce onlara uymayan bir başka topluluk gelmiştir. Râzî'ye göre o ruhbanlığa hakkıyla riayet etmeyenler bunlardır.⁸⁷³

Sonuç olarak ilgili ayetlerde ve peygamberimizin "Her ümmetin bir ruhbanlığı vardır, bu ümmetin ruhbanlığı da Allah yolunda cihad etmektir.", "İslam'da ruhbanlık yoktur." hadisleriyle İslam dini, ruhbanlığı reddetmektedir.⁸⁷⁴ Hristiyanlar ise ilahi buyrukları saptırarak ilahi kitaplarına hurafeler eklemişler, bunları da din adamları aracılığıyla yapmışlardır. Ancak yaptıkları onları doğru yoldan alıkoyduğu için fasıklardan olmuşlardır.

Kefaret ve Asli Günah

Hristiyanlık inancına göre insanlığın babası Âdem Tanrı'yla yaptığı ahde sadık kalmamış, bu ahdi bozarak Tanrı'dan uzaklaşmıştır. İsa, bu günahın bedelini kanıyla ödeyerek tanrı ile insanlık arasında bir uzlaşma sağlamıştır. İsa'nın üçüncü günde ölmeden dirilmesi, bu evrensel kefaretin ve ölüme karşı galibiyetinin bir delilidir. İsa'ya inananlar artık ona yabancılaşmamakta aksine onun çocukları olmaktadır. Hristiyanlığa göre, İsa gönüllü olarak tüm insanların günahlarına kefaret

⁸⁷¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/186-190; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2630.

⁸⁷² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/139.

⁸⁷³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 21/341-342.

⁸⁷⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/157.

olarak kanını akıtmış ve Tanrı'yla insanlık arasında bağı güçlendirerek bu bağı kopmasına mâni olmuştur.⁸⁷⁵

Hristiyanlıkta bu ilkenin kaynağını İnciller oluşturmaktadır. İncil'de geçen “çünkü bir adamın söz dinlemezliği yüzünden nasıl birçoğu günahkâr kılındıysa, bir adamın söz dinlemesiyle birçoğu da doğru kılınacaktır.”⁸⁷⁶ ifadesi bu inançların kaynağını oluşturmaktadır. Yine İnciller, İsa'nın insanlığın günahlarına kefarete olmak için geldiğini⁸⁷⁷ ve onun Tanrı'nın gözünde tek şefaatçi olduğunu⁸⁷⁸ haber vermektedir.⁸⁷⁹ Hristiyan inancına göre İsa, hizmet edilmek üzere değil, insanlığa hizmet etmek ve canını onların kurtuluşu için fide etmek üzere dünyaya gelmiştir.⁸⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'de “Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.”⁸⁸¹ geçen bu ayette Hz. Âdem'in tevbe etmesi ve tevbesinin kabul edilmesi bilgisi Derveze'ye göre Hristiyanlıkta hâlâ inanılan Hz. Âdem'in günahkâr oluşu ve onun günahının teselsül halinde kendi zürriyetinden gelenlere yüklenildiğine dair inanılan akideye bir cevap taşımaktadır.⁸⁸² Derveze, Seyyid Reşit Rıza'nın Hristiyanların büyük toplantılarındaki davetçilerden şöyle işittiğini aktarmaktadır:

Âdem ne zamanki Allah Teâlâ'nın nehyettiği ağaçtan yiyip Allah'a isyan etti ve dolayısıyla bu halden dolayı ve onun zürriyeti günahkar oldu o zaman ahiretteki cezaya müstehak oldular. Ancak bu durum Allah'ın adalet ve rahmet sıfatlarına ters düşmekteydi. Bir yıl sonra çıkış yolu olarak kendi oğlunu ki (o da kendi nefsidir) Âdem'in zürriyetinden bir kadının karnına hulul etmesiyle o kadından bu oğul doğacaktı. Bu çocuk büyüdü ve düşmanlarına kendini öldürüp çarmıha germeleri için boyun eğdi. Çarmıha geren kişi ilahi kitaptan da lanetlenmiş bir kişi idi. Böylece Mesih hem lanetlenme ile hem de çarmıha gerilmeyle beşeriyet için kendini feda etti. Yuhanna'nın birinci risalesinde olduğu gibi o bütün günahları ve hataları yüklenmiş oldu.⁸⁸³

⁸⁷⁵ Mahmut Aydın, “Hristiyanlık”, 97; Günay Tümer, “Asli Günah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/496. Ayrıca bk. Thomas Michel, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş* (İstanbul: Sak Ofset Yayıncılık, 2012), 74-85.

⁸⁷⁶ Romalılar 5:19.

⁸⁷⁷ 1.Yuhanna 2:2.

⁸⁷⁸ 1.Yuhanna 2:1.

⁸⁷⁹ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989), 136-137.

⁸⁸⁰ Matta 20:28; Markos 10:45.

⁸⁸¹ Tâhâ 20/122.

⁸⁸² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/187.

⁸⁸³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/239.

Derveze, bu iddiaların son derece dikkat çekici olduğunu ifade ederek bu konuyla ilgili fazla bilgi vermemektedir.⁸⁸⁴

Mevdûdî, Hristiyan inancındaki kefarete doktrininin Hz. İsa'yla bir ilgisinin olmadığını hayal ürünü olduğunu söylemektedir. Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olmadığı ve çarmıhta ölmediği delilleri bu doktrini de ortadan kaldırmaktadır.⁸⁸⁵ Taberî'nin ve Râzî'nin tefsirinde asli günah, kefarete konularına dair herhangi bir bilgiye rastlamadık. Halbuki Kur'an-ı Kerim, hiçbir insanın bir başkasının günahını yüklenemeyeceğini ve ondan sorumlu olamayacağını⁸⁸⁶ belirterek bu kefarete düşüncesine karşı çıkmaktadır. Haliyle İslam dini bu delillerden hareketle asli günah doktrinini açık bir şekilde reddetmektedir.

Bilginleri, Din Adamlarını ve Peygamberleri Rab Edinme

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a şirk koşma noktasında Hristiyanların din bilginlerini, alimlerini ve peygamberlerini de rab edindikleri görülmektedir. “(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır.”⁸⁸⁷ ayetiyle Hristiyanlara Allah'ı bırakıp bilginleri, rahipleri ve Hz. İsa'yı rab edindiklerine dair bir eleştiri sunulmaktadır.

Derveze, Hristiyanların haham ve rahiplerin etki ve otoritelerinin gücüyle onları Allah dışında rabler edindikleri öyle ki kitaplarına aykırı bile olsa helal dediklerini helal, haram dediklerini haram kabul ettiklerini belirtmektedir.⁸⁸⁸ Ayrıca ayetin devamında yer alan “Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar.”⁸⁸⁹ ayetini Derveze, Hristiyan din adamlarının toplumdaki nüfuzu hakkında rivayetler aktararak insanların mallarını haksız yollarla yemelerinin, Allah'ın yolundan alıkoymaları, şeriatı uygulamadıkları ve İslam risaletine karşı çıkmaları şeklinde yorumlamaktadır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/239.

⁸⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/439.

⁸⁸⁶ el-En'am 6/164; el-İsrâ 17/15; Sebe' 34/25; en-Necm 53/38.

⁸⁸⁷ et-Tevbe 9/31.

⁸⁸⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/323.

⁸⁸⁹ et-Tevbe 9/34.

⁸⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/324.

Derveze'ye göre Kur'anî bir ilke olan uyarma, ikaz etme ve kınama içerikli bu ayet, haham ve rahiplere izafe edilerek toplumda takva ve salah için önder olmaları gereken din adamları ve halkın yöneticilerine yöneliktir. Çünkü bunlar Allah katında suç ve günah bakımından daha fazla sorumludurlar.⁸⁹¹

Râzî bu ayette temiz ve günahsız zannedilen din adamlarının basit bir menfaat anında mala ve makama düşkün olduklarından onu elde etmek için hırslı ve cüretkar olduğu eleştirisinin yapıldığını söylemektedir.⁸⁹² Mevdûdî, Hristiyan dini önderlerin gerçekliği olmayan fetvalar satarak, rüşvet ve hediyeler alarak halkı sömürdüklerinden ve kendi çıkarları için çeşitli sapıklıklara meydan verdiklerinden dolayı suçlu olduğunu belirtmektedir.⁸⁹³ Taberî Hristiyan papazlarından birçoğunun, verdikleri hükümler karşılığında rüşvet aldıklarını, böylece Allah'ın kitabını tahrif ederek insanların mallarını haksız yere yemiş olduklarını ifade etmektedir.⁸⁹⁴

“Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, ‘Allah'ı bırakıp bana kullar olun’ demesi düşünülemez (...) Onun size, ‘Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinin.’ diye emretmesi de düşünülemez.”⁸⁹⁵ Derveze bu ayetler ile Hristiyan düşüncesindeki şirk isnatlarının semavi kitaplardaki gerçek esaslara sokulamayacağını, mantığa sığdırılamayacağı ve peygamberler ile meleklerin Allah'a olan bağlılıklarıyla bu isnatların bağdaşmayacağını vurgulamaktadır. Derveze'ye göre bu ayetlerde ehli kitabın ilahi kitaplarındaki tahrifatının etkilerine işaret edilmektedir.⁸⁹⁶

2.3.2. Kitap İnancı

Hristiyanlıkta kutsal kitap olan “Bible” (Kitab-ı Mukaddes), Eski Ahit adı altında Yahudi kutsal yazıları ve Yeni Ahit adı altında Hristiyan yazıları olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Hristiyan inancına göre Eski Ahit, Tanrı'nın Musa ile Sina'da yaptığı ahdi içerirken, Yeni Ahit ise Tanrı'nın İsa'yı insan şeklinde göndererek insanlığın kurtuluşu için yaptığı sözleşmeyi temsil etmektedir.⁸⁹⁷

⁸⁹¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/324.

⁸⁹² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 11/492.

⁸⁹³ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 2/224.

⁸⁹⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/286.

⁸⁹⁵ Âl-i İmrân 3/79-80.

⁸⁹⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/437-438.

⁸⁹⁷ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 373.

Hristiyanlık inancına göre Eski Ahit'in en temel işlevi İsa Mesih'in gelişini müjdeleyen ifadeler içermesi ve bir bakıma insanlığı Yeni Ahit dönemine hazırlamasıdır. Dolayısıyla Hristiyanlıkta Kitab-ı Mukaddes içerisinde özellikle Yeni Ahit öncelikli bir öneme sahiptir. Yeni Ahit'i oluşturan yazılar, temel özellikleri açısından şöyle sınıflandırılabilir.⁸⁹⁸

1. Rivayete dayanan kutsal yazılar: Bunlar Markos, Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri ve Resullerin İşleri adlı kitaplardır.

2. Mektuplar: Pavlus'un 13 Mektubu (Romalıları Mektup; Korintlilere birinci Mektup; Korintlilere İkinci Mektup; Galatyalılara Mektup; Efeslilere Mektup; Koloselilere Mektup; Selaniklilere Birinci Mektup; Selaniklilere İkinci Mektup; Timoteyus'a Birinci Mektup; Timoteyus'a İkinci Mektup; Titus'a Mektup; Filimun'a Mektup), İbranilere Mektup, Yuhanna'nın Üç Mektubu; Petrus'un İki Mektubu, Yakub'un Mektubu ve Yahuda'nın Mektubu.

3. Apokaliptik Yazılar: Bu kısmı da 1545 yılında yapılan Trent Konsilinde Yeni Ahit külliyatına dahil edilen, Tanrı'nın nihai zaferi konusunda vizyonvari bir şekilde bilgi veren Vahiy kitabı oluşturmaktadır.⁸⁹⁹

Müjde ve iyi haber anlamlarına gelen İncil kelimesi, Süryanice ya da İbraniceden alınmıştır.⁹⁰⁰ Derveze ise İncil kelimesinin Yunanca olduğunu ve müjde, müjdelemek anlamlarına geldiğini söylemektedir.⁹⁰¹ Hristiyan dünyasında genel kabul gören: Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncilleri'nden başka; Barnaba İncili ve Saint Thomas İncili de meşhur İncil metinleridir.⁹⁰²

Hz. İsa, dönemi boyunca Filistin'de dolaşarak İncil'i tebliğ etmiş onu yayma görevini de havarilerine devretmiştir. Hz. İsa “Ve onlara dedi. Bütün dünyaya gidin, İncil'i bütün hilkate vaaz edin.”⁹⁰³ diyerek havarileri bu misyona teşvik etmiştir. Fakat zamanla Hz. İsa'yı görenlerin sayısının azalması İncil'in yazılı hale

⁸⁹⁸ Aydın, “Hristiyanlık”, 78. Ayrıca bk. Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2021).

⁸⁹⁹ Aydın, “Hristiyanlık”, 79.

⁹⁰⁰ Kesler, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, 216.

⁹⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/482.

⁹⁰² İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara: DİB Yayınları, 2017), “İncil”, 315; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Diğer İnciller* (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2009), 26-27.

⁹⁰³ Markos 16:15.

getirilmesini gerekli kılmıştır.⁹⁰⁴ Haliyle İnciller çok erken dönemde değil, Hz. İsa'nın peygamberlik görevinden bir asır sonra tamamlanmış ve nihai bir forma ulaşmıştır. Kitab-ı Mukaddes papalık tercümesi, dört İncil'in resmîyet kazandığı tarihin 170 yılı dolayları olduğunu tahmin etmektedir.⁹⁰⁵ Derveze'ye göre yaygın olan İncillerde Hz. İsa'nın hayatının yanı sıra Hz. İsa'nın vahyin izleri bulunan sözleri ve öğretileri de yer almaktadır. Derveze, İncillerin farklı olayları, misalleri ve oturumları anlatmasından hareketle onun bir defada inmediğini savunmaktadır.⁹⁰⁶

Markos İncili, dört İncil arasında en erken döneme ait ilk rivayet incili olup adı bilinmeyen bir Hristiyan yazar tarafından kaleme alınmıştır. İsa ile ilgili Markos İncili'nin ortaya koyduğu bu yeni rivayet ondan yaklaşık on yıl sonra Matta ve Luka tarafından yeniden gözden geçirilip genişletilmiştir.⁹⁰⁷ 325 İznik Konsili'nde dörde indirilen bu İnciller Kilise tarafından “kanonik” sayılmış, diğerleri “apokrif” olarak reddedilmiştir. Bu dört incilden Matta, Markos, Luka, metinleri arasında benzerlik olduğundan “Sinoptik İnciller” olarak adlandırılırken, Yuhanna ise gnostik unsurların ön planda olduğu “Dördüncü İncil” olarak tanımlanır.⁹⁰⁸

Kilisenin apokrif olarak değerlendirdiği en önemli İncil ise Barnaba İncili'dir. Kilisenin iddiasına göre, Barnaba İncili 14. asırda Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçen bir kişi tarafından kendini haklı çıkarmak için yazılmış olup Kilise tarafından apokrif sayılmıştır. Bu İncil'in reddedilmesinin altında yatan temel nedenler ise, İncil'de Hz. İsa'nın ilahlığının ve teslis inancının reddi, çarmıh olayının inkârı ve Hz. İsa'nın sadece bir peygamber olduğunun açıkça belirtilmesidir.⁹⁰⁹

Derveze'ye göre Hristiyanlardan bazıları eldeki bu dört İncil'in dışında kalan İncilleri uydurma ve gayri meşru olarak nitelemektedir. Bu durum onların varlığı gerçeğini de ortaya koymaktadır. Bazıları da bu İncillerin kaybedilmesini Hz. İsa'ya ve hayatına aykırı olmalarına bağlamıştır. Çünkü bunlar farklı olan akideler

⁹⁰⁴ Ömer Faruk Harman, “İncil”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2001), 22/271; Sinanoğlu, “İslam Kaynaklarına Göre Hristiyanlık”, 366.

⁹⁰⁵ Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Dr. Mehmet Ali Sönmez (Ankara: DİB Yayıncılık, 1988), 96. Ayrıntılı bilgi için bk. Akdemir, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, 40-46.

⁹⁰⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 2/67.

⁹⁰⁷ Aydın, “Hristiyanlık”, 80; Ann Marie B. Bahr, *Religion of the World Christianity* (Philadelphia: Chelse House Publishers, 2004), 38.

⁹⁰⁸ Harman, “İncil”, 271.

⁹⁰⁹ Şaban Kuzgun, *Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası ve Çelişkileri* (İstanbul: Metinler Matbaacılık, 1991), 128.

konusunda Hristiyanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermek için gerçekleştirilen kutsal oturumlar sonucunda kararlaştırılmış olan Hristiyanlık akidesine uygun düşmemekteydi. Bu anlaşmazlık daha da kötüleşerek Peygamber zamanına ve ondan sonraya kadar sürmüştür. Buna rağmen bu görüş ayrılıklarının dayandığı sebepler ve bunların detayları bize ulaşan bu İncillerde ve eski tarih kitaplarında gizledikleri, yok edildikleri ve yakıldıkları için bulunamamaktadır.⁹¹⁰ Yine Derveze, bugün Yahudi ve Hristiyanların ellerindeki Esfar'la Peygamber dönemindeki Esfar'ın "Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar."⁹¹¹ ayetini delil sunarak aynı olmadığına dikkat çekmektedir. Çünkü bu ayeti o dönemde Yahudi ve Hristiyanların dinlememiş olması mümkün değildi.⁹¹²

Kur'an-ı Kerim'e göre İncil, Hz. İsa'ya Allah tarafından vahyedilen, Tevrat'ın aslını doğrulayan, insanlık için bir hidayet ve nur kaynağı olan kutsal kitaptır.⁹¹³ İncil'in Hz. İsa'ya verilişine dair tarihsel bir netlik mevcut değildir. İncil genellikle Tevrat'la birlikte anılmaktadır. Kur'an'da 12 yerde geçen İncil, Hz. İsa'nın tebliğ ettiği vahyi içermektedir.⁹¹⁴ Kur'an, Hz. Muhammed'in yanında bulunan mü'minleri tanımlarken bu mü'minlerin benzerlerinin Tevrat ve İncil'de de tarif edildiğini belirtmektedir.⁹¹⁵ İncil'in Hz. İsa'ya öğretildiğini belirten ayetler, ona hikmetin ve Tevrat'ın da öğretildiğini bildirmekte⁹¹⁶ ve Hz. İsa da Allah'ın kendisine kitap verildiğinden bahsetmektedir.⁹¹⁷

Derveze'ye göre Kur'an ayetlerinde İncil'in Hz. İsa'ya indirilen, Rabbani teşri ve öğretileri içeren kitap olduğunu kastedilmektedir. Bugün Hristiyanların ellerinde bulunan bir tek İncil değil, dört İncil vardır. Hepsi bir ciltte toplanmış ve Hz. İsa'nın vefatından sonra Mesih'in öğrencilerinin çatışmaları hakkında değişik kısa risaleleri de içine almıştır. Hz. İsa'nın ölümünden sonra İncillerin yazarlar tarafından yazıldığına dair ibareleri sarihtir. Hz. İsa'nın hayatının tercümesi olarak

⁹¹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/62.

⁹¹¹ el-A'râf 7/157.

⁹¹² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/481.

⁹¹³ Âl-i İmrân 3/3-4; el-Mâide 5/46.

⁹¹⁴ Âl-i İmrân 3/3, 48, 65; el-Mâide 5/46, 47, 66, 68, 110; el-A'râf 7/157; et-Tevbe 9/111; el-Fetih 48/29; el-Hadîd 57/27.

⁹¹⁵ el-Fetih 48/29.

⁹¹⁶ el-Mâide 5/110.

⁹¹⁷ Meryem 19/30.

sözlerini ve öğretilerini içermektedir. Bazısında Allah'ın vahyi ve emirlerinin izleri bulunmaktadır. Bu İnciller arasında olaylar ve naslarda azımsanmayacak kadar ihtilaf vardır. Mesih'in havarilerinden biri olan Barnaba İncili diye bilinen Hristiyanlar tarafından kabul edilmeyen beşinci bir İncil vardır. Luka İncili'nin önsözünde, Seyyid Mesih'in hayatını birçok kişinin yazdığına dair sözlü ifadeler bulunmaktadır. Yani kaybolan veya ortadan kaldırılan başka değişik İnciller var demektir.⁹¹⁸

Kur'an, eleştiri olarak yönelttiği Yahudilerin tahrif meselesini, kendi kutsal kitaplarını yanlış yorumlamalarından kaynaklandığını belirtirken, Hristiyanları tahrifle itham etmemekte, onların yanlış düşünce ve uygulamalarını tenkit etmektedir. Müslüman ilim adamları, Kur'an'da doğrudan ya da dolaylı yoldan tahrifle ilgili geçen ayetleri İncil'in tahrif edilmesi şeklinde yorumlamışlardır.⁹¹⁹ Haliyle Kur'an, İncil'in tahrifi meselesinden açıkça bahsetmediği için müfessirimiz Derveze ve Ateş, bu konuyla ilgili yorumda bulunmamışlardır. Ancak özellikle Barnaba İncili'ne işaret ederek bu İncil'de yer alan Hz. İsa ve hayatının, Hz. Muhammed Peygamberin risaletinin ve sıfatları hakkındaki bilgilerin Kur'anî naslarla uyumlu olduğunu söylemeler de bugün elde dolaşan İncillerde Peygamber'in risaleti ve sıfatlarıyla ilgili net bilgilerin olmadığını belirterek İncil'in de tahrif edildiği şeklinde değerlendirmişlerdir.⁹²⁰ Râzî de, İncil'in tahrif edildiğini kabul ederek bu tahrifin sadece mana boyutuyla olduğunu ve Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle ilgili ayetlerin gizlenmesiyle sınırlı olduğunu belirtmektedir.⁹²¹

Derveze'ye göre ehli kitabın akaidi, tarihi ile ilgili kıssaları, inkâr etmeleri veya kibirlenerek saptırmaları veya gizlemeleri sebebiyle Allah tarafından tarihi süreçte felaketlere maruz kalma neticesinde ilahi kitapları yok olup zamanımıza kadar ulaşamamıştır.⁹²²

⁹¹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/483. Bu konu hakkında bk. İsmail Taşpınar, *Hacı Abdullah Petrici'nin Hristiyanlık Eleştirisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 96.

⁹¹⁹ Muhammet Tarakçı, "İslam Kaynaklarında İncil Tartışmaları", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları 4* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 261.

⁹²⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/482; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/1030.

⁹²¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 5/26-33.

⁹²² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/61.

2.3.3. Peygamber İnancı

Hristiyan inancında Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen peygamberlere iman söz konusudur. Ayrıca Hristiyanlar İsa'nın havarilerini ve Pavlus'u da peygamber olarak kabul etmektedirler. Onlara göre peygamberliğin çalışma sonucu elde edilmeyeceğine ve sadece Kutsal Ruh aracılığıyla görevlendirme neticesinde elde edileceği görüşü hâkimdir.⁹²³

Hristiyanların Kutsal metinlerinde peygamberi izah etmek için “nebi” kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime latin kökenli dillere “prophet” veya “prophetes” şekline çevrilmiştir. Bu kelime Hristiyan yazarlarca “beşeri ve doğal bilgi vasıtasıyla bilinemeyecek olan gelecekteki bir olayı önceden haber veren kişi” şeklinde yorumlanmaktadır.⁹²⁴

Hristiyan inancına göre peygamberin bilgi kaynağı vahiydir. İsa Mesih⁹²⁵ de Tanrı'nın oğlu⁹²⁶ ve ete kemiğe bürünmüş⁹²⁷ hali olmasından ötürü vahyin en üst halini insanlığa aktarmıştır. İsa Mesih'te somut bir hal alan Tanrı kelamı, ezelde Tanrı ile beraber olup onunla arasında sıkı bir ilişki olduğuna inanılmaktadır.⁹²⁸

Kur'an-ı Kerim'de ehli kitabın peygamber inancı ve onlara karşı tutumları eleştirilen konular arasındadır. Zira Yahudiler “Üzeyir Allah'ın oğlu”, Hristiyanlar ise “İsa Mesih Allah'ın oğludur”⁹²⁹ diyerek inkâra meyletmişlerdir. Yahudilerin peygamberlerini rahatsız ettikleri⁹³⁰, onlara inanmamak için birtakım taleplerde bulundukları⁹³¹ hatta onlardan bazılarını öldürdükleri⁹³² Kur'an-ı Kerim'de görülmektedir.

Hristiyanlar İsa'yı, ilahlık mertebesinde gördüklerinden onu peygamber değil, vahyin kendisi olarak görmektedirler.⁹³³ Haliyle Hristiyanlar İsa'yı Tanrı kabul ederek bu iftiraya inanmışlardır. Allah ise onların bu iftiralarını şöyle

⁹²³ Cafer Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2005), 51.

⁹²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, *Vahiy ve Peygamberlik* (Ankara: Kuramer Yayınları, 2018), 81.

⁹²⁵ Matta 26:23.

⁹²⁶ Matta 4:3,5; 26:63-64.

⁹²⁷ Yuhanna 14:11.

⁹²⁸ Yavuz, *Vahiy ve Peygamberlik*, 100.

⁹²⁹ et-Tevbe 9/30.

⁹³⁰ es-Saf 61/5.

⁹³¹ el-Bakara 2/55.

⁹³² el-Bakara 2/91.

⁹³³ Muhammet Tarakçı, “Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 190-192.

reddetmektedir: “Andolsun, ‘Allah, Meryemoğlu Mesih’dir’, diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: ‘Şayet Allah, Meryemoğlu Mesih’i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah’a karşı kim ne yapabilir?’”⁹³⁴ Derveze, Hristiyanların Hz. İsa’nın getirdiklerini kavramadıkları için “Allah bizzat mesihın kendisidir” diyerek içine düştükleri sapmaya işaret etmek için bu ayetin geldiğini söylemektedir.⁹³⁵

Mevdûdî’ye göre Hz. İsa’nın insanî yönünden etkilenenler, onu Allah’ın oğlu ve Üç’ün Bir’i haline getirirken, şahsiyetinin İlâhî yönünden etkilenenler ise, onu Allah’ın insanlaşmış şekli (Hulûl inancı) kabul edip kendisine tapındılar. Mevdûdî, bu iki uç arasında orta yolu tutmaya çalışıp tüm yeteneklerini Hz. İsa’nın aynı zamanda hem insan hem Allah olamayacağını; Allah ve Hz. İsa’nın aynı anda hem de tek bir varlık olmasının imkânsızlığını kanıtlamak için kullananlar da olduğunu söylemektedir.⁹³⁶

Taberî ise ayette Hristiyanların, Meryem oğlu İsa Mesih’in Allah olduğunu iddia ederek gerçeği örtmeye çalıştıkları, böylece Allah’a karşı iftirada bulunarak kâfir olduklarını belirtmektedir. Devamında ise, Meryem oğlu İsa’nın, ilah olmasının aklen mümkün olmadığı da bildirilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ’nın, Meryem oğlu Mesih’i, annesi Meryem’i ve yeryüzünde bulunan bütün varlıkları helak etmeyi dilemesi halinde hiçbir kimsenin, Allah’a karşı koyamayacağı zikredilmektedir, şayet Meryem oğlu İsa Mesih ilah olsaydı Allah’ın kendisini helak etmesi halinde ona nasıl boyun eğmiş olabilirdi?⁹³⁷

Râzî, Hristiyanların Hz. İsa’da “kelime” ve “ilim” uknunun bulunması dolayısıyla Allah’ın zâtı Hz. İsa’ya hulul etmiş ve Hz. İsa ile birleşmiştir. Bu sebeple, her ne kadar bu görüşü açıkça ortaya koymasalar bile, Hristiyanların inançlarının neticesinin bundan başka bir şey olmadığına sabit olduğunu belirtmektedir.⁹³⁸

Hristiyan kutsal kitabında peygamber olduğuna inanılan bir şahsiyet de İbrahim’dir.⁹³⁹ Kur’an-ı Kerim, “İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah’ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan

⁹³⁴ el-Mâide 5/17.

⁹³⁵ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/63.

⁹³⁶ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/469.

⁹³⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/253.

⁹³⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 9/5-6.

⁹³⁹ Markos 12:26; Luka 1:73; Yuhanna 8:33, 39; Elçilerin İşleri 7:31.

da değildi.”⁹⁴⁰ ayetiyle Hristiyanların İbrahim’i sadece kendi dinlerine has kılmalarını eleştirerek onun muvahhid olduğunu zikretmektedir. Derveze, bu ayet ve önceki ayetlerin Yahudi ve Hristiyanların, Hz. İbrahim’in kendi dinlerinde olduğu yönündeki iddialarını kınayan ayetler olduğunu belirtmiştir. Bunun geçersiz olduğunu kanıtlamak için de Kur’an, Tevrat ve İncil’in Hz. İbrahim’den sonra nazil olduğunu bildirerek onlara cevap vermiştir.⁹⁴¹

Derveze’ye göre İbrahim dininden olma hakkı ancak onun yolundan sapmadan ona tabii olanlara aittir. İbrahim’in dini ise, bir olan Allah’a teslim olmak, O’na hiçbir şeyi ortak koşmamak ve bu doğrultuda sebat göstermektir. Elmalılı, Mevdûdî ve Ateş, Derveze’nin görüşüne mutabıktır.⁹⁴² Yine Derveze, Hristiyanların İbrahim ve getirdiği din meselesine yaklaşımlarını kendilerinin Ahd-i Kadim kitaplarına ve bu kitaplarda adı geçen peygamberlere olan inançlarından kaynaklandığını söylemektedir. Nitekim İbrahim, Ahd-i Kadim kitaplarında adı geçen peygamberlerdendir.⁹⁴³

Râzî ve Mevdûdî, ayeti Yahudiliğin ve Hristiyanlığın, Tevrat ve İncil indirildikten çok uzun zaman sonra ortaya çıktığı ve Hz. İbrahim’in bu kitaplar gönderilmeden çok önce yaşadığı şeklinde açıklamaktadır. O halde Hz. İbrahim doğru yolda ve kurtuluşa erenlerden ise, doğru yolda olmak ve kurtuluşa ermek için, Yahudilik veya Hristiyanlığa uymanın şart olmadığını belirtmektedir.⁹⁴⁴ Taberî ve Elmalılı da bu ayette Allah’ın Hz. İbrahim’i ve onun dini hakkında tartışan ve onun, kendi dinlerinden olduğunu iddia eden Yahudi ve Hristiyanları yalanlayarak, Hz. İbrahim’in, Hanif dini olan İslam dinine mensup olduğu, Allah’ı bırakıp başka yaratıklara tapan müşriklerden olmadığı beyanını ifade etmektedirler.⁹⁴⁵

Ateş’e göre İbrahim’in dini tek Allah’a teslim olma, O’ndan başka tapınılan bir varlık tanımama esasına dayalı tevhid dini olan İslam dini idi. Bu bakımdan kâinatın Tanrısını millileştiren Yahudiler de Allah’a oğul isnat eden Hristiyanlar da İbrahim’den fikren uzak düşmüşlerdir. Ona yakın olanlar kendisine uyanlar, onun

⁹⁴⁰ Âl-i İmrân 3/67.

⁹⁴¹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/428.

⁹⁴² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/501; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/565-567; Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 1/452.

⁹⁴³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 5/428.

⁹⁴⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 6/386-387; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/267.

⁹⁴⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/287-288; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/501.

getirdiği tevhid dinini tazeleyen bu peygamber ve tevhide inanan mü'minlerdi.⁹⁴⁶

Hristiyan inancına göre Hz. Muhammed'e Arap milletinin bir bilge kişisi gözüyle bakılmakta ve manevi yönü kabul edilmemektedir. 2. Vatikan konsili kararlarında İslam'a karşı bazı yumuşamalar göze çarpsa da Kur'an ve Hz. Muhammed'in vahiyle ilişkisi kabul görmemektedir.⁹⁴⁷ Bu anlayışla Hristiyanların Hz. Muhammed'e karşı da inkârcı ve düşmanca tavırları mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında gizlemeye çalıştıkları Resulullah'ın peygamberliğini bildirdiği de görülmektedir.⁹⁴⁸

“Hani, Meryem oğlu İsa, ‘Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah’ın size, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim’ demişti.”⁹⁴⁹ ayeti Hz. İsa’nın İsrailoğulları’na Allah tarafından gönderildiğini ve kendisinden sonra ismi Ahmed olan bir peygamberi müjdelediğini anlatmaktadır. Zira peygamberlerin kendinden sonra gelecek olanı müjdelemesi, peygamberlik geleneğinden sayılan bir uygulamadır.⁹⁵⁰

Derveze’ye göre Ahmed ismi övgü anlamına gelmesi yönünden Muhammed ismiyle eş anlamlıdır. Hz. İsa’nın müjdelediği bu isim Barnaba İncili’nde yer almaktadır. Hristiyanlar bu İncili kabul etmese de İncilin diğer nüshalarında Hz. İsa’nın Hz. Peygamber’i müjdelediğine delalet eden birçok ifadelere rastlamak mümkündür.⁹⁵¹ Ayrıca Hz. İsa’nın Hz. Muhammed’i müjdelemesini, Peygamber zamanında ve onun yaşadığı ortamda dillerde dolaştığını ifade eden çeşitli rivayetler nakledilmektedir.⁹⁵²

Mevdûdî ve Ateş ayette açıkça Hz. İsa’nın Hz. Muhammed’in dünyaya geleceğinin müjdesinin verildiğini söylemektedirler. Ancak İsrailoğulları’na Hz. İsa’nın müjdelediği nebinin işaretlerini görmelerine rağmen O’na inanmamışlardır.⁹⁵³ Taberî’ye göre ise “o” zamiri Ahmed’i yani İsa’yı işaret etmektedir. Ancak Ahmed,

⁹⁴⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/452.

⁹⁴⁷ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 333.

⁹⁴⁸ el-Mâide 5/15-16.

⁹⁴⁹ es-Saf 61/6.

⁹⁵⁰ Osman Kaya, “İlahi Kitaplarda Hz. Muhammed’in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur'an’da Bu Haberlere Yapılan Atıflar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 172.

⁹⁵¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/473.

⁹⁵² İlgili rivayetler için bk. Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/474.

⁹⁵³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/270; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2695.

İsrailoğulları'na geldiğinde peygamberlik alametlerine sihir yorumu yapmışlardır.⁹⁵⁴ Râzî de “o” zamirinin Hz. İsa olabileceği gibi Hz. Muhammed olabileceğini de ifade etmektedir. Böyle oluşunun kanıtı olarak onlara burhanlar getiren zatın, yine onlara mucizeleri ve getirdiği o şeyi ancak Allah katından getirdiğini beyan eden beyyineleri getiren zat olduğunu söylemektedir.⁹⁵⁵

Yuhanna İncili'nde geçen “Babaya ben de yalvaracağım böylece O, size başka bir Paraklit verecektir ki sürekli sizinle olsun.”⁹⁵⁶ ifadesi, Hristiyanlar tarafından Hz. İsa'dan sonra gelecek bir peygamber müjdesi olarak yorumlanmaktadır. Hz. İsa, kendisini takiben “tesellici”nin ya da “yardımcı”sının geleceğini belirtmiş ve bunu da ya kendisinin ya da babasının gerçekleştirileceğini duyurmuştur.⁹⁵⁷ Muhammed Hamidullah ise İncillerde geçen “Paraklet” kelimesinin Kur'an'daki karşılığının “Ahmed” olduğunu söylemektedir. Bu durumun da Hz. Muhammed'in nübüvvetine delil teşkil ettiğini söylemektedir.⁹⁵⁸

Sonuç olarak Kur'an'da Allah'ın peygamberlerden kendilerinden sonra gelen kitabı onaylayan bir peygamber geldiğinde ona inanarak yardımcı olacaklarına dair söz aldığını anlatılmaktadır.⁹⁵⁹ Buna rağmen peygamberlerin soyundan olan topluluk, peygamberlerinin bu sözünü hiçe sayarak ve inkâr yolunu seçmişlerdir. Bu durum, onların tüm peygamberlere iman etme yükümlülüğünü yerine getirmediklerinin bir göstergesidir.

2.3.4. Nüzul-i İsa İnancı

İsa'nın nüzulü Hristiyanlık için çok önem taşımaktadır. Haliyle Yeni Ahit'in birçok bölümünde İsa'nın nüzulüyle ilgili bilgiler mevcuttur.

“İnsanoğlu, Babası'nın görkemi içinde melekleriyle gelecek ve herkese, yaptığı için karşılığını verecektir.”⁹⁶⁰

⁹⁵⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/274-277.

⁹⁵⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 21/461-462.

⁹⁵⁶ Yuhanna 14:15-16; 25-26, 30; bk. Yuhanna 15:26; 16: 12-15, 17.

⁹⁵⁷ Xavier Jacob, *Sorabilir miyiz? Hristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular* (İstanbul: Sak Ofset Limitet Şirketi, 2015), 66.

⁹⁵⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 534.

⁹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/81.

⁹⁶⁰ Matta 16:27.

“O zaman İnsanoğlu’nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler.”⁹⁶¹

“Rabbin kendisi, bir emir çağrısıyla, baş meleğin seslenmesiyle, Tanrı’nın borazanıyla gökten inecek. Önce Mesih’e ait ölüler dirilecek. Sonra biz yaşamakta olanlar, hayatta olanlar, onlarla birlikte Rab’bi havada karşılamak üzere bulutlar içinde alınıp götürüleceğiz. Böylece sonsuza dek Rab’le birlikte olacağız.”⁹⁶²

Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa’nın kıyametten önce geleceği ile ilgili net ve kesin bir ayet bulunmamaktadır. Ancak müfessirler şu üç ayeti ve konuyla ilgili hadisleri yorumlayarak birtakım görüşler öne sürmektedirler.

“O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.”⁹⁶³

“Kitab ehlinde hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa’ya) iman edecek olmasın. Kıyamet günü o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır.”⁹⁶⁴

“Şüphesiz o Kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.”⁹⁶⁵

Derveze, Âl-i İmrân suresindeki ilgili ayette Hz. İsa’nın nüzulüne dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Zuhurf suresi 61. ayetin tefsirinde ise bazı müfessirlerin bu ayette geçen “innehu”daki zamirin İsa’ya döndüğünü, Kıyamet alametlerinin onun inişine delil olduğunu savunduklarını söylemektedir. Diğer bir kısım müfessirlerin ise “innehu”daki zamirin Kur’an’a döndüğünü, ayetin, Kur’an’ın dinleyenlere kıyamet saatinin gerçekleşeceğini ya da onu hatırlattığını ileri sürdüklerini belirtmektedir. Derveze, bu ikinci görüşü isabetli bularak bu ayette kıyamet saatinin gerçekleşeceğini ve ondan kaçışın olmadığını itiraf ettiğini ifade etmektedir. Müfessirimiz önceki ayetlerle de bağlantısına bakarak, insanların gözünde imkansız ve mucize olan Hz. İsa’nın babasız yaratılması, Allah’ın Kitabı’nda haber verildikten sonra kıyamet saati hakkında da şüphe edilmemesine bir

⁹⁶¹ Markos 13:26. bk. Matta 24:29-30.

⁹⁶² 1.Selanikliler 4:16-17.

⁹⁶³ Âl-i İmrân 3/46.

⁹⁶⁴ en-Nisâ 4/159.

⁹⁶⁵ ez-Zuhurf 43/61.

çağrı olduğunu ve Allah'ın kudretini ispat etme yoluna gidildiğini ifade etmektedir.⁹⁶⁶

Taberî “innehu” ifadesinden kastın İsa olduğunu aktardığı teviller sonucu belirtmektedir. Şöyle ki, Hz. İsa'nın gökten inmesinin kıyamet alametlerinden olduğunu savunmaktadır.⁹⁶⁷ Ateş ise “innehu”dan kastın Kur'an-ı Kerim olduğunu söylemektedir. Zira “Bana uyun” ifadesinde İsa kastedilseydi ayetin başı ile alakasız olacağını ama Kur'an anlamı verilirse “O, Kur'an kıyamet saatinin ilmi veya alametidir.” dendikten sonra ondan kuşkulamayın, bana uyun sözünün ayetin başı ile ilgili olacağını belirtmektedir. Ateş'e göre ayette Hz. İsa'nın nüzulüne dair bir delil ve anlam olmadığını Kur'an'ın kıyameti haber verdiği, Hz. Muhammed'in yoluna uyup ahireti kazanmak için çalışmak gerektiği anlatılmaktadır.⁹⁶⁸

Derveze “O, Kıyametin kopacağını gösterir bir ilimdir” cümlesinin Hz. İsa'nın kıyamet alametlerinden olarak, dünyanın sonuna doğru inişi rivayetlerine delil olduğunu savunanların bu konuda değişik hadisleri öne sürdüklerini de belirtmektedir. Buhari (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Tirmizi'nin (ö. 279/892) Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadis şöyledir: “Nefsimin kaderi elinde olana andolsun ki, Meryemoğlu'nun hakem ve adaletli(biri) olarak aranızda inmesine az kaldı. O haçı kırarak, domuzu öldürecek, cizye koyacak, mal çoğalacaktır. Ta ki, hiç kimse zekatı kabul etmeyecek, bir secde, dünyadan ve içindekinden daha hayırlı duruma gelecektir. Sonra Ebu Hureyre isterseniz şu ayeti okuyun der: “Andolsun kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de O (İsa), onların aleyhine tanık olacaktır” (en-Nisâ 4/159). Müslim, Abdullah bin Amr'dan şöyle bir hadis rivayet etmiştir: “Ümmetimin içinden Deccal çıkacak ve kırk zaman eğlenecek. (Ravi, kırk gün mü, kırk ay mı, kırk yıl mı bilemiyorum dedi). Yüce Allah (onun ardından) Meryemoğlu İsa'yı gönderir. Sanki O, Urve bin Mesud'a benzer. O, Deccali arar (bulur) ve onu helak eder. Sonra insanlar, iki kimse arasında düşmanlık bulunmaksızın yedi yıl daha kalırlar. Ebu Davud, Hakim ve İmam Ahmed'in Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste şöyle denilmektedir: “Benimle İsa arasında bir peygamber yoktur. Şüphesiz o, inecektir. Eğer onu görürseniz tanırırsınız. Teni beyaz ile kırmızıya çalan bir adamdır. Sarışına benzer.

⁹⁶⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/383.

⁹⁶⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/337.

⁹⁶⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2381.

Sanki başından damlalar akar. Yaş isabet etmez. İslam için insanlarla savaşıır. Haçı kırar, domuzu öldürür, cizye koyar. O'nun zamanında Allah bütün milletleri helak eder, ancak İslam milleti hariç. Mesih, Deccal'i helak eder. Sonra yeryüzüne güven hakim olur; öyle ki aslan deveyle, kaplan inekle, kurt koyunla bir arada yaşar. Çocuklar yılanlarla oynar. İsa (a.s.) yeryüzünde kırk yıl yaşar ve sonra vefat eder. Müslümanlar onun namazını kırlarlar.”⁹⁶⁹

Derveze, bu hadisleri aktarmasına rağmen bunlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmamaktadır.⁹⁷⁰ Mevdûdî'ye göre ise bu hadislerin ışığında, Hz. İsa öldü mü yoksa Allah katında hala hayatta mı şeklinde tartışmanın gereği ve faydası yoktur. Zira ölmüş bile olsa, Allah Hz. İsa'yı tekrar hayata getirmeye kadirdir.⁹⁷¹ Mevdûdî, Hz. İsa'nın gelişinin, yeni bir peygamberin geliş şartlarını etkilemeyeceğini yani vahiy almayacağını, yeni bir mesaj getirmeyeceğini, Hz. Muhammed'in şeriatında bir değişiklik yapmayacağını, kendi peygamberliğine inandırmaya çalışmayacağını ve kendine inanan farklı bir ümmet oluşturmayacağını söylemektedir. O'na verilen özel görev ise Deccal'in sebep olduğu fitneyi ortadan kaldırmak olacaktır.⁹⁷²

Taberî, Hz. İsa'nın Deccal'i öldürmek için yeryüzüne indiği sırada bütün batıl dinlerin ortadan kalkacağını, inananların İslam dininde birleşeceklerini böylece ehli kitaptan herkesin Hz. İsa'ya iman edeceğini belirtmektedir.⁹⁷³ Ateş bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Bizim gökten İsa'nın inmesini, ortadan kaybolmuş imamın çıkmasını veya mehdinin gelmesini beklemeye ihtiyacımız yoktur. İslam kıyamete kadar baki olan son din, onun güçlenmesine yardım eden ve onun uğruna canını feda etmeye hazır her Müslüman İsa, imam veya mehdidir.”⁹⁷⁴ Ayrıca Ateş, İsa'nın ineceğine ve İslam şeraitiyle amel edeceğine dair rivayet edilen çelişkili hadislerin doğru olması durumunda bir peygamberin dini yaşadıkça kendisinin de manen yaşamadığını, İsa'nın fikriyatının öldürülemediğini bilakis onun tebliğlerinin

⁹⁶⁹ İmam Buhari, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, mlf. Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latifî'z-Zebidi (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1969), 6/532; Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/55-56.

⁹⁷⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 3/384.

⁹⁷¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 4/488.

⁹⁷² Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 4/489.

⁹⁷³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/166-169.

⁹⁷⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/669-670.

yayıldığını ifade etmektedir. O'na göre onun ruhunu temsil eden ümmet, bir gün ismen olmasa bile, manen Hz. Muhammed'in fikriyatını benimseyecek ve onları uygulayacaktır.⁹⁷⁵

Hz. İsa'nın kıyamet kopmadan önce tekrar yeryüzüne geleceğine dair Mehmet Ünal şunları söylemektedir:

Son olarak ifade etmek isteriz ki, Kur'an'da Hz. İsa'nın tekrar geleceğine dair kesin bir ayet bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bunun inanç konusu yapılması da isabetli değildir. Hz. İsa hakkında pek çok ayrıntılı bilgi veren Kur'an'da buna ait bilginin yer almamış olması, konu hakkında haberlerin diğer dinlerde bulunan "Mehdi" fikrinin, İslam'a girmiş olabilme ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu ise, ancak konu hakkında hadislerin iyi bir incelemeye tabi tutulmasıyla ortaya çıkabilir.⁹⁷⁶

"Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın. Kıyamet günü o (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır."⁹⁷⁷ Derveze, bu ayetle ilgili alimlerin üç farklı görüşünü paylaşmaktadır. Şöyle ki; bazı müfessirler buradaki zamirin Nebi Muhammed'e ait olduğunu söylemişler. Bazıları da maksadın ehli kitaptan herkesin ölmeden önce Kur'an'da ispatlandığı şekilde Hz. İsa'ya iman edeceklerini fakat bu imanları ölüm anındaki tevbe kabilinden olduğu için onlara fayda vermeyeceğini söylemişlerdir. Bazıları da buradaki maksadın İsa'nın, dünyanın son zamanlarına doğru yeryüzüne ineceğini ve Kitabilerin hepsinin ona iman edeceğini söylemişlerdir.⁹⁷⁸

Derveze, bu konuda Ebu Hureyre'den nakledilen "Meryemoğlu İsa hakem, adalet dağıtıcı ve adil bir imam olarak nazil olmadıkça kıyamet kopmaz. Öyle ki O haçı kırar, domuzu öldürür, cizyeyi kaldırır, malda çok artar ve onu kabul ettirecek kimse de bulunmaz." hadis rivayetini paylaşarak Ebu Hureyre'nin bu tatbikinin kendi içtihadı olup Nebi'den gelen bir hadis olmadığını söylemektedir. Haliyle Derveze'ye göre son görüş ayetin ifade ettiği manayla bağlantılı değildir. Çünkü ayetin ifadesi mutlak olarak ehli kitaptan herkesin iman edeceğini ifade etmektedir. Bu ifade kalacak ise ehli kitabın hepsini Hz. İsa'nın yaşadığı andan dünyanın sonuna kadar kapsamaktadır. Derveze, birinci görüş için de ayetin Hz. Muhammed'den önce Hz.

⁹⁷⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/448.

⁹⁷⁶ Mehmet Ünal, "Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzülü Meselesi", *İslamiyat Dergisi* 3/4 (2000), 146.

⁹⁷⁷ en-Nisâ 4/159.

⁹⁷⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 6/240.

İsa çevresinden bahsetmesiyle geçerli olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Derveze ikinci görüşü makul bulmaktadır.⁹⁷⁹

Taberî ve Râzî, bu ayetten muradın, “Hz. İsa (ahir zamanda) inerken, mevcut olan bütün ehli kitap, mutlaka ona iman ederler” manasında olduğunu ve Hz. İsa’nın, dünyaya indikten sonra, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in dinine tâbi olacağını ve bütün insanların İslam dininde birleşerek tek millet haline geleceğini söylemektedirler.⁹⁸⁰ Bu konuyla ilgili Mevdûdî ise Hz. İsa’nın nüzulünü Meryem oğlu İsa’nın yeryüzüne gelip Deccal’le savaşacağını bildiren hadislerle de desteklemektedir. Bu hadise göre Hz. İsa’nın bir yerde ölü olmaktan çok ikinci gelişine dek evrenin bir yerlerinde yaşıyor olduğuna inanmanın daha mantıklı olduğunu savunmaktadır.⁹⁸¹

Ateş, Hz. İsa’nın göğe çıkıp, ineceğine dair hiçbir işaret olmadığını söyleyerek bu ayette kitap ehlinde her ferdin, ölmeden önce gözünden perde kalkınca Kur’an’ın, Hz. İsa hakkında söylediklerinin gerçek olduğunu yani onun Allah’ın oğlu değil, kulu ve elçisi olduğunu anlayacağı şeklinde olacağını ifade etmektedir. Kıyamet gününde her peygamber, kendi ümmetinin tebliğ ettiği hakikatlere uyup uymadıklarına tanıklık edeceğinden bu ayette de Hz. İsa’nın, kendi ümmetinin kendisi hakkında uydurduklarına, gerçeğe aykırı inançlarına, kendi tebligatına uymadıklarına dair onların aleyhine tanıklık edeceği anlatılmaktadır.⁹⁸²

Hz. İsa’nın nüzulünün mümkün olmayacağını ileri süren bir alim de Muhammed Hamidullah’tır. Kendisi, Kur’an-ı Kerim’in Allah’ın Hz. İsa’yı kendi katına yükselttiğini kabul edip açıklamakla birlikte, onun yeniden yeryüzüne ineceğinden bahsetmediğini düşünmektedir. Ona göre Hz. İsa’nın tebliğ vazifesi, Hz. Muhammed’in resul olarak görevlendirilmesiyle son bulmuştur.⁹⁸³

Netice itibariyle Derveze, ilgili ayetleri Hz. İsa’nın nüzulüne yönelik yorumlamayarak Hz. İsa’nın kıyamet kopmadan önce dünyaya geleceğine dair görüş aktarmamaktadır.

⁹⁷⁹ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 6/240-241.

⁹⁸⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/428-429; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 8/409-410.

⁹⁸¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/429-430.

⁹⁸² Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/712-713.

⁹⁸³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 534-535.

2.3.5. Ahiret İnancı

Hristiyanlığın genel anlayışına göre ahirette kurtulmak İsa'ya inanış ile yakından ilgilidir. Onlara göre Tanrı, çok sevdiği insanların günahkâr olmasını istememiş ve bir insanla başlayan bu suçu bir insanla gidermek istemiş. O kişi de İsa-Masih'tir. O'nun babasız doğmasının nedeni Âdem'in işlediği suça sirayet yoluyla ortak olmasına engel olmaktır. Bu nedenle İsa günahsız doğmuştur. Ancak insanlığın günahlarına kefarete olması amacıyla haç üzerinde kendi kanını dökmüştür, üçüncü gün dirilmiş ve Tanrı'nın sağında oturmuştur. Buna rağmen her bir insan Tanrı katında hala suçlu olduğu için günahın bedeli olarak ölüm gerçekleşmelidir. Haliyle Hristiyanlarca Mesih'in bu uzlaştırıcı hizmetine iman vasıtası ile insanlar, günahlarından kurtulmakta ve ahiret hayatını kazanmaktadır.⁹⁸⁴

Hristiyanlıkta ahiret inancı ve cennet-cehennem hayatıyla ilgili bilgilere Yeni Ahit'te yer verilmiştir. Hristiyanlıkta cennet, Tanrı'ya inanıp kendisini sevenler için mükâfat yeri olarak tasvir edilmesinin yanında Mesih'le beraber ebedi yaşamı, Tanrı'yı olduğu gibi yüz yüze görmeyi, ebedi sevgi ve yaşam birliğini ifade etmektedir.⁹⁸⁵ Yeni Ahit'te cennet tasviri "Hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak duymadı, hiçbir insan yüreği kavramadı."⁹⁸⁶ şeklinde yapılarak duyular ötesi bir anlatım sunmaktadır. Hristiyanlıkta cehennem ise inançsızların öldükten sonra gittiği yerdir. Yeni Ahit'te cehennem tasviri "Kötülük yapan herkesi O'nun egemenliğinden toplayıp kızgın fırına atacaklar."⁹⁸⁷ ve "İblis'le melekleri için hazırlanmış sönmez ateşe gidin."⁹⁸⁸ pasajlarıyla yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda ehli kitaptan bir zümre olan Hristiyanların ahiret inancında yer alan cennete girme meselesiyle ilgili değerlendirilen ayetler vardır.⁹⁸⁹ Derveze'ye göre bu ayetler her ne kadar Yahudilere yönelik çağrıyla başlıyor olsa da Hristiyanlardan da Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih ameller işleyen herkes için Rabbi katında bir ödül olduğu anlatılmaktadır.⁹⁹⁰

⁹⁸⁴ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 370-371.

⁹⁸⁵ Gündüz, *Hristiyanlık*, 101.

⁹⁸⁶ 1.Korintliler 2:9.

⁹⁸⁷ Matta 13:41-42.

⁹⁸⁸ Matta 25:41.

⁹⁸⁹ el-Bakara 2/62; el-Mâide 5/69.

⁹⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/78.

Derveze Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlamanın gerçek anlamda Allah'a ve ahiret gününe iman etmekle ve salih amelle çeliştiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu grupların kalben ve bedenlen İslam çağrısına bağlanmalarının kurtuluş için bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir.⁹⁹¹ Taberî'ye göre Yahudiler Hz. İsa gelinceye kadar Tevrat'a bağlı kaldıkları; Hristiyanlar da Hz. Muhammed gelinceye kadar Hz. İsa'ya tabi oldukları sürece mümin sayılmaktadır. Fakat salih amel üzere yaşamayan Yahudiler ve Hristiyanlar hüsrandır.⁹⁹²

Râzî ise ayette kimlerin kastedildiği ya da iman durumları hakkında ihtilaflı görüşleri aktarıp kendi görüşünü belirtmeksizin ayetteki ifadeyi genelleyerek dalalette olanların dalaletten vazgeçip hak dini tasdik ettikleri zaman, Allah'ın onların imanlarını ve taatlerini kabul edeceğini ve onları huzurundan kovmayacağını bilsinler diye Allah'a iman ettikleri takdirde ahirette onlara mükâfat verileceğini açıklamaktadır.⁹⁹³

Mevdûdî ise ayetin Yahudilerin iman ve amelleri ne olursa olsun ebedi kurtuluşun kendi tekellerinde olduğu yönündeki yanlış tavırlarını kaldırmak için indirildiğini söylemektedir.⁹⁹⁴ Süleyman Ateş ise bu ayetlerin bir sınırlandırma söz konusu kılmadığını hangi zamanda yaşanır yaşınsın şirk barındırmayan Allah inancının yanında ahirete de iman ediliyorsa salih amelle cennete girebileceklerini ifade etmektedir.⁹⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de "Onlar, 'Yahudi veya Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek' dediler."⁹⁹⁶ yer alan ayette Derveze, Medine döneminin başlarında Yahudilere yönelik eleştiriler barındırdığını söyleyerek Hristiyanlara da yer verilmesiyle onların da aynı olumsuz tavır içinde oluşlarına dikkat çekildiğini dile getirmektedir. Çünkü kendilerini Hristiyanlık dinine nispet edenlerin kurtuluşa ermiş cennet ehli olduğunu, Yahudilerin ise şeriatten sapmış hakkı temsil etmeyen kimseler olduğunu sanmaktadırlar. Derveze'ye göre her biri ötekini akılsızlıkla, batıl ve sapkın bir esasa istinat etmekle suçluyorsa da bunların içinde kendini Allah'a teslim edip salih amel işleyenler kurtuluşa erecektir. Hakka çağırmak, hakla batılı,

⁹⁹¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/78.

⁹⁹² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/227-229.

⁹⁹³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gay*, 3/54-57.

⁹⁹⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 1/83.

⁹⁹⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/197-198.

⁹⁹⁶ el-Bakara 2/111-113.

hidayetle sapıklığı birbirinden ayırmak olan ilahi risalete olumlu karşılık verenlerin, onu benimseyenlerin durumu felahıdır.⁹⁹⁷

2.3.6. Melek İnancı

Hristiyanlıkta melekler; kendilerine verilen emirleri yerine getirme ve Tanrı'yı övme amacı ile yaratılmış “saf ruhlar” olarak dikkat çekmektedir. Hristiyan kutsal kitabında melekler; Tanrı'nın emrine uygun olarak insan biçiminde gözükebilen,⁹⁹⁸ Tanrı'ya övgüde bulunan,⁹⁹⁹ elçi olarak hizmet eden,¹⁰⁰⁰ Tanrı'nın isteğini yerine getiren,¹⁰⁰¹ Baba'ya ve Mesih'e ibadet eden,¹⁰⁰² bilge, güçlü, kutsal, sayısız¹⁰⁰³, insanları koruyan¹⁰⁰⁴ ve bir bedene bürünerek ortaya çıkabilen¹⁰⁰⁵ özellikle manevi varlıklardır.¹⁰⁰⁶

Hristiyanlıktaki melek inancı büyük oranda Yahudiliktekine benzemekte, bu inancın kaynağını Kitab-ı Mukaddes metinleri ve kilise geleneği oluşturmaktadır. Hristiyanlıkta meleklerle ilgili doktrin, temel hedefi Mesih'in meleklerden, Mesih'in tesis ettiği yeni şeriatın da Musa şeriatından daha üstün olduğunu ispatlamak için Pavlus tarafından geliştirilmiştir. Yani yüceltilmiş İsa Mesih kendisinin hizmetkarları olan meleklerin çok üzerindedir.¹⁰⁰⁷

Hristiyanlıkta meleklerle iyi melek, kötü melek kavramı ile de yer verilmektedir. İyi meleklerin göğün mutluluğuna eriştiklerine inanılmakta bu sebeple onlara “Tanrı'nın oğulları”,¹⁰⁰⁸ “Seçkin Melekler”,¹⁰⁰⁹ “Göğün Melekleri”,¹⁰¹⁰ “Göğün

⁹⁹⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/117.

⁹⁹⁸ Yaratılış 19:1-22.

⁹⁹⁹ Mezmurlar 103:20.

¹⁰⁰⁰ Luka 1:11-38, 2:9-14.

¹⁰⁰¹ Mezmurlar 103:20; Matta 6:10.

¹⁰⁰² Filipililer 2:9-11; İbraniler 1:6.

¹⁰⁰³ 2.Samuel 14:20; Mezmurlar 103:20; Matta 25:31; İbraniler 12:22-24.

¹⁰⁰⁴ Mezmurlar 91:11-12.

¹⁰⁰⁵ Yuhanna 20:12; İbraniler 13:2.

¹⁰⁰⁶ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 369; Behnan Konutgan-Levent Kınran vd., *Kutsal Kitap Sözlüğü* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016), “Melek”, 449.

¹⁰⁰⁷ Erbaş, “Melek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29/37-39; Martin Arnoeth, *İslamiyet-Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, ed. Mualla Selçuk vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016), “Melek”, 2/533.

¹⁰⁰⁸ Luka 20:36.

¹⁰⁰⁹ 1. Timoteos 5:21.

¹⁰¹⁰ Matta 22:30.

Sakinleri”,¹⁰¹¹ denilmektedir.¹⁰¹² Yeni Ahit kitaplarında sadece iki meleğin isminden açıkça bahsedilmektedir. Bunlar Mikail¹⁰¹³ ve Cebrail¹⁰¹⁴, dir.¹⁰¹⁵

İslam inancında meleklerle iman, inanç esasları içerisinde zikredilmektedir.¹⁰¹⁶ Kur’an’da seksen yedi yerde geçen ve bazı yerlerde “Resul”¹⁰¹⁷ olarak işaret edilen “Melek” ismi, haberci, elçi, kuvvet ve iktidar sahibi, tedbir ve tasarruf sahibi manalarına gelmektedir. Hem Hristiyanlıkta hem de İslam’da melek denilince kainat üzerinde Allah namına tasarrufta bulunan, O’nun emirlerini ve verdiği vazifeleri yerine getiren, ilim, irade, kudret sahibi manevi varlıklar anlaşılmaktadır.¹⁰¹⁸

Derveze’nin tefsirinde Hristiyanlıktaki melek inancıyla ilgili doğrudan bir bölüm bulunmamaktadır. Lakin Bakara suresinde geçen “iki melek” ifadesindeki Harut ve Marut adlı meleklerle ilgili Derveze’nin görüşleri Yahudilikte melek inancı başlığı altında işlendiğinden burada tekrara yer vermemekteyiz.

2.4. Hristiyanların Temel İbadet Esasları ve Eleştirilen Yönleri

Hristiyanlıkta ibadet; Hz. İsa’nın ibadet konusundaki telkini ve “İsa’nın yaşayan ibadeti” olmak üzere iki esasa dayanmaktadır. Ancak Hristiyanlık kutsal kitabında İsa tarafından tavsiye edilmiş belirli bir dini uygulama bulunmasa da kalben dua edilmesi¹⁰¹⁹ yer almaktadır.¹⁰²⁰ Hristiyanlıkta toplu ibadet papaz nezaretinde kiliselerde cemaatle yapılmaktadır. Kilisenin sembolü “Haç”tır, ibadete çağrı çan ile olmaktadır. Hristiyanlıkta ibadetler günlük, haftalık, yıllık ibadetler şeklinde gerçekleşmektedir. Günlük ibadetleri sabah-akşam olurken haftalık ibadetleri pazar günü “İsa’nın Diriliş Günü” olarak kabul edildiğinden önemlidir.

¹⁰¹¹ Markos 12:25.

¹⁰¹² Erbaş, “Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri”, 117.

¹⁰¹³ Yahuda’nın Mektubu 9.

¹⁰¹⁴ Luka 1:19.

¹⁰¹⁵ Murat Serdar, “Hristiyanlık ve İslam’da Meleklerin Varlık ve Kısımları”, *Bilimname* 17 (2009), 160.

¹⁰¹⁶ el-Bakara 2/285.

¹⁰¹⁷ el-En’âm 6/61; el-Hac 22/75; eş-Şûrâ 42/51; el-Mürselât 77/1.

¹⁰¹⁸ Serdar, “Hristiyanlık ve İslam’da Meleklerin Varlık ve Kısımları”, 143.

¹⁰¹⁹ Matta 6:6.

¹⁰²⁰ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 384.

Yıllık ibadetler de Noel, Epifani,¹⁰²¹ Paskalya, İsa'nın Göğe Yükselişi, Pentekost,¹⁰²² Haç Yortusu,¹⁰²³ Meryemana Günü şeklindedir.¹⁰²⁴

Hristiyanlıkta ibadet olarak ferdi dua, oruç ve sakramentler önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bu sakramentler içerisinde namaz ibadeti bulunmamaktadır. Hristiyanların kutsal kitabı İncillerde namaz ibadetini bildiren açık bir ifade bulunmamakla birlikte dua ve namaz arasındaki irtibata işaret eden pasajlar vardır.¹⁰²⁵ Bu bilgiler Hristiyanlıkta namaz ibadetinin aslen var olduğu düşüncesi oluştursa da günümüzde İncillerde namaz, dua ve sunu ifadeleriyle anlatılmaktadır.¹⁰²⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hristiyanların namaz ibadetine yönelik herhangi bir atıf bulunmazken oruç ibadetiyle ilgili "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."¹⁰²⁷ ayeti orucun yalnızca Müslümanlara değil önceki topluluklara da farz kılındığını göstermektedir. Bu bağlamda müfessirimiz Derveze, Elmalılı, Taberî oruç ibadetinin ehli kitaba dahil olan Hristiyanları da kapsadığına dair görüşleri bulunmaktadır.¹⁰²⁸

Elmalılı tefsirinde anlatılan bir rivayete göre ramazan orucu ve aynı miktar oruç Yahudi ve Hristiyanlara farz kılınmıştır. Ancak Hristiyanlar tuttıkları orucun şiddetli bir sıcağa tesadüf ettiği bir zamanda alimlerin görüş birliği ile yaz ve kış arasında sabit bir mevsim belirleyerek orucu bahara sabitlemişlerdir. Bu değişikliğe kefarete olarak on gün daha ekleyerek kırk güne ulaşmışlardır. Zaman içerisinde hastalanan bir hükümdarları için de on gün ekleyerek oruç günlerini elli güne çıkarmışlardır. Daha sonraları niteliğinde de düzenlemeler yapmışlardır ki buna perhiz denmektedir.¹⁰²⁹ Taberî de Şa'bî'den (ö. 104/722) aynı rivayeti aktararak

¹⁰²¹ Markos 1:11.

¹⁰²² Elçilerin İşleri 2:1-4.

¹⁰²³ Luka 9:23.

¹⁰²⁴ Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 385-390.

¹⁰²⁵ Matta 17:1-7, 26:36-39; Markos 14:32-38; Vahiy 7:11-12, 22:6-9; Hasan Hüseyin İslam, "Tevrat ve İnciller'de Zikredilen Namazın Farzlarının Kur'an'a Göre Tahlili", *Harran İlahiyat Dergisi* 50 (Aralık 2023), 62.

¹⁰²⁶ İslam, "Tevrat ve İnciller'de Zikredilen Namazın Farzlarının Kur'an'a Göre Tahlili", 80.

¹⁰²⁷ el-Bakara 2/183.

¹⁰²⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/424-425; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 2/7; Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/178.

¹⁰²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 2/7-8.

bizim orucumuzun onlara benzeme yönünün ramazan ayında tutulması sebebiyle olduğunu söylemektedir.¹⁰³⁰

Ateş'e göre Hristiyanların bu ayette eleştirilmelerinin nedeni kendilerine farz kılınan orucun şeklini değiştirip onu perhiz haline sokmaları ve gününü çoğaltmalarındandır.¹⁰³¹ Râzî ise oruç ibadetinin Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlere ve ümmetlere farz kılındığını, orucun zamanı ve miktarı ile ilgili görüşlerin doğru olmadığını belirterek buradaki mananın orucun meşakkatine yönelik olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³² Mevdûdî bu ayette Hristiyanların oruç ibadetiyle ilgili herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.¹⁰³³ Derveze ise bu ayetle ilgili Hristiyan özelinde bir bilgi aktarmamaktadır.¹⁰³⁴ Derveze'nin Hristiyan ve Yahudilere oruç ibadetinin farz kılınışıyla ilgili görüşlerini Yahudilikte ibadetler başlığı altında verdiğimizden tekrara gerek duymamaktayız.

2.5. Hristiyanların Bazı Yönleri

2.5.1. Ahitlerini Bozmaları ve Anlaşmaya Uymamaları

“Ahid”, sözlük anlam olarak, sorumlu tutma, sadakatsiz, söz verme, anlaşma yapma gibi manalara gelmektedir.¹⁰³⁵ Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda Allah'ın Hristiyanlardan söz aldığını ancak Hristiyanların ahdine sadık kalmadıklarını görmekteyiz. “‘Biz Hristiyanız’ diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular.”¹⁰³⁶ Derveze, bu ayette Hristiyanların hak yolda durmalarına, farz görevleri yerine getirmelerine ve onlara Allah tarafından hidayet getiren resulleri tasdik edip, onları desteklemelerine dair Allah'ın onlardan aldığı sözün hatırlatıldığını söylemektedir. Hristiyanların aralarında olan düşmanlık ve kin anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıkların, Allah'ın bildirdiğine göre kıyamet gününe kadar devam etmesi ve yaptıklarından dolayı Allah'ın, onların aralarında hüküm verip aralarını ayıracağına

¹⁰³⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/426-429.

¹⁰³¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/261.

¹⁰³² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 4/321-322.

¹⁰³³ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an*, 1/143-144.

¹⁰³⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/178.

¹⁰³⁵ Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadis* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 605.

¹⁰³⁶ el-Mâide 5/14.

dair bir hatırlatma olduğunu da eklemektedir.¹⁰³⁷ Ayrıca Allah'ın sınırlarını korumaları, Allah'a karşı ve insanlara karşı görevlerini yerine getirmelerini ve bunlardan sapanları uyarmalarına dair Allah'ın Hristiyanlardan aldığı ahde gelince bunun da Mesih'in Allah'tan aktardığı pek çok sözü içeren bilgilerini rivayet eden İncillerde yer aldığını belirtmektedir.¹⁰³⁸

Bu konuda Taberî ve Ateş, Hristiyanların “Biz Hristiyanız.” iddiasında bulunurken aslında peygamberlere itaat etme vaadinde bulunduklarını ancak zamanla sapkın Yahudilerin yolunu tutarak dinlerini değiştirdiklerini ve Allah'a vermiş oldukları sözlerini bozduklarını belirtmektedir. Bu durum Hristiyanların aralarında, Allah'ın kitabını terkettikleri, farzlarını ihlal ettikleri ve cezalarını uygulamadıkları için düşmanlık ve kin duygularının doğmasına neden olmuştur. Taberî, bu kin ve düşmanlığın ise heva ve heveslerinin birbirleriyle çelişmesiyle ve görüş ayrılığına düşmeleriyle oluştuğunu söyleyerek Hz. İsa hakkında çeşitli ihtilaflara düşmelerini örnek vermektedir.¹⁰³⁹ Râzî ise ayette “Biz Hristiyan diyenlerden” denildiğini “Hristiyanlardan” denilmediğini belirterek bunların Allah'a yardım eden kimseler olduğunu söylemektedir. Bu ismin gerçekte övgü için kullanıldığını ancak Allah katında bu isme nail olamadıklarına değinilmektedir. Şöyle ki İncil'de Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmaları gerektiği belirtilmişken Hristiyanların bu anlaşılmaya uymadıkları söylenmektedir.¹⁰⁴⁰

Yüce Allah, Âl-i İmrân suresi 81. ayette son peygamberini tüm insanlığa resul gönderdiğini, hem peygamberlerine hem de bütün ümmetlere haber verdiğini, onun peygamberliğini tasdik edeceklerine dair kendilerinden söz aldığını söylemektedir. Derveze, burada alınan sözün peygamberlerin kendi ümmetlerine sonra gelecek olan peygamberlere esaslarda ve hedeflerde aynı olduğunu gördükleri müddetçe tabi olmalarını ve ona yardım etmelerini emretmesi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴¹

Derveze ve Mevdûdî'ye göre ayetlerin ruhuna ve içeriğine paralel olan bu açıklamadan hareketle ayetlerin, Nebi'nin peygamberliğini teyit ettiği ve ehli kitabın

¹⁰³⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/56.

¹⁰³⁸ Derveze *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/57.

¹⁰³⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri* , 3/249-250; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 2/759.

¹⁰⁴⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 8/545-546.

¹⁰⁴¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/439.

O'nu tasdik etmeleri yönünde bağlayıcı bir delil teşkil ettiği görülmektedir.¹⁰⁴² Ayrıca Mevdûdî, Hz. Muhammed'den de böyle bir söz alındığını bildirir bir delile, ne Kur'an'da ne de hadislerde rastlanmadığını, Onun, peygamberlerin sonuncusu olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴³ Taberî'ye göre ayette kendilerinden ahit alındığı zikredilen insanlardan maksat, hem peygamberler hem de onların ümmetleridir. Ayet-i kerime, peygamberlerin, aynı dâvayı tebliğ etmeleri sebebiyle birbirlerine iman etmelerini ve birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği, ümmetlerin de peygamberlere iman edeceklerine ve onları destekleyeceklerini beyan etmekte ve bu hususta Allah Teâlâ'nın onlardan söz aldığını, onların da bunu kabul ettiklerini bildirmektedir.¹⁰⁴⁴ Râzî ise bu ayetteki asıl maksadın Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair olduğunu belirterek bunun sadece peygamberlerin ikrarı, ümmetlerin ikrarı, Hz. Muhammed döneminde yaşayanların imanı şeklinde deliller ve tenkitler içeren görüşler aktararak en iyisini Allah'ın bildiğini söylemektedir.¹⁰⁴⁵

Sonuç olarak Hristiyanlar da tıpkı Yahudiler gibi dini ve kitabı tahrif ederek tevhit inancından sapmaları, Hz. Muhammed'e ihanet ve düşmanlıkta bulunmaları hususu Kur'an'da eleştirilmekte ve kınanmaktadır.

2.5.2. Bid'at ve Başkalarını Taklit Etme İsteği

Kur'an-ı Kerim ehli kitabın, dini inançlarında hak ve hakikate aykırı şekilde aşırıya kaçtıkları ve hevalarına uydukları için dosdoğru yoldan saptıklarını belirtmektedir. Kendileriyle birlikte birçoklarını da saptırmış bulunan bu kavme hatalı yolu izlemekten sakınmaları gerektiği öğütlenmektedir. “De ki: ‘Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın.’”¹⁰⁴⁶ Derveze, önceki ayetlerdeki hitabın Hristiyanlara yönelik olduğunu söyleyerek bu ayetin hedefinin Hristiyanları, Yahudileri izlemekten alıkoymak olduğunu belirtmektedir. Çünkü onlar da hevalarına uyarak sapmış ve birçoklarını saptırmışlardır. Derveze, İbn Abbas'tan dinde aşırı gitmenin yanlışlığını anlatan

¹⁰⁴² Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/439.

¹⁰⁴³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/275.

¹⁰⁴⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/302-304.

¹⁰⁴⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/429-434.

¹⁰⁴⁶ el-Mâide 5/77.

“Resulullah buyurdu ki: Dinde aşırı gitmekten sakının. Çünkü sizden öncekiler aşırı gittikleri için helak oldular.” hadisini aktararak ayetin kapsamının doğal olarak, bu tür insanları taklit etmeme direktifi içerdiğini söylemektedir.¹⁰⁴⁷

Taberî’ye göre Peygamberimizden yöneltildiği istenen yasak Hristiyanlar içindir ve haktan sapan inançlarıyla ilgilidir. Hevalarına uymamaları istenenler de Yahudilerdir.¹⁰⁴⁸ Mevdûdî, Hristiyanların kendi peygamberlerine sevgi ve saygıda aşırıya kaçarak özelde Yunan felsefesinden genelde başka milletlerin batıl inanç ve alışkanlarından etkilenecek yeni bir din icat ettiklerini söylemektedir.¹⁰⁴⁹ Ateş’e göre dinin amacı insanları hurafelerden arındırıp tertemiz kul yapmaktır. Dolayısıyla ayette Hristiyanların dini amacından saptırmak için dinde aşırıya gitmemeleri, daha önceden sapmış Yahudilere uymamaları konusunda uyarıldıklarını belirtmektedir.¹⁰⁵⁰ Râzî, Allah Teâlâ’nın ilk önce Yahudilerin, ikinci olarak da Hristiyanların batılları ile ilgili beyanatta bulunup bunların yanlış ve asılsız olduğu hususunda pek kesin ve kuvvetli deliller getirerek haddi aşmamaları konusunda onları uyardığını ifade etmektedir. Ayrıca Râzî, din hususunda haddi aşmanın iki türlü olduğunu belirterek bunların birincisi hakkı yerleştirip te’kid etmede ileri gitmektir, ikincisi ise ortaya şüpheler atıp delilleri gizleme hususunda külfete girmek, zorlanmaktır. Ayetteki haddi aşış da ikinci gerekçedir. Yahudilerin Hz. İsa’nın (hâşâ) veled-i zina olup yalan söylediğini ileri sürmeleri; Hristiyanların ise, Hz. İsa’nın bir ilah olduğunu iddia etmeleri, ehli kitabın aşırıya kaçtığının örneklerindendir.¹⁰⁵¹

Kur’an’da Hristiyanların bid’at davranışlarıyla ilgili bahsedilen konulardan biri de “(Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar.”¹⁰⁵² ayetiyle ruhbanlık olmuştur. Bu ayette Derveze Hristiyanların daha fazla ibadet etmek için kendilerini ibadete kapatarak ve kadınlardan uzaklaşarak ruhbanlık müessesesi oluşturdıklarını buna da bazılarının gereği gibi uymadıklarını ve doğru yoldan çıktıklarını söylemektedir.¹⁰⁵³ Bu ayetle

¹⁰⁴⁷ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/151-152.

¹⁰⁴⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/509-510.

¹⁰⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an*, 1/501.

¹⁰⁵⁰ Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 2/822-823.

¹⁰⁵¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü’l-Gayb*, 9/178-179.

¹⁰⁵² el-Hadîd 57/27.

¹⁰⁵³ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/260.

ilgili bilgilere Hristiyanlığın Tanrı inancı bahsinde yer verdiğimiz için tekrara düşmemek adına detaya girilmeyecektir.

Kur'an'da Hristiyanların dindeki aşırılıklarından dolayı tevhitte uzaklaşarak şirke düştükleri anlatılmaktadır.¹⁰⁵⁴ Derveze bu durumun başkalarını taklit etme isteğiyle ortaya çıktığını söyleyerek Seyyid Reşid Rıza'nın Menar tefsirindeki yorumunu aktarmaktadır. Öyle ki Hristiyanların teslis akidesinin aslında yeni bir kavram olmadığını ortaya koyarak İncillerden gelen Hz. İsa'nın sözlerinin tevili neticesinde olduğu, bunun eski olup Hristiyanlıktan asırlarca önce milletlerin bunu kullandığı, bu görüşü Mısırlıların, Farşlıların, Yunanlıların, Rumların, Brahmanist ve Budistlerin kullandığı ve bu görüşün Hristiyanlığa da Hz. İsa'nın yaşadığı zamanlarda ve ondan sonra uzun bir zamana kadar Şam beldelerinde hüküm süren Rumlar yoluyla sirayet ettiği bilgisini vermektedir.¹⁰⁵⁵

Öyle anlaşıyor ki Hz. İsa, İsrailoğulları'nı hem kendisinin hem de onların Rabbi olan tek ve ortaksız Allah'a ibadet etmeye çağırmıştır. Lakin bu çağrıya kulak vermeyerek yanlışa yeltenip küfre düştükleri Kur'an'da anlatılmaktadır.

2.5.3. Hakkı Batılla Karıştırıp Gizlemeleri

Kur'an, Hristiyanların hakkı batıl ile karıştırıp gizlemeleri konusuyla ilgili Hristiyanlara direk atıf yapmasa da "Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"¹⁰⁵⁶ ayetinde olduğu gibi ehli kitap hitabıyla Hristiyanlara da seslenerek onları kınamaktadır. Hristiyanların gizlemeye çalıştıkları konuların başında Hz. Muhammed'in peygamberliği meselesi gelmektedir.

Derveze, Yahudi ve Hristiyanların hile yapmak suretiyle Tevrat'ta ve İncil'de Muhammedî risalete dair bir işaretin olmadığını söylediklerini belirtmektedir. Ancak onların iddiaları, elimizde sağlam olarak ulaşamayan söz konusu semavi kitaplarda, Muhammedî risalete dair kuvvetli bir delilin ve Hz. Muhammed'e tabi olmalarını ehli kitaba emreden bir ifadenin olmadığını göstermez. Bu durum A'râf suresi 157. ayetini teyit etmektedir. "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule, o ümmi peygambere uyan kimselerdir." ayetin ifadesiyle onlardan bir grubun iman edişi tereddütsüz yakini gerçeklerdendir. Nitekim onlardan bir topluluğun iman

¹⁰⁵⁴ en-Nisâ 4/171.

¹⁰⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 6/250.

¹⁰⁵⁶ Âl-i İmrân 3/71.

ettiğine dair daha birçok ayet mevcuttur.¹⁰⁵⁷ Çünkü onlar, Nebi'nin peygamberliğini belirtilerini ve bu risaletin doğruluğunu kendi kitaplarında görüyorlardı.¹⁰⁵⁸

Râzî ve Mevdûdî bu ayette Yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini bildikleri halde inkâr edişlerinin ve şüpheler oluşturarak gizlemelerinin yasaklandığını dile getirmektedirler.¹⁰⁵⁹ Taberî ise bu ayetle ilgili iki görüş aktararak İbn Abbas'a göre ayetteki Hak'tan maksadın İslam, Batıl'dan maksadın Yahudiler ve Hristiyanlar olduğunu söylemektedir. Yahudi ve Hristiyanların batıl olan kendi dinlerini, hak olan İslam dinine karıştırmak istemektedirler. İbn-i Zeyd'e (ö. 51/671) göre ise ayette zikredilen Hak'tan maksat, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'ya indirdiği Tevrat'tır. Batıl'dan maksat ise, Yahudilerin bizzat kendi elleriyle yazıp ona sokuşturdukları şeylerdir.¹⁰⁶⁰ Ateş'e göre ayette anlatılmak istenen Hristiyanların kutsal kitaplarındaki Hz. Muhammed'in vasıflarını bilmelerine rağmen gizlemeleri, onu kabul etmeyişleridir.¹⁰⁶¹

Onların Hz. Muhammed'e ait sıfatlar hakkında yaptıkları gibi geçmiş kitaplardaki ayetleri de sakladıklarını yine Kur'an bize haber vermektedir. "Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir."¹⁰⁶² Derveze, ehli kitabın yanlarında bulunan kitaptan çoğunu azgınlık, kibir ve aleyhlerine delil olma endişesi ile gizlemeleri ve inkâr etmelerinden dolayı bu ayetlerin nazil olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶³

Ehli kitaptan inananların ortaya çıkması, diğerlerinin bu gizleme ve inkârlarını göstermek bakımından onlar için küçük düşürücü olmuş, Kur'an'ın bu husustaki tespitleri için de doğal olarak doğrulayıcı bir ölçü olmuştur. Bugünkü kitaplarında bulunmayan imanla ilgili açıklamalar ve ehli kitabın akaidi ve tarihi ile ilgili kıssalar, zamanla onların elinde olan ve onların inkâr ederek veya kibirlenerek saptırdıkları veya gizledikleri şeylerdendir. Bu inkâr, azgınlık ve kibir neticesinde

¹⁰⁵⁷ el-Mâide 5/83; er-Ra'd 13/36; el-İsrâ 17/107-108; el-Kasas 28/53-55; el-Ahkâf 46/10.

¹⁰⁵⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 5/439-440.

¹⁰⁵⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 6/391; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 1/72.

¹⁰⁶⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2/289-290.

¹⁰⁶¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/455.

¹⁰⁶² el-Mâide 5/15.

¹⁰⁶³ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/61.

hakkı saptırma veya gizleme işi Peygamber'e iman etmeyenlerin alışkanlığı oldu. Sonra bu saklanan ve inkâr edilen kısımlar üzerinden bazı felaketler geçmesiyle yok olup günümüze kadar ulaşamadılar.¹⁰⁶⁴

2.5.4. Sapkınlıkları

Kur'an-ı Kerim, Hristiyanların İsa'yı tanrılaştırdıklarını, “üçün üçüncüsüdür” diyerek tevhitten saptıklarını ve böylece küfre girerek hak yoldan saptıklarını anlatmaktadır.¹⁰⁶⁵ Yoldan sapan grubun Hristiyanlar olması hasebiyle Taberî, Râzî, Elmalılı gibi pek çok müfessir Fatiha suresindeki “kendilerine gazap edilenler”i Yahudiler, “sapıklar”ı Hristiyanlar, “sırat-ı mustakîm”i de İslam dini olarak tefsir etmişlerdir.¹⁰⁶⁶ Derveze ise bu surenin Kur'an'ın ilk inen surelerden olduğunu söyleyerek Kur'an'ın Mekki bölümü ehli kitab olan Yahudi ve Hristiyanlardan daha yumuşak bir şekilde, Hz. Peygamberin risalet ve davasına onların tanıklığının istenilmesi tarzında bahsettiğini eklemektedir. Birçok ayetin onların iman etmeleri ve kendilerine Kur'an okunduğunda huşu ve itaat göstermelerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla hadis sahih bile olsa hicretten sonra Medine döneminde söylendiğini müfessirimiz ifade etmektedir.¹⁰⁶⁷ Ateş de Fatiha suresindeki nitelemelerle ilgili ehli kitaba bir atıf yapmamaktadır.

Kur'an'da Hristiyanların dindeki aşırılıklarının bir sonucu olarak tevhitten ayrılarak şirke düştükleri haber verilerek sonra gelenlerin de bu sapmışlar topluluğundan olmamaları emredilmektedir. “De ki: ‘Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın.’”¹⁰⁶⁸ Derveze'ye göre bu ayetin sonrasında olan bağlantısında Hristiyanlara yönelik dinde aşırıya kaçmama dosdoğru yolda sapmama ve hakka geri dönme uyarısı algılanmaktadır. Çünkü Yahudiler ve benzeri hevasına tabi toplulukların bir kısmı küfürleri, isyanları Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemeleri ve günah ve münkeri yasaklamamaları

¹⁰⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/61.

¹⁰⁶⁵ el-Mâide 5/12-18; et-Tevbe 9/20.

¹⁰⁶⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/86-95; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 1/64; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 1/363-366.

¹⁰⁶⁷ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 1/15.

¹⁰⁶⁸ el-Mâide 5/77.

sebebiyle peygamberin diliyle lanetlenmişlerdir.¹⁰⁶⁹ Bu ayetle ilgili *Hristiyanların bid'at ve başkalarını taklit etme isteği* başlığı altında müfessirlerin görüşlerine yer verildiğinden tekrar aktarmaya lüzum görülmemektedir.

Sonuç olarak Hristiyanlar, Hz. İsa'nın insanlığa Allah tarafından gönderilmiş bir elçi oluşu ve Allah'ın tek ve ortaksız olduğu, çocuk edinmediği ve birden çok olmadığı çerçevesi dışına çıkarak gerçeğe aykırı batıl, sapkın bir inanış peşinde olmaları nedeniyle Kur'an'da eleştirilmektedir.

2.5.5. Müslümanlara Karşı Tavrıları

Kur'an-ı Kerim'de ehli kitap içinden Hristiyanların Müslümanlara karşı sevgi bakımından Yahudilerden daha yakın olduğu “Onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da “Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da ‘Biz Hristiyanlarız’ diyenler olduğunu mutlaka görürsün.”¹⁰⁷⁰ ayetinde ifade edilmektedir.

Derveze bu ayette Yahudilerin Hz. Muhammed'in mesajına ve Müslümanlara kurdukları tuzaklara, iğrenç ahlaklarına, Allah'a ve birliğine iman ilkesiyle çelişen tavrılarından ötürü en şiddetli düşmanın Yahudiler olduğunu belirtirken Hristiyanların imanının somutlaştırıldığını, içlerinde papazların ve rahiplerin Müslümanlara beslediği sevginin pekiştirme, gerekçelendirme ve hatırlatma amacıyla sunulduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷¹

Elmalılı, Hristiyanların müminlere dostça yaklaşmasının gerekçesi olarak bu ayette geçen “Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.” ifadesiyle kibirlerini kırarak ilim ve amele özen gösteren keşişlerin ve dünya tutkularından sıyrılmaya çalışan rahiplerin varlıkları olduğunu söyleyerek Hristiyanların iman sahiplerine sevgi besleme hususunda daha yakın bulunduklarını belirtmektedir. Buna ilaveten Elmalılı, Hristiyanlarda da müminlere karşı bir düşmanlığın bulunduğunu Yahudi ve Hristiyanların mukayese edildiğinde Yahudilerin düşmanlıkta daha fazla olduğu, Hristiyanların ise müminleri sevebilme kabiliyetlerinin fazla olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷² Mevdûdî ise Hristiyanların

¹⁰⁶⁹ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 7/153.

¹⁰⁷⁰ el-Mâide 5/82.

¹⁰⁷¹ Derveze, *et-Tefsirü 'l-hadis*, 7/158.

¹⁰⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/484-486.

Müslümanlara her zaman hoşgörölü davrandığını belirterek Habeş Kralı'nın kendi ülkesine sığınan Müslümanları koruyup onların yanında olmasını Mekkeli müşriklere teslim etmemesini de bu konuya örnek vermektedir.¹⁰⁷³

Râzî ise “biz Hristiyanlarız” ifadesinden Necaşi ve halkının kastedildiğini, tüm Hristiyanlara teşmil etmenin yanlışlığına dair rivayeti paylaşarak Yahudilerin ahlaken daha zarar odaklı olduklarını, Hristiyanların ise dinlerinde başkalarına zarar vermenin haram olması ilkesinden iki millet arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Ayrıca Râzî, Hristiyanların uluhiyet ve nübüvvet hususunda Yahudilerden daha şiddetli küfür içinde olduğunu söylemesine rağmen Hristiyanların dünyayı elde etme hırsının olmadığını, ahirete yönelik bir meyil ve arzu olduğunu söylemektedir. Bu yüzden Allah “sevgi bakımından” sözölle Hristiyanlara bir değer katmıştır.¹⁰⁷⁴ Taberî de bu ayetin Hristiyan olduğunu söyleyen, Allah'a ve Resul'üne karşı sevgi beslemede insanların en yakını olan kişileri zikrettiğini, bunların Necaşi ve arkadaşlarının da olabileceği gibi, Hz. İsa'nın şeriatı üzere yaşayıp İslam geldikten sonra Müslüman olan bir kısım insanları da kastetmiş olabileceğini belirtmektedir. Taberî'ye göre ayette Hristiyanların müminlere ve Resulullah'a sevgi beslenme hususunda diğer kâfirlerden daha yakın olduğu belirtilerek bunun nedeninin içlerinde kendilerini ibadete veren, manastırlara ve kiliselere çekilerek ruhbanlık yapan abidlerin, kitapları anlayan bilginlerin ve onları okuyan kurraların olmasıyladır.¹⁰⁷⁵

Bu ayetin nüzölölle ilgili farklı rivayetler verilse de Derveze, Resulullah'la ilgili haberlerin Arap yarımadasının dışına taşıdığından bazı Hristiyanların papazlar ve rahiplerin Medine'ye bir heyet halinde gelip sözü edilen bu peygamberi görmek, sözlerini dinlemek, onunla tartışmak ve münazara etmek istediklerini belirtmektedir. Heyettekiler gördüklerinden ve duyduklarından son derece etkilenecek peygamberimizi tasdik etmiş ve ona inanmışlardır.¹⁰⁷⁶ Derveze'ye göre Kur'an'ın Mekke'de ve Medine'de inen ayetlerin birçoğundan, Hicaz Hristiyanlarının büyük kısmının Hz. Muhammed'in peygamberliğine inandıkları sonucu çıkmaktadır. Çünkü onların yanında Yahudiler gibi ileri sürecekleri, iman etmeyi engelleyici gerekçeleri yoktu. Ayrıca Hristiyanlar yumuşak huylu ve güzel ahlaklıydılar. Kur'an-ı Kerim'de

¹⁰⁷³ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/279.

¹⁰⁷⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, 9/184-185.

¹⁰⁷⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/364-367.

¹⁰⁷⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis*, 7/159.

bu durum “Kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk.”¹⁰⁷⁷ ayetlerinde de belirtilmektedir.¹⁰⁷⁸

Kur’an’da Hristiyanlarla ilgili ayetlere bakıldığında Derveze, “Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar.”¹⁰⁷⁹ ayetindeki tutumun, hoşgörü esaslı Hristiyanlığın ahlakî sistemiyle, telkinleriyle ve şefkatiyle bağdaşmadığını söylemektedir. Ayrıca İslam’ın ilk dönemlerindeki bu olumlu özellikler Hristiyanlar arasında belirginken ve Kur’an-ı Kerim onları insanlar içinde Müslümanlara karşı en çok sevgi besleyenler olarak nitelerken onların sonraki olumsuz tutumları, gerçek Hristiyanlığın hoşgörüsünden, şefkatinden ve merhamet esaslı telkinlerinden sapmış olmalarının sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bütün bunlara rağmen Derveze ayette her zaman için geçerli olan bir telkin olduğunu ve Hristiyanların Müslümanlara sevgi bakımından yakın olmaları gerçeğini söyleyerek Müslümanların bunu göz önünde bulundurarak onlara muamele etmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁸⁰

Sonuç itibariyle Kur’an’da her ne kadar Hristiyanlar inanç esasları hususunda eleştirilse de onların tevazu, hoşgörü, şefkat, hilm ve diğer ahlakî davranışlarıyla Müslümanlara daha yakın oldukları görülmektedir.

¹⁰⁷⁷ el-Hadîd 57/27.

¹⁰⁷⁸ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/160.

¹⁰⁷⁹ et-Tevbe 9/34.

¹⁰⁸⁰ Derveze, *et-Tefsirü’l-hadis*, 7/161.

3. SONUÇ

Yirminci yüzyılda yaşamış Filistinli bir alim olan M. İzzet Derveze'nin (1887-1984) *et-Tefsirü'l-hadis* adlı eserindeki görüş ve yorumları temelinde yapmış olduğumuz bu çalışmada, Yahudilik ve Hristiyanlığa dair ayetlerin Derveze tarafından nasıl ele alındığı, yorumlandığı ve varsa diğer müfessirlerden farklı yönlerini ortaya koymayı amaçladık. Temelde Derveze'nin söz konusu ayetlere yönelik özgün yaklaşımlar benimsediği ve tarihsel ve teolojik meselelere önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

Filistin'de yaşayan Derveze yaşadığı coğrafyanın etkisiyle Yahudilerin inançlarını, uygulamalarını, kültürlerini ve geleneklerini iyi bilen ve bunu tefsirine yansıtan bir görünüm sergilemektedir. Bu bağlamda Derveze'nin Yahudilerle ilgili ayetleri daha detaylı ve titizlikle yorumlamasına rağmen Hristiyanlarla ilgili ayetlerde fazla ayrıntıya girmediği görülmektedir. Örneğin Yahudi tarihiyle ilgili konularda eski mekân isimlerine ve tarihi bağlamlara yaptığı atıflar, bu dini topluluğa olan hakimiyetini gözler önüne sermektedir. Ancak ayetlerde Hristiyanların inanç ve pratiklerini ele alırken, genellikle daha genel bir çerçeveye odaklanmış ve spesifik detaylara inmekten kaçınmıştır. Bu durum, onun Hristiyanlık konusundaki bilgi ve anlayışının, Yahudilikle kıyaslandığında daha yüzeysel kaldığı izlenimini vermektedir.

Derveze, tefsirini yazarken hadis ve siyer gibi İslam'ın diğer kaynaklarından beslenerek Hz. Peygamber'in sîretini Kur'an ile ilişkilendirmiş ve bu şekilde ayetlere daha kapsamlı bir perspektiften yaklaşmıştır. Böylece Hz. Peygamber'e vahiy geldiği dönemin yerel unsurlarına da yer vererek Kur'an'ın mesajlarından evrensel ilkeler çıkarmaya çalışmıştır. Kur'an'ın Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili ayetlere yer verirken ayrıntılardan kaçınma yöntemini Derveze de tefsirinde benimseyerek verilmek istenen mesaja odaklanma yolunu tercih etmiştir. Mesela ehli kitabın din adamlarının helali haram, haramı helal kılarak bunları da Allah'ın hükmü diyerek insanlara aktardığı ayetten hareketle Derveze'nin hem kendi dönemindeki hem de sonraki dönemlerde yaşayan insanların bunlardan ders çıkarmasını amaçlayan yorumlar yaptığı anlaşılmaktadır.

Derveze, Yahudi ve Hristiyanları anlama ve yorumlama sürecinde Kur'an ayetlerini ehli kitabın mevcut kutsal kitaplarıyla karşılaştırarak derinlemesine analiz yapmakta ve bunlar doğrultusunda bir sonuca ulaşmaktadır. Bu bağlamda Derveze, Kur'an'da zikredilen ancak mevcut ehli kitap metinlerinde yer almayan ve onunla çelişen ifadelerin aslında nüzul döneminde var olan Tevrat nüshalarında bulunduğunu savunmaktadır. Örneğin Kur'an'da Hz. Musa'nın İsrailoğulları'yla Sina çölüne geçtiklerinde Hz. Harun'u kavminin başına bırakarak Tur dağına çıkıp Allah ile görüştüğü anlatılmaktadır. Bu süreçte İsrailoğulları Hz. Harun'u dinlemeyerek bir altın buzağı yapıp ona tapmışlardır. Kur'an bu buzağıyı yapanın Samiri olduğunu belirtirken (Tâhâ 20/87) Tevrat'ta bu şahsın Hz. Harun olduğu (Mısır'dan Çıkış 32:2) ifade edilmektedir. Yine Kur'an, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın birer peygamber olduklarını (en-Nisâ 4/163) söylerken, Tevrat'ta onların kral oldukları (1.Krallar) anlatılmaktadır. İlaveten Yahudilerin mesh olayının Tevrat'ta yer almayışı ancak bu konuyla ilgili bilgilere A'râf suresi 163-166. ayetlerde değinildiği ve Hz. İsa'nın bebekken konuşması İncillerde yer almazken Âl-i İmrân suresi 46. ayette olduğu görülmektedir. Bu örneklerden hareketle Derveze, ayetlerin nazil olduğu ortamda din adamlarının ilgili Kur'an ayetlerine itiraz etmediklerine dikkat çekerek söz konusu bilgilerin doğruluğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Derveze, Yahudi ve Hristiyanlarca önemli görülen Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa, Hz. Meryem'le ilgili şahsiyetlerin hayatlarıyla ilgili anlatıları Allah'a ait müteşabih ayetler kapsamında değerlendirmektedir. Böylece kendisi bu konulardaki ayetlerde kelime ve dil bilgisi tahliline girmemekte ve bu hadiselerle bu şekilde iman edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yani Derveze, bu kıssalardaki olayların anlamını derinlemesine irdelemek yerine, iman edilmesini teşvik eden bir perspektif ortaya koymaktadır.

Derveze, tahrif konusunda Tevrat'ın günümüzde sınırlı bir bölümüyle temsil edildiğini ve farklı mezhepler arasında içerik açısından belirgin farklılıklar olduğuna dikkat çekmektedir. Benzer bir şekilde İncil'in de Hz. İsa'nın ölümünden çok sonra kaleme alınması ve İncil yazarlarının arasında uyumsuzluklar nedeniyle her iki kutsal metnin özgün mesajların önemli ölçüde kaybolduğunu ve farklı yorumlara yol açtığına sebebiyet verdiğini savunmaktadır.

Çalışmamızda Derveze'nin yedi ciltlik tefsir tercümesinden yararlandığımızı ifade etmiştik. Söz konusu tefsir tercümesinde belirgin anlatım bozuklukları ve yazım hatalarının bulunduğu söylenebilir. Bu durum ise Derveze'nin bazı yorumlarının anlaşılmasını oldukça güçleştirmektedir.

Neticede tez konumuzu oluşturan bu tür çalışmaların daha ziyade tefsir alanında yapıldığı bilinmektedir. Dinler Tarihi perspektifinden yapılacak çalışmaların alana önemli bir zenginlik katacağını düşünüyoruz. Bu doğrultuda çalışmamızın genelde Dinler Tarihi, özelde Derveze ve dinler bağlamında yapılacak yeni çalışmalara kapı aralamasını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. 4 Cilt. İstanbul: Medya Ofset, 1991.
- Adam, Baki. “Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler”. *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları/Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar* 4. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Adam, Baki. “Tevrat’ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (1997), 374-404.
- Adam, Baki. “Üzeyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/401-402. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Adam, Baki. “Yahudi Kutsal Metinleri”. *Kur’an’da Yahudiler*. ed. Ömer Faruk Harman. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019, 361-364.
- Adam, Baki. “Yahudilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Adam, Baki. *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur’an’ın Tartışmalı Konuları*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Akdemir, Salih. *Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’e Göre Hz. İsa*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Akkoyun, Cihad. *et-Tefsirü’l-Hadis ve Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserlerdeki Metotların Karşılaştırması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Albayrak, Kadir. “Dinsel Bir Sembol Olarak Haç’ın Tarihi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/19 (2004), 105-129.
- Alıcı, Mustafa. “Kur’an-ı Kerim ve Katolik Meryem Teolojisi (Mariology ve Kur’an-ı Kerim)”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 3/9 (2016), 103-115.
- Altıntaş, Yusuf. *Yahudilikte Kavram ve Değerler: Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik, 2001.
- Arneth, Martin. *İslamiyet-Hristiyanlık Kavramları Sözlüğü*. ed. Mualla Selçuk vd. 2 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2016.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Hiz. Peygamberin Yahudilerle Münasebetleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*. 10 Cilt. Yeni Ufuklar Neşriyat: 1988.

- Aydar, Hidayet. “Kur’an’da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Lev-i Mahfuz”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2000), 67-71.
- Aydın, Fuat. *Genel Hatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Aydın, Hüseyin. “Kur’an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa’nın Akıbeti Meselesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2008), 17-46.
- Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Aydın, Mahmut. “Hristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Aydın, Mahmut. *Hiz. İsa’ya Ne Oldu?*. Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Aydın, Mehmet. “Hz. Muhammed devrinde Müslüman Hristiyan Münasebetlerine Bir Bakış”, *Asrımızda Hristiyan-Müslüman Münasebetleri*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.
- Aydın, Mehmet. “Taberi Tefsiri’ndeki Hristiyanlığa Bir Bakış”. *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Literatürk, 2012.
- Aydın, Mehmet. *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Bahr, Ann Marie B. *Religion of the World Christianity*. Philadelphia: Chelse House Publishers, 2004.
- Bakkal, Ali. “Hz. İsa’ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Aralık 2020), 66-85.
- Baş, Erdoğan – İnci, Salih. *Ana Hatlarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2003.
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek/Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Baybal, Sami. “Modern Yahudilikte Mesih İnancı Üzerine Bazı Mülahazalar”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu* (Şubat 2012), 341-360.
- Bayraktar, Mehmet. “Bir Hristiyan Dogması: Teslis”. *Milel ve Nihal* 5/2 (Ağustos 2008), 196-203.
- Bayraktar, Mehmet. *Üç Dinin Tarihi/Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.

- Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, 2000.
- Bozkurt, Mehmet. *İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte İnanç ve İbadetlerin Felsefi ve Sosyolojik Boyutları*. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2013.
- Bucaille, Maurice. *Tevrat, İnciller ve Kur'an*. çev. Dr. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mucize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/348-351. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005.
- Canbulat, Mehmet. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Ceyhan, İrem. "Yahudi Cennet Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme / An Evaluation on the Jewish Conception of Heaven". *Mesned: İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/2(2019), 545-557.
- Cilacı, Osman. "Havari". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/513-516. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.
- Cilacı, Osman. *Dinler ve İnsanlar*. Konya: Damla Matbaacılık, 1990.
- Çelik, Cafer. *Dinlerde İman ve İbadet*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2005.
- Davudoğlu, Ahmet. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974.
- Demir, Ekrem. *Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Demirci, Kürşat. "Hristiyanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/328. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Demirci, Kürşat. "Yahudi Mistisizminin Temel Özellikleri ve Gelişimi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4. (2012). 7-18.
- Derveze, M. İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Derveze, M. İzzet. *Kur'an'ül Mecid*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları, 2008.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Asru'n-Nebi (Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı)*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsirü'l-hadis*. çev. Şaban Karataş vd. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.

- Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'an Cevap Veriyor*. çev. Abdullah Baykal. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru*. çev. Ali Benli. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Siretü'r-Rasul Süverun Muktebisetün mine'l-Kur'ani'l-Kerim*. Beyrut: Modern Kütüphane Yayınları.
- Duygu, Zafer. "İsa'nın Yeni Ahit'te "Tanrı Oğlu" Olarak Tanımlanması Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 155-181.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2021.
- Duygu, Zafer. *Meryem Oğlu İsa Nasıl Tanrılaştırıldı?*. İstanbul: Kutadgu Yayınları, 2023.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.
- Erbaş, Ali. "Melek Düşüncesinin Farklı İnançlardaki Tezahürleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1996), 107-128.
- Erbaş, Ali. "Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/37-39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Erbaş, Ali. *Melekler Alemi*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998.
- Ferid, Mustafa Süleyman. *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1414/1993.
- Göregen, Mustafa. *Müslüman-Yahudi Polemikleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Güç, Ahmet. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Meryem ve Hz. İsa". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak1991), 215-224.
- Güç, Ahmet. "Yahudilikte Defin ve Sonrasına Ait Gelenekler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 63-78.
- Günaydın, Fatma Candan. "Nimet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/129-130. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Hristiyanlık*. İstanbul: İslami Araştırmalar Merkezi, 2006.

- Gündüz, Şinasi. *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Güner, Osman. *Resulullah'ın Ehl-i Kitabla Münasebetleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1997.
- Gürkan, Salime Leyla. “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğullarının Seçilmişliği Meselesi”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 35-39.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik”. *Vahiy ve Peygamberlik*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/187-197. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla. vd.; “Yahudi Kutsal Metinlerinde Gayb İnancı”. *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 6 (11-12 Ekim), 2003.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Araştırmaları Merkezi, 2008.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Hammade, Hüseyin Ömer. *Muhammed İzzet Derveze*. Şam: Daru'l-Kuteybe, 1983.
- Harman, Ömer Faruk. “İncil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/271-276. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Harman, Ömer Faruk. “İsa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/465-472. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “İslam Kaynaklarında Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/220-226. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “Meryem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/236-241. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. “Tefsir Geleneğinde Yahudilere Bakış”. *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar* 4. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudilikte İnanç Esasları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/201-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Hasanov, Eldar. “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/4. (2014), 676-695.

- Hocaoğlu, Mustafa. *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*. Konya: Hüner Yayınları, 2014.
- İmam Beyzavi, *Envaru't Tenzil ve Esraru't-Tevil*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l İhya, 1985.
- İmam Buhari, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, mlf. Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latifi'z-Zebidi. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1969.
- İmam Taberi, *Taberi Tefsiri*. trc. Mehmet Keskin. 6 Cilt. İstanbul: Ümit Yayıncılık, 1995.
- İslam, Hasan Hüseyin. "Tevrat ve İnciller'de Zikredilen Namazın Farzlarının Kur'an'a Göre Tahlili". *Harran İlahiyat Dergisi* 50 (Aralık 2023), 58-82.
- İslamoğlu, Mustafa. *Yahudileşme Temayülü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Jacob, Xavier. *Sorabilir miyiz? Hristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular*. İstanbul: Sak Ofset Limitet Şirketi, 2015.
- Japarakunov, Belek. *Muhammed İzzet Derveze'nin Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul Adlı Eserlerinin Tefsir Yönü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kara, Necati. *Kur'an'a göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1989.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Katar, Mehmet. "İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma". *İslami Araştırmalar* 20/2 (Ankara 2007), 172-177.
- Katar, Mehmet. "Tevhit'ten Teslise Geçiş Sürecinde Hristiyanlık (Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü)". *Journal of Islamic Research* 20/3 (Ankara 2007), 330-339.
- Kaya, Osman. "İlahi Kitaplarda Hz. Muhammed'in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur'an'da Bu Haberlere Yapılan Atıflar". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 170-197.
- Kesler, M. Fatih. *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Konutgan, Behnan. vd. *Kutsal Kitap Sözlüğü*. ed. Debora Basmacı. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1. Basım, 2016.
- Köksal, M. Asım. *Büyük Peygamberler Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 1999.

- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. haz. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 14. Baskı, 2012.
- Kurşun, Zekeriya. “Muhammed İzzet Derveze”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/187-188. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Kutluay, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Anlaşma*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- Kuzgun, Şaban. *Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası ve Çelişkileri*. İstanbul: Metinler Matbaacılık, 1991.
- Küçük, Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2009.
- Meral, Yasin. “Talmud, Mişna ve Gemara’dan mı Oluşmaktadır?”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Haziran 2017), 167-170.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: Milelnihal Yayınları, 2021.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’la. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*. çev. Ahmet Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’la. *Tefhimu’l Kur’an*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Michel, Thomas. *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Sak Ofset Yayıncılık, 2012.
- Mutçalı, Serdar. *el-Mu’cemu’l-Arabiyyu’l-Hadis*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Okumuş, Mesut. *Kur’an’ın Kronolojik Okunuşu, M. İzzet Derveze Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.
- Okumuş, Mesut. *Muhammed İzzet Derveze ve Tefsirdeki Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. haz. Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı vd. İstanbul: Türdav, 1985.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Özarslan, Selim. “İslam Kaynaklarına Göre Yahudilerin Allah’ın Oğlu Olarak Niteledikleri Üzeyir İle İlgili Bazı Meseleler”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 13-29.
- Özen, Adem. *Yahudilikte İbadet*. İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001.

- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Paçacı, İbrahim. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Paçacı, Mehmet. “Kur’an’ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine-Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, *İslami Araştırmalar* 5/3 (1991), 175-193.
- Razi, Fahreddin er-. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2004.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Diğer İnciller*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2009.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları, 1997.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Kanonik–Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Sayar, Süleyman. “Yahudi Karakteri (Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2000), 307-324.
- Serdar, Murat. “Hristiyanlık ve İslam’da Meleklerin Varlık ve Kısımları”, *Bilimname* 17 (2009), 139-164.
- Serdar, Murat. “Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2008), 229-233.
- Sezikli, Ahmet. *Hız. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İslam Kaynaklarına Göre Hristiyanlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/364-372. İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Sönmez, Zekiye. “İnciller ve Kur’an Işığında Hz. İsa”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III* (2002), 137-166.
- Şehristani. *el-Milel ve’n-Nihal*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Şengül, İdris. “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri”. *IV. Kur’an Haftası Sempozyumu* (Ocak 1998), 178.
- Şensoy, Sedat. “Tağyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/376-377. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.

- Tabbara, Afif Abdu'l Fettah. *Kur'an'da Yahudi Menşei ve Karakterleri*, çev. Mehmet Aydın. Konya: Rabita Yayınevi, 1978.
- Taberi, İbn Cerir et-. *Camii'l-beyan an te'vili ayi'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1988.
- Tarakçı, Muhammet. "Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2003), 190-192.
- Tarakçı, Muhammet. "İslam Kaynaklarında İncil Tartışmaları". *Müslüman ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Tarakçı, Muhammet. "Tahrif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/422-424. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Taşkın, Kemal. "Suretleri Değiştirilerek (Mesh) Azap Olunan Kavimler ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Mütefekkir* 7/14 (2020), 537-562.
- Taşpınar, İsmail. "Ba'l". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/553-554. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Taşpınar, İsmail. *Hacı Abdullah Petrici'nin Hristiyanlık Eleştirisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Taşpınar, İsmail. *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Tora ve Aftara, Bereşit, 1. Kitap*, çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2010.
- Tora ve Aftara, Devarim, 5.Kitap*, çev. Moşe Farsi- Diana Yanni-Selin Saylağ. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2012.
- Tora ve Aftara, Vayikra 3.Kitap*, çev. Moşe Farsi-Diana Yanni-Selin Saylağ vd. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın AŞ, 2010.
- Turan, Süleyman – Battal, Emine. *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*. Rize: STS Yayınları, 2015.
- Turan, Süleyman. *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Tümer, Günay. "Asli Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/496-497. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Tümer, Günay. *Hristiyanlık ve İslam'da Hz. Meryem*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

- Ural, İbrahim. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Ünal, Mehmet. “Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa’nın Ölümü, Ref’i ve Nüzulü Meselesi”. *İslamiyat Dergisi* 3/4 (2000), 133-146.
- Ünal, Mustafa. “Kur’an’da Hristiyanlara Yönelik Teolojik Eleştirilerin Fenomenolojisi”. *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar* 4. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Waardenburg, Jacques. “Teslis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/548-549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Watt, Montgomery. *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*. çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. *Vahiy ve Peygamberlik*. Ankara: Kuramer Yayınları, 2018.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. sad. Sıtkı Güllü. 10 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Suat. *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.